

T.C
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE SOSYAL DEVLET VE SOSYAL
HİZMETLER**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN
DOÇ.DR. KÖKSAL ALVER

HAZIRLAYAN
İSMAİL MANSUR ÖZDEMİR
044205002005

KONYA 2008

ÖNSÖZ

Bu çalışma Devletin tarihsel ve sosyolojik serüveninde aldığı yeni konumlanışı sosyoloji ve tarih metodolojisinin katkısı ile betimleyerek, önemli kırılma ve farklılaşmaları ele almayı hedeflemiştir. Devletin tarihsel serüveni ve geçirdiği sosyal evrimin tarihsel kodları anlaşılmalı gayret edilmiş ve modern sosyal devletin oluşum süreçleri ve modern sosyal devletin yapısal özellikleri ele alınmaya çalışılmıştır. Devletin sosyal işlevi açısından bakıldığında insanlık tarihinin belirli evrelerinde Batı olmayan yerlerde de işlevsel ve dinamik yönetim anlayışlarının varlığından hareketle Osmanlı toplumsal hayatı, Osmanlı modernleşmesi ve Cumhuriyetin sosyal karakteri ve sosyal politika serüveni incelemeye tabi tutulmuştur. Sosyal Politikanın önemli bir uygulaması olarak Türkiye de Sosyal Hizmetler mikro uygulama alanı olarak ele alınmıştır.

Tez konusunun seçiminde ve sosyal politika alanına bir sosyolog olarak yönelmemizde iki olay oldukça manidardır. Bunlardan ilki yerli ve milli bir sosyal politikanın oluşması için sosyal politikanın tüm aktörlerini bir araya getirmeyi amaçlayarak yayın hayatına başlayan sosyal politika dergisine editör olarak verdiğimiz emek, diğeri de bu gayretimizde varlığı ve hamiyetiyle bize güç veren üstadımız Prof. Dr. Sebahattin ZAIM hocamızla geçirdiğimiz yoğun mesai. Tez çalışması devam ederken kaybettiğimiz hocamızı rahmetle anıyor ve minnettarlığımı sunuyorum.

İlk olarak çalışma boyunca bana sonuna kadar destek veren ve çalışmanın nihayete ermesinde en büyük emeğe sahip olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Köksal ALVER' e teşekkür ederim.

Çalışmanın her aşamasında değerli fikir ve eleştirileri ile bana büyük katkılar sağlayan hocalarım Prof. Dr. Yasin AKTAY' a, Doç. Dr. Mustafa AYDIN' a, Doç. Dr. Ramazan YELKEN' e içtenliklerimle teşekkür ederim. Burada ismini zikretmeden geçemeyeceğim Araştırma görevlisi arkadaşlarım Mahmut Hakkı Akın ve Mehmet Ali Baydemir' e de verdikleri destek için teşekkür ediyorum.

En büyük teşekkür ve minnettarlığım ise bu zorlu sürecimde bana sabır ve metanetle destek veren eşim, sosyolog Ayşe Özdemir ve çocuklarım Afra Betül ve Ömer Muaz' a aittir.

İsmail Mansur ÖZDEMİR

ÖZET

Tüm toplumsal kurumlar gibi devlet de içinde bulunduğu toplumsal dinamiğin ürünü olarak ortaya çıkar. Devleti anlamak, toplumun tarihteki serüvenini, toplumlar arası ilişkilerdeki konumunu; toplumun tarih içindeki yerinin anlaşılmasına ve açıklanmasına imkân verir. Buradan hareketle Modern Devlet, sosyolojinin konu edindiği bağlamda Rönesans, Fransız İhtilali, Sanayi İnkılâbından hareketle; kapitalizmin, ulus devlet sürecinin, kapitalist ülkelerin ürettikleri mal ve hizmetlerin tüm dünyayı coğrafi sınır tanımadan dolaşması boyutuyla küreselleşme olgularının bileşeninde ele alınabilir. Kapitalizmin küresel etkilerinin ortaya çıkmasıyla dünyada yeni düzeni kurmak ve sağlamlaştırmak amacıyla modern devletin karakterinde de bazı değişiklikler ortaya çıkmış ve bu değişim Sosyal Devleti zorunlu kılmıştır. Sosyal Devlet kurumsal varlığını Sosyal politikalar yoluyla devam ettirir. Batıda kapitalizm, küreselleşme ve ulus devlet bileşeninde okunan sosyal devletin Türkiye’de kendine özgü farklı bileşenleri vardır. Bu bileşenleri anlamak için İslam Düşünce sistemi, geleneksel Osmanlı sistemi ve Osmanlı modernleşmesi, Tanzimat dönemi, Cumhuriyet uygulamalarının derinlemesine incelenmesi gerekir. Türk toplumsal ve siyasal hayatı, altı yüz yıllık bir deneyimin ardından eklektik bir yapısal dönüşüm geçirerek Cumhuriyetle beraber yeni bir deneyim ve tecrübe iklimine girmeyi tercih etmiştir. Türkiye de Sosyal Devletin inişli çıkışlı kendine özgü bir serüveni vardır. Hem makro bir sosyal politika yaklaşımını anlama hem toplumsal ve bireysel müdahale süreçlerini anlamlandırmamız açısından sosyal hizmetler önemli bir teorik- pratik alandır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Modern Devlet, Ulus Devlet, Kapitalizm, Küreselleşme, Sosyal Devlet, Sosyal Değişim, Sosyal Politika, Sosyal Adalet, Sosyal Hizmetler

ABSTRACT

State emerges as a product of social dynamics in itself like all social institutions. Understanding state enables us to comprehend and to explain adventure of society in history, position of society in relationships among societies and position of society in history. Hence, modern state can be considered together with Renaissance, French and Industrial Revolutions as unfolded in sociology. Also, modern state can be handled with capitalism, the process of nation-state and globalization in the meaning of circulation of goods and services produced by capitalist states throughout world without recognizing boundary. With the emergence of global effects of capitalism, some modifications have occurred in the character of modern state to establish new world order and to strengthen it and this change has required social welfare state. Social welfare state maintains its institutional existence through social policies. Although, in the west, social welfare state comes to mind with capitalism, globalization and nation-state, there are different components of social welfare state indigenous to Turkey. The system of Islamic thought, traditional Ottoman system and Ottoman modernization, Tanzimat Period and applications of Turkish Republic are required to analyze deeply in order to understand that components. Afterwards experience gained in six hundred years, Turkish social and political life were subjected to eclectic and structural transformations and after the establishment of Turkish Republic in 1923, it chose new environment of experience. Social welfare state in Turkey has fluctuantly indigenous adventure. Social services are important theoretical and practical field both to understand macro social policy approach and social and individualistic intervention processes.

Key Words: State, Modern State, Nation State, Capitalism, Globalization, Social State, Social Transformation/Social Change, Social Policy, Social Justice, Social Work

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER LİSTESİ.....	IV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM: DEVLETİN NİTELİĞİ VE OLUŞUMU

1.1.Devletin Terimsel Karşılığı	11
1.2.Devletin Felsefesi ya da Felsefi Bağlamda Devlet.....	13
1.3.Devletin Tarihsel ve Siyasal Serüveni.....	20
1.3.1.İlkçağ Polis Devleti	22
1.3.2.Ortaçağın Feodalist Devlet Anlayışı.....	24
1.3.3.Yeniçağın Modern Devlet.....	27
1.3.4. Siyasal Dönüşümün Anahtarı ve Devletin Yeni Yüzü: 1789 Fransız İhtilali.....	33
1.3.4.1. Fransız İhtilalinden Sanayi İnkılâbına Yakınçağ Devleti ve Devletin Yeni Misyonu.....	34
1.3.4.2.İktisadi Bunalımın Yüzyılı, Sanayi İnkılâbı ve Kapitalizmin Modern Devleti.....	37
1.3.4.2.1.Kapitalizm ve Modern Devletin Sosyal, İktisadi ve Siyasal Bağlamları.....	40
1.3.4.2.2.Devletin Değişen Yüzü ve Modern Devletin Oluşumu.....	42
1.3.4.2.3.Devletin Değişen Fonksiyonu.....	44

İKİNCİ BÖLÜM: MODERN DEVLETİN BİR BİÇİMİ OLARAK SOSYAL DEVLET ve SOSYAL DEVLETİN OLUŞUMU

2.1. Antik Çağlar ve Yoksulluk Yasalarının Çıkarılmaya Başlandığı Sanayi Devrimi Öncesi Dönemler.....	46
2.2. 19.Yüzyılda Başlayan ve Bütün Dünyayı Dönüştüren Sanayi dönemi (1880 -1914)	48

2.2.1.İlk Devlet Müdahalelerinden Örnekler.....	50
2.3. İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönem (1914 -1945).....	53
2.3.1.Büyük İktisadi Buhranın Sosyo-Ekonomik etkileri.....	54
2.4. Sosyal Devletin Altın Çağı (1945 -1975).....	56
2.4.1.Sosyal Refah Devleti Aslında Ne Yapmak İstiyor?.....	59
2.5. Sosyal-Refah Devletinin Krizi (1975-.....)	59
2.6. Küreselleşme Kavramı ve Önemli Bir Olgı olarak Küreselleşme.....	63
2.6.1.Küreselleşmenin Sosyal ve Ekonomik Etkileri.....	68
2.6.2.Küreselleşme ve Refah Devleti.....	70
2.7.Sosyal Politikadaki Niteliksel Değişme.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MODERN SOSYAL DEVLETİN ÖZELLİKLERİ

3.1.Sosyal Devletin Niteliği ve Anlamı.....	75
3.2.Sosyal Devletin Amaçları.....	79
3.3.Sosyal Devletin Araçları Olarak Kamusal Hizmetler.....	90
3.3.1.Sosyal Sigortalar.....	92
3.3.2.Sosyal Yardım.....	93
3.3.3.Sosyal Hizmet.....	94
3.3.4.Sosyal Tazmin.....	95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SOSYAL DEVLET

4.1. İslam Düşünce Sisteminde Sosyal Devlet anlayışı.....	98
4.2. Osmanlı Sisteminde Sosyal Devlet anlayışı.....	103
4.2.1.Klasik Dönemde Sosyal Sistem.....	104
4.2.2.Tanzimat Sonrası Devletin Sosyal Karakterindeki Dönüşüm.....	109
4.2.2.1.Darülaceze.....	119
4.2.2.2.Darülhayr-ı Ali.....	121

4.2.2.3.Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi.....	122
4.3.Cumhuriyet Dönemi ve Devletin Sosyal Hayata Müdahalesi.....	125
4.3.1.Türkiye İktisat Kongresi.....	128
4.3.2.Anayasalarda Sosyal Devlet.....	130
4.3.2.1.1924 Anayasası.....	130
4.3.2.2.1961 Anayasasına Kadar Olan Dönem ve Tek Parti Dönemi.....	131
4.3.2.3.1961 Anayasası ve Modern Sosyal Adalet Düşüncesinin Ortaya Çıkışı.....	134
4.3.2.4.1982 Anayasası ve Devletin Sosyal Karakteri.....	138
4.4.Küresel Sürecin Türkiye’de Sosyal Devlete Etkisi.....	142

BEŞİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYEDE SOSYAL DEVLETİN BİR TEZAHÜRÜ OLARAK SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

5.1.Sosyal Hizmet Kavramı ve Özellikleri.....	147
5.2.Türkiye’de Sosyal Hizmetlerin Doğuşu ve Gelişimi.....	150
5.3.Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu ve Hizmet Alanları.....	153
5.3.1.Korunmaya Muhtaç Çocuk ve Gençlere Yönelik Hizmetler.....	154
5.3.2.Yaşlı Hizmetleri.....	156
5.3.3.Özürlü Hizmetleri.....	157
5.3.4.Korunmaya Muhtaç Aile ve Kadın Hizmetleri.....	159
5.3.5.Toplum Merkezleri.....	160
5.3.6.Ayni-Nakdi Yardım Hizmeti.....	161
5.3.7.Sokakta Yaşayan ve Çalıştırılan Çocuklarla Her Türlü İstismara Maruz Kalan Çocukların Korunması Hizmetleri.....	162
5.4.Türkiye’de Yardımcı Sosyal Hizmet Aktörü Olarak Yerel Yönetimler.....	163

SONUÇ.....	167
KAYNAKÇA.....	181

GİRİŞ

Devlet insanlık tarihinin en eski ve en köklü kurumlarından biridir. Tüm toplumsal kurumlar gibi dinamik bir oluşum sürecinin ürünüdür ve içinde bulunduğu toplumsal örüntüde oluşur. Devleti anlama çabamız aslında bir yönü ile toplumun tarihteki serüvenini, toplumlar arası ilişkilerdeki konumunu; kısacası, toplumun tarih içindeki yerini anlamamıza ve açıklamamıza imkân verir. Devletin ne'liğini ve niteliğini anlamak istediğimizde kuramsal bakış açılarına yönelmek bize bazı açılımlar sağlayacaktır. Fakat her olguyu kendi sosyolojik ve tarihsel bağlamından koparmadan incelemenin sağlayacağı çok önemli bilimsel kazanımlar olacağı da aşîkârdır.

Aslında çalışmamız, Devletin tarihsel ve sosyolojik serüveninde aldığı yeni konumlanışı sosyoloji ve tarih metodolojisinin katkısı ile betimlemeyi ve önemli kırılma ve farklılaşmalara düşülen küçük şerhler ve okumalardan oluşmaktadır. Tümdengelimci bir metodoloji etrafında yapılan bu okumalarda en temel hassasiyet noktamız, aynı zamanda bu okumalardaki metodolojik konumlanışımıza da mesnet oluşturmaktadır.

Bu hassasiyetlerden ilki, tanım ve kavramların içinde geliştikleri tarihsel ve toplumsal bağlamı dikkate alarak tartışmaktır. Buna ilaveten devlet kavramının temelde hangi nitelikleri içerdiği sorusunun yanıtını geçmiş ve günümüz devlet tecrübelerini ortak özellikleriyle inceleyerek bulabiliriz. İkincisi ise, toplumsal kurumları toplumsal bütünlük içerisinde öğeleri arasında örgensel bağlar bulunan bir örgütsel mantık içinde ele almaya çalışarak, bir kurumsal yapının görece sürekliliği olduğunu ve onu oluşturan bireylerle karşılaştırılmayacak ölçüde daha uzun yaşamlı olacağı düşüncesidir.

Devletin tarihsel sosyolojik serüveninde, devleti inşa edecek toplumsal bağların modern dönemlerde niteliksel ve niceliksel olarak arttığı düşüncesinden hareketle devletin evriminde modern olana karşılık gelen unsurları ortak bir başlık altında toplamaya çalıştık. Aslında modern betimlemesi içine giren unsurlar, salt tarihin bir dönemine ait olmadığından modern devleti inşa eden geniş bir tarihsel bağlam olarak modern devletin tarihini betimlemiş olduk. Fakat burada karşımıza çıkan en önemli sorun modern kavramsallaştırmasının bir tarihsel kırılma kadar aynı zamanda bir tasavvur kırılması da oluşturduğu yönündedir. Zira modern devleti anlamaya yönelik tüm çabalarımız bizi modern Batı devletine çıkarmıştır. Bu durum

modernlik, terakki, ilerleme olgusunun belli bir tarihsel ve bölgesel referansla tanımlanmasının zorunlu bir sonucudur. Burada devletin işlevi açısından daha sosyolojik bir muhayyile oluşturduğumuzda insanlık tarihinin belirli evrelerinde Batı olmayan yerlerde de işlevsel ve dinamik yönetsel olguların olduğu gerçeğini karşımıza çıkarmıştır. Tüm bunlara rağmen, tezimizin sınırlılıkları ve modernlik olgusunun küresel dönüştürücü etkisini de göz önünde bulundurarak çalışmamızın ana omurgasına Batılı modern devleti yerleştirmeyi tercih ettik.

Beş bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde kuramsal ve felsefi algılamalarda devletin ontolojik karşılığını, sosyoloji ve tarihin ortak çalışması ile modern devleti var eden dinamik süreci anlamaya çalıştık. Sosyolojik teoride klasik dönem, toplumları kavramsallaştırırken, onları kendi iç bütünlüğü olan, oldukça kesin biçimde sınırlandırılmış sistemler olarak göz önüne almıştır ve bu şekilde değerlendirildiğinde bu “toplumlar” açıkça geleneksel ulus devletlerdir. Böylelikle, toplum kavramı öncelikle klasik karşıtlıkta, toplum devlet karşıtlığında anlam kazanmaktadır. Bu nedenle bu bölümün inşasında devlet kavramının analizi ve tarihsel anlamı üzerinde durularak Devlet olgusunun karakteristiğinde ortaya çıkan evrilme noktaları betimlenmeye çalışılmıştır. Bu sosyolojik- tarihsel deneyimin temel kırılma noktaları şunlardır:

Modern devlet algımıza yönelik ilk tarihsel deneyim, On birinci yüzyıldan başlayarak Feodal düzen içerisinde çok önemli bazı gelişmelerin ortaya çıkmaya başlamasıdır. Kara Avrupa’ında ekonomik hayatın tekrar canlanması, dünya ticaretine açılımın gerçekleşmesi, kapalı tarım ekonomisinden çıkılması, ticaret ve el sanatlarının önem kazanması, paranın hâkim olduğu bir ekonomik düzene doğru gidişin başlaması ve yeni şehirlerin kurulması ‘burjuva’ adı verilen yeni bir sosyal sınıfın doğmasına yol açmıştır.

Yeni Çağ ile birlikte tedrici bir şekilde Modern Devletin olgunlaştığı söylenebilir. Geleneksel kalıplarda ciddi kırılma ve değişiklikler yaşanmış ve modern olarak adlandırılabilen dönemler başlamıştır. Bu dönem rastlantısal bir şekilde ortaya çıkmamış genel bir tarihsel evrilmenin yanında pek çok gelişmede sürece etkide bulunmuştur. İstanbul’un Fethi, Yeni Kıtaların keşfi ve icatlar, 1500 yılında İspanyada İslam hâkimiyetinin sona ermesi, Ticaretin Doğuşu ve Kent Yaşamı, Rönesans ve Reform, Sömürgecilik hareketleri bu gelişmelerden bazılarıdır.

Yeniçağın toplumsal dinamiklerini yoğun bir şekilde etkileyen bu süreçlerin yanında yeni ticaret kentleri ve buna bağlı ortaya çıkan sosyal sınıfların ihtiyaçlarını karşılayacak

modern toplumsal kurumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Devletin faaliyet alanının genişlemesi de bu sürecin bir sonucudur.

Modern devlet sorununa odaklanmak büyük toplumsal yansımalar oluşturan, hatta toplumsal sistemi kökünden değiştiren iki büyük devrimi incelemeyi zorunlu kılar. Toplumsal sistemi kökünden değiştiren bu devrimler İngiltere'nin öncülük ettiği Sanayi devrimi ile Fransa'dan başlayan siyasî dönüşüm yaratan Fransız Devrimi'dir. Sanayi Devrimi, devletin üstlendiği görevler konusunda önemli bir milattır. Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra sosyal yapıda ortaya çıkan köklü değişiklikler ve sosyal sınıflar arasındaki çatışma ve çekişmeler devletin görevlerinin yeniden belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Modern Devlet, sosyolojinin konu edindiği bağlamda Rönesans, Fransız İhtilali, Sanayi İnkılâbından hareketle; kapitalizmin, ulus devlet sürecinin, kapitalist ülkelerin ürettikleri mal ve hizmetlerin tüm dünyayı coğrafi sınır tanımadan dolaşması boyutuyla küreselleşme olgularının bileşeninde ele alınabilir. Tüm bu nedenlerle modern Batılı Devleti anlamak Fransız İhtilalini, Sanayi İnkılâbını ve özellikle Kapitalizmi iyi anlamayı gerektirir. Çünkü Modern Devlet, kapitalist Devlettir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Kapitalizmin küresel etkilerinin ortaya çıkmasıyla dünyada yeni düzeni kurmak ve sağlamlaştırmak amacıyla modern devletin karakterinde de bazı değişiklikler ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Artık devletin tanım ve görevleri sadece sınırları koruyan totaliter devlet değil, vatandaşlarının sorunlarına ilgi gösteren, bu sorunları çözen bir devlet anlayışına dönüşmüştür. Tüm bu nedenlerle ikinci bölümde Modern Devletin karakterindeki köklü değişimin sonucunda ortaya çıkan sosyal devletin oluşum süreci ve farklı dönemlerde yüklendiği misyon izaha çalışılacaktır. Sanayileşmenin 19. yüzyıldan bu yana ekonomik ve dolayısıyla da bütün içtimai hayatta oluşturduğu değişikliklerin sonucunda ortaya çıkan modern devletin en temel özelliklerinden biri olan sosyal devletin, kapitalist sistemin yeni ve ciddi problemlerine ne türden çözümler ürettiği ve devletin değişen yüzü incelenecektir. Bu inceleme beş tarihsel evre üzerinden yapılacaktır. Bu evreler: Antik Çağlar ve Yoksulluk Yasalarının çıkarılmaya başlandığı Sanayi Devrimi öncesi Dönemler; 19. yüzyılda başlayan ve bütün dünyayı dönüştüren Sanayi dönemi (1880-1914); İki Dünya savaşı arası (1914-1945); Sosyal Devletin Altın Çağı (1945 -1975); Sosyal Devletin Krizi (1975 sonrası). Küreselleşmeye değinmeyen hiçbir siyasal konuşma tam olmamaktadır, bu yaklaşımdan hareketle İkinci bölümümüzün sonunda düşünce dünyası için anahtar bir kavram haline gelen küreselleşmenin Sosyal Devlete olumlu ve olumsuz etkileri incelenecektir.

Küreselleşme devlet yapısını değiştirirken, devleti hizmet sunumunda tek belirleyici olmaktan çıkarmış ve devletin sosyal karakterinde de farklılaşmalara neden olmuştur.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Sosyal Devleti anlamaya yönelik olarak daha tematik bir dil kullandık. Bu bölümden itibaren çalışmamız disiplinler üstü bir mahiyet kazanmıştır. Bunun en temel sebebi genel olarak devlet konusunun özelde sosyal devlet konusunun daha çok, siyaset bilim, sosyal siyaset, iktisat, hukuk bilimlerinin literatür alanında bulunması ve inceleme konusu olması, temelde devlet- toplum konusunun iş hukuku, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri alanlarına sıkışmış olmasıdır. Çalışmamızın bütününe bakıldığında sosyal politika'nın çok aktörlü yapısı ve çok boyutluluğunun bir doğal sonucu olarak determinist bir arayışın bizi disiplinler arasında dolaştırması olağandır. Temelde bu durum metodolojik sınırlılıklar açısından bir handikap oluşturmaya rağmen sosyal devletin mahiyeti ve tündengelimci metodolojik sürecimiz bize disiplinler üstü bir bakışı zorunlu kılmıştır.

Bu bölümde doğru perspektif imkanını sosyal politika disiplini ve ilgili literatür sağlamıştır. Zira Sosyal Politikaya geniş kapsamlı bakıldığında topluma bir bütün olarak bakan, toplum içinde bütün sınıfları ilgilendiren çok çeşitli konuları sınıf farkı gözetmeksizin ele alan bir disiplindir. Sosyal politika, ekonomik olayların sonuçlarının toplum yaşamı üzerindeki bütün etkilerini konu edinmektedir. İlgili tematik bölümde sırasıyla; Sosyal Devletin ne'liği, niteliği, anlamı, Sosyal Devletin amaçları, Modern Sosyal Devletin sosyal ihtiyaçları karşılamaya yönelik kamusal hizmetleri ve araçları konusu incelenecektir. Sosyal Devlet çalışmamızın temel anahtar kavramı ve olgusudur. Dinamik toplumsal yapı içerisinde tarihin kısa aralıklarında devletin konumlanışında da farklılaşmalar ortaya çıkmaktadır. Farklı dönemlerde farklı tezahürleri olan Sosyal Devletin Sosyal Politika açısından ortalama karşılığını bulmak amacıyla yapılandığımız Üçüncü bölüm çalışmanın kavramsal aralığını ve sınırlılığını oluşturmaya açısından zaruri ve önemlidir.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde ise, Sosyal Devletin Türkiye deneyimi ya da tersinden bir başka okumayla Türkiye'nin Sosyal Devletini incelemeye çalıştık. Batılı bir deneyimin ürünü olan Modern sosyal Devletin Türkiye deneyiminde çok önemli eşikler söz konusudur. Kapitalist sürecin yaşattığı büyük travma ve modern çağın bireye rağmen tüm yenilikleri modern sosyal devletin mutlak bir zorunluluk içerisinde kurulmasına imkân sağlamıştır. Sosyal Devletin tanımında kullanılan kavramsal altlıklar bize steril bir tanım vermekle kalmayarak, aynı zamanda evrensel bir olgusal gerçeklik olarak sosyal devleti kategorileştirmektedir. Bu kavramsal altlıklar 'İnsan şeref ve haysiyetine yakışan bir hayat,

insanca yaşama, eşitlik, sosyal adalet, sosyal denge, sosyal barış, sosyal refah, sosyal güvenlik, adil gelir, fırsat eşitliği, istihdam' gibi kavramlardır. Bu kavramlarla yapılandırılan ve insanın en temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaya koyulan bir sistem sadece tarihin bir döneminin ifadesi olmak açısından oldukça lüks bir algılamadır. Burada sosyal devletin işlevi açısından sosyolojik- tarihsel bir muhayyile oluşturduğumuzda insanlık tarihinin belirli evrelerinde Batı olmayan yerlerde de işlevsel, dinamik, sosyal, adil, eşitlikçi devlet algılamalarının olduğu gerçeği karşımıza çıkacaktır.

Türkiye'de devletin sosyal karakterini derinlemesine anlamaya çalıştığımızda geleneksel İslam düşünce sisteminin ve Osmanlı devlet- toplum ilişkisinin incelenmesi adeta bir zaruret olmaktadır. Zira Türkiye'nin Sosyal Devlet deneyiminin miladı olarak sadece Cumhuriyeti alırsak anokranist bir yanılgı içine düşer ve sağlıklı sonuçlar elde edemeyiz. Bu nedenle dördüncü bölümün giriş kısmında geleneksel İslam düşüncesi yanında Osmanlı devlet- toplum ilişkisi derinlemesine incelenmiştir.

Batıda kapitalizm, küreselleşme ve ulus devlet bileşeninde okuduğumuz sosyal devletin Türkiye'de kendine özgü farklı bileşenleri vardır. Bu bileşenleri anlamak için İslam Düşünce sistemi, geleneksel Osmanlı sistemi ve Osmanlı modernleşmesi, Tanzimat dönemi, Cumhuriyet uygulamaları derinlemesine incelenecektir. Temelde Batılı modern devlet sistemindeki devlet formu, totaliter bir yapı taşıırken, İslam devlet geleneği totaliter bir yapıdan oldukça uzak bir formdadır. İslam devleti halkı kendine tebaa olarak bendedip onlar üzerinde hüküm süren bir kuruluş değil, halka hizmet götüren ve her bakımdan onun güvenliğini sağlayan ve onun refah ve mutluluğa erişmesi için gerekli şeyleri yapma vazifesini üstlenen bir kuruluştur. Batılı modern sosyal devlet'te mutlak anlamda tüm toplumsal yük devletin sosyal bir zorunlulukla tamamen üstündedir. Mülke ve içindeki insana sahiplik iddiasındaki bir devletin sosyal güvenceyi de mutlak anlamda sağlaması gerekmektedir. İslam sisteminde, benzer risklerin karşılanması açısından devlet ve toplum birbirinden keskin hatlarla ayrılmaz. Toplumsal yapı dinamikleriyle devlet ortak bir sürecin farklı aktörleri olarak işlev görürler. Bu anlamda geleneksel Türk toplumsalında her kurumun birbirinden bağımsız bir işleyişi, geçmişi ve ontolojik değeri vardır. Bu bölümde geleneksel devlet- toplum ilişkisi ayrıntılı bir şekilde hem kuramsal hem de kurumlar bağlamında tartışılacaktır.

Türk toplumsal ve siyasal hayatı, altı yüz yıllık bir deneyimin ardından Cumhuriyetle beraber yeni bir deneyim ve tecrübe iklimine girmeyi tercih etmiştir. Bu iklim eklektik yapısıyla özgün bir nitelik arz eder. Kimi sosyal bilimciler, kodlarını değiştirse de kendinden

önceki deneyimlerden dip akıntılar yoluyla etkilendiğini düşündüğü yeni Cumhuriyet Türkiye'si, aynı zamanda Batılı çağdaşlaşma programına da entegre olmayı tercih etmiştir. Cumhuriyet dönemi ve sonrasına yönelik yapılacak analizlerde dikkat edilmesi gereken bazı noktalar vardır. Bunlardan ilki Cumhuriyet öncesi güçlü bir kurumsal deneyim olan Osmanlı tecrübesinin modern Türkiye'ye yönelik toplumsal ve siyasal etkilerinin analiz dışında bırakılmamasıdır. İkincisi mevcut geçiş döneminin tüm sosyo-demografik unsurlarının birlikte ele alınması ve dönemin uluslar arası ve ulusal şartlarının göz önünde tutulması, dönemin siyasi hayatında ortaya çıkan kısa aralıklı sistem bazlı siyasal geçişlerin iyi takip edilmesidir. Cumhuriyet dönemi analizimizi yaparken bu temel noktalara dikkat etmeye çalışırken bunların devletin sosyal karakterine etkisini ve modern Sosyal devletin süreci izaha çalışılacaktır. Özellikle Devletin karakterine etki ettiğini düşündüğümüz her türlü siyasal süreç izlenerek modern Türkiye'de sosyal devletin oluşum süreci anlaşılmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin sosyal politika tarihi izlenerek elde edilen verilere, aynı zamanda üç anayasa metni de incelenerek hukuksal eklemeler yapılmıştır. Özellikle Türkiye'de Küreselleşme sürecinin refah devleti üzerindeki olumsuz etkileri ya da Türkiye'de yeni, eşitlikçi, adil ve dünya ölçekli bir sosyal refah muhayyilesi yaratması açısından sağladığı, sağlayacağı imkânlar tartışılmıştır.

Çalışmamızın son bölümünde ise; Hem makro bir sosyal politika yaklaşımını anlama hem toplumsal ve bireysel müdahale süreçlerini anlamlandırmamız açısından sosyal hizmetler bizim için önemli bir teorik- pratik alandır. Bütünden parçaya bakış açısı oluşturmak amacıyla örneklem alanı olarak Sosyal Hizmet uygulamaları, ilgili kurumsal süreçler, hizmet alanlarının yapısı ve yeni modern aktörler açısından incelemeye tabi tutulacaktır. Bu tür bir uygulama alanının incelenmesi Türkiye'de daha genel kavramlarla incelediğimiz sosyal devletin işlevselliğini izah açısından avantajlar sağlamaktadır.

Tez çalışmamızda, alanın niteliğinden ötürü farklı disiplinlerin konuyla ilgili literatüründen yararlanılmıştır. Sosyal Devlet olgusu, mahiyeti itibariyle disiplinler arası bir yönelimi adeta zorunluluk kılmaktadır. Sosyal Devlet olgusunun kendi ontolojik serüveni bizi Batılı kodlarda takip etmeye iterken, Türkiye uygulamaları ise kendi iç bağlamını oluşturmayı zorunlu kılmıştır. Türk toplumunu anlamaya yönelik her çalışma araştırmacıyı olgunun kendi sosyolojik ve tarihsel bağlamını anlamaya itmektedir. Özellikle 'Osmanlı modernleşmesinde, Tanzimat ve Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan müesseselerin çok büyük bir kısmı Cumhuriyet dönemi uygulamaları içinde bir arka plan sağlamıştır. Müesseselerin büyük bir kısmı tekâmül ederek varlığını devam ettirmiştir. Zira Sosyal bir Hukuk Devleti olarak

yapılanan modern Türkiye Cumhuriyeti çağdaş formu yanında özellikle Tanzimat dönemi kurumsal uygulamalarını devam ettirmiştir. Tanzimat- Meşrutiyet dönemi modern öncesi bir geçiş dönemi özellikleri taşımaktadır, bu durum devletin sosyal karakteri açısından da geçerlidir’.

Tez çalışmamız temelde bir tür literatür araştırmasına dayanmaktadır. Bu çerçevede konuyla ilgili çok temel Türkçe ve çeviri eserlerin yanında, sürecin hukuki yapısını oluşturan Anayasa metinleri incelenip analiz edilerek metin oluşturulmuştur.

Çalışmada karşılaşılan sınırlamaların ilki belki de incelenen sorunun sınırlarının bir hayli geniş olmasıdır. Bu durum hem olgusal alanın genişliği, çok boyutluluğu hem de birden fazla disiplinin alanına giriyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum çalışmacıya pek çok farklı alanın bilgisini kendi bağlamı içinde müzakere edecek bir zihinsel mesaiyi zaruri kılmaktadır. Bunun dışında devlete, devlet- toplum ilişkisine, sosyal devlete farklı havzalarda yüklenen farklı anlamlardan soyutlanarak bir bağlamın içinde yapılandırmak oldukça netameli bir iştir.

Birçok kaynak eserde sosyal devlet farklı isimlerle anılmaktadır. Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, sosyal devlet ve sosyal politikalarla ilgili çalışmalara bakıldığında, yabancı literatürde, özellikle de Anglo Sakson ülkelerde ‘sosyal devlet’ yerine ‘refah devleti’ (welfare state) kavramının kullanıldığı, Türkçe literatürlerde ise, Kıta Avrupa’sı menşeli ‘sosyal devlet’ (social state) teriminin tercih edildiği görülmektedir. Tercih edilen kaynaklarda farklı kullanımlarla karşılaşılmıştır, her iki kavramın birbirinden farklı olmadığı düşüncesinden hareketle alıntılardaki orijinal kullanıma sadık kalınmıştır. Bu nedenle bazı yerlerde sosyal devlet bazı yerlerde refah devleti tercih edilmiştir.

Son olarak çalışmamızın dayandığı varsayımlar söz edilecek olursa aşağıdaki temel belirlemeleri ifade etmek yerinde olacaktır: 1) Devlet insanlık tarihinin en eski ve en köklü kurumlarından biri ve dinamik bir oluşum sürecinin ürünüdür ve içinde bulunduğu toplumsal örüntü içerisinde oluşur; 2) Modern Devlet, sosyolojinin konu edindiği bağlamda Rönesans, Fransız İhtilali, Sanayi İnkılâbından hareketle; kapitalizmin, ulus devlet sürecinin, kapitalist ülkelerin ürettikleri mal ve hizmetlerin tüm dünyayı coğrafi sınır tanımadan dolaşması boyutuyla küreselleşme olgularının bileşeninde ele alınabilir; 3) Kapitalizmin küresel etkilerinin ortaya çıkmasıyla dünyada yeni düzeni kurmak ve sağlamlaştırmak amacıyla modern devletin karakterinde de bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır; 4) Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkması ile birlikte Kapitalist sistemin yeni ve ciddi problemleri beraberinde getirmesi, sosyal devlet kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur; 5) Sosyal Devlet; Sosyal görev ve

sorumluluklar üstlenmiş, halkına insan şeref ve haysiyetine yaraşır, maddi, medeni, kültürel ihtiyaçları içeren asgari refah şartları sağlamayı hedef almış, sosyal güvenlik müesseselerini kurmuş çağdaş devlet anlayışını ifade eder ve ilgili amaçlarını gerçekleştirirken bazı araçlara ihtiyaç duymaktadır. Sosyal sorunları inceleyerek bunlara çözüm arayan bu araçlar sosyal politika araçlardır; 6) İşlevsel açıdan sosyolojik- tarihsel bir muhayyile oluşturduğumuzda insanlık tarihinin belirli evrelerinde Batılı olmayan, işlevsel, dinamik, sosyal, adil, eşitlikçi devlet algılamalarının olduğu gerçeği karşımıza çıkacaktır; 7) Geleneksel Osmanlı sisteminde risklerin karşılanması açısından devlet ve toplumsal sistem birbirinden keskin hatlarla ayrılmaz. Toplumsal yapı dinamikleriyle devlet ortak bir sürecin farklı aktörleri olarak işlev görürler; 8) Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri Osmanlı da bir geçiş dönemi özelliği taşımaktadır ve sosyal devletin Osmanlı da kendine özgü farklı bileşenleri vardır; 9) Cumhuriyet döneminden başlayarak tüm toplumsal süreçlerin ortak özelliği devletin oynadığı dominant roldür; 10) Küreselleşme sürecinin Türkiye’de Refah Devleti üzerinde oldukça güçlü bir etkisi olmuştur. Olumsuz etkileri bir tarafa özellikle Türkiye’de yeni, eşitlikçi, adil ve dünya ölçekli bir sosyal refah muhayyilesi yaratması açısından önemli imkânlar sağlamıştır. Bu durumun daha da önemli etkisi bizatihi devlet dışındaki sosyal refah aktörlerini öne çıkarmıştır. Bu noktada devlet, vatandaşlarına refah dağıtımında STK’lar ve diğer aktörler arasında bir aktöre dönüşmüştür; 11) Türkiye’de Sosyal Devletin en önemli uygulamalarında biri sosyal hizmet uygulamalarıdır. Sosyal Hizmet alanının incelenmesi Türkiye’de daha genel kavramlarla incelediğimiz sosyal devletin işlevselliği yanında aktörlerin çeşitliliğini izah açısından avantajlar sağlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM: DEVLETİN NİTELİĞİ VE OLUŞUMU

Devletin insanlık tarihinin en eski ve en köklü kurumlarından biri olduğu kesindir. Toplumsal kurumlar, toplumsal ilişki örüntüsü içerisinde ve toplumsal gelişme sürecine bağlı olarak ortaya çıkmışlardır. Bir toplumsal kurum olarak devlet, toplumların gelişmesinde diğer toplumlarla olan ilişkilerinde her zaman belirleyici bir öneme sahip olmuştur. Bu yönü ile devlet, bir toplumun tarihteki serüvenini, toplumlar arası ilişkilerdeki konumunu; kısacası, toplumların tarih içindeki yerlerini anlamamızı ve açıklamamızı sağlayacak özellikleri bünyesinde barındıran temel kurumlardan biridir (Coşkun, 1997: 15).

Temelde Devlet kavramının hangi nitelikleri içerdiği sorusunun yanıtı ancak, geçmişin ve günümüzün devletlerinin, yapılabilsen tümünün, ortak özellikler bakımından incelenmesiyle bulunabilir (Oppenheimer, 1984: 36). Zira tarihte farklı siyasi oluşumlar devlet tasnifi altında kategorize edilmektedir. Gerek siyasi doktrinler tarihi çalışmalarında, gerekse Devlet'e ilişkin çalışmalarda sık sık Devlet tipleri ile yönetim şekilleri birbirine karışır. Bu türden kavramsal bir kargaşanın ortaya çıkmaması için, Devlet tipleri ile yönetim şekilleri arasındaki farklılığa dikkat çekilmesi gerekmektedir. O halde bu çalışmamızın hangi temel noktalardan hareketle bir devlet tanımı yapılandıracağı bellidir.

Umumiyetle tanımlar olaylardan bağımsız, mutlak soyut bir biçimde sunulmaktadır. Böyle bir ele alışın neticesi olarak da tanımlar bağlamından kopuk ve eksilteli bir tanımsal niteliğe sahip olacaktır. Devletin ne'liğine ve niteliğine yönelik tanımlama çabamızda, kuramsal bakış açılarına yönelirken aynı zamanda her olguyu kendi sosyolojik ve tarihsel bağlamından koparmadan inceleme hassasiyetine bağlı kalarak hem genel hem de spesifik tanım aralığını yapılandırmış olacağız.

Devleti anlamaya yönelik, kafamızda sınırları belirlenmiş bir yaklaşım olduğuna göre, öncelikli olarak devlete yönelik yapılmış tanımlardan hareket edecek, devlet hakkında alışlagelmiş kuramlardan hareketle ortalama kuramsal bir devlet tanımına, siyasi ve toplumsal açıdan insanlığın temel toplumsal evrilme noktalarını göz önünde bulundurarak devletin tarihine ve bugününe yönelik bir yaklaşım oluşturmuş olacağız. Daha önce geliştirilmiş tanımları tartışmaya açmamız aslında bu tanımların bizim için yeterli olup olmadığının anlaşılması bakımından; başka bir ifade ile Devletin toplumla münasebetini izah edip etmediğinin ortaya çıkarılması açısından önemlidir. Oppenheimer Devlet isimli eserinde şu

noktanın altını çizmektedir. ‘Devlet hakkında alışlagelen kuramların şöyle bir gözden geçirilmesi bile, bunların devletin oluşumunu, özünü ve amacını açıklama yolunda hiç bir şey getiremediklerini göstermeye yeter. Bu kuramlarda, düşünülebilecek her türlü uç noktalar arasında bulunabilecek tüm anlayış farkları yansıtılmaktadır’.Oppenheimer’ in bu yaklaşımı devleti tanımlama sürecinde salt kuramsal bakışın oluşturacağı handikapları çok net bir dille ifade etmektedir,bu nedenle çalışmamızda devlete yönelik tanımlamalarda; kuramlara; tarihsel, toplumsal dönüşüm ve kırılma noktalarına yönelerek bütünlükçü ve kuşatıcı bir devlet tasavvuru elde etmeye çalışacağız.

Bu tanımlama sürecinde başvurulmasını gerekli ve önemli gördüğümüz başlıca disiplinler; Felsefi metinler, Tarih ve Sosyoloji disiplinleridir.

Felsefi metinlere bakmamızın temel sebebi ontolojik olarak Devletin yalın kat bir felsefi perspektifle neye karşılık geldiğini anlama isteğidir. Zira siyaset felsefesi epistemik olarak devletin var olup olmadığı sorununa cevap verme çabası ile hareket etmiştir, bu tanımımızın ontolojik mesnedini teşkil eder.

İkinci disiplinimiz tarihtir. Tanım ve kavramların içinde geliştikleri tarihsel ve toplumsal şartlardan bağımsızlaştırılarak aktarılmasının oluşturacağı handikaplar vardır. Devlet kavramının temelde hangi nitelikleri içerdiği sorusunun yanıtı ancak, geçmişin ve günümüzün devletlerinin yapılabilirse tümünün ortak özellikleri bakımından incelenmesiyle bulunabilir. Büyük, küçük, sıkı merkezîyetçi ya da gevşek örgütlü; monarşik, aristokratik, plütokratik ve demokratik devletler bulunabileceğine göre, bu devletlerin halkları, farklı ırklardan farklı renklerden olabileceklerine ve uygar ya da az uygar, yaşamlarını tarımdan, sanayiden ya da ticaretten kazanan insanlar biçiminde görüleceklerine göre; devletin özünü, üzerinde kurulduğu toprakların genişliğinde, ülkesi ve uyrukları üzerindeki zorlayıcı gücünün niteliğinde (Oppenheimer, 1984:37). ve aynı zamanda devlet deyince, mesela 7. ya da 12. yüzyılda dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan insanların zihninde ne olduğu devletin yaşamlarındaki anlamının ne olduğunu bilmekte gerçekten önemli olsa gerektir. Çünkü çalışmamızın ana temasını oluşturan modern devlet gerçeği ile geleneksel toplumların devlet kavramsallaştırışı arasında belirgin farklar vardır. Devletin gerçek mahiyeti tarihle ve tarihi olaylarla ilişkisi içinde ele alınmasıyla mümkün olabileceği düşüncesindeyiz; bu tarihsel bağlam bizi tarihsel bir metodolojiye kayıtsız kalmamaya zorunlu kılmaktadır.

Üçüncü başvuru kaynağımız ise sosyoloji disiplini. İnsanların toplumsal yaşamlarını nesnel olarak ve toplumsal bütünlük içinde inceleyen sosyoloji disiplini amaç olarak toplumsal çevrenin tüm yapısal öğelerini aydınlatmak ve çevrenin oluşumunda işleyişinde ve gelişimindeki düzeni açıklamaya çalışmaktadır (Ozankaya, 1991:11).Toplumsal kurumları da toplumsal bütünlük içerisinde öğeleri arasında örgensel bağlar bulunan bir örgütsel mantık içinde ele almaya çalışır.Bir kurumsal yapının göreceli sürekliliği olduğunu ve onu oluşturan bireylerle karşılaştırılmayacak ölçüde daha uzun yaşamlı olacağını düşünür (Ozankaya, 1991:181). Kurumlar tarihsel serüven içerisinde bazı niteliksel değişimlerden, evrimlerden geçerler.Bu evrilmeye rağmen olgusal gerçekliği ile sosyoloji disiplinince ele alınırlar.Devlet sosyolojide toplumsalın en temel kurumlarından biri olarak ve oldukça dinamik yapısıyla ele alınır. Hatta mihrap bir kurum olarak toplumsal değişimin anahtarı olarak muamele görür ve Sosyoloji disiplini devlet konusunu dinamik bir bakış açısıyla ele alır.

Daha sosyolojinin doğuş ve kuruluş sürecine giriş ile birlikte; Devlet problemi, kurucu sosyologlarca, toplumla ilgili çeşitli sorunlarla ilişkisi içinde yer almıştır. Sosyolojide devlet konusu, Devletin doğuş problemine getirilen açıklamalara paralel olarak iki ana eğilim etrafında ele alınmaktadır. a)İnsan topluluklarının büyüüp karmaşılaşmasıyla toplumsal işlevlerde farklılaşmanın artması ve bir biçimde genel çıkarı temsil eden bir üstün otoriteye duyulan ihtiyaç çerçevesinde ele alan yaklaşım. b)Devleti toplumda egemen ve bağımlı sınıflar olarak iç farklılaşmaların sonucu ortaya çıkan bir kurum olarak değerlendirmektedir. Her iki görüşün ortak paydası konunun içselci ve toplum içindeki gelişmeler temelinde ele alınmasıdır (Coşkun, 1997: 63).

1.1.Devletin Terimsel Karşılığı

Devlet kelimesi Arapçada ‘devle’ kelimesinden Türkçeye geçmiştir. Bu kelimenin asli harfleri ‘d,v,l’ dir. Aynı asli harfler tedavül kelimesinde de geçmektedir. O halde devlet tedavül eden, yani elden ele geçen demektir. Bu anlamda devlet kelimesi iktidarın el değiştirmesini hatırlatmaktadır (Esen, 1970: 89).

Nitekim eski Arapçada savaşılan iki ordudan birine veya ötekine geçen galibiyet ve zafere devlet denirmiş (Başgil, 1960:126). Diğer yandan servet,makam,nüfuz ve itibar sahibi kimselerin bu durumlarına devlet denilmekteydi.Devlet kelimesi,bize bu manasıyla da geçmiştir.Eskiden bazı yüksek makam sahiplerine devletlû denilirdi.Eskilerin anlayışına göre

devlet, Ali Fuat Başgil’ inde ifade ettiği gibi ‘tıpkı bir altın top gibi elden ele geçen ve en kuvvetlinin zapt ve inhisarına giren ikbal,nüfuz ve iktidardır.(www.anayasa.gen.tr/dgt). Günümüzde devlet kelimesine başka anlamlar atfedilse de halk dilinde devletten anlaşılan şey budur.

Stato\Etat\State\Staat. Devlet kelimesinin Fransızca karşılığı Etat İngilizce karşılığı ise state, Almanca karşılığı stat, İtalyanca karşılığı stato’dur.(Abadan,1952:132) Bunların hepsinin kökeni Latince satatus kelimesidir. Ancak Latince satatus devlet demek değil hal durum vaziyet demektir (Türk Hukuk Kurumu, 1944:576).

Eski Yunanlılar devlet için polis terimini kullanırlardı ki bu site yani şehir demektir.Ve bununla esasen şehirde oturanların oluşturduğu topluluk kastedilirdi.O nedenle Eski Yunanlıların kullandıkları polis bugünkü modern anlamda devlet kavramını karşılamaktan uzaktır.Zira aşağıda göreceğimiz gibi devlet kavramı,sadece insan unsurunu kapsamaz;toprak unsurunu da kapsar.Oysa polis kavramında toprak unsuruna gönderme yoktur (www.anayasa.gen.tr/dgt).

Romalılar ise devlet karşılığında civitas veya res publica kelimelerini kullanırlardı. Civitas, site, Medine, şehir devleti demektir ve hukuki olarak ise medeni hakları kullanma ehliyetine sahip yurttaşlar topluluğu demektir. Medeni hakları kullanma ehliyeti ise ancak siteye şehre kabul edilenlere tanınıyordu. Bu nedenle devlet kavramını karşılamaktan uzaktır (Türk Hukuk Kurumu, 1944: op. Cilt,556).

Ortaçağda devlet için imperium (hükümlanlık), regnum (krallık) gibi terimlerde kullanılmıştır. Ancak bu terimler de modern devlet kavramını karşılamaz. Çünkü bunlar sadece devletin bir unsuru olan egemenlik unsuruna göndermede bulunur (www.anayasa.gen.tr/dgt).

Yine ortaçağ boyunca devlet yerine zaman zaman halk, kavim veya millet anlamına gelen populous, gens gibi terimlerde kullanılmıştır. Bu terimler de modern devlet kavramını karşılamazlar, çünkü sadece devletin bir unsuru olan insan unsuruna göndermede bulunurlar.

İlk defa İtalya’da 16. yüzyılda, devleti ifade etmek için bunların dışında yeni bir kavrama ihtiyaç duyulmuştur. İtalya da Venedik, Floransa, Ceneviz, Piza gibi devletler için kullanılan stato terimi icat edildi. Şehrin önünde bu stato kelimesi kullanılmaya başlandı. Bu stato

terimini devlet karşılığında ilk defa kullanan kişi Hükümdar isimli eserinde Niccolo Machiavelli olduğu kabul edilmektedir (Gözler, 2007:9).

1500 ve 1600’lerde stato devlet kelimesi Fransız, İngiliz ve Alman dillerine girmiştir. Bununla birlikte günümüzde devlet, state, Etat, Stat, stato, estado kelimesi en yaygın kullanılan kelimelerdir. Bununla birlikte devlet yerine bazen millet ‘nation’ dendiği de olmaktadır (Gözler, 2007:9).

1.2.Devletin Felsefesi ya da Felsefi Bağlamda Devlet

Terimsel karşılıklarını aldığımız Devlet ontolojik olarak insan zihnini de yüzyıllardır meşgul etmektedir. Teorik ve felsefi boyutuyla ilk çağdan beri devletin olup olmadığı sorunu, devletin meşruiyetinin temelleri ve niteliği gibi pek çok konu da, felsefi dünyanın derinlemesine düşünceleri olmuştur. İlk çağ filozoflarından başlayarak felsefi anlamda bir devlet tasavvuru yapılandırıldığı muhakkaktır.

Platonun Devlet’i; Düşünce tarihinde siyaset bilimi olarak adlandırılmayı hak eden ilk eser ve sistematik akıl yürütmenin ve eleştirel araştırma yolunun siyasi fikirlere ve kurumlara uygulandığı bir yaklaşımın kaynağını oluşturur. Yirmi üç asır sonrasında, yurttaşlar olarak insanların karşısına çıkan temel meselelere bir girizgâh olması bakımından hala eşsizdir (Ebenstein, 1996:16).

Devletin esaslı en devrimci varsayımlarından biri, doğru siyasetin ve doğru hükümetin korku ve inanç, ihmal ve el çabukluğunun kaçınılmaz sonucu değil kılı kırk yaran kesin, kurallı bilimsel düşüncenin yasaları konabilen nesnesi olacağıdır. Aklın toplumsal ilişkilere uygulanabilirliği yolunda beliren bu varsayım bizim siyasi bakış açımızın yapısına ve mizacımıza kadar uzanmıştır (Ebenstein, 1996:17-20).

Antik Yunan düşüncesinin önemli Filozofu Platon Devlet üzerine yazdığı eserinde ideal ütopya devletin tasarımı yapılandırmaktadır. Bugünkü mevcut uygulamalardan oldukça farklı bir yerde duran platonun ideal devlet ütopyası insan zihninin derinliğini ifade etmesi ve taşıdığı önem yanında, devlet üzerine yapılandırılacak tasarımlar açısından da anlamlı bir yerde durmaktadır.

Dönemin Radikal Sofistlerinin septik öğretisi, etkisizlik içine gömülmekte ve toplumsal yaşamın consensus'ü gerektirdiğini, ne biçimde olursa olsun bir düzene gereksinim duyduğunu kavrayamamıştır. Bu yüzden "devlet" (*politeia*) zorunludur. İnsanların mutluluğu sağlanacaksa, yeryüzünde doğru bir yaşam gerçekleştirilecekse, insanın onsuz yapamadığı polis, değişmeyi, göreceliği dışlayan evrensel değerler üzerine kurulmalıdır ve otoritesini herkese kabul ettirecek bir meşruluğu içermelidir. Platon, gerçeklerin (ideaların) var oldukları için, böyle bir polisin olası olduğunu belirtir; bu polis ideal devlettir. Meşruluğu, felsefenin ürünü olmasından, yani aklın ilkelerine göre düzenlenmiş olmasından kaynaklanır. (Platon,2006)

Gerçekte Platon'un kendi kişisel tercihi olan ideal devlet, var olan bütün devlet biçimlerinin karşıt modelidir. O, polisin çözülüşüne, değerlerinin yıkılmasına, çeşitli yönetimlerin bütün somut yetersizliklerine karşı önerilmiş bir devlet tasarımıdır. Kendisinden tüm bu sorunları çözmesi beklenen ideal devlet, zamanın ve mekânın dışındadır (*u-topos*); bu yönüyle bir ütopyadır. Platon, ütopyasını **Devlet** adlı diyalogunda ortaya koymuştur. (mimas.politics.ankara.edu.tr/~aksoy/reform/reform05/e_borekci.doc)

Devlet birbirlerine gereksinim duyan insanların işbölümü yapmaları sonucunda ortaya çıktığından ötürü, ideal devlet, siyasal örgütlenmeye içkin doğallığı, yani işbölümünü korumaya, bunun bozulmasını önlemeye yönelik bir biçimde düzenlenir. Platon, “koyduğumuz yasa doğaya uygun olduğuna göre, hiç de olmayacak, gerçekleşmeyecek bir şey değildir; asıl doğaya aykırı olan, bugün yürürlükte olan düzendir." diyerek, ideal devletin doğaya (daha doğrusu, doğayı, *kozmos*’u düzenleyen Akıl’a) uygun olduğunu vurgular. Devlet Plâtoncu anlayışla birlikte yaşam zorunluluğunun bir ürünü olarak doğmuştur.

İyi bir yönetim tarzını oluşturabilmenin bir tek ön koşulu vardır, o da kutsal niteliklere ulaşmış olan adil yasaların kullanılması ve yöneticilerin bu konuda sağduyu sahibi olmalarıdır. Bir hükümetin değeri biçimiyle değerlendirilmez, yani bir devletin bir tek kişi veya bir grup tarafından yönetilmesi hiç önemli değildir. Bu konuda asıl belirleyici olan, yasalara ve adalete uymada gösterilen başarıdır. Platon düşüncesinde yasa koyucuların mutlak bir hareket serbestisine sahip olmaları gerekir (Amittay, 1983:65).

Platon, *Devlet* adlı yapıtıyla gerçekleştiremeyecek bir hayali yazıya almamıştır. Her ne kadar, Platon daha sonraları bu devletin gerçekleşmesinin imkânsızlığını kabul etmiş olsa da,

inandığı bir devleti yazmıştır. Kendi döneminin toplumsal bir eleştirisini de içeren, *Devlet yapısı* onu mükemmelleştirmenin yollarını da gösterir.

Ancilona göre; Diller nasıl insanların duygu ve düşüncelerini paylaşma gereksinimlerinden ve bu yoldaki yeteneklerinden doğmuş iseler, devletlerde, işte böyle bir gereksinimden ve bu yoldaki gereksinimden ve toplumsallık güdüsünden doğmuşlardır (Oppenheimer, 1984:37).

Aristo ise; ilk sistematik çalışmalarını Etika ve Politika isimli eserlerinde gerçekleştirmiştir. Politika, Devletin ateşli ve şiirsel imgelerinden mahrumdur, ama daha sistematik ve çözümleyicidir, bu yönüyle de özgün bir siyaset bilim kitabı olarak bugünde çok önemli bir yerde durur.

Aristo Politikayı iki önemli fikirle açar. Devlet bir topluluktur ve toplulukların en yücesidir, her şeyi kapsar, herhangi bir başka şeyden çok büyük ölçüde iyiye yönelir, en yüce iyiye.

Aristo devleti bir topluluk olarak fark eden olmayabilir ama onu nasılsa öyle açıklıkla ilk tanımlayan ve böylelikle organik devlet kavramının ilk temelini atmıştır. Ona göre devlet, yaşayan varlığın bütün vasıflarına haiz bir organizma, bir tabii topluluktur. Diğer belli başlı tip, devleti bir araç, bir mekanizma, kendinden daha yüce amaçlar için kullanılan bir makinenin bir parçası olarak görür. Adına enstrümentalist denilen bu devlet görüşü, Aristo'dan bir yüzyıl önce Sofistler tarafından ortaya konduğu için daha eski bir görüştü. Eflatun tarafından reddedilmişse de, modern zamanlarda Hobbes, Locke ve John Dewey tarafından yeniden canlandırılmıştır (Ebenstein, 1996:32-33).

Aristo devleti iki yoldan tabii sayar. İlk olarak toplum düzenlerinin aileden köye, köyden şehir devletine doğru evrimleşmesini kısaca belirtir. Bu tarihi anlama bağlı olarak, devlet, insan ilişkilerinin gelişmesinin tabii ve nihai aşamasıdır. Aristo bu durumu şöyle ifade etmektedir. 'Devlet tabiatı itibariyle bireyden ve aileden önde gelir, nasıl ki bütün, gereklilik bakımından parçadan önce gelirse'. Buna benzer bir şekilde Aristo şunları da söyler. 'İnsan tabiatı gereği politik bir hayvandır ve koruyucu şehrin muayyen hudutlarından istifade etmeksizin yalnızca tanrılar ve hayvanlar yaşayabilir'. Aristo devletin yalnızca bir topluluk olduğunu öne sürmüyor, onun en yüksek iyiye yönelmiş en yüce topluluk olduğunu da

söylüyor(Ebenstein, 1996: 33). Aristo da Devlet, aile ile başlayan topluluklar sınıflamasının en üst zirvesinde durmaktadır.

Rönesans’la birlikte Avrupa’da düşünsel kodlarda belirgin farklılaşmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Her bakımdan olduğu gibi, devlet anlayışında da Rönesans, Ortaçağın karşı savı durumundadır. Ortaçağın ki evrensel bir ümmet devletiydi. Bu devlet “Kutsal Roma İmparatorluğu’nda” somut bir biçim kazanmıştı; onun görevi yeryüzünde Tanrı devletinin gerçekleşmesine -Aquino’lu Thomas’ın düşündüğü gibi- hizmet etmek, destek olmaktı. Rönesans ise ulusal benliklerin belirmeye başladığı çağdır. Bu oluş Ortaçağ ümmet düzenindeki birliği bozacak, yerine bağımsızlaşan ulusal devletlerin çokluğunu getirecektir. Ortaçağ düzeninin dayanağı olan Kilise bu gelişmeye engel olmak istediği için, Rönesans ta Kiliseye karşı ayaklanmalar, Kilise ile çatışmalar vardır. Rönesans’ın devlet felsefesi bu gerçeğin kuramsal olarak dile getirilmesidir.

Rönesans’ta devlet konusunu işleyenlerin başında yer alanlardan biri olan İtalyan **Machiavellinin** önemi, “ devlet” düşüncesinin ilk temsilcisi olmasıdır. Antik çağda bulunmayan, ortaya çıktığından beri ağır basan ‘bu “ulusal devlet” düşüncesine Machiavelli, İtalya’yı birleştirmek gibi pratik bir kaygı ile varmıştır. Onun tasarladığı ideal devlet, güce dayanan ulusal bir devlettir ve böyle bir devletin canlı örneğini de Roma İmparatorluğu vermiştir. Machiavelli’ye göre, devlet, gücünü bir ulustan almalı, üstünde kiliseyi -ümme-ti-bulmamalıdır. Hukuk da dinden değil, devletin özünden türetilmeli, çünkü devlet doğal bir kurumdur, bu dünya için kurulmuştur, öbür dünya ile bir ilgisi yoktur. Oysa Ortaçağ gözünde devlet, Tanrının planında belli bir görevi olan bir kuruluştur. ‘Devlet başkanının başlıca amacı, devleti elinden geldiğince güçlü kılmak olmalıdır’ diyor Macchiavelli. Bu uğurda her şey yapılabilir; her şey hoş görülmelidir. İktidar olgusunu ve devleti doğruluktan, ahlaktan, dinden ve metafizikten ayırmakta ve devleti diğer herhangi bir kaynaktan bağımsız kendini var kılan otonom değerler sistemi olarak ihdas etmektedir (Ebenstein,1996:137). Hukuk, ahlak; devlet yüzünden vardırlar, dolayısıyla devletin bittiği yerde bunlar da biter. Bu anlayışta devletler hukuku olamaz ve devletin ötesinde savaş vardır.

Modern anlamdaki devlet kavramsallaştırmasına en çok yaklaşan isim Machiavelli’dir ve devlet (la stato) terimini ilk olarak literatüre yerleştiren odur; fakat o kurumlarla değil, iktidar ve iktidar için mücadele eden yöneticilerle (hükümdarlarla) ilgilendiği için, onun dilinde devlet kelimesi ‘hükümet’ anlamıyla çokça iç içe girmiş, devlet, esas itibariyle hükümdar ve

onun siyasi,askeri ve idari makinesi olarak şahsi bir açıdan görülmüştür (Ebenstein, 1996:155).

Macchiavelli gibi devlette yetkeyi, sözü geçerliliği en üstün değer sayan bir Rönesans düşünürü **Jean Bodin**'dir. O da mezhep kavgalarıyla bölünmüş yurdu Fransa'yı göz önünde bulundurarak geliştirdiği öğretisinde; devletin özel ayrımı olan egemenliğin kesin olarak belirtilmesini ister; devlet gücünün tek elde toplanmasını doğru bulur; dolayısıyla mutlak monarşi düşüncesini savunur. Ancak, ahlâk ve hukuk yasaları hükümdarın egemenliğine bir sınır çizeceklerdir; oysa Macchiavelli hiç bir sınır tanımıyordu (Oppenheimer, 1984:38;Gökberk, 1979). Jean Bodin savaştan ve kaostan nefret etti çünkü savaş ister maddi rahatlık isterse ruhi yükselme temin eder sayılsın, insan beraberliklerinin asli amacına yıkıcı tesirlerde bulunur. Savaşı sadece saldırıya karşılık vermede haklı görür. Devleti birçok ailenin ve onların ortaklaşa sahip oldukları şeylerin, egemen güç tarafından hukuksal yönetimi olarak tanımlamaktadır.(Oppenheimer, 1984:38) Bodin'in devleti, güçlü ama saldırgan olmayandır; monarşiktir ama tiranca değildir. Politiklerin en ünlü kuramcısı Bodin devleti hükümetten ayırarak devleti mutlak ve sürekli iktidar ve büyük emretme gücü olarak tanımlamıştır (Ebenstein,1996:157).

Toplum Sözleşmesi Kuramı

Devleti anlama çabamızda kayıtsız kalınamayacak en önemli düşün insanlarından biride **Thomas Hobbes**'tur. Hobbes Ahlakı ve Devleti naturalist bir görüşle temellendirmesiyle önemli bir akım yaratmıştır. Ona göre Devlet bir cisimdir, hem bir yapma cisim, yapma bir yaratıdır. İnsanlar daha önce devlet (toplum) olarak yaşamamışlardı. Devletin yapma olduğu gerçek olmadığından anlaşılır. Nasıl doğada asıl gerçek olan tek tek cisimler ise, bunun gibi insanların bir arada bulunuşlarında da devlette, toplumda da ancak bireyler gerçekler (Gökberk, 1980:284).

Ancak devletin yapma bir şey olması, onun zorunlu olmadığı bir nedeni olmadığı anlamına gelmez; insanların tüm eylemleri zorunlu olarak nedenlerle belirlenmiştir. Hobbes devletin kuruluş ve işleyiş nedenini aramaya girişir. Hobbes'a göre insan her şeyden önce, kendi varlığını ayakta tutmaya, koruyup sürdürmeye çalışır; bu onun ana güdüsüdür. Onun eylemlerini belirleyen güdüdür. Bu da insanı doğanın nimetlerinden elden geldiğince çok yararlanmaya sürükler. Ama bu yüzden de herkes ister istemez, birbirinin düşmanı olur ve

herkesin herkese karşı savaş durumu başlar. Bu durumda insan insanın kurduna dönüşür (Gökberk, 1980:284).

Bu hal ancak insanların aralarında bir sözleşmeyle ortadan kalkar. Bu sözleşme ve bu anlaşma yoluyla devlet kurulmuş olur ve böylece birey doğa durumundan yurttaşlığa geçmiş olur.

Devlet konusunu ele alan sözleşmecî filozofları ortaya çıkaran en güçlü dinamik etki Yeni Çağ şartlarında ortaya çıkan değişim ve değişim arayışıdır. Kuramlarının temelinde stoacıların etkisi olduğu düşünülse de devlete dair konuşmalarıyla siyaset felsefesinin önemli ürünlerini ortaya koymuşlardır. Rousseau, Grotious, Spinoza ve Locke bu yaklaşımın en önemli temsilcileri olmuşlardır.

Bu kurama göre, insanlar başlangıçta, toplum halinde yaşamadan önce, düşünürlere göre çeşitli şekillerde belirtilen ve doğa hali diye ifade edilen durum içinde, kendi hallerine terkedilmiş olarak yaşadıklarını, aralarında sürekli ilişkilerin ve bu ilişkileri düzenleyen nizamın yokluğu söz konusu edilir. Belirli bir düzen olmadığı veya bir düzen halinden önce söz konusu olan bu dönem, doğal yaşama hali denilen bu merhale, bazı düşünürlerce hiç olmazsa başlangıçta mutluluğun, barışın hakim bulunduğu dönemi; bazı düşünürlere göre ise insanların isteklerini kayıtlamaya tabi tutmayan, insanların özgürlükleri lehinde güvenden yoksun bulunan, didişmenin hakim olduğu safhayı ifade etmektedir (Okandan, 1976:91). Toplum sözleşmecileri, doğal toplum nizamını, güya tek tek insanların beraber yaşamak üzere bir sözleşme yapmış oldukları şeklinde düşünmüşlerdir (Freyer, 1977:18).

Toplum sözleşmecileri; Devlet ve Devletin doğuşu problemini iki esas nokta etrafında ele almışlardır. Bu noktalardan birisi, insanın toplumsal hayvan olması ve içgüdüleri gereği bir arada yaşama duygusuna sahip olmasıdır. Buna göre, Devlet de, insanın tabiatında bulunan bu içtimailik içgüdüsünün doğal bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Yaklaşımın ikinci kalkış noktası ise, insanların ihtiyaçlarını karşılamaları için bir arada yaşama zorunluluğunun bulunması ve buna bağlı olarak ihtiyaçlarını karşılarlarken, söz konusu ihtiyaçların düzenlenmesi için de Toplum Sözleşmesine başvurmalarıdır. Devlet de bu toplumsal sözleşmeden doğmuştur (Coşkun, 1997:25).

Hegel ise; Devlete ilişkin geleneksel yaklaşımlar ve toplum sözleşmesi çerçevesinde ileri sürülen görüşlere çok önemli tenkitler getirmiş, hatta safsata olarak nitelendirmiştir. Hegel ve görüşleri bu dönem içinde yalnızca geleneksel yaklaşımlardan belirli bir kopuşun ifadesi olarak

değil, aynı zamanda kendisinden sonraki Batı düşüncesinde hemen bütün felsefe akımlarını ya Hegel’ci ya da karşı Hegel’ci yapacak şekilde etkilemiştir (Tunçay, 1969:cilt3,3). Günümüzde de siyasete ilişkin çalışmalarda, çağdaş siyasal ideoloji ve yaklaşımlarda Hegel’in güçlü etkisinden söz edilmektedir (Cassirer, 1969:252).

Hegel koyu bir Alman milliyetçisi olarak döneminin sorunlarına bir cevap bulma çabasında idi. Almanya nasıl gerçek bir devlet haline gelebilir sorusuna cevap aramaktaydı. Onun için esas mesele Almanya’nın modernleşmesi ve millileşmesidir.

Hegel’ in devlet görüşü, felsefî sistemi içinde yer alan objektif tin öğretisinde ifadesini bulmaktadır. Bu öğretinin çıkış noktasını, bireyin iradesi ile genel irade arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Ona göre, objektif tin ileriye doğru geliştikçe bireyin iradesi genel irade ile uzlaşır ve tek kişi kendini kendi üstündeki objektif bir düzene bağlarsa, o kadar ahlaklı olur. Hegel’e göre ‘ Tek kişi ne kadar kendini aşar, kendini ne kadar kendi üstündeki objektif bir düzene bağlarsa o kadar ahlaklı olur. Tek kişinin hayatı, ancak objektif, birey üstü düzenler için yerleştirilir, bunlara bağlanırsa bir anlam kazanır. Ona göre uluslar ve devletler anlamlarını tarih denilen bağlam içinde kazanıyorlarsa, tek kişiler de anlam ve belirlenimlerini devlet içinde kazanırlar (Gökberk, 1967:530).

Hegel’ in dünyasında fert hiçbir şeyse, devlet her şeydi. Tarih felsefesi isimli eserinde Devleti ‘Hürriyetin gerçekleşmesi’ olarak tarif etmektedir. Devlet mevcut vakıadır, ahlaki hayatı gerçekleştirmiştir ve insanoğlunun sahip olduğu değere haiz her şey-bütün ruhsal gerçeklik- Devlet aracılığıyla sahip olunan şeylerdir. Fert devletin bir parçası olduğu için ahlaki değere sahiptir, devlet de aklın tam gerçekleşmesidir. Hegelin devlet tapınıcılığı zirvesine onu şu düşünce ulaştırır: ‘Devlet, dünyada mevcut İlahi düşünce’dir.

Hegel için Devlet, özgürlüğün geliştiği yerdir. İnsan Devletin üyesi olduğu için özgür yaşar ve ancak Devletin üyesi olduğu sürece özgürlüğünü korur (Okandan, 1976:631-635). Toplumların kaderlerine ve şahıslarına mahsus bir tarihe sahip olmalarının ancak devletin varlığıyla mümkün olabileceğine inanır. Kısaca Hegel de Devlet, örgütlü ve sistemli bir egemenlik kurma aracıdır. Devlet mutlak belirleyici olarak, Tanrısallaştırılmıştır. Tabii bunun kaynağında dönemin şartları içinde Almanya da Devlete duyulan ihtiyaç ve Devletin belli ilişkilere katılmada ne denli önemli bir araç olduğunun bilincine varılması bulunmaktadır (Coşkun, 1997:43-44).

Hegel ile birlikte Devletle ilgili görüşlerde ortaya çıkan değişikliğin en önemli yönü, Devletin örgütlü ve sistemli bir egemenlik kurma aracı olarak formüle edilmesi ve bu çerçevede değerlendirilmesidir (Coşkun, 1997:44).

Devletle ilgi felsefî perspektif, kuram ve varsayımlar, insanların çok eski zamanlardan itibaren bir devlet tasavvuru oluşturdıkları ve devlete farklı gerekçelerle de olsa ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Devletin erki ve sağladığı güvence altında, kural ve düzenlemelere tabi olarak yaşamak istediklerini görmekteyiz. Devlet öncesi dönemde ‘doğal düzen’ olarak adlandırılan bir zaman sürecinde, düşünörlere göre, insanlar tüm hak ve özgürlöklere sahiptiler. Bazılarına göre ideal, bazılarına göre de ideal olmayan bir yaşamın sürdüğü bu dönemde, bu özgür insanlar, haklarının bir kısmından feragat ederek, düzenli bir yaşama kavuşmak istemişler ve böylece devlet ortaya çıkmıştır (Coşkun, 1997:23-35). Devletin kuruluş amacı, doğal yaşam dönemindeki hakların güvence altına alınma isteğidir (Göze, 1995:3-4).

1.3.Devletin Tarihsel ve Siyasal Serüveni

Devletin doğuşunu tarihsel gelişmesi içinde izah çabası, bizi Devletin doğuşunun tarihsel seyrini izlemeye ve farklılaşmaları tespitte götürmektedir. Devlet, tarihi gelişme içinde insanlığın ilkel durumundan uygarlığa geçiş sırasında ortaya çıkmıştır. İlk büyük merkezi Devlet örgütlenmelerinin yine ilk büyük uygarlık bölgelerinde, Doğu uygarlık çevresinde ortaya çıkması bunun bir göstergesidir. Bu sürecin izlenmesi bize Devletin hangi tarihi ilişki ve olaylar içinde ortaya çıktığını ve ne tür özellikler kazandığını anlama imkânı verecektir (Coşkun, 1997:89). Pierson modern Devleti anlattığı eserinde devletin tarihsel oluşumunu Held’ den yaptığı alıntılarla şu şekilde kategorize etmiştir (Pierson, 2000: 71).

1. Haraç alan geleneksel imparatorluklar
2. Feodalizm: Bölünmüş otorite sistemleri
3. Zümreler Düzeni
4. Mutlakıyetçi Devletler
5. Modern Ulus Devletler

Geleneksel ‘yani modern öncesi’ devletler çeşitli biçimler alırlar. Eisenstadt bu biçimleri şöyle sıralar: Kent Devletler, feodal Sistemler, Patrimonyal İmparatorluklar, Göçebe ya da fetihçi imparatorluklar ve tarihsel bürokratik merkezi imparatorluklar (Pierson, 2000:70).

İlkçağlarda din ve dinin ontolojik gücünden destek alan hükümdar toplum hayatının belirleyici odağını oluşturmaktaydı. Hükümdarlar tanrının yeryüzündeki temsilcileri hatta onların dünya üzerindeki klişeleşmiş biçimleri sayılmaktaydılar. Buna bağlı olarak da kral emirnamelerinin tanrısal kararlar olduğu bu nedenle de karşı çıkmanın mümkün olmadığı ve uyruğun hükümetin her talep edişinde kendini hemen sunması gerektiği sonucu çıkartılmaktaydı. Bu kaderci yaklaşımın ürünü olarak rejimin objektif karakterine karşı bir kayıtsızlık doğmuş ve tek bir kişide toplanmış merkez iktidar olgusu genel kabul görmüştür. Merkeziyetçilik eski doğuda eski siyasal yaşam ve siyasal kavramların başlangıcını belirleyen sistemdir (Amıttay, 1983:25).

Diğer yandan büyük nehirlerin kıyılarında ilk ortaya çıkan devletlerde tarım, ancak besin kaynaklarının denetimi veya büyük sulama projelerinin gerçekleşmesi için eşgüdüm sağlanması halinde mümkündür. Bu temel üzerindeki aileler ve klanlar, sonra da köyler, cemaatler ve kabileler arasında eşgüdüm sağlanması, işbölümüne, ayrıcalıkların oluşmasına ve sağlam bir merkezi krallık otoritesinin kurulmasına bağlıdır. Otoritenin ilk işlevi böylece tarım için gerekli olan önlemlerin alınması olmaktadır. Astronomik hesapları yapmakta yönetimin yaşamsal görevlerinden biridir. Çünkü tarla sürme ve hasat zamanının belirlenmesi ile kuraklık ve taşkınlara karşı koruyucu önlemler alınabilmesi için astronomik ölçümler mutlaka gerekliydi. Bu temel görevler kral tarafından üstlenilen sınırsız bir yetki ihdasını gerektirmekteydi. Bu durumla beraber ilk ekonomik sistem ortaya çıkmıştır. Hükümdarın sahip olduğu kuramsal olarak mülkiyet devlete aittir. Geniş topraklar kişisel özgürlüklerinden yoksun, köle veya serflere benzeyen üreticiler tarafından işlenmektedir. Diğer yandan ailelerin veya kabile topluluklarının mülkiyetinde kalan topraklar ise kendileri topraksız olan özgür kişilerce adeta ücretli işçiliğe benzer koşullarda işlenmektedir (Amitay, 1983: 26).

Ayrıntıdaki farklılıklarına rağmen Uzak Doğu ve Doğu Asya’daki devletler ilke olarak birbirlerinin aynıdırlar. Devletin teokratik doğası, gücün merkezileşmesi ve köleciliğin ilk aşamalarının billurlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan çeşitli toplumsal örgütlenmeler konusunda bu devletler birbirine benzemektedirler. Kölecilik, insan özgürlüğü ve cemaat içi dayanışmaya dayalı ilkel toplumun yapısını tamamen yok edememiştir (Amıttay, 1983: 26).

Billurlaşıp cinsten siyasal düşüncenin ilk işaretlerinin Doğu toplumlarından çıktığı rahatlıkla söylenebilir. Fakat politika sözcüğünün tarihsel seyri üzerinden bir arayışa geçtiğimizde ise durum biraz farklılaşmaktadır. Eski Yunan da polis, tarihteki diğer benzerlerinden sosyo-ekonomik yapı, siyasal yapı ve buna bağlı olarak bağrında oluşan düşünce sistemi ile de ayrılır. Halil Berktaş'ın belirttiği gibi 'daha önce Suriye ve Fenike'nin elverişli doğal limanları üzerinde kurulan kıyı şehirlerinde 'kent devletlerinde' ticaret ve tüccar bir sınıf hatırı sayılır bir gelişme göstermiştir, ancak aristokratik krallığı devirerek Mısır ve Mezopotamya gibi toplumsal yapıdan ve bu yapıya özgü düşünce biçimlerinden tamamen kopmayı başaramamıştır. Oysa Polis, genelde bu kopuşu gerçekleştirmekle kalmamış, bir benzeri yüzyıllar sonra modern devletlerde belirecek olan demokrasiye de beşiklik yapmıştır. Üstelik Yunan dünyasının bu küçük devletlerinin, çeşitli siyasal toplum modellerinden çok daha kapsayıcı bir nitelik göstererek Yunan insanının davranış ve düşünce kalıplarını belirlediği, siyasal yaşamı koşullandığı ve siyasal düşünüşe damgasını vurduğu göz önüne alındığında polis ile kent devleti kavramlarını birbirlerine karıştırmamak gerektiği ve Eski Yunan için kent devleti yerine polis kullanımının daha yerinde olduğu sonucuna ulaşılır (Ağaoğulları, 1994: 11-12).

1.3.1. İlkçağ Polis Devleti

Başlangıçta Eski Yunandaki yönetim tarzı kabile yönetimlerine benzer bir nitelikteydi. Eski Yunan da M.Ö 4. yüzyıldan itibaren özellikle Anadolu'da ve Yunanistan'ın Kuzeyinde hala yönetim tarzı olarak devam ederken Orta ve Güney Yunanistan'da Şehir-Devletleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu şehir devletleri zamanla etraflarındaki küçük köy ve kasabaları da denetimleri altına almaya başladılar (Amittay, 1983:50). Böylece bulundukları bölgenin yönetsel ve otorite merkezi olmaya başladılar. Bu durum şehir devletlerine bazı sorumluluklar da yüklemeye başlayınca ve özellikle zamanla ortaya çıkan köle ayaklanmalarını önlemek amacıyla bütün Yunanistan ölçeğinde birleşme eğilimine girmişlerdir. Özellikle 6.yüzyıl boyunca göçebelikten yerleşikliğe geçiş süresi içinde en üst noktaya ulaşmıştır. Eskinin kandaş ve kabilesel bağlara dayalı toplumsal örgütlenmesinin yerine, şimdi toprağa yerleşmeyle birlikte toprak ve toprağı işleyen bir toplumsal örgütlenme tarzı gelmiştir (Ağaoğulları, 1994:12). Bu önemli gelişme de birleşme eğilimini artıran önemli bir etkidir. Polis (Site Devletleri) belli özellikler göstermektedir. Bu özelliklerin başında, Doğu/Batı ticaretini denetleyen noktalar üzerinde kurulmuş olması gelmektedir. İkincisi, söz konusu

Devletlerin sınırlı örgütlenmeler olmasıdır. Yunanda polisler sınırlı coğrafya ve sınırlı nüfus temelinde ortaya çıkmışlardır. Demokrasi sınırlı bir demokrasidir. Katılım toplumun belli kesimleri ile sınırlıdır. Kadınlar, köleler ve yabancılar yönetime katılma imkânına sahip değildirler. Site demokrasilerinde vatandaşların sayısı birkaç yüz veya birkaç binden ibaret kaldığı halde Devlet işlerine karışmak hakkı olmayan kölelerin ve azatlıların sayısı on binleri buluyordu (Wells, 1972:98). Zaman içinde bu şehir devletlerinin birleşmeleri yalnızca Makedonya’da ve diktatörlük yönetimi altında sağlanabilmiştir. Diğer yerlerde ise polis yani şehir devleti ancak ortak tehlikeler karşısında birleşen, sonrada bu tehlike ortadan kalkar kalkmaz dağılan birlikler oluşturmaktan öteye geçememiştir (Amitay, 1983: 50).

Polis site devleti modeli ifade edilen ilişki ve sürecin bir sonucu olarak yapılanmıştır, geleneksel devlet formuna farklı özellikleri ile örnek gösterilebilir. Yunan sisteminde karşılaşılan sorunların bir çözümü olarak doğmuştur. Bu aşım la birlikte Devlet adına önemli bir deneyim gerçekleştirilmiştir. Polis bu boyutuyla sınırlı bir siyaset ve sınırlı siyasi örgütlenmenin ifadesi olarak kalmıştır. Yunan polisleri değişik siyasal yönetimlerden geçerek gelişmişlerdir. Gelişmelerini tamamladıkları zaman polislerin krallık yönetimi ile yönetildikleri görülür. Sonraları krallık yerini aristokratik azınlık yönetimine bırakmış ve daha sonrada demokratik çoğunluk yönetimine geçilmiştir. Yunan polislerinde bu siyasal gelişme ile batı uygarlığının geçirdiği siyasal aşamalar arasında doktrinde bir paralellik kurulduğu görülür (Göze, 1987:2). Bu yönüyle modern devletin oluşumunu anlamaya yönelik bir bakış açısı oluşturduğumuzda Yunan Devleti olan Polisler önemli bir tarihsel atıftır.

Genel olarak İlk çağ devlet formunun özelliklerine bakacak olursak; İlkçağda hükümdarlar tanrının yeryüzündeki temsilcileri sayıldığından, almış oldukları kararların tanrısal kararlar oldukları kabul edilirdi. Bu yüzden egemen güç uyruk ve uydularına karşı hiçbir hukuk kuralı ile bağlı olmayıp kendisini sadece tanrı ve vicdanına karşı sorumlu görmekteydiler (Özay, 1998:26). İlkçağ devleti Kralı kanunların üstünde kabul eden, kamunun selametini en yüksek kanun hükmünde sayan, kralın isteklerini kanun olarak algılayan bir yapıdadır.

1.3.2.Ortaçağın Feodalist Devlet Anlayışı

Modern Devletin kökenleri dökümümüze feodalizm döneminden başlamak anlamlı sayılabilir. Batı Romanın yıkılışı, aynı zamanda Akdeniz çevresinde büyük bir düzenin, Roma barışında sona erdiği anlamına geliyordu. Bundan sonraki gelişmeler, Batı Avrupa’da Roma barışını yeniden kurmaya yönelik güçler arasındaki mücadeleleri yansıtacaktı. Batı Romanın mirasına sahip çıkmaya yönelik bu mücadelelerin tarafları ise geçmişin Roma ülkesine ait topraklar üzerinde birbiri ardına kurulan Cermen krallıkları, Doğu Roma yani Bizans İmparatorluğu ve Kiliseydi.

Günümüzde modern devlet tipinin tarihsel kökenlerini ve gelişimini inceleyen Poggiye göre Batıda, özellikle de bugünkü Almanya ve Fransa’yı oluşturan topraklar üzerinde feodalitenin ortaya çıkışı üç gelişmenin etkisi altında kalmıştır (Pierson, 2000:70-73).

1. Batı Roma imparatorluğunun, hem merkezileşmiş bir hükümet sistemi olarak hem de belediyeler çevresinde toplanmış bir yönetim sitemi olarak yıkılması,
- 2.Völkerwanderungen diye anılan kabile topluluklarının kitlesel olarak yer değiştirmeleri,
3. Batı Avrupa da yaşayan insanlar ve bunlarla diğer yörelerin insanları arasındaki ana iletişim ve ticaret yollarının Akdeniz den sapması.

Bu üç gelişmenin etkisi ile Yunan Roma geçmişi, Cermen kabilelerin geleneksel ilişkileri ve Hristiyan dünya görüşünden gelen öğelerin kendine özgü bir bireşimi ortaya çıkmış oldu (Ağaoğulları& Köker, 1996:149).

Pierson başta olmak üzere birçok düşünür Modern Devletin kökenlerini feodalizm de aramaktadırlar (Pierson, 2000:72). İşte Feodalite, merkezi iktidarın yok olduğu, karışıklık ve güvensizlik ortamının adeta yerleştiği, ticaretin nerdeyse durduğu, kent yaşamının önemini yitirdiği böyle bir ortamda ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda ortaya çıkan Feodal toplumun temel özellikleri ise şunlardır.

- Bir üretim tarzı olması,
- Hiyerarşik bir toplumsal tabaka düzenine sahip olması,
- Bir kültür ya da dünya görüşü yahut bir değerler kümesi düzeylerinde kendisini göstermektedir.

Ortaçağın en belirgin zenginlik kaynağı topraktır. Görülen hizmetlerin karşılığı da yine toprak olarak verilmektedir. Bu durum genel toplumsal sistemin toprak üzerinden

yapılanmasını gerektirmiştir. Ekonomik yaşam kadar toplumsal ve siyasal yapı da buna göre yapılanmıştır. Devrin insanı, baskı güçlerinin karşısındaki durumuna göre üç zümreye ayrılmaktaydı. Birinci zümreye, görevi Tanrının şanını yüceltmek olan dua edenler giriyor, arkasından zayıfları savunmak ve tanrısız barışı sürdürmekle yükümlü savaşanlar geliyor; son olarak ta bu iki egemen sınıfın altında köylüler var ve Tanrısız plana göre, emekleriyle duadan ve savaştan anlayanların geçimini sağlamakla yükümlüdürler (Tanilli, 1990:293).

Feodalizm lord ile vassal arasındaki karşılıklı hak ve görevler ilişkisine dayanır. Her ikisinin de daha önceden belirlenmiş hak ve görevleri vardır. Lord, vassalı koruyacak, adaleti, toprağını işleme ve ürününü toplamasını sağlayacak, vassalları arasında çıkabilecek toprak anlaşmazlıklarını çözecekti. Bir vassal genç yaşta ölecek olursa, çocuklarına ve eşine lord bakacak ilerde mirasına hak sahibi bulmasını sağlayacaktı. Vassal ise, yılda daha önce belirlenmiş süre içinde savaşkan olarak lorda hizmet edecekti. Ana hatları bu olan feodal sistem, Avrupa’da hızla yayıldı ve gelecek yüzyılların güçlü merkezi devletlerinin de çıkış noktası oldu (Sander, 1989: 53).

Feodalizm tipik olarak, bireysel otorite ile mülkiyetten yararlanan, hiizlere bölünmüş bir egemenlik ve buna tabi maliye ile kırsal hayatı yücelten aristokratik bir ideolojinin oluşturduğu siyasal çerçeve içinde, sadece kendisine ait hukuk tekeli ve yargıcın özel haklarını uygulayan bir soylular sosyal sınıfının, köylülüğe yasal serflik ve askeri koruma sağlamasıyla iç içedir (Pierson, 2000:72). Bu ilişkinin tam formülü serflikin hukuksal tanımlanmasıydı. Serfler hukuksal olarak sınırlandırılmış bir hareketliliğe sahiptiler. Tarımsal mülkiyet, köylülerden, siyasal-hukuksal zor kullanmayla artık elde edilen bir feodal beyler sınıfının özel kontrolü altındaydı. Emeğe dayalı hizmetler, aynı kira ya da köylü tarafından lorda borçlanılan geleneksel borçlar biçimini alan bu ekonomi dışı zor kişi olarak lorda bağlı ve köylü tarafından işlenen arazi parçaları üzerinde uygulanıyordu (Ağaoğulları, 1994:157). Aslında feodalizmin bizim için önemli olan özelliği, lord ile vassal arasındaki ‘karşılıklılık esası’dır. Feodalizm de hiç kimse tam anlamıyla hükümrân değildi. Kral ile halk ve lord ile vassal, bir cins mukavele ile birbirine bağlıydı. Bu mukaveleye aykırı hareket edilirse, karşılıklı hak ve görevler sona ermekteydi. Bu durum, sık sık karışıklıklara, siyasal istikrarsızlıklara ve hatta savaşlara yol açmışsa da gelecek çağların ‘anayasal hükümet anlayışı, işte feodalizmin bu mukaveleye dayanan niteliğinden doğacaktır (Sander, 1989: 54).

Pierson başta olmak üzere bazı düşünürler feodal devleti modern devletin kökeninde aramış olsalar da siyasal görünümüyle feodal düzen, devlet iktidarının parçalanmış olduğu bir düzeni ifade ediyordu. Burada, devletin iktidarı ve devletin egemenliğinden söz edilemez. Kişisel hizmet ve sadakat ilkesine dayanan feodal düzen, modern devlet düzeni anlayışına açıkça ters düşmektedir. Feodal düzende siyasal ve idari yetkiler de parçalanmıştır. Örneğin, yargı yetkisi merkezi bir devlette (monarşide) bir devlet hizmeti iken ve kralın adına karar veren memurlar tarafından ifa edilirken, Ortaçağ da yargı hizmeti senyörlerin elinde kalmıştır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, devlet iktidarının parçalanmış olmasına karşılık, teorik olarak kralın iktidarı hiçbir zaman ortadan kalkmamıştır (Göze, 1987:71).

Ortaçağda karşımıza çıkan siyasal yapılanma, toplumlara arası ilişkiler içinde Batının kazandığı yeni biçimdir. Batı yeni koşullara bağlı olarak yeni örgütlenme ve özellikler kazanmıştır. Bu dönemde Devletin olmadığı, genel olarak Devletsizlik halinin egemen olduğunu görüyoruz (Coşkun, 1997:127). Askeri düzeyde ki korumanın feodal asilzadelerce Batı birliğinin ve bilincinin de Kilise tarafından korunduğu bir yapı mevcuttur. Bu dönem devletin Batıda en zayıf olduğu dönemdir desek yanılmış olmayız.

On birinci yüzyıldan başlayarak Feodal düzen içerisinde çok önemli bazı gelişmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Kara Avrupa'sında ekonomik hayatın tekrar canlanması, dünya ticaretine açılımın gerçekleşmesi, kapalı tarım ekonomisinden çıkılması, ticaret ve el sanatlarının önem kazanması, paranın hâkim olduğu bir ekonomik düzene doğru gidişin başlaması ve yeni şehirlerin kurulması 'burjuva' adı verilen yeni bir sosyal sınıfın doğmasına yol açmıştır (İkizler, 1998: 43). Özellikle kasaba ve kentlerde belirgin bir yükselme ortaya çıkmaya başlamıştır. Elbette, kent devletler (özellikle Kuzey İtalya'nın kent devletleri) kendi başlarına da önemli bir devlet biçimi haline geleceklerdi. Bununla birlikte burada hatırla tutmamız gereken, kasaba ve kentlerin büyümesinin, ticaretin ve bunlarla ilişkili ticari faaliyetlerin ve bunların yol açtığı farklı sınıf yapılarının çok daha genel sürecidir. Bu yeni durum feodalizmin içinde fakat ondan bağımsız bir tarihi süreç olarak ta düşünülebilir. Zümreler dönemi olarak tanımlanabilecek olan bu dönem mutlakîyetin ortaya çıkışından hemen önceki 'geç' feodal dönemdeki bir dizi değişimi betimler görünmektedir. Burjuvazinin ruhban ve soylu kesime karşı güç kazanması, kralların güçlenmesine ve merkezi iktidarın mutlaklaştığı güçlü ulusal devletlerin oluşmasını sağlamıştır. On ikinci yüzyılda ise, bir tarafta dini iktidarın üstünlüğü savunulurken, öbür tarafta her iki iktidarın birbirine karşı bağımsızlığı da ileri sürülmüştür (Pierson, 2000: 75).

Zümreler düzeni 'işlemlerinde daha kurumsallaşmış olduğundan, apaçık bir toprak atfında bulunduğu ve düalist olduğundan, feodal sistemden özünde farklıdır. Çünkü hükümdarı Stande (zümreler) ile karşı karşıya getirmişti. Yönetimde iki ögeyi farklı iktidar merkezleri olarak ilişkilendirmişti. Poggi standestaat'ı erken-modern bir yönetim sistemi olarak tanımlar.

1.3.3.Yeniçağın Modern Devleti

Ortaçağın sonuna doğru İmparatorla Kilise arasında yoğun bir iktidar kavgası yaşanmaktadır. Avrupa'nın siyasi kimliğinde uzun vadeli kırılmaları ortaya çıkaracak nispette yoğun bir kırılma sürecinin ilk adımları atılmaya başlanmıştır. Bu süreç zaman içerisinde iki siyasi gücü birbirinden ayırmakla kalmayacak yeni bir düşünsel yapının temelini de atacaktır. Bu dönemde kilise ve imparatorluk makamı otorite kullanım alanları açısından tamamen birbirinden ayrılarak, kilise ve imparatorun alanlarını sınırlandırmıştır.

Aslında Modern devlet kavramına yönelik bir tarihsel atıf için en uygun dönem yeniçağdır. Yeni Çağ ile birlikte tedrici bir şekilde Modern Devletin olgunlaştığı söylenebilir. Geleneksel kalıplarda ciddi kırılma ve değişiklikler yaşanmış ve modern olarak adlandırılabilen dönemler başlamıştır. Bu dönem rastlantısal bir şekilde ortaya çıkmamış genel bir tarihsel evrilmenin yanında pek çok gelişmede sürece etkide bulunmuştur. İstanbul'un Fethi, Yeni Kıtaların keşfi ve icatlar, 1500 yılında İspanyada İslam hâkimiyetinin sona ermesi, Ticaretin Doğuşu ve Kent Yaşamı, Rönesans ve Reform ve Batı'da artan Sömürgecilik hareketleri bu gelişmelerden bazılarıdır.

Ortaçağda belirli bir denge içinde varlığını sürdüren Batı, **İstanbulun fethi** ile bu denge halini kaybetmiştir. Fetih Batıda şok etkisi yaratmıştır. Uzun süre, söz gelimi 1500'lere gelindiğinde bile, bu şokun Batı üzerindeki etkisinin canlılığını koruduğu görülmüştür. İstanbul'un Batı üzerindeki en büyük etkisi Bizans'ın aşılmasıdır. Bizans siyasi olarak Batının ileri karakoludur ve aynı zamanda ticari güvenliğinin teminatıdır (Coşkun, 1997:137). Bu olay Dünya tarihi için önemi etkileri olan, Ortaçağı kapatarak Yeniçağı açan büyük bir tarihsel kırılmayı ifade eder.

İstanbul un fethinin yarattığı en önemli sonuç, Doğu-Batı ilişkilerinin, başka bir deyişle dünyadaki uluslararası siyasal ilişkilerin denetimi, tartışmasız ve kesin bir şekilde Osmanlılar aracılığıyla Doğuya geçmiş olmasıdır. Bunun Batı’da önemli sonuçları olmuştur. İlki, belirli bir dengeyi sürdüren Orta çağ düzeninin aşılmasıdır. Zaten sınırlı ilişkilerle varlığını sürdürmekte olan Batı insanının ihtiyaçları karşılanamaz hale gelmiştir. Tabi tek boyutlu okunamayacak kadar önemli bu tarihsel olay Batı da belirli gelişme ve arayışların tarihini de oluşturmuştur.

Ticaretin Doğuşu ve Kent Yaşamı; Avrupa’da görelî de olsa yerel güvenliğin sağlanmasının çok önemli sonuçları oldu. O zamana kadar Avrupa’daki yerleşik toplulukların karabasanı haline gelen, karada haydut saldırıları ile deniz ve kıyılardaki korsanlık, çekici meslek olmaktan çıkmaya başladılar. Yerel güvenliğin sağlanmasıyla, değer verilen madenlerin ele geçirilmesinde zora başvurulmaktan vazgeçilmiş ve yerine ticaret geçmiş oldu. Birçok haydut ve korsan batılı tüccarlar olarak konumlandılar (Sander, 1989:70-85)

Yeni sistemin en önemli aktörü olarak öne çıkan Tüccarlar için lord ve köylüler aylak mesabesinde olup yükselen değer çalışkanlık oldu. Kendi güvenliklerini de yapılandıran yeni Tüccar sınıf, zamanla ticaret için makul mekânları bularak güvenliğini sağlayarak daha uzun süreli bu mekânlara yerleşmeye başladılar, işte bu süreç batıda kentlerin ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır.

Kentlerin sayılarının genişlemesi ile artan yeni ihtiyaçları karşılamak üzere lord’lar ekim alanlarını genişletmeyi istediler. Eskiden köyler birbirlerine çok uzakken ve aralarında hemen hemen hiç iletişim yokken, ekim alanlarının genişlemesi ve yeni köylerin kurulması bunları birbirine yaklaştırarak haberleşme ve etkileşimi hızlandırdı. Lordlar bu faaliyetler için köylüleri teşvike çalıştılsa da özgür bir kent yaşamı ve ekonomik refahını çalışarak satın alma imkânı insanları kentlere yönlendirdi. Böylece Avrupa’da serflik kurumu sosyal bir süreçle ortadan kalkmış oldu.

Ticaret ve kentin ortaya çıkmasının, Avrupa’daki siyasal ve sosyal yaşama yönelik çok önemli bir katkısı vardır. Bu bağımsız ve dinamik süreç Rönesans’tan Sanayi İnkılâbına kadar birçok süreci de etkilemiştir.

Siyasal Yetkinin Mücadelesi; Büyük dinsel saygınlığı ve aforoz gibi manevi silahı olmasına rağmen, Papalığın kendine ait önemli bir askeri gücü yoktu. Papalığın buyrukları

monarşilerin uygulamaları ile çatışınca, uzun vadede kazanan üstün askeri güçleriyle monarşiler oldu. Fransa ve İngiltere de görece olarak homojen ve güçlü ulusal krallıklar kuruldu (Sander, 1989:57). Fransız ve İngiliz monarklarındaki bu yeni güçlerin gizi, monarşi sınırları içindeki kentlerle monark arasındaki resmi olmayan ittifakta yatar. Bu konuda özellikle şu söylenebilir. 15.Yüzyıla gelindiğinde, Avrupa'nın Batısında ortaya çıkan ulusal devletler, gelecek yüzyıllarda parlak ve uzun bir gelişme ve güçlenme potansiyeline kavuşmuşlardır. İtalya ve Almanya bölgesinin kent devletleri ise, 14. ve 15. yüzyıllarda kültürel ve ekonomik önderliği ele geçirmişlerdir. Avrupa'nın siyasi dengesi, çevrede ekonomik bakımdan geri olan ulusal devletlerle, Batı Hristiyanlığının ortasında küçük ama canlı ve gelişmiş kent devletleri arasında doğmuştur.

Mutlakıyet ve Mutlak Devlet Ortaçağ Devlet formundan modern bir çağa geçişi tarihsel olarak betimleyecek bir yapısal oluşum olarak On altıncı yüzyılda başlamıştır. Bu durum siyasi iktidarın tek elde toplanması ve merkezileşmesini ifade eder. On yedinci yüzyıl boyunca da varlığını devam ettirmiştir.

Monarklar ve Baronlar arasında meşru otoritenin alanı konusunda mücadeleler; aşırı vergilendirmenin ve sosyal yükümlülüğün ağırlığına karşı köylü ayaklanmaları; ticaretin, ticari ilişkilerin ve piyasa ilişkilerinin; klasik siyasi fikirlere ilginin canlanmasıyla Rönesans'ın altın çağını yaşaması; teknolojiye, özellikle askeri teknolojiye değişimler; ulusal monarşilerin konsolidasyonu; dini kavgalar ve Katolikliğin evrensel iddialarına meydan okunması; Kilise ve Devlet arasındaki mücadele de bu yeni sürece etki etmiştir (Pierson, 2000: 77).

Mutlakıyet daha küçük ve zayıf siyasi birimlerin daha güçlü siyasi yapılar içinde mas edilmesine; birleşik bir toprak üzerinde hükmetme yeteneğinin güçlendirilmesine; bir toprak üzerinde uygulanan elden geçirilmiş bir hukuk sistemine; tek, egemen bir başkanın yönetiminin uygulanmasına; görece az sayıda devletin 'açık uçlu, rekabetçi ve riskli iktidar mücadelesine girmesine dayanan bir devlet biçiminin ortaya çıkışını haber verdi (Poggi , 1978: 60-61).

Mutlakıyetin gelişine damgasını vuran beş kurumsal yenilikten bahsedilebilir. Bu yenilikler; sürekli ordu, merkezi bir bürokrasi, sistematik ve devletin tüm alanında yaygın bir vergilendirme rejimi, yurt dışında sürekli elçiliklerinde bulunduğu resmi diplomatik hizmet ile ticari ve ekonomik gelişmeyi teşvik edecek devlet politikaları (Pierson, 2000: 79).

Bu anlamda ticari aktivitelerin getirdiği refah artışının, insanların yerelden ziyade krallığa ait tüm coğrafyaya sahip çıkmaya ittiği de gözden kaçırılmamalıdır. Tüm bu yaşananların, güçlenen merkezi otoritenin egemenliğini hissettirmesine de vesile olduğu belirtilmelidir (Arıboğan, 1996: 64). Mutlak devletle birlikte, tam anlamıyla olmasa da, kilise ve yerel otoriteler krallığın otoritesini hissetmeye başlamışlardır. Böylesi önemli gelişmeler modern devletin önemli dayanaklarını oluşturmaktadır Egemen devlet anlayışının belirlediği ve gitgide kuvvetlendiği yeni toplum düzeninde artık hükümler ile idare edilen arasındaki bir ilişkiden bahsedilebilir (Şahin, 2007:113).

Rönesans; Venedik-Ceneviz ve İtalya gibi kent-devletlerinin refahının devamlılığı ticarete özellikle Akdeniz ticaretine doğrudan bağlıdır. 1453'te İstanbul'un fethi, İtalyan Kent Devletlerinin Doğu Akdeniz'deki ve çevre limanlardaki üstünlüğüne son vermiştir. 15.yüzyılın sonuna gelindiğinde ise; Venedik, Ege'deki hemen hemen tüm topraklarını yitirmişti. Böylece, Batı Avrupa'nın bu ilk deniz aşırı İmparatorluğu Türkler tarafından yıkılmış oldu. Ancak, bu imparatorluğun yıkılmasının son derece önemli ve uzun süreli bir başka sonucu vardır. Avrupa'da; kâşif, tüccar, misyoner ve askerlerin dikkati Akdeniz'in dışına çevrildi. Böylece, yeryüzünün tüm Okyanusları, zamanla, Avrupa'nın ikinci deniz aşırı genişlemesinin yolları haline geldi. Avrupa'ya büyük zenginlik ve deneyim kazandıran coğrafi keşiflerin rastlantı olmadığı açıkça görülür.

Bu keşif ve düşünsel arayışın ilk etkisi İtalyan kent-devletlerinde ortaya çıktı ve Batı dünyasının tüm gelişmelerine de yön verecek şekilde uzun süre devam etti. Yeni dünya keşfine çıkan C.Colombe, Giovanni ve Sebastian Cabot, Giovanni de Verazzano, Amerigo Vespucci, Marco Polo gibi tüm kâşifler neredeyse İtalyan'dır (Luraghi, 1975:117). İtalyan şehir devletleri arasındaki birbirini boğazlamaya varan ekonomik ve siyasal rekabet, insanlara öngörülü bir bireycilik öğretmiştir; işte Rönesans, İtalyan ileri gelenlerinin kendi girişkenlik ve maddeciliklerinin etkisi altında ortaya çıkmış oldu. Bu nedenle Rönesans, doğrudan doğruya Ortaçağlara da pek çok şey borçludur.

Rönesans maddeci olduğu kadar dinci,kuşkucu olduğu kadar inançlı, bireyci olduğu kadar da kast bilinçliydi. Rönesans, klasik geçmişin yeniden-doğuşu değildi; çağdaş zamanların kesin başlangıcı da değildi; orta zamanlardan çağımıza bir geçişti (Wolff, 1982:391-453). Rönesans döneminin yaratıcılığı, yenilikçiliği ve canlılığının asıl yürütücü gücü ise kent insanları, yani bir bakıma tüccarlardır. Bunlar, ne kadar zengin olurlarsa olsunlar, geniş kitlelerin efendisi

olmadıklarından, enerji ve zamanlarını en karlı ticaretin nereyle ve nasıl yapılacağına harcadılar ve bu yolla sağladıkları zenginlikleri sanat ve endüstri yeniliklerine yatırdılar. Temelde Rönesans küçük kent-devletlerde ya da metropollerde doğmuştur.

Rönesans tarihsel temelleri bulunan, bir diğer deyişle ortaçağ geçmişinden gelen değişimlerin etkilediği ve kendinden sonraki dönemlerin oluşumlarını ‘modern toplumun’ ortaya çıkışını biçimlendiren bir yenileşme hareketedir. Rönesans’la Avrupa uzun süreli bir dönüşüm sürecinin içine girmiştir. Ortaçağda ideal olan fakirlik iken artık zengin olmak idealize edilmektedir. Hümanist düşünür Leonardo Bruni bu durumu ‘İnsanın tüm şan ve şerefi faal olmasıdır’ şeklinde ifadelendirir.

İnsanın faal olmasına karşı duyulan bu yeni saygı, toplumsal ve bireysel önemli sonuçlar doğurdu. Cumhuriyet rejimini koruyan Floransa gibi kent-devletlerinde, yeni bir toplumsal bilinç ve kamuya daha çok hizmet anlayışı yerleşti. Öte yanda, ortak sorumluluk anlayışından vazgeçilerek, bireyin yetenekleri ve potansiyel gücü vurgulandı. Bu yeni Rönesans bireyciliği ile insanın olağanüstü başarıları üzerinde duruldu. Erdemli kişi, ister savaşta, ister barışta, ister sanatta, ister devlet yönetiminde olsun, ne yaptığını bilen, potansiyelinden yararlanarak önüne çıkan fırsatları en iyi biçimde kullanan, bir bakıma kendi bildiğini okuyan ve yaptığı her işte en iyisini, en olağan üstüsünü ortaya çıkaran kişiydi. Rönesans’la Batı insanı kendisini ve çevresini farklı bir algılamanın içine sokmuştur. Bireysel algılamaların yanında insan merkez alınarak toplumsal kurumlar yeni bir algılama etrafında yeniden tanımlanmıştır. Bu süreç yönetim tarzı ve hükmetme biçimi konusunda sınırsız taleplerin ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır (Sander, 1989:70-85).

Reform; Kilise 15. yüzyıla gelindiğinde monarkların, zenginlerin hatta sade vatandaşların bile ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak hale gelmişti. Papa ve kilise dini uygulamalardaki bunalıcı etkisi yanında, güçlü bir ruhani lider olmanın yerine zengin bir ortaçağ prensi görünümündeydi. Ticaret ve kent yaşamında ortaya çıkan yoğun tabakalaşmanın da etkisi ile kral ve kilise arasındaki siyasal rekabet yanında kentlerde ortaya çıkan değişim arayışı, bir yandan Kilisenin büyük ayırım ve sonrasında iyice belirginleşen bunalımı, diğer yandan ulusal krallıkların papa ile olan mücadeleleri ve nihayet toplumun alt katmanlarında, özellikle de köylüler arasında baş göstermiş olan hoşnutsuzluklar, tüm Avrupa’yı kapsayacak yeni bir dinsel ve siyasal hareket başlatmıştır. Avrupa’nın Batısında ve Doğusunda yaygınlaşan bu yeni hareket, tarihte ‘Reform Hareketi’ olarak bilinir (Ağaoğulları & Köker, 2004:99).

Reformla başlayan değişim süreci modern devlete giden yolda önemli bir sıçrama niteliği taşır. Ama temelde Rönesans ile birlikte Reform kilise bağnazlığından kurtulmayı sağlayan bir özgürlük hareketidir. Reformun modern dünyanın, modern toplumsal ve siyasal örgütlenmenin temellerini atan yeni bir dönemi Rönesans ile birlikte-başlattığı yargısı özellikle Alman düşünürü Max Weber'in tezleriyle geçerlilik kazanmıştır. Weber'in tezleri reformun ürünü olan 'Protestan Ahlakının, Batı dünyasında kapitalizme geçişi mümkün kılan bir kültürel öğe olarak görölmesine yol açmıştır (Ağaoğulları& Köker, 2004:95).

Reform dönemine gelindiğinde, Avrupa'nın toplumsal örüntüsü içerisinde gözlenen çatışma düzlemleri dörde çıkmıştır.

- 1)Krallar ile tabakalar arasındaki çatışma,
- 2)Krallar ile Roma Kilisesi arasındaki çatışma,
- 3)Tabakların kendi aralarındaki çatışma,
- 4)Kentlilerin kendi içindeki farklılaşmanın yarattığı çatışma.

Bu düzlemlere beşinci olarak, o tarihlerde Avrupa'daki nüfusun çoğunluğunu oluşturan 'köylülerin' maruz kaldıkları vergi yükünü ve diğer sömürü biçimlerinin yarattığı çelişkiyi de eklemekte mümkündür (Ağaoğulları & Köker, 2004:100).

Reformasyon hareketinin dinsel hayata olduğu kadar sosyal-siyasal hayata da çok önemli etkileri olmuştur. 16. yüzyılda kilise hemen hemen bugünkü biçimini almıştır. Papalık bu tarihten sonra devlet yönetiminden ayrı, dinsel bir örgüt olarak faaliyet gösterecektir. Bir başka önemli sonucu ise, Avrupalıların ister devletlerarasında ister devlet sınırları içerisinde olsun, Hristiyan dininin gerçeği üzerinde anlaşmalarının, laiklik ve modern bilime giden kapıyı açmasıdır. Din ve Devlet görevlilerinin işbirliği yapıp mükemmel bir dinsel uyum sağladıkları devletlerde ise, entelektüel bir durgunluk hüküm sürecektir. Rönesans ile Reformasyon arasındaki karşılıklı etkileşim, Avrupa kültürünün entelektüel ve manevi enerjisini yükseltmiştir (Sander, 1989: 64).

Ulus Devletlerin Ortaya Çıkışı; Avrupa'da genel anlamda devam eden değişim serüveni Rönesans ve Reformla birlikte Ortaçağın düşünsel ve yaşamsal anlamda kapanmasına imkân sağlamıştır. Yeniçağın toplumsal dinamiklerini yoğun bir şekilde etkileyen bu süreçlerin yanında yeni ticaret kentleri ve buna bağlı ortaya çıkan sosyal sınıfların ihtiyaçlarını

karşılayacak modern toplumsal kurumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Devletin faaliyet alanının genişlemesi de bu sürecin bir sonucudur. Hükümetlerin askeri faaliyetleri de giderek deniz gücünün gelişmesine dayanmaya başlamıştır. Uzak ve deniz aşırı bölgelerde deniz harekâtı yalnız teknolojiyi gerektirmiyordu. Deniz harekâtı, pahalı olduğundan sürekli bir vergi geliri, gemi yapım ve yedek parça endüstrisi, sadık ve iyi yetiştirilmiş bir iş gücü ve uzun vadeli amaçlar doğrultusunda bu unsurların işbirliği içinde çalışmasını sağlayacak bir hükümet sistemi de gerektiriyordu, güçlü bir hükümet. Monarşiler bu güçlü hükümetleri kuramadılar, bu güçlü hükümetleri, kursa kursa, yeni ‘ulus-devlet’ kurabilirdi. Artık Avrupa insanı için uluslar arası politika, monarklar ve prensler değil, ölümsüz ‘devletler’ arasında bir alışveriş olmalıydı (Sander, 1989:106). Artık Batının dönüşümünün garantörü ve uluslar arası sistemin tek geçerli ve mihver gücü devlettir.

Yeniçağla birlikte sadece devlet anlayışı değişmemiş, aynı zamanda birden çok devlet ortaya çıkmıştır. Artık Ortaçağın metafizik tanrı devletleri gitmiş, onun yerine yeryüzü devletleri yani ulusal devletler gelmiştir. Ortaçağın siyasal örgütlenmesi aşılarak modern devlet kurulmuştur.

Devlet artık Rönesans’ın hümanist aklıyla bireyi yeniden tanımlamıştır. Devlet artık bireyin yaşam kalitesini artıracak bir kurum olarak, bireyin gelişimini sağlamak ve güvence altına almakla sorumludur. Hükmedici devlet yapısı koyucu ve gözetici, hizmet edici devlete dönüşmüştür.

Feodalitenin çözülmesi, kapitalist gelişim Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali gibi geleneksel yapı ve kurumları derinden sarsan geniş kapsamlı olgular siyasal sistemlerde de önemli değişiklikler yaratmış, ulus devletin son halkasını teşkil ettiği yaklaşık beş asırlık siyasal bir evrimin kilometre taşları olmuşlardır (Şahin, 2007:113).

1.3.4. Siyasal Dönüşümün Anahtarı Ve Devletin Yeni Yüzü: 1789 Fransız İhtilali

Dünyanın binlerce yıllık dengesi, yeryüzünün belki de en önemli ve gerçek devrimi sayılabilecek Endüstri ve Demokrasi devrimlerine kadar tam anlamıyla ortadan kalkmış değildir. Bu büyük devrimlerle birlikte artık tam anlamıyla modern bir dünyadan bahsetmek mümkündür. Tarihsel olayların içinde bulunduğu evrene etkisi kadar dış dünyaya da bir etkisi

olduğu gerçektir. Ama dünya tarihinde hiçbir olay bu iki olay kadar insanlık tarihinde bölgesel sınırları aşarak bu kadar yoğun bir etki oluşturmamıştır. Tüm toplumsal algılamaları yerinden oynatan Fransız İhtilali ve sanayi inkılâbı birey ve devlet algılamalarını tüm dünya da yeniden kodlamıştır. Bu kodlama sınırların kalktığı ortak bir tarihsel deneyim olarak globalleşme denen süreci ortaya çıkarmıştır. Bireyin ya da Devletin tarihi olarak tanımlanabilecek yeni süreç artık bölgesel sınırları aşmakta ve bölgelerin tarihi değil insanlık tarihinin ortak deneyimi olmaktadır. Bu deneyim olumlu yönleri kadar olumsuz yönleriyle de insanlığın ortak tarihi olan Globalleşmenin tarihidir.

Modern devlet sorununa odaklanmak büyük toplumsal yansımalar oluşturan, hatta toplumsal sistemi kökünden değiştiren iki büyük devrimi incelemeyi zorunlu kılar. Toplumsal sistemi kökünden değiştiren bu devrimler İngiltere'nin öncülük ettiği sanayi devrimi ve Fransa'dan başlayan siyasî dönüşüm yaratan Fransız Devrimidir (Sunar, 2006:83). Hobsbawm her iki devrimin de yeni bir toplumun zaferini işaret etmekte olduğunu söylemektedir (Hobsbawm,1995:14). Böylece on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sının toplum temelleri bu devrimlerle kökünden sarsılmıştı. Bu sarsılan toplumsal yapının yeniden kurulması da her biri devrim niteliği taşıyacak yasal, sosyal ve felsefî değişimleri gerektiriyordu. Bu devrimler sonucunda artık Avrupa'da hâkim toplumsal sınıf toplumsal, ekonomik ve siyasal olarak avantajlı olan “muzaffer burjuvazi”dir (Hobsbawm, 1995:15). Bunun karşısında aristokrat sınıfı burjuvazinin dinamizmi karşısında pek fazla dayanmamıştır. Diğer taraftan çalışan kesimin proleterleşmesi -işçi sınıfının doğuşu- de bu döneme rastlamaktadır

1.3.4.1. Fransız İhtilalinden Sanayi İnkılâbına Yakınçağ Devleti Ve Devletin Yeni Misyonu

Gerek Montesqueiu ile Rousseau, gerek Aydınlanma filozofları ortaya koydukları düşüncelerle Fransız Devrimini hazırlamışlardır. Ancak hazırlamak sözcüğünden hareketle devrimin tamamen bu şekilde ortaya çıktığını söylemek doğru olmaz, çünkü Fransız Devrimi temelde toplumsal yeni taleplere ve oluşan özgürlükçü düşünceye karşılık gelecek kurumların doğum sancısı olarak ifadelendirilmelidir (Ağaoğulları, 2006:173). Bununla birlikte, kabaca, oluşan yeni kentli sınıfın feodal sistemle uyumsuzluğu şeklinde dile getirilebilir. Feodal mülkiyet yerine özgür bireyin mülkiyet hakkını talep eden özgürlükçü düşünce sisteminin de bu ayrışmayı körüklediği kesindir.

Devrimi Oluşturan Sebepleri üç başlıkta toplamak mümkündür;

1. Sosyal Sebepler,
2. Fikri sebepler,
3. Ekonomik Sebepler.

İhtilal çıktığında Fransa'nın toplumsal yapısı sınıflı bir görünüm arz etmekteydi. Asiller, Din Adamları, Halk ve Ahali sınıfı. Tabiatıyla eşitsizliğe ve ayrıcalıklara dayanan Fransa'nın bu toplumsal yapısı, ihtilali kolaylaştıran bir faktör olacaktır. Özellikle Halk, mutlak hükümdarın otoritesinin zayıfladığı anda, infial ve tepkisini hemen ortaya koyacaktır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Aydınlanmacı ve Sözleşmeci filozofların düşünsel etkileri de İhtilale zemin hazırlamıştır. Bu fikir adamlarından hiçbiri İhtilali göremeden ölmüşlerse de bu düşünürlerin eser ve düşünceleri mevcut düzenden daha iyi bir düzen olacağına dair insanların ufkunu açmıştır.

18. yüzyılda ticari ve sanayi sürecinde meydana gelen değişimler Fransa'da da etki yapmıştı. Fakat Fransa'nın ayrıcalıklı ve sınıflı sitemi iktisadi katılımcılığa zemin vermiyordu. Bu durum özellikle Burjuvazi için geçerliydi. Ekonomik düzenin etkili sınıfı Burjuva, asil ve ruhban sınıf kadar iktidar ve servet dağılımından yararlanamamaktaydı, bu nedenle Burjuvazi için devrim bir fırsat olacaktı (Armaoğlu, 1997:35). Burjuvazi ve Burjuvaziye bağlı serbest meslek sahipleri zamanla çıkarlarının bilincine vararak devletin vesayetini her geçen gün biraz daha çekilmez bir ağırlık gibi duymaya başladılar. Sanayiciler özgürlüklerinin tamamını istemeye başladılar ve devletin ekonomik hayata karışmasının zararlı olduğu düşüncesi giderek yayıldı. Kentlerin gelişmesi, kent dışında yaşayan halk tabakalarına cazip bir davet niteliği taşımaktaydı. Kentler, daha çok özgürlük ve politik güç ortamıydılar. Köylüler feodal hükümlerin kaldırılmasını ve din adamları sınıfıyla soylular sınıfının mallarının paylaşılmasını istediler. Devrimci burjuvazi Rousseau'nun siyasal özgürlük görüşlerine dayanarak mutlakiyet ve toprak aristokrasisini devirmeyi başardı (Beer, 1998:389).

Dolayısıyla Fransız Devrimine ilk hareketi soylular verdi. Aslında temel soru Devrimin neden Fransa'dan daha fakir ülkeler varken Fransa da başladığıdır. Temel neden devletin yüzyıllardır monarşi tarafından sağlanan siyasal birliğidir. Toplumsal ve ekonomik şartlar ne olursa olsun, huzursuzluklar, ancak ulus olarak siyasal bakımdan birleşmiş olan bir ülkede, ulus çapında kamuoyu, duyarlılık, politika ve yasama gereği yaratabilirdi. Fransızlar,18.yüzyılda

adına Fransa denen bir siyasal birimin üyesi oldukları duygusuna sahiptiler. Fransa'daki gibi bir devlet Orta ve Doğu Avrupa'da yoktu.

Bu gelişme ve koşullar altında, temsili organına sahip çıkan orta sınıf, monarşiye savaş açarak şu isteklerde bulundu.

- 1) Bir anayasa ile monarşinin yetkilerinin sınırlandırılması,
- 2) Vergilerin düzene konulması ve azaltılması,
- 3) İç gümrük duvarlarının indirilmesi,
- 4) Basın özgürlüğü.

Aslında istekler isyanın Burjuva niteliğini açıkça ortaya koyuyordu. 14 Temmuz 1789'da halk ayaklanarak despotizmin simgesi haline gelen Bastil hapishanesini yakıp yıktı. Bu gelişmenin ardından Kurucu Meclis İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirisini yayımladı. Bu eski rejimin siyasal ve toplumsal açıdan ölüm fermanıdır.

Bu bildiri modern çağın kamu hukuk anlayışını yeniden inşa eden bir siyasal manifestodur. Bu metne göre;

- İlk olarak Devletin, toplum ve iktidarın varlık nedeni, insanın sahip olduğu haklarının ve özgürlüklerinin korunmasıdır. Devlet, toplumsal yarar için kurulmuştur, iktidarın emanet edildiği kişilerin özel çıkarları için değil.
- Egemenlik bundan böyle ulusundur. Bildiri ulusal egemenlik ilkesini açıklamaktadır. Hiç kimsenin buna kral da dâhil, hiçbir kuruluşun açıkça ulustan kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamayacağı belirtiliyordu.
- Ayrıca ulusal egemenlik ilkesi beraberinde siyasal hakları da getiriyordu. Tüm yurttaşların bizzat ya da temsilcileri aracılığı ile yasanın yapılmasına hakları olduğunu açıklıyordu.
- Bildiri kuvvetler ayrılığı ilkesini getiriyordu. Bir düzenin anayasal düzen olduğunu, üstün hukuk kuralları ile yönetildiğini söyleyebilmek için bu düzende kuvvetler ayrılığının kabul edilmiş olması gerekiyordu.

Fransız İhtilalinin ve anayasa çalışmalarının dayandığı tek ve temel kavram, millet egemenliği olmuştur. Bu ihtilalin, yeni siyasal iktidar anlayışını dayandırdığı temel kavramdı (Armaoğlu, 1997: 43).

Fransız İhtilali, milli irade kavramını sadece Fransa sınırları içerisinde uygulamakla kalmamış, bu kavramı milletler arası hukuk alanına da geçirmek suretiyle milletler arası münasebetlerde yeni bir hukuk anlayışı ortaya çıkarmıştır (Armaoğlu, 1997:43).

Fransız İhtilalinin insan hak ve özgürlükleri, devlet iktidarını çerçevesi ve onun hiçbir zaman aşamayacağı ve aşmaması gereken sınırlarını çiziyordu. Bu sınırın belirttiği alan, kişinin özel alanı, onun serbest hareket çevresi idi. Devlettten beklenen ise bu alana karışmadan özgür bireyin hayatını kolaylaştırmak (Tanilli, 1982:172).

Fransız İhtilali insanın özgürlük arayışının en somut ifadesidir. Devletin sınırları insanın bireysel özgürlüğünü koruyacak şekilde yeniden yapılandırılmış, demokrasi ilkesini geliştirme yolunda önemli adımlar atılmıştır. İhtilalle birlikte devletin serüveninde de önemli bir değişim yaşanarak modern devletin siyasal karakteri ortaya çıkmıştır. Bunun yanında İhtilalle birlikte eski rejim yıkılarak yeni bir dünya sistemi başlamıştır. Bu ve bundan sonra gelişecek tüm olaylar geçmiştekilerden farklı olarak tüm dünya insanlığının gelecek ve kaderine etki edecektir. Bu sınırları aşan etkilenim hali globalleşme sürecinin başladığının bir ifadesidir.

Modern siyasal rejimin iktisadi-toplumsal yapısını en yoğun şekilde etkileyecek gelişmelerden biri de sanayi inkılâbıdır.

1.3.4.2.İktisadi Bunalımın Yüzyılı, Sanayi İnkılâbı Ve Kapitalizmin Modern Devleti

Yeni kıtanın keşfiyle batıya çok yoğun bir şekilde değerli maden ve ham madde akışı olmuştur. Bu akış Avrupa’da bir kısım imkânlar sağlamakla birlikte geleneksel sistemde bazı değişikliklere neden olmuştur. Fransız İhtilalinin etkisiyle güçlenen özgürleşen iktisadi sınıflar için büyük ekonomik birikimlerin önü açılmıştır. Bu akış ilişkilerde ve zenginliğin kullanımında bazı sorunlar ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bir zaman sonra bu yabancı iktisadi birikimin toplumsal yapı içerisine yedirilmesine yönelik bir dizi tedbirler alınmaya başlanmıştır. Feodal soylular evlilikler aracılığıyla kendi toplumsal statülerine göre yaşamının koşullarını ararlarken, tüccarlar da yaptıkları evliliklerle elde ettiklerini kullanma yolunu seçmişlerdir. Kısa bir süre sonra Avrupa’da ki yaşam biçiminde köklü değişiklikler ortaya çıkmıştır (Okan, 2001:58).

İngilizler endüstri devrimini gerçekleştirebilmek ve kapitalizme geçebilmek için gerekli sermayeyi çalışarak, ölçülü yaşayarak, tutumlulukla ve tasarrufu artırarak bulmamış; fetih, korsanlık, yeni ilişkileri sömürüye dönük kullanarak elde etmişlerdir. İngiltere kapitalist üretimin başlaması için gerekli sermaye birikimini bu yolla sağlamıştır (Hubermann, 1976:200).

Doğa Bilimlerindeki önemli buluşların ve bunların üretime katılmasıyla Avrupa Devletlerinde ekonomik refah çok yükselmiştir. Yeni buluşların üretime uygulanması ve bunların en önemlisi olan buhar gücü ile çalışan makine, makineleşmiş endüstriyi doğurmuş ve bu da Avrupa’da sermaye birikimini artırmıştır. İşte üretimin dönüşümü bu şekilde sağlanmıştır. Sade anlamı içinde sanayi devrimi, küçük zanaat, tezgâh ve atölye üretiminin yerine yeni buluşların getirdiği yeni teknik ve makinelerle donatılmış fabrika üretimine geçmesi, başka bir deyimle yeni bir enerji kaynağı buhar gücünün, harekete geçirdiği makinenin insan, rüzgâr, su, hayvan gibi doğa enerjisinin yerini almasıdır. (Cahit Talas, 1990:36).

18.yüzyıldan başlayıp 19.yüzyılın ortalarına kadar süren Endüstrileşme sürecine, demir ve kömürün asıl enerji kaynağı ve ham maddeyi oluşturduğu ‘makineleşme çağı’ denebilir. Temel ve ayırıcı özelliği, makine kullanımının yaygınlaşması sonucu, büyük fabrikaların ortaya çıkmasıdır. Böylece, Avrupa da tarım toplumundan eşya üreten topluma doğru bir değişim olmuştur (Sander, 1989:153). Toprağın yerini artık üretimin mekânı olan fabrikalar almıştır. Teknik gelişmelerin en temel çıktısı mütevazı ev üretiminin yerinde artık fabrika vardır. Yüzyılın sonunda Watt tarafından buharlı makine üretime katılmış ve bu enerjiyle harekete geçen makine sistemi sonucunda zorunlu olarak üretim organizasyonu, çalışma düzeni değişmiş ve makineleri kullanan işçilerde de yeni bir çalışma disiplini ortaya çıkmıştır. Yani yeni teknolojik devrim üretim kültürü ve iş hayatını da yeniden kodlamaktaydı ve eski zanaatkârlar için bu tercih edilecek bir durum değildi. Tiksintiyle baktıkları bu sistemde hiçbir esnekliği olmayan bir çarkın dişlisi durumuna düşmek istemiyorlardı. Bir fabrikaya girmek kışlaya ya da hapishaneye girmek gibi bir şeydi (Beaud, 2003). Bu fabrikaların ayırıcı ve önemli özellikleri şunlardır.

- İmalat süreci tek bir işletmede odaklanmış bulunmaktadır.
- Fabrika ne kadar geniş bir alana yayılırsa, girişim o kadar ekonomik ve makineler de o kadar büyük olur

- Fabrikalardaki makinelerin hepsi belirli bir işte uzmanlaşmıştır ve insan-dışı güçler tarafından çalışır.
- İşçiler yönlendirilir ve çalışmaları, belirli bir ücret ve çalışma saatleri çerçevesinde, gelişmiş bir yönetici kadro tarafından denetlenir.
- Üretim gelişmiş genel bir pazara yöneliktir (Sander , 1989:154).

Endüstri Devriminin ilk aşamasında enerjinin kaynağı ve belirleyicisi kömürdür. Kömür sadece enerjinin kaynağı değil, aynı zamanda demiryolları ve kömürle eskiden gidilemeyen yerlere gitme imkânına sahip olunmuştur.

1870'lerden sonra Endüstri Devrimi nitelik değiştirdi. Artık bilimsel buluşlar ve bunların üretime uygulanması, pratik zekâlı tek tek bireylerin birbirinden ayrı çalışmalarına bağlı olmaktan kurtulmuş, devletin tüm olanaklarıyla desteklediği, gerektiğinde örgütlediği büyük ve zengin kuruluşların eline geçmiştir.

Bu sürecin farklılaşan yapısı enerji kaynaklarının niteliğinde ortaya çıkan farklılaşmaydı. Kömürün oluşturduğu birinci etki demir ve çeliğin egemen etkisiyle devam etti. Bu dönemin tasvirini yapmak istediğimizde adeta tüm Avrupa'yı örümcek ağı gibi saran demiryolları ve lokomotif en doğru tercih olacaktır.

Sağlık ve Bilim alanında ortaya çıkan gelişmeler neticesinde Avrupa'da salgın hastalıklara karşı olan zafiyet ortadan kalkmış oldu. Bu durumun Avrupa'daki en belirgin sosyo-ekonomik etkisi sanayi kentlerinde ortaya çıkan yoğun nüfus artışıdır. Kentlerdeki bu yoğun nüfus artışı Beslenme sorununu da beraberinde getirmiş oldu.

Endüstri inkılâbının doğrudan sonucu, işçilerin fabrikalarda toplanması ve fabrikaların da kentsel alanlara yığılmasıydı. Aslında Batı kenti, bu üretim sürecinin bir sonucu olarak yapılanmıştır. Mekânsal tasarımlar, gündelik hayatın biçimlenmesi ve hatta toplumsal ilişkilerin tamamı yeni üretim sürecine göre yapılanmıştır. Sanayinin kenti zamanla kırsal yerleşme alanlarını yutmaya başladı.

İngiltere'de gerçekleşen sanayi devriminin makineleşmeyi doğurması ve daha sonra da Fransız İhtilalinin de ekonomi alanında merkantilizm ve korporatizmin kalıntıları yerine, üretim ve ticaret özgürlüğünü, liberalizmi getirmesi ve toplumun düzenini sarsan bu iki olayın

yani makineleşme ve liberalizmin birleşmesi yeni bir ekonomik gelişme olarak kapitalizmi doğuracaktır. Bunun sonucunda devletin siyasal ve ekonomik yapısında ciddi bazı gelişmeler olacaktır.

1789 ve 1870 Devrimleri önce Avrupa sonra Yeryüzünde köklü bir dönüşüme yol açmıştır. O kadar ki bu köklü sorunlar hala çözülebilmüş değildir. Tüm toplumsal kurumlar bu kapitalist üretim sistemi etrafında yeniden yapılanmış ve işte Sanayi Devriminin bir sonucu olarak devletin İktisadi hayat içindeki konumlanışına ve Üretim araçlarıyla olan İlişkisine göre bir devlet ideolojisi ve işleyişi ortaya çıkmıştır.

Sanayi Devrimi, devletin üstlendiği görevler konusunda önemli bir milattır. Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra sosyal yapıda ortaya çıkan köklü değişiklikler ve sosyal sınıflar arasındaki çatışma ve çekişmeler devletin görevlerinin yeniden belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Bunun sonucu olarak ta sanayi devrimi sonrasında yakınçağda iki siyasal doktrin ortaya çıkmıştır. Bunlar liberalizm ve sosyalizmdir.

1.3.4.2.1.Kapitalizm ve Modern Devletin Sosyal, İktisadi ve Siyasal Bağlamları

Sanayi İnkılâbı ve onun etkisiyle ortaya çıkan Kapitalist üretim süreci, bir ekonomik sistem olarak bireysel ilişkiler yanında toplumsal algılamaları ve insanın gelecek projeksiyonunu yeniden yapılandırmaktaydı. Modern toplum, üretmek için üretme arzusunun gereğini yaparak toplumsal başatlığını iktisadi zihniyet üzerinden kurmaktadır (Polanyi, 1986:246). Bu piyasa toplumunda üretim tarzları ve buna bağlı olarak mekan insan ilişkisi, tüketim alışkanlıkları, gündelik hayatın düzeni kapitalistlerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmekteydi. Kapitalizm ve onun araçlarından *iblis fabrika* geleneksel zihniyetin temellerini alt üst ederek insanlığın tüm kazanımlarını kaybetmesine neden olmaktadır.

Sanayi İnkılâbıyla doğal çevrenin yıkıma uğradığı bir gerçektir. Doğal kaynakları hoyratça kullanan Avrupa insanı, çok geçmeden bunun olumsuz sonuçlarıyla karşı karşıya kaldı. İlk olumsuzluk Sanayi sisteminin en önemli ihtiyacı kerestenin temini için verilen gayretin sonuçlarıydı. Avrupanın en kıymetli ormanları bu uğurda teker teker yok olmaktaydı. O dönemde Robin Hood'un ünlü Sherwood ormanında yalnızca 300-400 meşe ağacı kaldığı söylenebilir. Kömür kullanımının artmasıyla, Batı Avrupa hava kirlenmesi ile yüz yüze geldi. Bitüm maddesi içeren niteliksiz kömür insan sağlığını tehdit ederken Avrupa'nın sanayi

kentlerinin üstünde kara bir leke gibi zehir bulutları oluşmuştur. Londra halkı zehirli dumandan boğulurken Avrupa’da on binlerce insan demirhanelerden yükselen gürültüden sağır oluyordu (Gimpel, 1996:85-88).

Kentlerde yaşayanlar su kirliliği sorunuyla karşı karşıyaydılar. Akarsulardaki kirlenme, başta tabakhaneler olmak üzere mezbahaneler’den kaynaklanıyordu. Su kaynaklarında ortaya çıkan bu durum kent insanının da ciddi hijyen sorunları ortaya çıkarmıştır. Böylelikle temizlik Batı toplumunun gündeminden çıkmıştır (Gimpel, 1996:89).

Aslında kapitalizmin öyküsü, piyasaların genişlemesi, kömür ve demir kaynakları ve pamuk sanayisinin gelişmesi için uygun bir iklim, on sekizinci yüzyıl toprak çevirmelerinin mülksüz bıraktığı çok sayıda insan, özgür kurumların varlığı, makinelerle ilgili buluşlar ve diğer nedenlerin, nasıl Sanayi Devrimini başlatan bir etkileşim içine girdiklerinin öyküsüdür. Bunun yanında birde buna bağlı olarak piyasa toplumunda üretim tarzları, mekân insan ilişkisi, tüketim alışkanlıkları, gündelik hayatın düzeni kapitalistlerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmekteydi. Kapitalizm ve onun araçlarından *iblis fabrika* geleneksel zihniyetin temellerini alt üst ederek önceki dönemin paradigmasını yerinden oynatıyordu (Sunar, 2007:85). “Kitlelerin, onların çaresizliğini acımasızca sömürenler tarafından, ölesiye çalıştırılıp aç bırakıldıkları kanıtlanmış bir gerçek olarak görülüyordu. Toprak çevirmelerinin kırsal kesimde evsiz ve topraksız bıraktığı ve onları yoksullar yasası reformuyla oluşturulan emek piyasasına salıverdiği de, fabrikalarda ve madenlerde ölesiye çalıştırılan çocukların belgelenmiş trajedilerinin kitlelerin düşkünlüğünün acı bir kanıtı olduğu da. Gerçekten de Sanayi Devriminin bilinen açıklamalarının dayandığı, on sekizinci, yüzyıl toprak çevirmelerinin sağladığı sömürünün derecesi, evsiz barksız kalmış işçilerin pamuk sanayindeki yüksek kârlara ve ilk sanayicilerin ellerindeki hızlı sermaye birikimine yol açan düşük ücretleriydi. Suçlama sömürüydü, vatandaşların bunca sefalet ve alçalışa neden olan sömürüsü” (Polanyi, 1986:164).

Dokuma Endüstrisinin yarattığı zenginlik yanında, yurtlarda toplanıp fabrikalara taşıma sırasında kırbaçlanarak, zincire vurularak çalıştırılan 7-14 yaşlarındaki kimsesiz binlerce çocuğun ‘ince ve çevik parmakları’, birkaçının intiharı vardı. Sermaye birikimi hızlanırken, iki vardiya çalıştırılan çocukların yatakları hiç soğumuyordu. Batı Avrupa’da 19. yüzyıla gelene kadar, birkaç yüzyıldır ticaretle zenginleşerek, toplumda her alanda sesini yükseltip değerlerini benimsetmek isteyen burjuvazi, nihayet endüstriyel kapitalizmle kendisini başından beri

rahatsız etmiş olan engelleri, bu kez tamamen ortadan kaldırıyordu. Sanayi kentinde erk tamamen burjuvazinin eline geçmiş bulunmaktaydı (Bumin, 1990: 68-69).

Fabrikaların hemen yanında yapılan işçi evlerinin durumu da hiç iç açıcı değildi. Yan yana ve sırt sırta kötü malzemeyle yapılmış bu küçük evlerin odaları ışıksız ve havasızdı. İşçi mahallelerinin çamur ve çöplerle dolu yollarında domuzlar ve çocuklar bir arada yaşıyorlardı. İşçi mahallelerindeki bulaşıcı hastalıklar ve ayaklanma ihtimali, zamanla burjuvayı sanayi kentinden uzaklaşmaya kadar götürdü. Burjuva çalışacak insan buluyordu ama bu insanların devlet için savaştıkları takatleri yoktu. Dönemin sanayi kenti ve toplumunun sınıfsal yapısında zıt yönlü keskin bir sosyal farklılaşma ortaya çıkmıştı (Bumin, 1990: 70).

1.3.4.2.2.Devletin Değişen Yüzü ve Modern Devletin Oluşumu

Genel olarak değerlendirildiğinde, devletin yüklendiği görevlerin niteliğinin belirlenmesinde zamanın ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel etkenleri belirleyici olmuştur. Bu çerçevede Sanayi Devrimi, devletin üstlendiği görevler konusunda milat sayılır. Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra sosyal yapıda ortaya çıkan köklü değişiklikler ve sosyal sınıflar arasındaki çatışma ve çekişmeler devletin görevlerinin yeniden belirlenmesini zorunlu kılmıştır.

Modern Devlet, sosyolojinin konu edindiği bağlamda Rönesans, Fransız İhtilali, Sanayi İnkılâbından hareketle; kapitalizmin, ulus devlet sürecinin, kapitalist ülkelerin ürettikleri mal ve hizmetlerin tüm dünyayı coğrafi sınır tanımadan dolaşması boyutuyla küreselleşme olgularının bileşeninde ele alınabilir.

Sosyolojik teoride klasik dönem, toplumları kavramsallaştırırken, onları kendi iç bütünlüğü olan, oldukça kesin biçimde sınırlandırılmış sistemler olarak göz önüne almıştır ve bu şekilde değerlendirildiğinde bu toplumlar açıkça geleneksel ulus devletlerdir. Böylelikle, toplum kavramı öncelikle klasik karşıtlıkta, toplum/devlet karşıtlığında anlam kazanmaktadır. Bu nedenle bu bölümün inşasında devlet kavramının analizi ve tarihsel anlamı üzerinde durularak devlet olgusunun karakteristiğinde ortaya çıkan evrilme noktaları betimlenmeye çalışılmıştır.

Avrupa da devlette bu kapitalist örüntü içerisinde yerini almıştır. 19.yüzyıl Batısının; meşrutiyetçi ve liberal devleti, kapitalist ekonomiyle bir bütünlük içindeydi. Üretim ve servet dağılımı, öncelikle, sahip olduğu işgücünü üretime dönüştürerek kar elde etmeyi hedefleyen bağımsız ve kendine odaklı birimlerin pazarda etkileşime girmeleri yoluyla gerçekleşiyordu.

Bu sistemin birincil siyasal gerekliliği olumsuz bir noktada toplanıyordu. Kamu güçleri, piyasaların özerk işleyişi üzerindeki tüm engelleri kaldırmalıydı, fakat bu gerekliliği karşılamak demek devletin bir dizi pozitif ve güç gerektiren uygulamalara girmesi demekti. Bunlar endüstrileşmek için gereken fiziksel ve kurumsal alt yapıların geliştirilmesinden başlayıp giderek büyüyen, hareketli ve kentleşmekte olan bir nüfusun yol açtığı sorunlarla başa çıkabilmek için alınacak yasal ve polisiye tedbirlere, deniz aşırı sömürgeler bulmaya kadar uzanan geniş bir yelpazeye yayılıyordu. Bu uygulamaların çoğu toplumun bir bölümünü diğerinden daha fazla kayırdığından, potansiyel bölücü etkileri, devletin dayattığı faaliyetlere uyum gösterme fikri, teşvik edilerek daha kapsamlı bir açıklamayla bir ölçüye kadar yumuşatılıyordu. Yerleşik siyasal elitler, devleti daha geniş ve kapsamlı bir kimliğin, yani ulusun siyasal çıkarlarını hedefleyen ve aktif olarak koruyan bir yapı olarak nitelendirdiler (Poggi, 2007:86).

Kapitalizmin küresel etkilerinin ortaya çıkmasıyla dünyada yeni düzen kurmak ve sağlamlaştırmak amacıyla modern devletin karakterinde de bazı değişiklikler ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Artık devletin tanım ve görevleri sadece sınırları koruyan totaliter devlet değil, vatandaşlarının sorunlarına ilgi gösteren, bu sorunları çözen bir devlet anlayışına dönüşmüştür. Modern Devletin karakterinde ki köklü değişimin sonucunda sosyal devlet olarak gerçekleşecek bir tanımlama süreci ortaya çıkmıştır. Sanayileşmenin 19. yüzyıldan bu yana ekonomik ve dolayısıyla da bütün içtimai hayatta oluşturduğu değişikliklerin sonucunda ortaya çıkan modern devletin en temel özelliklerinden biride sosyal karakteridir. Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkması ile birlikte kapitalist sistemin yeni ve ciddi problemleri beraberinde getirmesi, sosyal devletin doğuşuna imkân hazırlamıştır. Sosyal devlet anlayışı, devleti sosyal konulara duyarlı kıldığı gibi belli oranlarda ekonomiye müdahalesini de öngörüyordu.

Avrupa devlet sistemi, hem kapitalizmin ayrı bir üretim tarzı olarak ortaya çıkmasının önkoşulunu sundu hem de kapitalizm ile devlet sistemi arasındaki karşılıklı ilişkiler, Avrupa'nın 16.yüzyıldan itibaren dünyanın geri kalan kısmı üzerinde artan egemenliğini güvence altına alan bir araç sağladı. 19.yüzyılda Sanayi kapitalizmi yalnızca bir ulus devletler

sistemi ile örtüşmekle kalmadı, aynı zamanda ayrıca doğası gereği onunla ilişki içinde oldu (Aysoy, 2007:32).

Kuşbaşı bir bakışla baktığımızda Devletin toplumsal konumlanışında belirgin bir dönüşüm ve farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Kapitalizm, ulus devlet, küreselleşme olgularının bileşeninde okunabilecek olan Sosyal Devlet çalışmamızın bundan sonraki bağlamının anahtar kavramı olacaktır.

1.3.4.2.3.Devletin Değişen Fonksiyonu

Temelde Devlet 19.yüzyılın saygısız ve sömürücü kapitalist düşüncesine ve böyle bir düşüncenin emek piyasalarında ve toplum hayatında yol açtığı muazzam tahribata kamu müdahaleleri yoluyla engel olmasa idi, Fransız İhtilalinin ortaya koyduğu ‘İnsan Hakları Beyannamesinde’ sözü edilen, uluslar arası prensiplerin bir değer taşıyabileceklerini söylemek hiçbir zaman mümkün olmazdı. Zira 1789 Fransız İhtilalini hazırlayan fikirlerin giderek yayılmasından sonra klasik devlet de belirgin farklılaşmaların ve kısıtlamaların olduğu görülmektedir. Geleneksel Devletin, devlet için birey mantığının yerine bireyin merkezde olduğu bir toplum ve siyaset tasavvuru egemen hale gelmiştir. Montesquieu’dan bu yana devlet teorileri oldukça ciddi bir değişim göstererek ‘seyirci devlet’ yahut gece bekçisi veya Jandarma tipi devlet giderek, milletin nabzını sürekli olarak avuçlarının içinde tutan ‘oyuncu’ ya da ‘baba devlet’ şekline dönüşmüş, özellikle günümüzde devletin fonksiyonları hayret edilecek kadar genişlemiş, çeşitlenmiş ve etkili bir mahiyet almış, devletin sosyal hayata yoğun müdahaleleri olmaksızın toplum yaşamının düzgün, huzurlu ve sancısız işlemesine olanak bulunmadığı anlaşılmıştır (Serter, 1994:3).

Bu tür bir yapıda ekonomik bakımdan güçlü olanın lehine ortaya çıkan avantajlılık hali devleti ilgili süreçlerde taraf olmaya itmiştir, devletin fonksiyonel olarak farklılaşmasına neden olacak bu süreç modern sosyal devlet için bir kırılma noktasıdır. Devlet zaman içerisinde giderek artan bir şekilde, başta ekonomik ve sosyal alanlarda olmak üzere her türlü toplumsal alana ilgisini ve müdahalesini artırmaya başlamıştır. Zira Devletin ilgisinin doğal bir sonucu olarak erkini de sürece yansıtacağı için seyirci devletten müdahale eden bir devlet anlayışına doğru bir evrilme ortaya çıkmıştır. İlk dönemde düzenleyici görevler üstlenen devlet, daha sonra bizzat üretici olarak ekonomik faaliyetlerin içinde görev almaya başlayınca bizzat işveren fonksiyonuna sahip olmuş ve giderek artan oranda sosyal görevler üstlenmeye, birtakım sosyal önlemler almaya başlamıştır (Özdemir, 2004:45).

Modern Devlet öncesine ilişkin devlet ve birey anlayışı, bugünkünden farklı olup, önemli olan birey-üstü ve kutsal olan devletin bekasının sağlanmasıydı. Bireyler devlet için vardır, görüşü hâkimdi. Ancak, Devlet olgusunun evrimsel bir gelişme içinde bugüne geldiği nokta, devletin birey için var olduğudur ve devlet artık sosyal refahın sağlanmasında temel bir göreve sahiptir. Bu serüvenin sonucunda ortaya çıkan yeni devlet formunun sosyal karakterini, daha iyi anlamak için sosyal devletin oluşum aşamalarının incelenmesi gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM: MODERN DEVLETİN BİR BİÇİMİ OLARAK SOSYAL DEVLET ve SOSYAL DEVLETİN OLUŞUMU

Sosyal Devletin Gelişimi ile ilgili çeşitli tarihsel dönemler önemlidir. Sosyal Devletin gelişimi incelenirken beş evreden bakılabilir. Bu evreler;

1. Dönem: Antik Çağları ve Yoksulluk Yasalarının çıkarılmaya başlandığı Sanayi Devrimi öncesi Dönemler,
2. Dönem (1880 -1914):19.yüzyılda başlayan ve bütün dünyayı dönüştüren Sanayi dönemi,
3. Dönem (1914 -1945):İki Dünya savaşı arasındaki Dönem,
4. Dönem (1945 -1975): Sosyal Devletin Altın Çağı,
5. Dönem (1975-.....): Sosyal Devletin Krizi.

2.1. Antik Çağlar ve Yoksulluk Yasalarının Çıkarılmaya Başlandığı Sanayi Devrimi Öncesi Dönemler

Sosyal Devlet uygulamalarının kökenleri çok eski zamanlara kadar uzanmaktadır. Her çağın devlet formunun genel karakteristik özelliklerine uygun bir biçimde tezahür etmiş olan ayrıcalıklı bir sosyal bakış söz konusu olmuştur. Geleneksel dönemler olarak adlandırılacak bu dönemlerde aile ve toplum tabanlı, dini kurumlar, gönüllü kurumlar, mesleki birlikler, karşılıklı yardımlaşma, sandıkları, yoksul ve hasta insanlara destek olma rolünü üstlenmiş ve enformel bir tarzda sosyal refah hizmetleri sunulmuştur. Özellikle Avrupa’da Hıristiyan düşüncesi, ekonomik ve sosyal hayatta bu türden refah sağlayıcı kurumların başında yer almıştır. Kiliseler tarafından oluşturulan hayırsever kuruluşlar, hasta evleri, aşevleri, manastırlar toplumda en temel yardım kuruluşları olmuşlardır. İncil’de bir kısım naslarla yer alan sosyal yardım ve dayanışma, kilise sandıkları şeklinde müesseseleşmiştir. Kilise çevresinde yaşayanlar ödedikleri aidatlarla bu sandıkları yaşar hale getirmişlerdir. Ancak bu güvenlik sistemi ancak 9. asra kadar yaşayabilmiştir. 11. asırda Türklerin Anadolu’yu fethiyle başlayan, ticaret yollarını ele geçirmesiyle devam eden süreç kilise sandıklarını, sosyal güvenlik tehlikesi yaşayanlardan alarak doğrudan doğruya Türkler üzerine gönderilen orduların silah ve mühimmatının finansmanına hasretmişlerdir (Yazgan, 1977: 10). Ancak kilisenin bu etkisi, bir ülkeden diğerine ciddi farklılıklar göstermiştir (Güzel&Okur, 1990:16-17). Örneğin Katolik kilisesi,

kilisenin sorumluluk anlayışına vurgu yaparak, birey ve aileye karşı bu kurumların ‘yardımcı’ bir rol üstlenmesi gerektiğini savunmuştur. Diğer yandan Protestan kilisesi ise, sosyal devletin gelişiminde devlet müdahalesi ve kiliseye daha küçük bir rol verilmesini savunmuştur. Bu vurgu Avrupa’da ki refah devletleri farklılığının önemli bir sebebini oluşturur (Özdemir, 2004:140).

Ortaçağ düşüncesinde çalışmaya ve çalışmanın karşılığı olan ücrete özel bir önem verilmiştir. İlkçağlarda bedensel çalışma aşağılık bir nitelik taşıırken, ortaçağ düşünürleri her türlü çalışmayı onur verici ve kutsal saymışlardır. Buna bağlı olarak kişilerin çalışmalarının karşılığını almaları da meşru ve kutsal bir hak olarak görülmüştür. Gerçekten Ortaçağ düşüncesine göre adil ücret; düzenli ve dengeli toplumda sağlıklı, tutumlu ve çalışkan her insanın; emeğinin karşılığı olan ve ailesinin geçimini sağlamasına ve gelecek için belirli bir miktar birikim yapmasına imkân verecek düzeyde bir gelire eşit olan ücret düzeyini ifade etmektedir (www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm).

Genel olarak Ortaçağdaki devlet anlayışının birçok bakımdan sosyal devlet anlayışına yaklaştığı söylenebilir. Fakat modern anlamda bir sosyal devletten bahsedebilme konusunda bize çok fazla imkân vermez.

Ancak dünyada sosyal refah alanında daha Ortaçağda yaşanan bu gelişmelere karşın, bugün bildiğimiz anlamda refah devleti uygulamalarının ortaya çıkışına ilişkin genel kabul, Batılı ülkelerde Sosyal Devlet uygulamasının İngiltere’de 1601 yılında Kraliçe Elizabeth tarafından uygulamaya sokulan ‘Yoksulluk Yasası’(The Poor Law Act), askerler hariç, toplumdaki belirli gruplara destek sağlayan ilk yasa olarak görülebilir. Daha önceleri de bazı yasalar vardı. Ortaçağda İngiltere’de devleti yoksullara yardım yapmaya yönelten ilk nedenler başlıca sosyal karışıklık endişesi ve 1348–49 Kara Ölümünden (Black Death) sonraki yıllarda kronik işgücü kıtlıkları korkusuydu. Aslında bu yasanın asıl amacı, ortaya çıkan veba salgını sonrası yıllarda yaşanması olası iş gücü kıtlığıyla başa çıkılmasıdır (Özdemir, 2004:142-145). Devlet bu doğrultuda ‘1351’ İşçi Kanunu ve ‘1388’ Yoksullara Yardım Yasası ile ücretleri ve emek kesimindeki isyanları kontrol etmeye çalışmıştır. 1576 tarihli Yoksullara Yardım Yasasında ise yoksulları işe yerleştirme anlayışı benimsenmiş ve eğer sağlıklı bir kişinin yardıma ihtiyacı varsa, ona iş bulunması gerektiği kabul edilmiştir. (www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm)

Tüm Avrupa’da olduğu gibi İngiltere’de de düşkünler önceleri manastırlarca gözetilirdi. Zaman içinde manastırlar artan nüfusla beraber yetersiz hale gelince ilgili yoksulluk yasasının çıkması sağlanmıştır. Yasaya göre, mülk sahiplerinin ödeyecekleri vergilerle hastaneler, çalışabilecek durumda olanlar için ‘çalışma evleri’ kurulacaktır. Bu yasa esasen iki esas üzerine inşa edilmiştir. Her bölgenin kendi yoksulları için sorumluluğa sahip olduğunu kabul eder ve farklı gruplara ayrılan yoksul insanlara farklı davranılmasını öngörür. Güçsüz yoksullar yani yaşlı ve hastalar düşkünler evinde barındırılır. Sağlıklı ve güçlü yoksul kişilere ıslah evlerinde iş verilmesi gerekmektedir. Temel prensip, çalışamayacak durumda olan yoksulların bakılması ve çalışabilecek durumda olanların ise çalıştırılmasıdır. Bu yasaya dönemin iktisatçıları tarafından köklü eleştiriler getirilmiştir. Aslında bu yasanın amacı yoksulluğu gidermeye yönelik olmaktan ziyade, dilencilikle mücadele amacı taşımaktadır. Yasada çalışabilecek durumda olup ta dilenenlerin, hafif işlerde zorla çalıştırılması, çalışmayı reddedenlerin ise hapsedilmesi, dilencilere yardım edilmesinin yasaklanması, yaşlılar, körler, sağırılar, özürlüler ve çocuklu anneler için çalışamayacak durumda olan yoksulların ise, kentlerde düşkünler evinde barındırılması öngörülmektedir (Ersöz, 2003: 8). Nüfussal artış yanında tarımsal faaliyetler merkeze alınarak çıkarılan yasa zamanla işlevselliğini kaybetmiştir. Bu nedenle 1834 yılında ikinci bir yasa yapılandırılmıştır. Bu yasada yardımların kişileri çalışmak yerine tembelliğe sevk etmesinin önüne geçilmek isteniyordu. Bir kısım zorlaştırmacı ilkeler, hazırlanan Yoksulluk Raporunun tavsiyelerini merkeze alarak yapılandırılmıştır. İslahevi testi ile zorlaştırılan sistemde bireyler için ıslahevinde yaşamak şartıyla yardımlardan istifade edilmesi şartı getirilmekteydi. Bu süreçte planlanan temel amaçlar ise; rüşvetten kaçınmak, standardizasyonu sağlamak, maliyet-etkililiği ve emek mobilitesini artırmaktır. Özellikle ikinci yasa Sanayileşme sürecinin başlamasıyla beraber daha güncel ve sürece uyumlu bir yasa özelliği göstermekteydi. Dolayısıyla dönemin devlet anlayışıyla da uyumluydu. Sistem sert yapısıyla zaman içinde değiştirici bir güce sahip olduğundan daha sonraki gelişmelerin önemli bir miladı olarak sayılabilir.

2.2. 19.Yüzyılda Başlayan ve Bütün Dünyayı Dönüştüren Sanayi Dönemi: (1880 - 1914)

Sanayileşmenin 19.yüzyıldan bu yana ekonomik ve dolayısıyla da bütün sosyal hayatta yarattığı değişiklikler oldukça fazladır. Modern-mekanik üretim araçları ve sermayenin belirli ellerde toplanması, geniş işçi kitlelerinin ortaya çıkması, bu kitlelerin ekonomik bakımdan zayıf oluşları yüzünden kapital sahipleri tarafından istismar edilebilmeleri imkânı

sanayileşmeye başlayan toplumların özelliklerinden olmuştur. Sanayileşme ile birlikte küçük zanaatkarlar önemini kaybetmiş, üretim makineleşmiş, ihtisaslaşma artmış ve önceki devirlerin aile ekonomilerinin yerini bütün ekonomik faaliyetleri birbirine bağlı kılan yeni bir ekonomik düzen almıştır. Buna paralel olarak yüksek düzeyde bir standardizasyon üretimin başlıca belirgin vasfı haline gelmiş ve insan ihtiyaçları genel ve belli tiplerde tüketim maddelerinin üretimi yoluyla karşılanmaya başlamıştır. Bu gelişme tabiatıyla ekonomik ilişkilerdeki şahsiliği unsuru kaldırmış, gerek mal, gerek emek piyasalarında geçerli olacak şartlar taraflarca tespit edilme yoluna gidilmiştir (Türk, Sosyal Hukuk Devleti: Ders Notları).

O günlere ait koşullar bir önceki bölümde ifade edilmişti, kısaca söz etmek gerekirse şunları hatırlatmak ta yarar var. Uzun çalışma saatleri, sağlıksız çalışma koşulları, sefalet ücretleri, işverenleri kollayan bir serbestlik anlayışı. Bu umutsuz ve karamsar tablo içinde, erkeklerin yanı sıra çok sayıda kadın ve çocuk fabrika yaşamına girmeye ve biraz olsun aile gelirini yükseltmeye çabalarken, işgücüne kadın ve çocukların girmesi ücretlerin daha da düşmesine yol açıyordu. Öte yandan alınan ücretler sadece çalışan gün için geçerliydi. Hastalık ya da bir başka nedenle işsiz kalındığında ücret söz konusu olmuyordu (Koray, 2000:24-25). Sürekli gelişen yeni üretim biçimleriyle kitlesel üretim yapılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda toplumda iki sınıf doğmuştur. Üretim araçlarının sahibi olan ve emeği ile geçinmek durumunda olanlar. Daha önceki sistemde tarım işçisi olan bu insanlar kitleler halinde koştukları kentlerde kötü yaşam koşullarında, düşük ücretler ve uzun çalışma saatleri boyunca çalışmak zorunda kalmışlardır. Yeni sosyolojik durum bir kısım insanların lehine bir yükselmeye zemin hazırlarken bir kısmı içinde tahammülü zor bir noktaya doğru gitmektedir (Tuna,Yalçıntaş, 1994:12-13). Üretim araçları ve sermayenin belirli ellerde toplanması,işçi sınıfının ortaya çıkması ve bu sınıfın ekonomik bakımdan zayıf oluşu yüzünden servet sahipleri tarafından istismar edilebilmeleri riski, sanayileşmeye başlayan toplumların özelliklerinden olmuştur (Şenkal, 2006: 58).

Özellikle sanayileşme, eski dönemin sosyal kurumları olan aile, hayır kurumları ve diğer yardım kurumlarının yetersiz kalmasına, bunların yerine bu tür gereksinimleri karşılayacak yeni kurumların doğuşuna yol açmıştır (Koray, 2003:95).

Sanayi Devriminden sonra sosyal yapıda ortaya çıkan köklü değişiklikler ve sosyal sınıflar arası çatışma ve çekişmeler devletin görevlerinin yeniden belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Artık, devlet görevleri dikkate alındığında sadece sınırları koruyan totaliter bir sistem olarak değil vatandaşların sorunlarına da ilgi gösteren ve bu sorunları çözen bir sistem olarak

algılanmaya başlamıştır. Devlet sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan çalışma ve yaşam şartlarına göre hem sürece müdahale etmek zorunda kalmış ve buna bağlı olarak yeni bir form kazanmıştır. Devletin müdahale sebepleri ve müdahil olduğu nokta ve süreçler şunlardır.

Hümaniter, dini, sıhhi sebepler; Çocuk, genç ve kadın işçilerin korunması zorunluluğu, ağır çalışma ve yaşam şartlarının yol açtığı kütleli, salgın hastalıklarının önlenmesi, iş kazaları ile mücadele edilmesi, büyük dinlerin insanlar için koyduğu prensiplerin gerçekleştirilmesi ve dini hislerin galeyana gelmesi gibi sebeplerin devleti müdahaleye zorladığı söylenebilir.

Askeri Sebepler; Halkın savaş ve milli savunma gücünü korumak amacıyla devlet müdahale etmektedir.

Siyasi Sebepler; Sanayi devriminin yarattığı sosyal ve ekonomik sorunların ağırlaşması ile ortaya çıkan ihtilalci fikirlere karşı devlet ve hukuk düzenini ayakta tutmak amacıyla da devlet bazı müdahaleler yapmaya zorunlu kalmıştır.

Ekonomik Sebepler; Kapitalist sürecin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan kirli rekabeti ortadan kaldırmak, emek verimliliğini artırmak düşüncesiyle ekonomik alana müdahalelerde bulunmuştur.

Kültürel Sebepler; Devlet ilköğrenimi güvence altına almak ve çalışan kütleye boş zaman yaratarak halkın milli kültür hayatına katılmasını sağlamak görevini de üstlenmek zorunda kalmıştır.

İşçi Sınıfının Baskısı; İşçi sınıfı zamanla müdahale sistemini genişletmek için kamu organlarına baskı yapmış, bu da devleti müdahaleye zorlayan önemli sebeplerden birini teşkil etmiştir. Bu müdahale noktaları yeni modern devletin aynı zamanda fonksiyonlarıdır. Önceleri sadece fakir ve muhtaçlara yardım amacıyla başlatılan kamu müdahaleleri zamanla genişleyerek bugünün sosyal devletinin oluşmasına imkan sağlamıştır (Serter, 1994:16).

2.2.1.İlk Devlet Müdahalelerinden Örnekler

1788 yılında Devlet ilk defa çalışma şartlarına Baca Temizleme Kanunu ile müdahale etmiştir. Ancak ilk ciddi devlet müdahalesi 1802 yılında çıkartılan ‘factory Act’dir’. Bu kanun fabrikalardaki çalışma şartlarını düzenleyen, çırakların sağlık ve moral bakımından korunmasını amaçlayan bir kanun niteliğini taşır. Bu kanunla çırakların çalışma saatleri günde 12 saat ile

sınırlandırılmış, yılda bir yeni elbise verme zorunluluğu getirilmiş, ayda bir kez kiliseye gönderilmeleri şartı konulmuştur. Ayrıca fabrikaların iyi bir şekilde havalandırılmaları ve yılda iki defada badana edilmeleri mecbur edilmiştir (Serter, 1994:17). 1819 yılında ikinci ‘Factory Act’ çıkarılmış ve bu kanunla dokuma sanayinde çalışanlar kapsam dahiline alınmıştır. İlk etkili ‘Factory Act’ 1833’de yürürlüğe girmiş ve emeğin korunması sahasında büyük yenilikler getirilmiştir. Bu yenilikler İngiltere’nin sınırlarını aşarak Avrupa’da ve Kuzey Amerika’da örnek teşkil etmiş olmak bakımından önemlidir. 1842 yılında kamuoyunun da zoruyla maden işçilerini korumaya yönelik dünyanın ilk modern kanunu İngiltere’de neşredilmiştir. Kanun hükümlerine göre kadın ve çocukların yeraltında çalışmaları yasaklanmıştır (Serter, 1994:18) Kapitalist sistemin beşiği olan İngiltere, Batılı ülkeler içinde çalışma hayatına yönelik ilk mevzuatları çıkaran ülke olmuştur.

Devletin önceden tesadüf ve zorunluluklar sonucunda yapmış olduğu müdahaleler zamanla Devletin üzerine düşen görevi fark etmesi ve temel ihtiyaçlar etrafında yapılanmasıyla sistemli bir sosyal politika aktörü olmasının önünü açmıştır.

Bunun dışında yüksek düzeyde bir standardizasyon üretimin başlıca belirgin vasfı haline gelmiş ve insan ihtiyaçları genel ve belli tiplerde tüketim maddelerinin üretimi yoluyla karşılanmaya başlanmıştır. Bu gelişme tabiatıyla ekonomik ilişkilerdeki şahsi unsuru ortadan kaldırmış, gerek mal, gerekse emek piyasalarında geçerli olacak şartlar taraflarca tespit edilmeye başlanmıştır.

Almanya 1815’te henüz sanayileşme sürecine girmemişti ve İngiltere’ye nazaran daha geriydi. Bu ülkede sanayileşme 1830-1840’lı yıllarda başlamış, 19.yüzyılın ortalarında kitlesel olarak yoksulluk içinde bulunan işçiler önemli bir sosyal sorun haline gelmişlerdi. Kapitalist düzene alternatif bir komünizm tehdidinin baş göstermesi ve dünyanın iki kutuplu hale gelişi, bu ülkelerde bir sosyalist devrim ile karşı karşıya kalınacağı endişesinin doğmasına yol açmıştır. Bu endişeden doğan sosyal devletin temel fonksiyonu, çıkar uyumsuzluğunun törpülenmesi, işçi sınıfının kontrol altında tutulması ve sosyal devrimin engellenmesidir. Refah devleti politikalarıyla, sosyal sınıflar ve gruplar arasındaki uyumsuzluk ve sorunlar, barışçı yollarla çözülmek suretiyle devrimin önü kesilmek istenmiştir (Özdemir, 2007:28). Aslında Almanya’daki toplumsal faaliyet, devletin rolüne ilişkin Ricardocu ve klasik sınırlamalarla sıkıntıya girmişti. Alman iktisatçıları ilgilerini tarihe çevirdiler ve çalışmaları, genel olarak, yönetimin zorla müdahalelerine ilişkin ciddi bir uyarılar kaynağı değildi. Prusya ve Alman geleneğinde devlet yetkili, yararlı ve oldukça muteberdi. Hegel devletin temellerini, Alman

Ulusalcılığına, bu anlayışta sabitlemiş olmalı. Hızla büyüyen sanayi, çalışan sınıfın aktif aklı ve devrimci fikirlere, özellikle yeni ölen vatandaşları Karl Marx'a ait fikirlere duyduğu belirgin açıklık zamanın temel tehlikesi olarak görülüyordu. Bu reform dürtüsü olarak devrim korkusunun en açık örneğinde, Bismarck, kapitalizmin daha belirgin olan acımasızlıklarını yumuşatmaya yöneldi. En basit bir söyleyişle refah devletine geçildiği söylenebilir (Kenneth, 2004:194-196).

Buna bağlı olarak 1870'lerden itibaren bu devlet biçiminin şekillendiği düşünülebilir. Devlete yüklenen görevlerin artmasıyla sosyo ekonomik yapıda meydana gelen gelişmeler sosyal devlet düşüncesini de etkilemiş ve değişime uğratmıştır. Bu çerçevede sosyal devlet yerine dünya genelinde refah devleti kavramının kullanıldığı görülmektedir (Şenkal, 2007:58). Gerçi Almanca'nın konuşulduğu bölgelerde tercih edilen 'Sozial Staat' Sosyal Devlet kavramı, İngilizcenin konuşulduğu yerlerde 'Refah Devleti' şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Özdemir, 2006:30-35). Bu nedenle belli havzalardaki farklı kullanıma rağmen aynı anlama karşılık gelmektedir. Refah Devleti kavramı ilk olarak 1880'li yılların başında Bismarck'ın Almanya'sında kullanılmıştır. Sırasıyla İsveç, Yeni Zelanda, İrlanda, Danimarka, Avusturya, Çekoslovakya ve Avustralya da 1908'e kadar bazı sosyal yasalar kabul edilmiştir.

Bu süreçte daha kapsamlı ve bazı bakımlardan daha etkili adım İngiltere'den gelmiştir. Burada toplumsal kaygıları olan örgütlerin ve insanların bilinçli ve bilgili tahriklerinin yarattığı korku devrim korkusundan daha fazlaydı. Bu nedenle Lloyd George'un himayesinde hastalık ve sakatlık sigortası kanunu kabul edildi. Daha önce, gereken destekleyici vergiler olmasa da bütün masrafları işveren tarafından karşılanan ve paylaşmaya dayanmayan bir emeklilik sistemi yasallaştı. İşsizlik sigortası konusunda Lloyd George'un özel olarak araştırarak oluşturduğu İngiliz yasası, Almanya'daki erken tarihli modelin çok ötesine geçti (Kenneth, 2004:194-196).

1880 sonrası, çeşitli ve özellikle yeni ortaya çıkmış sosyal risklerle ilgili yasal düzenlemelerin yapıldığı dönemdir. Modern Refah Devleti yolunda ortaya çıkan ilk uygulamalar, sosyal sigortalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle iş kazası sigortası olarak başlayan uygulamaları, daha sonra hastalık, yaşlılık ve işsizlik sigortaları izlemiştir. Yine ilk önce isteğe bağlı olarak başlayan sigortalar, daha sonra herkesi içine alarak zorunlu sigortalara dönüşmüştür (Koray, 2003:64-74).

Almanya ve İngiltere’de başlayan reform dalgası 1. Dünya Savaşına kadar devam etti. Avrupa devletlerinin çoğunda Refah Devleti sisteminin bir boyutunu oluşturan devlet destekli işgücü tazminat sistemleri uygulanmaya başlandı. 1920’ye kadar sağlık sigortası, yaşlı aylıkları, işsizlik tazminatı, aile ödenekleri konusunda Avrupa devletlerinde yasal düzenlemeler yapılandırılmıştır.

2.3. İki Dünya savaşı arasındaki Dönem: (1914 -1945)

Tarihçiler 1. Dünya savaşının çıkışı konusunda farklı görüştedirler. Fakat buna rağmen büyük bir kısmı savaşın çıkışında ekonomik sebeplerin rol oynadığını düşünmekte. Bu durum Devletin değişen fonksiyonuna dair konjonktürel süreci anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Savaş Avrupa’da gelişmekte olan kapitalizmin kaçınılmaz sonucu idi. Kapitalizmin devamlı olarak hammadde arayışı içinde olması ve ticari çıkarları rekabetin dünya ölçeğine yayılmasına neden oldu (Georges, 2000:52-60). Bu rekabet silahlanma yarışını da beraberinde getirdi ve o da savaş. 19.yüzyılın sonuna kadar sömürgecilik Avrupa devletlerini doyuruyordu, sömürge alanlarının bitmesi Avrupalıların işini güçleştirmişti. Avrupa’nın dünya hâkimiyet sürecinde patlak veren savaş kıtanın siyasi sosyal haritasını değiştirdiği gibi; toplumları istikrarsızlaştırdı, ekonomiyi sarstı, uygarlığı olumsuz yönde etkiledi.

1. Dünya Savaşı etkilerini bugüne kadar sürdüren önemli sonuçları ortaya çıkarmıştır. Avrupa’da büyük ekonomik çöküntü ortaya çıkmıştır. Savaşın etkisiyle Devletin konumlanışında da ciddi farklılıklar ortaya çıkmıştır. Her şeyden daha önce kapitalizmi dönüştürdü. Hükümetler giderek artan bir biçimde ekonomik yaşama karışmaya başladılar. Gümrük tarifeleri koydular, ulusal endüstrileri korudular, Pazar ve ham madde aradılar ve işçi sınıfının çıkarını koruyucu yasalar çıkardılar. Tarihte ilk defa devlet toplumun tüm zenginliğini, kaynaklarını ve törel değerlerini belirli bir amaç doğrultusunda yönetti. Savaşın baskısı altında Dış ticaret tam bir devlet tekeli haline gelmişti. Özel şirketler ancak son derece sıkı kota ve lisanslarla faaliyet gösterebildiler. Almanlar diğerlerine göre daha kötü durumdaydı ve hükümet denetimi, kendilerinin savaş sosyalizmi adını verdikleri sistemi doğuran kapsam ve etkinlikteydi. Savaş boyunca taraf Avrupa devletleri ciddi bir borç yükünün altına girdiler (Sander, 1989:45).

Üstelik dört yıllık savaştan yıkık çıkan Avrupa’nın karşısında şimdi, Avrupa’dan mal gelmemesi yüzünden kendi endüstrilerini kurup geliştiren Avrupa dışı dünya vardı. ABD’nin

üretim kapasitesi görülmemiş biçimde arttı (Sander,1989:45). Japonya tüm dünyaya tekstil satıyordu, kısaca 19. yüzyılın dayandığı ‘Avrupa üstünlüğü dönemi’ yıkılmaya başlamıştır.

Savaşın sonucunda adeta Avrupa’da taşlar yerinden oynamıştır. Fakat temelde en belirgin sorun artık hükümetlerin ekonomik hayata müdahalesi ve parlamentoların yetkilerinin kısıtlanmasıdır. Birinci Dünya savaşından sonra, savaştan etkilenen milyonlarca insanın talepleri, devletin başta konut, sağlık, emekli aylığı ve rehabilitasyon olmak üzere birçok alanda sorumluluklarını artırmış; savaş zamanının acil ihtiyaçları nedeniyle artan kamu harcamaları savaş sonrasında tamamıyla eski düzeylerine dönmemiştir. Politikacı, bürokrat ve vergi mükellefleri de bu duruma uyum sağlamış ve devlet kontrolü ve müdahaleleri savaş sonrasında da artarak devam etmiştir (www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.html.Dünya). Savaştan sonra, kitlesel işsizliği ortadan kaldırmak yani dar anlamda tam istihdamı sağlamak hükümetlerin ekonomik politikalarının temel hedefi haline gelmiştir.

Bu dönemin belirgin özelliği artan refah harcamalarıdır. İki savaş arasındaki bu dönem ‘Consolidation’ yılları olarak bilinir. Refah Devleti açısından oldukça sakin bir dönemdir. Bazı iktisatçılar 2. Dünya savaşı sonrasındaki gelişmelerin temellerinin 1920-30’larda atıldığını ifade etmektedirler. Bu dönem refah devleti uygulamalarının, kapsam ve maliyetlerin azaltıldığı bir dönemdir. İlk kurulan sistemler çok yoksul kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuştur.

2.3.1.Büyük İktisadi Buhranın Sosyo-Ekonomik Etkileri

Birinci Dünya savaşına girmezden önce Dünya toplam Endüstriyel üretimin %36 sı sadece ABD ye, %16 sı Almanya, %14 İngiltere’ye, %6,4 Fransa, %5,5 ta Rusya’ya aitti. Birinci Dünya savaşının ardından bu dengelerin değiştiğini daha önce ifade etmiştik. Savaşa geç girmekle birlikte ABD’de savaşın ekonomik süreçlerinden etkilenmiştir. Yapılan harcamalar temelde savaş sanayisine yönelik olmakla birlikte, müttefiklere verilen yüksek savaş kredileri ABD ekonomisinde durgunluğun doğmasına neden olmuştur. Savaş sonrasında savaş sanayisindeki üretkenliğin durmasıyla ciddi düzeyde bir işsizlik durumu ortaya çıkmıştır. Bu yüzden 1920’lerde zirve yapan dış satım 1921 de hızla düşmüş ve içindeki fiyatların düşmesine neden olmuştur (Kuyucuklu, 1982:240-250).

İki yıl kadar süren bu depresyonun ardından ABD için yeni bir refah dönemi başlamış ve 1929 Sonbaharına kadar sürmüştür. Ancak 1929 sonbaharında menkul değerler borsasında

hızla bir fiyat düşmesiyle başlayan büyük bir ekonomik bunalıma girilmiştir. Burada başlayan fiyat düşüşü kısa zamanda ekonominin diğer alanlarına sirayet etmiş ve o güne kadar görülmemiş büyük bir durgunluk başlamıştır (Kuyucuklu, 1982: 240-250).

İki savaş arasındaki bu dönem 20. yüzyıla yön verecek önemli iktisadi gelişmelerin evrimi olmakla birlikte, sanayileşmiş ülkelerde yaşayan insanların büyük kısmı için kitlesel işsizliğe neden olmuştur. İlgili ülkelerde alınacak siyasi ve ekonomik kararlar üzerinde büyük ve yaralayıcı etkiler meydana getirmiştir. Çünkü işsizlik yardımı da dâhil sosyal güvenlik sisteminin, özellikle uzun dönemli işsizlik için yeterli olmadığı görülmüştür. Büyük Buhranın yol açtığı felaket ve belirsizlik duygusunun iş çevreleri ve politikacılar arasında yaygınlık kazanması, krizin şiddetini daha da artırmıştır. Tam da bu dönemde Keynes'çi argümanlar bir kurtuluş reçetesi olarak ortaya çıkmıştır. Keynesyen yaklaşım, sürekli kitlesel işsizliği ortadan kaldırmak için politik olmanın yanında ekonomik ağırlıklı bir yaklaşım olarak literatürlere geçmiştir. Keynes'e göre; Tam istihdam durumunda işçilerin elde ettikleri gelirlerin toplam talebi artıracak ve bunun ekonomide uyarıcı bir etki yaratacağını ileri sürmüştür. Keynesyen düşüncenin toplam talebin artırılmasına yönelik önlemleri, kitlesel işsizliğin siyasal ve toplumsal olarak patlama noktasına geldiğine inanmalarından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de Büyük Buhran sırasında yaşananlar bunu göstermektedir.

Büyük Buhranın ortaya çıktığı ülke olan ABD, müdahaleci kapitalizmin de ortaya çıktığı ilk toplumlardan biridir. 1933 yılında başkan Roosevelt, üç yıldan beri tüketilemeyen aşırı bir üretime, gittikçe düşen fiyatlara ve artan işsizliğe karşı New Deal politikası olarak anılan bir dizi önlem alarak uygulamaya koymuştur. Roosevelt yönetimine gelinceye kadar ABD'de çalışma hayatına ilişkin bir sosyal politikanın var olduğunu söyleme imkânı yoktur. İşçi-işveren ilişkileri daha çok özel ve kişisel sözleşmeler düzeyinde idi. Toplu iş sözleşmeciliği de işverenlerin sendikalara karşı olumsuz tutumları sonucu ancak 1935'ten sonra yasal gelişme olanaklarına kavuşuyordu. En az ücretin saptanması sendika ve toplu sözleşme hakkı ve sosyal güvenlikle ilgili ilk önemli önlemlerde 1935 yılında alınmıştır (Talas, 1990: 210-215). New Deal'in en önemli sosyal sonuçlarından biri 1935'te Social Security Act (Sosyal Güvenlik Yasası) ile somutlaşmıştır. Yasa ile geniş ölçekli bir sosyal güvenlik programı yapılandırıldı. İki temel sigorta programıyla üç temel yardım şekli (Yoksul bakıma muhtaç çocuklara, körlere, yaşlılara) öngörülmüştür. Wagner yasası olarak bilinecek bu yasa Amerikan refah devletinin doğuşunu sembolize eder.

Bunların yanında, Büyük Buhran hem siyaset hem de kamusal düşünceler üzerinde etki meydana getirmiştir. Nitekim 1930–1931 yılları arasında 12 ülkenin 10’unda askeri darbeler gerçekleşmiştir. Batı Avrupa’da radikal sağın gücü giderek artmaya başlamıştır. İktisadi dengelerde ortaya çıkan altüstlük sömürge ülkelerine ekonomik avantajlılık hali sağlamıştır. Temelde en önemli sonuçlarından birinin liberal anlayışın yara alması ve Marksist komünist anlayışın güçlenerek çıkmasıdır.

Genel olarak bakıldığında iki dünya savaşı arasındaki bu dönemde, devletin, esasen sosyal ekonomik olaylar karşısında kararsız kaldığı, harekete geçtiği zamansa tereddütlü ve çelişkili davrandığı, değişen koşullara kolay ayak uyduramadığı görülmüştür. Devlet sosyo-ekonomik gelişmeleri geriden takip etmiş; ancak, emekçi sınıfın baskı ve mücadelesi ile hemen müdahale gerektiren acil durumlar karşısında çalışma şartlarını düzenlemek, fiyat ve kazançları düzenlemek, büyük kazançları vergilendirmek, işsizlere iş bulmak üzere harekete geçmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde ‘sosyal yardım devleti’ anlayışının giderek benimsendiği ve yaygınlaştığı görülmüştür. Ancak sosyal yardım devletinde, sorunları önleyici bir tedbir alınmadığı gibi sonradan alınan önlemlerde sorunları tedavi edici ve ortadan kaldıracı değil, ancak dış belirtileri gidermeye ve olumsuz etkileri hafifletmeye yönelik olmuştur. Bu dönemde devletin sosyal ve ekonomik hayata müdahaleleri planlı ve kapsamlı değil, istisnai ve ampirik bir nitelik taşımış; yapılan müdahaleler beklenen sonuçları doğurmayınca yeni ve değişik müdahaleler yoluna gidilmiştir (Göze, 1995: 126-127).

2.4. Sosyal Devletin Altın Çağı (1945 -1975)

İkinci Dünya savaşı, herkesin hayatını etkilemiş ve bu nedenle fikir ve tutumlarda önemli değişikliklere yol açmıştır. Savaş, sosyal ayrımları azaltmış, kıtlıklar ve bombalar, 1930’lardaki işsizliğin aksine tüm sosyal sınıfları eşit şekilde etkilemiştir. Ortak sorunların baskısı, ortak çözümlerin kabulüne neden olmuştur. Savaş sırasında sosyal sınıflar karıştığı için, sosyal sorunlar toplum ve politikacılar tarafından daha da fark edilir ve önemli hale gelmiş, fikir ve tutumlar bu yönde değişmiştir (www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm). Artık iki savaş arası dönemdeki gibi büyük kitlelerin açlık ve sefalet içinde yaşamalarına kimsenin göz yummayacağı, üretim bolluğu ve tüketim darlığı çelişkisini hoş karşılamayacağı anlaşılmıştır. Ekonomik yönden güçsüz kitlelerin yeni bir sosyal ekonomik düzen isteklerinin haklı ve doğal bir istek olarak kabul edilmesi zorunlu olmuştur (Göze, 1995: 126-127).

İkinci Dünya savaşında dünya piyasalarının tamamen yıkılışı sonrasında, birçok ülkede ulusal paranın serbest bir şekilde konvertibilitesi yok olmuş, sermayenin transferleri sıkı kontrole tabi tutulmuş ve iç piyasaları katı bir şekilde düzenlenmiştir. Birçok ekonomik faaliyet koruma altına alınmıştır (Pierson, 2000:192-195).

Bu dönemde ücret ve iş koşulları için toplu pazarlığın statüsü güçlenmiştir. İkinci Dünya savaşı sonrası ekonomiler kapalı devre bir yapısal süreç içine girdiler. Pierson dönemin ekonomik karakteristiğini şu şekilde betimlemektedir. ‘1)Temel olarak kabul edilen kapitalist uluslar arası piyasa parametreleri dâhilinde, yurt içinde tam istihdamı ve ekonomik büyümeyi sağlamada Keynesyen ekonomi politikalarının izlenmesi kararlaştırılmıştır. 2)Piyasa ekonomisine verilen ağırlığa bağlı olarak daha az ya da daha çok ‘kurumsal refah devletinin kabulü. 3)Sağ ve sol, emek ve sermaye arasında bunların temel sosyal kurumları (piyasa ekonomisi ve refah devleti’ üzerinde geniş-tabanlı bir uzlaşma ve bu kesimlerin çatışan çıkarlarının uyuşturulması. Sözü edilen bu liberal demokratik veya sosyal demokratik kurumlar, ekonomik hastalıklardan ve politik kutuplaşmalardan kaçınmanın en iyi garantisi olarak görülmüştür (www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm).

İkinci Dünya savaşında çekilen sıkıntılar, daha iyi bir dünya arzusuyla insanlar arasında bir uluslar arası uzlaşmayı sağlamıştır. Bu dönemde tüm toplumlar kendilerine güvenli bir yaşam sunacağına inandıkları hükümetleri ve yönetim süreçlerini tercih etmişlerdir. Bu türden bir dayanışma ve ulusal fayda üretme arzusu sosyo-ekonomik hayata da doğrudan yansıdığına modern refah devletinin oluşumu için uygun bir psikolojik iklim ortaya çıkmıştır.

Daha doğrusu İkinci Dünya savaşı sonrasında, adil ve demokratik toplum söylemi esas olarak sosyal-demokrat partiler tarafından geliştirilmiştir. Başka bir deyişle, sözü edilen dönemde sosyal demokrat partiler adil ve eşitlikçi toplum düzeni söylemi etrafında büyük bir siyasi etkinlik sağlamışlardır. Bu siyasi etkinliğin uygulama alanındaki kaynağı devlet kapitalizmi olarak tanımlanabilir. Devlet kapitalizmi, kapitalizmin neden olduğu toplumsal çatışmaları ve gerilimleri yumuşatmak, sistemin dar boğazları aşmasını sağlamak için devletin ekonomik yaşam alanına bir girişimci gibi müdahalesidir (Şaylan, 1995: 64-65). Devlet adil bir toplum düzeni sağlamak, ekonominin sağlıklı bir biçimde işlemlerini güvence altına almak için bizzat işletmeci olmayı da kapsayan biçimde ekonomiye müdahale etmektedir. Bu müdahale daha çok alt yapı ve sosyal hizmetler konusunda yoğunlaşmaktadır (Şaylan, 1995:64-65).

Kökenleri 19.yüzyıl ile 20 yüzyıl başlarına dayanan modern Refah Devleti bugünkü formuna büyük çapta 2. Dünya Savaşı sonrasında, 1945’lerden sonra bu iklimde ulaşmıştır. Gerçekten modern Refah Devletinin altın çağı 1945–1975 arası dönemde gerçekleşmiştir. Ekonomik büyümeyi hızla gerçekleştiren endüstrileşmiş ülkelerde toplumun siyasal ve toplumsal örgütlenmesi de bunu gerektirdiğinden, başta çalışanlar olmak üzere toplumun korunmaya muhtaç kesimlerini koruyucu ve onların yaşam düzeylerini yükseltici önlemler uygulamaya konulmuştur. Böylece devlet büyüyen gelirin daha hakça dağılımını sağlayacak ve bireylerin yaşam düzeylerini yükseltecek çeşitli önlemler uygulamaya koyarken, sosyal devlet de anlamını kazanmıştır (Koray, 2000:24-25).

Refah Devletinin tarihinde İkinci Dünya savaşı sonrasında başlayan ve 1970’lerin ortalarına kadar süren bu yeni dönem, refah devletinin altın çağı olarak anılmaktadır. Bu dönemde; tam vatandaşlık fikrine dayalı çok daha kapsamlı ve evrensel bir refah devleti oluşturmak için hızlı reformlar yapılmış, bu doğrultuda devlet, refah sisteminin kapsadığı riskler ve gruplar ile sağlanan faydaların hızla genişlemesi için kaynakları arttırma taahhüdü vermiş; ekonomik büyüme ve tam istihdamı gerçekleştirmeyi vaat etmiş ve bu ortamda karma ekonomi ve kapsamlı refah sistemi lehine oldukça geniş tabanlı politik konsensüs sağlanmıştır (Göze, 1995:126-127). Bu durum, dönemin temel sosyo-demografik karakteristiğinde belirgin bir farklılık göstermiş ve gelişim süreci içinde önemli demografik değişiklikler olmuştur. Bunlardan en önemlisi yaşam beklentisindeki sürekli artış ve ölüm oranlarında ki düşüştür. Bunun doğal sonucu artan yaşlılığa karşılık yaşlılara yönelik sosyal güvencenin artması zorunluluğudur. Bu dönemde ailenin yapısında da değişim ortaya çıkmıştır. İstihdam genel olarak artmakla birlikte kadın istihdamında gözle görülür bir artış ortaya çıkmıştır. Daha önce belli alanlarda ortaya çıkan endüstriyel kazalara karşı tazmin tüm iş kollarına yayılmıştır.

Gelişen kapitalist dünyada savaş sonrası dönem, olağanüstü büyüme ve refah artışı ile birlikte ekonomide yeni ve çeşitli devlet müdahalesi biçimlerinin söz konusu olduğu bir dönemdir. Başka bir deyişle devlet kapitalizmi, refah devletinin temel karakteristiklerinden biri olmuştur. 1970’lerde işgücünün %90’ı yaşlılığa, sakatlığa ve hastalığa karşı sigortalı olmuştur. Bu dönemde refah devletinin gelir ve harcamaları arttıkça, eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, tam istihdam, gelir dağılımı gibi sosyal politika ve sosyal refah hizmetleri geliştikçe, refah devletinin kurumsallaşan bu hizmetleri, vatandaşlar tarafından ‘bir refah hakkı’ olarak görülmeye başlanmış, vatandaşların devletten beklentileri sürekli artmıştır. Ve bu beklentiyi karşılamamanın devlet için büyük maliyetleri ortaya çıkmıştır.

Refah Devleti harcamalarının Artması; Sosyal Refah Devletinin hacminin genişlemesiyle, refah harcamalarının artması oldukça doğaldır. Neredeyse her ülkede yaşlılık, malullük, ölüm, hastalık, analık ve iş kazaları-meslek hastalıkları sigortaları kurulmuştur. Daha zengin ülkelerde ise, bunlara ek olarak, işsizlik sigortası ile aile yardımları da yer almıştır. Eğitim ve sağlık harcamaları artmış, sosyal hizmetler hem kapsam, hemde kalite olarak farklılaşmıştır. Tüm Avrupa'ya bakıldığında devletin kamu mallarının üretilmesinden, gelirin yeniden dağıtım fonksiyonuna kadar genişlediği görülür. Sosyal refah programlarıyla devlet kaynaklarını kullanmaktadır. Bu durum Avrupa hükümetlerinin bütçelerinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Devletin bu fonksiyonlarını gerçekleştirmek amacıyla toplanan vergilerin miktarı zamanla artmıştır. Büyük harcamalara ihtiyaç duyan modern refah devleti bunu karşılamak için yüksek vergiler almak durumunda kalmıştır. Bu dönemde devlet, sosyal amaçlarla, sürekli olarak hem vergi gelirlerini çeşitlendirmiş, hem de vergi oranlarını müterakki hale getirmiştir. (Pierson, 2000: 74) Vergi oranlarının ve çeşitlerinin artmasıyla refah devletinin kamu harcamalarının artması arasında manidar bir bağ vardır.

2.4.1.Sosyal Refah Devleti Aşında Ne Yapmak İstiyor?

Refah Devleti uygulamasının şu ya da bu ölçüde Amerika'dan Batı Avrupa'ya, Kanada ve Avustralya'ya uzanan bir alanda yaygınlaştığı söylenebilir. Refah devleti uygulaması ile kapitalizm hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu uygulama içinde devlet kurumu en büyük işveren haline gelmiş; çeşitli devlet kurumları mal ve hizmet üretmeye başlamıştır. Böylece toplam ekonomik ve mali kaynakların önemli bir bölümü devlet tarafından denetlenip yönlendirilmişlerdir. Gerçekten de refah devleti, özellikle çalışan kesimler için refah ve güvence sağlayıcı işlevleri yerine getirmekte; böylece kapitalizmin çaresiz bıraktığı bireyi koruyucu önlemleri yaşama geçirmektedir. Bir başka deyişle kapitalist sistemin doğası gereği yol açtığı bireyin sorunlarını ve risklerini devlet karşılamakta ve sistem devam etmektedir. Bununla beraber emek sahibi birey iş bulmakta ve ödediği vergiler ve sosyal güvenlik payı ile refah devletinin finansmanına katılmaktadır (Şaylan,1995: 77). İşte toplumun tüm kesimlerinin devletten giderek büyüyen ölçekte hizmet ya da olanak talep etmesi ortaya devletin mali krizini çıkartmıştır. Bu aynı zamanda refah devletinin işlevini yitirmesi ve çökmesi sürecinin başlamasıdır.

2.5. Sosyal-Refah Devletinin Krizi: (1975-.....)

Altın Yılların ardından 1970'ler tüm dünya için ekonomik açıdan sıkıntılı günlerin habercisidir.1970'lerin ikinci yarısında iyice belirginleşen ve etkilerini halen sürdüren bunalım,

kapitalizmin diğ er tarihsel bunalımlarından önemli yapısal farklılıklar göstermektedir. Bu bunalım çerçevesinde genel olarak üretim düşmekle beraber bazı sektörlerde üretim artışı sağlanmıştır. Bununla beraber üretim artışı sağlanan sektörlerde istihdam artmamış, aksine üretim düşmesiyle hızlı bir işsizlik sorunu gündeme gelmiştir. Toplam yatırımlar genel bir azalma eğilimi gösterirken enflasyon artmayı sürdürmüş ve birçok ülkede çift haneli düzeylere çıkmıştır. İktisatçılar bu olumsuz gidişe çare bulamamışlardır (şaylan, 1995:80).

1945 sonrasında ortaya çıkan ekonomik büyüme sürecindeki likidite sorununu çözmek amacıyla ortaya çıkan Breton Woods sisteminin çöküşü (şaylan, 1995:79), kur oranlarında dalgalı bir yapı kazandırmış ve merkez bankalarının kontrolünde olmayan ‘off-shore’ sermaye piyasalarının büyümesine yol açmıştır. Petrol krizi ise, petrole bağımlı sanayi ülkelerini enflasyon içinde bırakmıştır. Fiyatı birkaç ayda on kattan fazla artan petrolün de etkisiyle maliyet enflasyonu ve yoğun işsizlik durumu ortaya çıkmıştır.

Breton Woods; İkinci dünya savaşı sonrasında kalıcı bir dünya barışı için,uluslar arası ekonomik işbirliğinin tesis edilmesi için bir araca ihtiyaç duyulmuştur.Bu doğrultuda,yeni uluslar arası ekonomik ve mali sistemin temeli 1944 yılında ABD’nin Bretton Woods kasabasında düzenlenen bir dizi konferansla atılmıştır.ülkelerin kalkınma çabalarına yardımcı olmak,uluslar arası likidite ve mali güven gibi ihtiyaçlarına cevap vermek ve uluslar arası ticareti serbestleştirip artırmak amacıyla yeni kurumların oluşturulması benimsenmiş, ‘Dünya Bankası’ (WB) ve ‘Uluslar arası Para Fonu’IMF adında milletlerarası teşkilatlar kurulmasına karar verilmiştir.Bunlardan Dünya Bankası,harap hale gelmiş olan Avrupa ve az gelişmiş ülke ekonomilerine katkıda bulunmakla,Uluslar arası Para Fonu da uluslar arası mali düzeni kurmak ve uygulamakla görevlendirilmiştir (Seyitoğlu, 1993:408).

Pek çok açıdan, krizin belirtileri tüm ülkelerde benzerdir. Diğer açılardan ise bariz farklılıklar da vardır. Kuzey Amerika’da en büyük sorun artan işsizlik ve yoksulluk iken Avrupa’nın büyük problemi kronik yüksek işsizliktir (Esping&Andersen, 2006:56-60).

Büyük Buhranın ardından Devletin sosyo-ekonomik hayata yoğun bir müdahalesi olmuştu. Bu müdahale Sosyal Refah Devletinin gelişmesi sonucunu da sağlamıştı. Fakat altın yılların ardından ortaya çıkan ekonomik bunalım sosyal harcamalar açısından bakıldığında devletin yeni bir yapılanma içine girmesini zorunlu hale getirdi. Zira çok yüksek düzeylere çıkan sosyal harcamalar devlet için taşınması mümkün olmayan bir yük haline gelmiştir. Aslında konuya tersinden bakıldığında refah devletin yükselen harcamalarının bu bunalımda

önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. İkinci Dünya savaşında OECD ülkelerindeki kamu harcamalarının içindeki en yüksek pay refah devleti uygulamalarına yönelik olarak ayrılan paydır. 1970'ler sonrasında birçok batılı ülkede bu oran %50'leri geçmiştir. Bu artış eğilimi ilerleyen yıllarda da devam ede gelmiştir. Devletin sosyal fonksiyonları ile ilintili bir şekilde yaptığı sosyal harcamaların nasıl düşürüleceği yanında sosyal devletten vazgeçilebileceğine yönelik yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. 1970'ler ve sonrasında Sosyal Refah Devleti uygulamalarında kademeli bir değişim süreci olmuştur. Birçok Devlet kamunun sosyal fayda biçimlerinde belirgin değişiklikler yapmıştır. Emeklilik yaşının yükseltilmesi, tam emekliliğe hak kazanmak için gerekli çalışma sürelerinde artış, fayda artışlarında enflasyona paralel yükselmelerde azalan tabanlar, emekli aylığı için gelir testi uygulaması, sakatlık durumunda daha katı yetersizlik, sakatların faydalarının azaltılması, işsizlikte fayda sağlama sürelerinin kısaltılması ve fayda düzeylerinde düşme, Yoksul aile yardımlarında reel azalma ya da koşulların sıkılaştırılması gibi müdahale süreçleri yürürlüğe konulmuştur (www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm). Bu türde reform arayışlarına rağmen sosyal harcama giderlerinin beklenin altında bir düşüş gösterdiği görülür. Tüm baskı süreçlerine cevap vermeyerek refah devleti direncini artırmaktadır. Kamu harcamalarına bakılırsa 1993'lü yıllara kadar düşüşün olmadığı net bir şekilde görülür. OECD kaynaklarına bakıldığında ise 1993'ten sonra kamu harcamalarında bir gerileyiş ortaya çıkmaktadır. Fakat yaşanan sosyo-ekonomik sürekliliğin bir yansıması olarak eksilen kamu harcamaları içinde sosyal harcamaların arttığı görülür (www.sourceoecd.com) .

Kamu giderleri içinde artan sosyal harcamaları karşılamak amacıyla hükümetler vergi gelirlerini yükselterek harcamaları dengeleme yolunu seçmişlerdir. Süreç içinde zaten zayıflayan dayanışma duygusunun da etkisiyle özellikle toplumsal orta kesim, yoksulların lehine fedakârlık yapmak istememiştir. Yeni iktisadi süreç sosyal ilişkileri de değiştirmiştir. İkinci Dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan refah devletinin toplumsal taşları erimiş, yok olmuştur. Bunda, özellikle insanlar arasındaki dayanışma duygusunun zayıflaması büyük bir rol oynamaktadır. Son nesiller, büyük ölçekli depresyon veya savaşın getirdiği sıkıntılarla baş etmek zorunda kalmış, daha farklı ekonomik ve sosyal yapılar içinde yaşamaya ve çalışmaya başlamıştır. Bu tür ortak tecrübelerin kaybolması, sosyal dayanışma ve vatandaş olmaktan kaynaklanan sosyal haklar düşüncesinin cazibesini yitirmesine yol açmış, sosyal dayanışmaya olan destek azalmıştır (Özdemir, 2004: 208). Belirgin bir şekilde toplumsal yapı içinde refah dengesini vergiler yoluyla sağlamak mümkün olmamıştır.

1980’lerde oluşan katı rekabet anlayışı nedeniyle artan vergilerin indirilmesi hükümetler için zorunlu olmuştur. Artan refah devleti harcamaları için vergi oranlarını düşürmek zorunda kalan ülkelerin, gelir kaynağı olarak üç alternatifi kalmıştır. Bunlardan birincisi; kamu sektörü açıklarını artırmak yani borçlanmak, ikincisi; kamu harcamalarını azaltmak, üçüncüsü; vergi matrahı açısından daha az sorunlu olan vergi alanları bulmaktır. Özellikle Avrupa Birliği ülkeleri için, Amsterdam anlaşması%3’den fazla borçlanmama kriteri getirdiğinden, birinci seçenek fazla rağbet görmemektedir. Kamu harcamalarının azaltılması ve refah haklarındaki önemli kesintiler, seçim sandıklarına negatif olarak yansıtacağından bu yöntem de uygun bulunmamaktadır. Uygulanabilir olarak geriye sadece üçüncü yöntem kalmıştır. Yani; tüketimden alınan vergiler, sosyal güvenlik katkıları ve iş gücünden alınan vergilerdir (Özdemir, 2004: 226).

Zira Refah Devleti, siyasal açıdan örgütlenmiş emek, iş dünyası ve devletlerarasındaki bir uzlaşmaya dayanır ve bu uygulama 1970’lerin sonunda en yüksek noktaya ulaşmıştır. Bunalım, sözü edilen kontratın son bulması ve örgütlenmiş emeğin geriye sürülmesi anlamına gelmiştir. Nitekim yeni yaklaşımlar ve politikalar, sözü edilen bu olgunun gerçekleştirilmesinden başka bir şey değildir (Şaylan, 1995: 82).

Zamanla ortaya çıkan süreçlerin etkisiyle toplumsal yapıda da belirgin farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Özellikle aile yapısında ciddi değişimler yaşanmıştır. Boşanma oranlarında yüksek düzeyde bir artış olmuştur. Buna bağlı olarak tek ebeveynli aileler ortaya çıkmış ve kadınlar iktisadi hayata dâhil olmuşlardır. Bu süreç belirgin şekilde çocuk bakımı ve ekonomik destek konusunu devletin sırtına bir yük olarak yüklemiştir. Aile yapısındaki bozulmanın etkisiyle evlilik dışı çocuk doğumlarıyla toplumsal sistemin kendi içi kontrol düzeneği bozulmuş ve devlet gelişmeler karşısında yeni sorumluluklar almak zorunda kalmıştır.

Öte yandan iş olanaklarının artmasıyla ve cinsiyet devrimin ortaya çıkmasıyla kadının ekonomik hayattaki yalnız konumlanma isteği de belirgin şekilde artış göstermiştir. Yaşam kalitesinin artışına paralel olarak nüfusta belirgin bir uzun yaşama eğilimi ortaya çıkmıştır. Bu durum artan Refah harcamaları içerisinde yüksek bir orana sahip olan ‘yaşlılık sigortasının’ artışının temel sebebidir. Tüm bu sosyo-demografik değişimler refah devletine duyula yeni ihtiyaç alanları oluşturmakla birlikte yüksek düzeyde finansal krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Genel olarak bakıldığında Refah Devletinin krizine dair teşhisler, bu konudaki uzman sayısı kadar çoktur. Buna rağmen bu görüşlerin çoğu üç başlıkta toplanabilir. Birincisi; Refah devletinin piyasayı boğduğunu ve çalışma, tasarruf etme ile yatırım yapma dürtülerini aşındırdığını öne süren ‘piyasa koşullarından sapma’ görüşüdür. İkinci bir popüler teşhis, nüfusun yaşlanmasının uzun vadeli dramatik etkilerine odaklanmaktadır. Üçüncü grup argüman ise savurgan hükümetleri ve rekabetçi olmayan ekonomileri acımasızca cezalandıran yeni küresel ekonominin sonuçlarına odaklanmaktadır (Esping&Andersen,2006:56-60) .

Kısaca 70’li yılların ortalarından itibaren yaşanan değişim sosyal devletin ekonomik, politik, sosyal ve ideolojik perspektifinde ciddi değişimler ortaya çıkarmıştır. Modern dönemlerin sosyo-politik bağlamını ifade etmek için kullanılan küreselleşme süreci ile refah devletinin krizi arasında belirgin bir ilişki olduğu düşünülebilir. Günümüzde, toplumsal sorunları ele alıp incelerken, küreselleşme olgusunun dikkate alınmadığı ona atıf yapılmayan nerdeyse hiçbir konu yoktur. Modern Devletin sosyal tezahürü olan Sosyal Devletin evrilmesinde de küresel sürecin önemli etkileri vardır.

2.6. Küreselleşme Kavramı Ve Önemli Bir Olgu Olarak Küreselleşme

Yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren temelinde, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde sağlanan gelişme ve ucuzlamanın yarattığı bir değişim süreci yaşanmaktadır. Bu süreç birçok araştırmacıya göre; bireysel, toplumsal ve evrensel manada hemen her şeyin yeniden biçimleneceği tarihsel bir kırılma noktasını ifade eder. Bu güçlü kabulün altında yatan unsur, şu anda tarihsel bir değişim döneminden geçildiğine dair geçerli ve nesnel nitelikte pek çok göstergenin varlığıdır (Şahin, 2007: 20). İşte günümüzde ekonomik hayattan, siyasi hayata, kültürden dış politikaya kadar her alanda ortaya çıkan bu değişim süreci aynı zamanda etkilerini ifade etmek için Fransızcada mondialization, İspanyolcada globalizacion, Almancada ise Globalisierung kavramları ve Bizim dilimizde de küreselleşme olarak karşılık bulmaktadır (Giddens, 2000: 22). Dünyanın her tarafına yayılması, onunla anlatılmak istenen gelişmeleri de kanıtlayan bir olgudur. Küreselleşmeye değinmeyen hiçbir siyasal konuşma tam olmamaktadır. Son onlu yıllarda kullanılan küreselleşme düşün dünyası için anahtar bir kavram haline gelmiştir.

Birçok alanda sınırları, mesafeleri ortadan kaldıran küreselleşme; yarattığı etkiler göz önünde tutulduğunda-şu an itibariyle-karmaşık, çelişkili ve belirsizliklerle dolu bir olgudur. Bundan dolayıdır ki, bir anahtar terim olarak çok başvurulan bir kavram olmasına rağmen,

henüz net bir tanımı ortaya konmamıştır. Gerçekten de küreselleşme, üzerinde tartışmaların yoğun olduğu bir alandır (Şahin, 2007: 20). Küreselleşme konusunda son birkaç yılda alevlenen tartışmalarda farklı düşünürler birbirlerine tamamen zıt görüşler benimsemişlerdir.

Küreselleşme dalgası birden bire ortaya çıkan bir durum değildir. Ekonomik eksenli ve kapitalizmle içi içe olan süreçlerin etkisinde yükselmiştir. Bilgi Devriminin yanı sıra kapitalizmin yeni bir açılımı olarak ifade edilebilecek neo-liberal uygulamalar ve Doğu Bloğunun yıkılması gibi önemli gelişmelerin üst üste gelmesi küreselleşmenin günümüzde birden bire karşılaşılan ani ve benzersiz bir olgu olarak algılanmasında etkili olmuştur (Burak, 2001:100-105).

Dinamik yapısı yanında çok boyutlu oluşu, sınırlarının genişliği anlaşılması ve kavranması konusunda sıkıntılar çıkarmaktadır. Taylor ve Filint'e göre küreselleşme analizleri sekiz farklı boyutu dile getirmektedir.

Ekonomik Küreselleşme: Çokuluslu firmaların dünyanın her yerinden sermaye ve emek kullanan yeni 'küresel üretim sistemlerine' geçmesini;

Siyasal Küreselleşme: 'Serbest Pazar Ekonomisi' kamu harcamalarının kısılması, özelleştirmeyi, vs. öngören ' neo-liberal politikaların tüm dünyaya yayılmasını;

Sosyal küreselleşme: 'Dünya toplumu' fikirlerinin yaygınlaşması, uluslar arası sivil toplum hareketlerinin yaygınlaştığının düşünülmesini;

Teknolojik Küreselleşme: Başta internet olmak üzere 'bilişim teknolojilerinin yaygınlaşmasını;

Finansal Küreselleşme: 'Dünya sermaye piyasalarının artan karşılıklı bağımlılıkları ve ortaklıklar kurmaları;

Coğrafi Küreselleşme: Artan iletişim ve ulaşım imkânlarıyla oluşan 'sınırsız dünya' fikri;

Kültürel Küreselleşme: Artan iletişim ve ulaşım imkânlarıyla oluşan 'sınırsız dünya' fikri;

Ekolojik Küreselleşme: Sınır tanımayan ‘küresel ekolojik sorunların ortaya çıkışı ve ortak eylem planı gerektirmeleri (Burak, 2001: 100-105).

Yukarıdaki tasniflerden anlaşılacağı gibi oldukça yaygın bir süreç olarak küreselleşme, her disiplinin bakışı ile ayrı ayrı ele alınabilir.

Küreselleşme, kökeninden de anlaşılacağı gibi genellikle ekonomi ve dünyayı içine alan ekonomiyle ilgili bağlantılar şeklinde daha yoğun bir biçimde anlaşılır. Son yılların en çok tartışılan kavramlarından olan Küreselleşme birbirinden çok farklı yorumlarla ele alınır. 20.yüzyılın genel spekülasyon yapısı bu kavramda kendisini bulur. Tüm yorumların kendine özgü iç tutarlılığı vardır. Bu yaklaşımlar kabaca üç grupta toplanabilir (Giddens, 2000: 40-42).

Birinci grup küreselleşmeyi teknolojik gelişmelere bağlamakta, küreselleşmenin teknolojik gelişmelerin ardından kendiliğinden ortaya çıktığını ifade etmektedir. Gelişen bilgisayar teknolojisi, kolaylaşan bilgi aktarımı ve iletişim ucuzlayan ulaşım, sermayeye küresel dolaşım olanağı vermiş, küresel düzeyde üretim ağı kurulmasına yol açmış, kaçınılmaz bir şekilde herkesin yaşamı değişmiştir.

İkinci gruptakiler, yani neo-liberaller, küreselleşmeyi piyasaların uluslara arasılaşmasına bağlamakta, yaşanan teknolojik gelişmelerin ve artan üretimin 1970’li yılların ortasından itibaren piyasaların dışa açılmasını getirdiğini, ülkelerinde bu doğrultuda ticari serbestleşme için gerekli önlemleri aldığını ifade etmektedir. Bu süreci kolaylaştırmak için korumacı politikalardan vazgeçilmiş, para piyasaları serbestleştirilmiş, dış ticaret teşvik edilmiş, yani dış pazar ve arz yönlü politikalara geçilmiştir.

Üçüncü grubu ise, küreselleşmeyi yeni bulmayanlar oluşturmaktadır. Bunlara göre, küreselleşme kapitalizmin mantığından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla küreselleşmenin 500 yıl önceki keşif gezileriyle başladığı dahi öne sürülmektedir. Zaten 19.yüzyılda görülen uluslar arası dış ticaret hacmine ilişkin verilerde, küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığını ifade etmektedir (Koray,2001:25-30).

Giddens ise bu küreselleşme algısı içinde farklılaşan grupları şüpheçiler ve radikaller olarak tanımlamaktadır. Şüpheçilere göre; Küreselleşme konusunda edilen lafların hepsi kuru gürültüden ibarettir. Küresel ekonomi, sağladığı yararlar, kazandığı deneyimler ve getirdiği musibetler ne olursa olsun, önceki dönemlerde var olan ekonomiden özellikle farklı bir şey değildir. Şüpheçiler, çoğu ülkelerin gelirlerinin ancak küçük bir miktarını dış ticaretten elde

ettiğini ileri sürüyorlar. Ekonomik alışverişlerin önemli bir kısmının yakın bölgeler arasında geçtiğini söylüyorlar. Radikaller ise; küreselleşmenin tamamen gerçek olduğunu iddia etmekle yetinmiyor, sonuçlarının istisnasız her yerde hissedilebileceğini söylüyorlar. Şüphecilere göre, küreselleşme nosyonu, refah sistemlerini ortadan kaldırmak ve devlet harcamalarında kısıntı yapmak isteyen serbest piyasacıların ortaya attığı bir ideolojidir (Giddens, 2000: 45-50).

Radikaller Küreselleşmeyi insanlığa yararlı bir süreç olarak algırlar. Gelişmeler ilk gerçek küresel uygarlığın habercisi olarak görülmektedir. Küreselleşmeyle yeni toplumsal örgütlenme şekilleri belirirken, küresel piyasa politikanın, dünya toplumu ise ulus-devletin önüne geçmektedir. Radikallerin geneli küreselleşmiş ekonomik ve sosyal süreçler karşısında ulusun ve ulus devletin arka planda kalacağını düşünürken birçoğu da ulus-devletin yaşama şansı olmadığını ifade etmektedir.

Drucker’a Göre; Dünya sistemi ulus-devlet sisteminden çoğulcu sisteme geçmekte, milli egemenlik alanı diye bir şey kalmamaktadır. Siyasal yapıdaki bu değişim ‘egemen ötesi’ çağa geçiş olarak ifade edilmektedir. Paranın trans nasyonal oluşu da ‘milli’ ve ‘kültürel’ kimliği yok etme yolundadır. Tüm bunlara bakarak küresel medeniyetin artık ütopya olmaktan çıktığı, ufukta görüldüğü söylenebilir (Bülbül, 2006: 264).

Ohmae’ye göre ise; Ulus-Devlet modelinin artık sonu gelmiştir. Ekonominin faaliyet ve istihdam seviyesinde dahi belirleyiciliğin milli hükümetlerden uluslararası sermayeye geçtiği, dünya pazar güçlerinin en güçlü devletten daha güçlü olduğu küresel bir ekonominin oluştuğu şartlarda ulus-devlet modelinin varlığını sürdürmesi mümkün değildir (Bülbül, 2006:264).

Radikaller Küreselleşmeye olumlu hatta gelecek ütopyası olarak bakarlar. Değişen dünyanın küreselleşmenin öngörülleri etrafında siyasal ve toplumsal olarak yapılanacağına inanırlar. Küreselleşmenin modern dünyadaki etkileri düşünüldüğünde sürecin radikalleri doğrulayacak şekilde devam ede geldiği görülebilir.

Şüpheciler ise Küreselleşmeyi; Büyük kapitalist devletler ile büyük sermayenin merkez-çevre bağımlılık ilişkisini pekiştirerek, hâkimiyetlerini sürdürmek için kullandığı ideolojik bir tutum olarak algılamaktadır. Dünya tek bir medeniyete değil hızla kutuplaşmaya gitmektedir. Ulus devletin yönetim imkânları birçok bakımdan zayıflamakla birlikte milli çıkar anlayışı varlığını sürdürecektir, ulus devlet önemini muhafaza edecektir. Ulus-Devletin önemsizleşeceği

iddiaları bilinçli ve ulus ile devlet arasındaki ilişkiyi sadece ekonomiye indirmediği içi eksik bir yaklaşımdır. Asıl olarak yoksulluğun küreselleştiği, gelişmekte olan ülkelerin milli egemenlik ve bağımsızlıklarının hiç olmadığı ölçüde tehdit altına girdiği şüphelerin sıklıkla dile getirdiği iddialardır (Giddens, 2000:43-47).

Chomsky ve Fox Küreselleşmeyi büyük kapitalist güçlerin ekonomik çıkarları için yeni açılımlar kazandığı, eşitsizliğin derinleştiği, demokrasi ve özgürlüklerin krize girdiği bir emperyalizm süreci olarak algılarlar.

Huntington'a göre ise Batı kültürünün ve medeniyetinin evrenselleşmesi hayaldir. Tersine dünya giderek daha az Batılı olma yolundadır. Ulus Devletin en güçlü aktör olarak varlığını devam edeceğini düşünür (Berger & Huntington, 2003)

Wallerrstein'in bu konudaki yaklaşımı ise; merkez çevre çekişmesinin şiddetlenmekte olduğu ve dünyanın muazzam bir düzensizlik ve kargaşa ortamına sürüklendiği yönündedir. Büyük kapitalist ülkeler ve çevrelerce zekice yönlendirilen, belirsizliğin had safhada olduğu kaotik bir geçiş döneminden bahsedilebilir. Özgürlükler ve demokrasi tehlike altına girmiş durumdadır. Ulus-devlet düzeyinin artık sınırlı bir yarar sağlayacağı ortada olmakla birlikte belirsizlik ortamında ulus-devlet önemini ve varlığını muhafaza edecek başlıca kurum görünümündedir (Wallerstein, 2005: 13-15).

Amin'e göre ise; güney ülkelerinin taşeron haline getirildiği bir emperyalizm süreci yaşanmakta, kuzey ülkelerinin tekeline geçen sahalar genişlemektedir. Bu tekellerin başında teknoloji tekeli, finans tekeli, doğal kaynaklar tekeli gelmektedir. Eşitsizliğin derinleşmesi kutuplaşmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Ulus-devletin de etkinliği aşınmaktadır ama küreselleşmeye karşı ulusal tepkilerdeki artış ulusun ve ulus-devletin önemsizleşmediğinin göstergesidir. Ayrıca ulus devlete kapitalistlerinde ihtiyacı vardır.(Amin, 1993)

Tabb; Kapitalizmin ahlaki olmayan yönünün kaçınılmaz olarak devreye girmesiyle çevre ülkeler bağımlı hale getirilmekte ve sömürgecilik uygulanmaktadır. Dünyada ki büyük şirketlerin antidemokratik işleyişiyle büyük şirketlerin kar ve rekabet felsefesi özgürlükleri kısıtlamaktadır. Küresel ekonomi içinde ulus-devletleri güçsüz ve arka planda görmek büyük hatadır. Sanıldığı gibi aksine devletler piyasaların ve siyasetin gerçek hâkimidir. Küreselleşmenin alacağı biçimi Güneyin ekonomik ve kültürel tepkisi belirleyecektir (Şahin, 2007: 20).

2.6.1.Küreselleşmenin Sosyal ve Ekonomik Etkileri

Marshall MacLuhan 1964 yılında kaleme aldığı ve Küreselleşmeyi neredeyse tek başına temsil eden ‘Understanding Media The Extensions of Man’da’ ortaya attığı Küresel köy ile bütün dünyayı bir köye benzetmekte ve küreselleşmeyi adeta mekaniksel bir zarurete indirgemektedir (Hocaoğlu, 2003: 288) . Küreselleşme serüveni Batı ruhunu ve onun mahsulü olan ve tabiatı gereği ancak sömürerek ayakta kalacak olan Kapitalizmin gerçek mahiyetini ve yüzünü ve Küresel Yağmanın boyutlarını mükemmelen göstermektedir (Beaud, 2003: 179).

İngiliz sömürgeler bakanı Joseph Chamberlain, 1896’da Birmingham Ticaret Odası’nda yaptığı bir konuşmada: ‘Eğer pasif kalmış olsaydık....Afrika’nın en büyük kısmı hasımlarımız tarafından ele geçirilecekti...’Sömürge politikamızla yeni bir toprağı ele geçirip kalkındırdığımızda,bunu uygarlığın gücüne dayalı ve dünya ticaretinin gelişmesi için yapıyoruz..’Jules Ferry de : ‘Sömürge siyaseti sanayi siyasetinin kızıdır’ diyordu. Enstitü üyesi ve Colege de France’da öğretim üyesi ve Economiste Français’nin müdürü olan P.Leroy-Beaulieu, 1891’de yayınlanan, ‘Modern Toplumlarda Sömürgeleştirme Üzerine’ başlığını taşıyan eserinin başlığında John Stuart Mill’in şu cümlesini koymuştu. ‘Denilebilir ki, bugün dünya koşullarında sömürgeler kurmak, yaşlı ve zengin bir ülkenin sermayesini harekete geçirecek en iyi iştir. Sömürgeleştirme bir halkın büyüyen gücü, kendini yeniden üretebilme kuvveti, bir alanda genişleyip çoğalması ve dünyanın büyük bir kısmında dilini, fikirlerini, yasalarını egemen kılmasıdır (Hocaoğlu, 2003:288). Sömürgeleştirilen bir halk, kendi ihtişamının ve üstünlüğünün temellerini geleceğe taşır. Uygar devletlerin sömürgeleştirmeyi gerekli bir araç olarak görmemesi mümkün değildir. Bu süreç aslında dünya insanlığının yaşamsal dengesini bozan bir süreçten başkası değildir, Batılı toplumlar sömürgecilik serüvenini ne kadar meşrulaştırma gayretine girerlerse girsinler küresel yoksulluğun ve buna bağlı ortaya çıkan sonuçların en temel sebebi olarak küresel anlamda sömürgeciliktir.

Küreselleşme günümüzde kapitalizmin yeniden isimlendirilmesi sürecidir. Bu sürecin merkezinde yeni bir ekonomik küreselleşme fikri yatmaktadır. Bu kavram ayrıca ulusal ekonomilerin ve dolayısıyla ulusal ekonomik yönetimin yerli stratejisinin hızla geçerliliğini kaybettiği gerçeğini ifade etmek için kullanılır.

1980’li yıllardan itibaren sermaye üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması ve finansal serbestleşme politikaları ile gündeme gelmiştir. Günümüzde neo-liberal ütopya tam bir ideolojik hegemonya oluşturmuştur (Başkaya, 1997: 10). Dünya, ekonomik boyutta hızlı bütünleşme içindeyken, toplumsal alanda hızla ayrılmaktadır. Küreselleşmenin bu alanda

işlevsel olmadığı da anlaşılmaktadır. Neo-Liberal düşünce dünya kapitalizminin lideri konumundaki ülkelerde büyüme oranlarını artırmıştır. Bu süreç üçüncü dünya olarak adlandırılan ülkeler açısından bir sanayisizleştirme, geri bıraktırma olgusuyla paralellik göstermektedir. Bu bakımdan küreselleşme eşitsizlikler üzerine inşa edilmiştir (Yeldan, 2001:15-16).

Ünlü sosyolog Bauman küreselleşmeyi ayrıcalıkların, mahrumiyetin, servetin ve yoksulluğun, kaynakların ve acizliğin, gücün ve güçsüzlüğün, özgürlüğün ve kısıtlamanın yeniden dağıtımı olarak yorumlamaktadır. Walleristain ise küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığını, yüzyıllardır sitemin en temel özelliklerinden olduğu halde yeni keşfedildiğini vurgulamaktadır (Walleristain, 1997: 36). Samir Amin de küreselleşmenin yeni bir şey olmadığını beş yüzyıl içinde Amerikanın istilasını ile başlayıp Aydınlanma çağının evrenselliğinde devam ettiğini ileri sürmektedir (Amin, 1999: 51).

Ne zaman başlamış olursa olsun küreselleşme kapitalist sürecin bir tezahürüdür. Avrupa kültürünün yeni sömürgecilik kolonizasyon ve kültürel kaynaşma ile dünyaya yayılma çabalarının doğrudan sonucudur. Günümüz ülkeleri arasında belirgin bir küresel denge etrafında yoğun eşitsizlikler oluşmuştur (Mutioğlu, 2003: 297-301). Gelir dağılımındaki adaletsizlik son yıllarda daha da artış göstermiştir. Kısaca, dünyanın çeşitli bölgelerinde görülen yoksulluk dünya ekonomisindeki küresel gelişmelerin istikrar ve uyum politikalarının sonucudur. Bu dengesizlik 2000'li yıllarda ve gelecekte insanların karşısına çıkabilecek en büyük tehdittir.

Bunun yanında son dönemde ortaya çıkan önemli sosyal olayların etkisiyle kaçınılmaz bir dönüşüm sürecinin ortaya çıkması da çok şaşırtıcı değildir. Belli ki bu sürecin en güçlü dönüştürücü etkisi ulus-devlet üzerinde gerçekleşmektedir. Milli ekonomi ve politika eskisi kadar etkili değildir, fakat buna rağmen ulus-devlet yeniden bu dönüşüm sürecine göre kodlanarak varlığını devam ettirmektedir.

Küreselleşme tartışmaları çok geniş bir literatürün doğmasına yol açmıştır. Küreselleşmenin en çok üzerinde konuşulan boyutu ise ekonomik küreselleşmedir. Bunun az bir kısmı ise küreselleşmenin refah devletlerine olan etkisidir.

2.6.2.Küreselleşme ve Refah Devleti

Küreselleşmenin en büyük etkisinin ekonomik hayata yönelik olduğunu daha önce ifade etmiştik. Gerçekten de, küresel bir ekonominin ortaya çıktığı ya da ortaya çıkmakta olduğu iddia edilebilir. Bu küresel ekonomi içerisinde farklı ulusal ekonomiler ve bununla birlikte ulusal ekonominin yönetiminin yerel stratejileri giderek birbiriyle olan bağlantısını yitirmektedir (Giddens, 2000: 42). Lokal strateji ve aktörler değişerek global strateji ve aktörler devreye girmektedir, bu durum ortaya çıkabilecek sorun ve kazanımları da küresel sorun yada kazanımlar haline getirmektedir.

1973 sonrası birinci ve ikinci petrol krizleriyle birlikte refah devleti ciddi sorgulanmaya başlandı. Zaten devletin ekonomideki etkin rolü liberaller tarafından her zaman eleştiri konusu olagelmıştır. Ancak bu sefer artan kamu harcamaları, kronik bütçe açıkları ve enflasyon refah devletinin bu şekilde sürdürülemeyeceğini, yeni bir küresel ekonomik dönüşümün kaçınılmaz olduğunu gösteriyordu. 1980’lerde neo-liberal uygulamalar ve yeni sağ politikalarla refah devleti ve sosyal politikalar sorgulanmanın ötesinde terk edilmeye başlandı (Aysan, 2006: 62-65).

Uzmanlara göre 20.yüzyılın sonunda refah devletinin yaşadığı problemlerin temel sebebi olarak uluslar arası mal, hizmet ve sermaye piyasalarındaki hızlı bütünleşmede aranmalıdır. Dünya 1975’lerden sonra içine girdiği krizden çıkmanın yollarını, küresel ölçekte sermayenin yeniden yapılandırılmasında buldu, kapitalist sistem kendi mantığına uygun olmayan refah devleti anlayışını değiştirmek ve yerine küresel kapitalizm koşullarıyla uyumlu yeni bir yönetim biçimi oluşturmak için arayış içine girmiştir. Bu arayış refah devleti sistemini temelden etkilemiş, refah devleti kavramının gözden düşmesine ve sosyal politikaların erozyona uğramasına yol açmıştır (Özbek, 2002: 7).

Bir başka bakışla Küreselleşme kapitalist sistemin varlığını sürdürmek için kullandığı başka bir yoldur kapitalist sistem her krize girdiğinde varlığını devam ettirecek bir yol bulmakta ve yoluna devam etmektedir.

Küreselleşme sürecinin sosyal refah devletine muhtemel etkileri konusunda sosyal bilimler alanında iki yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşıma göre, dünya refah devletinden rekabet devletine doğru paradigmaların değişimini yaşamaktadır. Bu süreçte sosyal politika iş piyasasının esnekliğinin temin edilmesi veya uluslar arası rekabet kabiliyetinin gereklerine göre tespit edilmelidir. İkinci yaklaşıma göre küreselleşme bugüne kadar refah devleti üzerinde

hemen hemen hiçbir olumsuz etkide bulunmamıştır. Son yıllarda küreselleşmenin etkileriyle alınan tedbirler, gelecekte yaşanacak etkiler dikkate alındığında çok sıra dışı kalmaktadır. Sosyolojik anlamda küreselleşmenin mahalli kültürlerin ve geleneksel toplumsal bağların çözüldüğü, milli devletin belirleyiciliğinin azaldığı, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşıp yaygınlaştığı, üretimin ve bölüşümün yeni bir dönüşüm içine girdiği, gerek toplumlar arasında gerekse aynı toplum içindeki sürtüşmelerin yayılma tehlikesinin her zamankinden daha çok olduğu, sınırların ve geleneksel aktörlerin öneminin azaldığı bir süreç olduğu ifade edilebilir (Koçdemir, 1998: 66).

Küreselleşme en güçlü sosyal devlet özelliğine sahip olan devletleri de olumsuz etkileyebilir. Eğer gerekli önemleler alınmazsa, işsizlik oranı rekor kırmakta, devlet borçları artmakta, sosyal hizmetlerle ilgili maliyetler ekonominin katlanamayacağı seviyelere çıkabilmektedir (Çelik, 2002: 36-39).

Küreselleşme süreci ile birlikte yaşanan en büyük eşitsizlik, gelir dağılımına yönelik yaptığı etkidir, bu etki küreselleşmeye uyum sağlayan ülkelerde pozitif yönde iken, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin dezavantajına dönüşmüştür. Bu durum küreselleşmenin etkilerinin standart olmadığı ülkeden ülkeye değişiklik arz ettiğini göstermektedir. Kimi ülkelerde bir gerileme yaşanırken, kimileride küreselleşme sonrasında yeni refah rejimleri ortaya koymuşlardır. Öyle ise Küreselleşmenin küresel etkilerinden refah devleti de etkilenmiştir, fakat bu bittiği anlamına gelmeyecektir.

1970 sonrasında liberalleşme, kuralsızlaştırma ve daha az devletçi bakış açılarının hâkim olması ile birlikte sosyal politikalara da “küreselleşme süreci” damgasını vurmaya başlamıştır. Küreselleşme, bir süreç olmasının yanında tüm yapılarda köklü değişiklikler ve dönüşümler meydana getirmiştir. Ulus devletin çözülmesi yanında, yönetimde; yerelleşme, sivil toplumun etkinliği, katılım, yönetim vurgulanmaya başlamıştır. Bu tarihler yerel birimlerin yönetimde ve yerel kamusal hizmetlerde daha fazla söz sahibi olmaya başladıkları yıllar olmuştur. Küreselleşme ile beraber kentler inisiyatifi ele almaya başlamış, hatta bazı küresel kentlerin ulus devlet etkinliğini aşan bir güce sahip olduğu gerçeği kabul görmeye başlamıştır. Merkezî hükümetlerin gücü zayıflarken, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri belirgin bir şekilde iktidarı paylaşan güçler olmaya başlamıştır. İktidar artık çoklu aktörlerin paylaşımına girmiştir. Yerel birimler de –özellikle anakentler- küreselleşme ile birlikte alt yapıdan üst yapıya, konuttan sağlığa, sosyal hizmetten sosyal yardıma kadar yerel nitelikteki tüm hizmetleri sunan ana birimler olmuştur. Küreselleşmenin yeni süreçte yerel

yönetimlerin sorumluluklarını azaltmadığı aksine yerel yönetimlere olan vurguyu ve önemi arttırdığı anlaşılmıştır. Küresel güçlere karşılık olarak “yeni yerelleşme” “New Localism” ile vurgulanan yerel karar vericilerin daha aktif ve daha fazla sorumluluk sahibi olacaklarına inanç da artmıştır. Küreselleşme ile birlikte sosyal alan zayıfladıkça sosyal alana ihtiyaç ve vurgu da artmıştır. Bu noktada ana soru sosyal politikaların ne olduğu kadar kimler tarafından ne kadar sağlanması gerektiğidir. Küreselleşme devlet yapısını değiştirirken, devleti hizmet sunumunda tek belirleyici olmaktan çıkarmıştır. Sosyal politika uygulayıcılarına da yeni paydaşlar ekleyerek bu alanı çoklu aktörlerin katılımına açarak, sosyal politikaları yeniden belirlemeye başlamıştır. (Kesgin, 2008). Devletin hangi kurumunun hangi şekilde sosyal yaşama müdahale edeceğini, sivil toplumun ve sosyal uygulamaları talep edenlerin bu müdahalenin neresinde duracağını ve bireylerin sorumluluğunun ne kadar olduğu ya da olması gerektiğini tanımlamak ve tespit etmek önem kazanmıştır.

2.7.Sosyal Politikadaki Niteliksel Değişme

Sosyal Devlete etki eden salt Küreselleşme süreci değildir, Küreselleşme sürecinin etkisiyle ya da değil; başka pek çok sosyal, ekonomik, politik, ideolojik süreçte sosyal refah devleti sürecine etki etmiştir. Sosyalist bloğun çöküşü, neo-liberal gelişmeler, Ulus-Devletin ve ulusal Egemenliğin zayıflaması, Sosyo-Demografik yapıdaki belirgin değişimlerde sosyal devletin yeni formunun oluşmasında etkili olmuştur.

Sosyalizmin etkisi; Özellikle Soğuk Savaş döneminin yarışını kapitalist sistem kazanmış ve bunun sonucunda küreselleşme çağına geçilmiştir. Liberalizmin rakibi olan sosyalist bloğun yıkılmasıyla küreselleşmenin de yardımıyla dünyada egemen bir doktrin olarak kalması, Sosyal refah devletlerini de etkilemiştir. Refah devletleri de, büyük ölçüde rekabete dayalı yeni dünya düzeninde, küçülme ve kendilerine çeki düzen verme gereksinimi hissetmiş, bunun bir göstergesi olarak özelleştirme tüm dünyada popüler bir uygulama aracı olarak baş tacı edilmiş, devletler görevlerini yeniden gözden geçirme gereği duymuştur (Akalin, 2002: 58-63).

Neo Liberal Süreç; Küreselleşmenin ideolojisi neo-liberalizmdir. Neo-Liberalizm 19.yüzyılın iki rakip ideolojisi liberalizm ile muhafazakârlığın birleşmesi sonucunda oluşmuştur. Piyasa ekonomisi açısından bakıldığında liberalizmle aynı olan neo-liberalizmin temel farkı, muhafazakârların devlete ya da ilahi güce itaat, dayanışma, piyasada oluşan fiyata

adalet kaygısıyla müdahale (adil fiyat), geleneğe ve mevcut kurumlara sahip çıkma gibi noktalardan farklı bir çizgi izliyor olmasıdır. Büyük oranda Kilise tarafından desteklenen muhafazakârlar, cemaatlerle ve Kilise ile ilişkilerini devam ettirirler. Temelde neo-liberalist düşünce, doğası gereği refah devletini küçültmeyi hedefler.

Neo-Liberalizmde, refah devleti politikalarının mirası olan, sosyal güvenlik yüküne bir tepki olarak,devlet kurumuna karşı klasik liberalizme göre daha negatif bir bakış açısı gelişmiştir.Yatırımlardan tamamen elini çeken,toplumsal hayatta mümkün mertebe sınırlandıran bir devlet önerilmekte;sınırlandırmanın kapsamına,klasik liberalizmin devlete bırakılmasına ses çıkarmadığı alanlar da dâhil edilmektedir.Sözgelimi klasik liberalizm de en azından dışta etkin ve güçlü devlet fikri tartışma konusu değilken, neo liberaller dış ilişkilerin ekonomiden ayrı düşünülemeyeceğinden hareketle devletin dış yetkilerinin sınırlandırılması gerektiğini ileri sürmektedirler.Neo-Liberalizm,bir yandan devleti ekonomik faaliyetin dışına atarken bir yandan da vatandaşlarla ilişkisini frenlemek istemektedir (www.liberal-dt.org.tr//dergiler/). Büyük oranda Kilise tarafından desteklenen muhafazakârlar, cemaatlerle ve Kilise ile ilişkilerini devam ettirirler. Temele neo-liberalist düşünce doğası gereği refah devletini küçültmeyi hedefler.

Küreselleşme süreci ile birlikte devletin yapısında ciddi bir değişim yaşanmıştır. Modern devletin yapısında belirgin bir değişimle birlikte özellikle ulus devlet gücünde belirgin bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Ekonomik sınırlarında bir bulanıklaşma ve belirgin bir güç kaybı kendisini göstermektedir. Devletin küçülmesi, özelleştirme, kamu sektörüne güvensizlik, merkeziyetçiliğin azaltılması, sosyal haklarda gerileme gibi yeni liberal ideolojiye dayanan reformlar ulus devletin klasik fonksiyonlarında önemli azalmaya yol açmıştır (Uygun, 2001: 169-170).

Yeni sağ olarak adlandırılan bu akımın temel amacı, bir yandan müdahaleci refah devleti anlayışının, yani devletin üstlendiği birtakım ekonomik ve sosyal görevlerin ne kadar kötü ne kadar yanlış olduğunu ortaya koymak, diğer yandan da piyasa ekonomisinin fayda ve faziletlerini öne çıkarmaktır. Sonuçta, bunların hepsi, ulus devletlerin güçsüzleştirilmesi, küçültülmesi, yetkilerinin ve sorumluluklarının kısıtlanmasını gündeme getiren uygulamalardır (Kazgan, 2002).

Uluslar arası iktisadi kuruluşların sayısal artışı ve ulusal sistemlere yönelik borç, kredi-iç müdahale ilişkisi de ulus-devletin küresel ekonomik güç karşısında kendiliğinden eridiğinin

göstergesidir. Ulus devletlere yönelik bu güçlü müdahaleler mutlak anlamda devletin yok olduğu anlamını vermez.

Küreselleşme süreci ile tüm dünyada farklı bir kapitalist örüntü etkisini hissettirmektedir. Bu durumun etkisiyle ne kadar devletin konumlanışında farklılaşmalar olsa da sosyal yapıda ve ekonomik hayatta dengeleri bozan gelişmelere karşı devletin bir sosyal politika refleksi var olmaya devam etmektedir. Refah devleti de bu yeni süreç karşısında küçülürken aynı zamanda yeni biçimler almaktadır.

Küreselleşme sosyal refah önlemlerinin sürdürülmesinin imkânlarını daha da zorlaştırmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde Devlet hala sosyal politikanın önemli bir aktörü olarak adil dağılımın ve toplumsal dengenin garantörüdür. Toplumun yoksullaşmasının önündeki engel devlettir. Bunun yanında modern toplumlarda sosyal politika uygulamaları sadece devletin sırtında olmamalıdır. Sosyal politika uygulamalarının devlet dışında da aktörleri vardır, bu aktörlerin işbirliği ile arzu edilen sosyal refah rejimine geçilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MODERN SOSYAL DEVLETİN ÖZELLİKLERİ

3.1.Sosyal Devletin Niteliği Ve Anlamı

Kapitalizm, ulus devlet, küreselleşme olgularının bileşeninde okumaya çalıştığımız Sosyal Refah Devletinin geçirdiği yoğun tarihsel deneyimlerin ardından bugün de insanlığın temel ihtiyaçlarını karşılamak için hala gündem de olduğunu görmekteyiz. Özellikle Sanayi Kapitalizminin etkisiyle, işçi sınıfının kaderi ile ilgili ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik arayışların etkisiyle, bir çözüm biçimi olarak sosyal refah devleti; insanlığın gündemine girmiş ve bugün de yeni boyutlar kazanarak ve kendisini yenileyerek varlığını sürdürmektedir. Bu gündem de oluşu tarihsel ve sosyolojik bir okumayla okuyarak temel kırılma noktalarını ve sosyal refah devletini var kılan dinamikleri anlamaya çalıştık, bundan sonraki süreçte modern insanın devam ede gelen ihtiyaçlarını karşılamada sosyal refah devletinin üstlendiği misyonu anlamaya çalışacağız.

Sosyal Politika metinlerinde Sosyal Devlet; genellikle vatandaşların sosyal durumlarıyla, refahlarıyla ilgilenen, onların asgari bir yaşama düzeyini sağlamayı vazife bilen devlettir. Vatandaşlarının itibar ve şahsiyetlerini zedelemeyen, onlar için insanca yaşama ortamı hazırlamayı kendisi için görev bilen bir devlettir. Sosyal Devlet, acizleri güçlüler karşısında koruyarak, hakiki eşitliği, yani sosyal adaleti ve sosyal dengeyi sağlamakla mükellef bir devlettir. Toplumda en başta, en aciz, en muhtaç, hissedilmeyen, görülmeyen insanlara en hızlı ve en etkin bir şekilde çözüm üreten devlettir. Sosyal Devlet, toplumdaki refah düzeyi açısından mevcut farklılıkları gidermeye uğraşmakta ve orta tabaka oluşturmak maksadıyla da özellikle alt gelir gruplarının sosyo-ekonomik durumlarını değişik sosyal politikalar aracılığıyla iyileştirmeyi hedeflemektedir. Diğer yandan sosyal devlet, sosyo-ekonomik hayatı yönlendirerek güçsüzleri, fakirleri, yardıma ve bakıma muhtaç kişileri koruyan, bu hizmetleri götürebilmek için sosyal kurumlar tesis eden, koruyucu tedbirler vasıtasıyla toplum meselelerini olabildiği kadar önlemeye ve gidermeye çalışan, sosyal sorunların baskısı altında bulunan kişi ve grupları koruyan şefkatli ve himayeci devlettir. Sosyal Devlet; Sosyal adaleti sağlamak amacıyla, fertleri çalışma ve sosyal hayatta yalnız bırakmayan, ekonomik ve sosyal yapıda değişiklik yapılmasını öngören, bu gaye ile de ekonomik ve sosyal hayata müdahale eden devlettir (Seyyar, 2002: 498).

Her birey, yaşam koşusuna eşit koşullarda başlamaz. Doğumla birlikte kazanılan bazı özellikler vardır. Örneğin dil, ırk, renk, doğum yeri, hatta anne-baba'nın kültür düzeyi, ekonomik durumu ve toplumsal statüsü gibi bazı özellikler her birey için farklıdır. Bunun dışında, yine kendi dışında cereyan eden, ancak onu yoksulluk, işsizlik gibi tehlikelere maruz bırakan bazı ekonomik faktörlerde söz konusudur. İşte sosyal devlet, bu avantaj ve dezavantajları dengelemeye çalışan, dengedeki ibreyi daha ziyade ekonomik ve sosyal yönden güçsüz olanların lehine tutan devlettir (www.turkhukuksitesi.com/makale_60.htm).

Sosyal Devlet; Sosyal görev ve sorumluluklar üstlenmiş, halkına insan şeref ve haysiyetine yaraşır, maddi, medeni, kültürel ihtiyaçları içeren asgari refah şartları sağlamayı hedef almış, sosyal güvenlik müessesesellerini kurmuş çağdaş devlet anlayışı şeklinde tanımlamak ta mümkündür (Serter, 1994: 33).

Devletin tarihsel serüveninin zorunlu bir aşaması olarak gördüğümüz sosyal refah devletinin tam olarak açıklanmış ve uluslar arası homojenliğe kavuşmuş bir tanımsal karşılığını bulmak pek mümkün gözükmemektedir ve yapacağınız her tanım gayreti sizi belli bir tarih ve konjonktür içine itecektir. Bu cümleyle sadece değişik devletlerde değişik anlayışların olması durumunu değil, tek tek bireylerin de refah devletini farklı yorumlaması, kavrama ne karşı çıktıkları ne de kabul ettikleri bir düşünceler kümesine, ama uygulamayla ilişkisi çok zayıf düşünceler kümesine çevirmeleri anlatılmak istenmektedir (www.canaktan.org/politika/anti_leviathan/diger-yazilar/bakici-refah-devleti.pdf).

Refah Devleti ya da devletin refah devleti niteliği kazanması birtakım gelişmeler, olaylar sonucunda, yani toplumda yaşanan dinamiklerin sonucunda ortaya çıkan bir gelişme, bir olgudur. Bunun tabi ki kurumsal olmaktan öte de ideolojik bir tabanı ve tarihsel, sosyal gelişmelerle de çok yakın ilgisi vardır (Koray 1996: 15-16).

Temelde kapitalizmin tarihsel odak olarak alındığı bir okuma biçiminde sosyal devlet ve Sosyal politikalar günümüzde yoksulluğu kaldırmaya yönelik olarak düşünülmemekte büyük oranda sosyal-politik sisteme meşruluk kazandırma ve toplumsal tehdidi ortadan kaldıran bir araç olarak kullanılmaktadır. Yasemin Özügurlu'nun (www.evrenselbasim.com/ek/dosya.asp?id) da belirttiği gibi, Sosyal koruma sisteminin yoğun olduğu kapitalist bir toplumda, böyle bir koruma sistemi aslında kapitalist üretim ilişkileri açısından bir tehdit olmaktan çok sınıflar arası çelişkileri yumuşatarak sisteme meşruluk kazandırma işlevine sahiptir. Dolayısıyla kapitalist sistemde toplumsal üretimden alınan pay,

mülkiyet sahibi olmaya bağılı olarak şekillendiğı için, toplumsal eşitsizlik üretilmektedir. Bu eşitsizliğı meşru kılmak, yani bireyin var olma hakkını sağlayacak bir gelir bölüşümü ile piyasa mekanizmasının temel mantığını bozmayacak bir ekonomik etkinlik arasındaki çelişkileri gidermek, devletin sorumluluğunda görölmektedir. Bu da devletin sosyal politikada temel işlevidir. Diğer bir ifade ile piyasanın ortaya çıkaracağı gelir dağılımını değıştirmek üzere refah hizmetlerinin, kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin kullanılması devletin ana görevleri arasındadır.

Sosyal Devlet algısı ve buna bağılı olarak gerçekleşen sosyal politika tasavvuru ve tanımlaması bir tarihsel kırılma noktası olarak Kapitalizme eklemlendiğinde ideolojik bir serüven olarak kapitalizmin handikaplarını kendi olgusal alanına taşımış olur.

Birçok çalışmada referans olarak gösterilen Asa Briggs'in tanımına göre, Sosyal Devlet; "piyasa güçlerinin rolünü azaltmak amacıyla, bilinçli bir şekilde örgütlü kamu gücünün kullanıldığı bir devlet türüdür." Briggs'e göre, Sosyal Devlet, üç alanda faal durumdadır: Birincisi, bireylere ve ailelere, minimum bir düzeyde gelir garantisi sağlamaktadır. İkincisi, kişilerin, belirli sosyal risklerin (hastalık, yaşlılık, işsizlik vb.) üstesinden gelmelerinde onlara yardımcı olmaktır. Üçüncüsü ise, sosyal refah hizmetleri aracılığıyla, tüm vatandaşlara en iyi yaşam standartlarını sağlamaktır. Özetlenirse; bir refah devleti, vatandaşlarına minimum gelir garantisi sağlamalı, güvencesizliğı azaltmalı, herkese en iyi standartlara sahip olabilme hakkı vermelidir.

Diğer bir tanıma göre sosyal devleti, bireylere yalnız klasik özgürlükleri sağlamakla yetinmeyip, aynı zamanda onların insanca yaşamaları için gerekli olan maddi ihtiyaçlarını karşılamayı da kendisine görev edinen devlettir. Refah devleti için sosyal güvenlik, sosyal hizmetler ve sosyal yardımda bulunmak, vatandaşlarına tanıdığı bir lütuf değıl, onun görevidir.

Başka bir tanıma göre, sosyal devleti kısaca üç şekilde betimlemek mümkündür. Sosyal devlet, müdahaleci, düzenleyici ve geliri yeniden dağıtıcı bir devlettir. Müdahalecidir, çünkü piyasa başarısızlıkları üzerine harekete geçer ve doğan sorunların giderilmesine yönelik olarak önlemler alır, düzenlemeler yapar. Düzenleyicidir, çünkü iş piyasalarındaki düşük ücretlerin işçileri sefalete düşürmemesi için asgari bir ücret belirler, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerini üstlenir. Gelirin yeniden dağıtıcısıdır, çünkü vergi ve diğer politikalar ve transfer

harcamalarıyla gelirin paylaşımına müdahalede bulunulmadığında, sınıflar arasında gelir dengesizliklerinin, dolayısıyla huzursuzlukların çıkacağına farkındadır.

Kavramların hemen hepsindeki ortak amaç, toplumda refah düzeyi itibariyle farklı durumda bulunanların bu farklılıklarını gidermek amacıyla, devletin sosyal politika önlemleri almasını ifade etmektedir. Yani, refah devleti, yapılan çeşitli düzenlemeler ve uygulamalarla, kötü ekonomik ve sosyal koşullar altında bulunan bireyleri korumayı amaçlamaktadır. Bu koruma, sosyal politikalar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Dolayısıyla, refah devletinin görev alanı oldukça geniştir ve her ülkenin kendi sosyal refah modeline göre çeşitli uygulamaları vardır. Ancak, sosyal devletin görevlerinin temel olarak altı alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlar; *sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, gelirin yeniden dağıtımı, konut ve sosyal refah* hizmetleridir. Bunlar dışında da devletin izlediği sosyal politikalar vardır. Örneğin, ailenin, çocukların, gençlerin, kadınların, yaşlıların korunması, iş bulma, mesleki eğitim, çalışma koşullarının düzeltilmesi, yoksullara, özürlülere, yaşlılara yardım vs. Devlet, vatandaşlarına tanıdığı bu sosyal haklarla, yaşam yarışına gerilerden başlayanlarla, yarışta varış noktasına kendi çabalarıyla ulaşamayacak olanların durumundaki eşitsizlikleri düzeltmeye çalışır.

Sosyal devlet, haklarla donatılmış vatandaşların, tek tek, yani eşit bireyler olarak, bedensel, duygusal, sosyal ve zihinsel gelişimi ve anayasa ile korunan haklarını kullanabilmeleri için gerekli yasal, siyasal ve toplumsal ortamı sağlayan; tüm vatandaşlarının cinsiyet, din, etnik köken gözetmeksizin maddi refaha ve yaşam standardına erişmesi için aktif bir biçimde toplumsal eşitsizliklerle mücadele eden; böylece vatandaşlarını, tüm yeteneklerini geliştirebilmesi için, gerekli sağlık, eğitim ve yaşamsal haklarla donatarak sağlayan devlet olmalıdır. Kısaca ideal sosyal devlet toplumsal eşitsizliklerle aktif olarak mücadele eden, refahın yaratımında toplumdaki diğer yapılarla yapıcı ve kalıcı bir etkileşime giren, sorunların çözümünde bu diyalog ve demokrasi kültürünü çeşitli iktidar seçkinlerinin veya grupların değil, tüm vatandaşlarının haklarını gözetten bir sosyal politika üretmek için kullanan devlet olmalıdır.

Sosyal refah devletinin amacı sadece kişilere minimum bir gelir düzeyinin garanti edilmesi ya da belirli ihtiyaçların karşılanmasında minimum standartların sağlanması olduğunu ileri sürenler yanında; geniş anlamda refah devletinin amacının ‘bir toplum oluşturma;

bireylerin, yasalar karşısında olduğu kadar siyasal, ekonomik ve sosyal hayatın işleyişi içinde eşit ve özgür olmalarını sağlamak olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir deyişle, sosyal devlet, bireylerin yasalar karşısında eşit ve özgür olduklarını kabul etmekte; bunun ötesinde; bu eşitlik ve özgürlüğün bireyler açısından işlevsel bir niteliğe sahip olması için gerekli imkânları da sağlamaya çalışmaktadır. Sosyal devletin genel kabul gören, ortaya çıkmasında önemli rolü olan ve bu temel amacın alt başlıkları olarak kabul edebileceğimiz, diğer amaçları ise; yoksullukla mücadele ve adil gelir dağılımına ulaşma, fırsat eşitliğini sağlama ve sosyal güvenlik şeklinde sıralanabilir. (<http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/amaclar.htm>)

3.2.Sosyal Devletin Amaçları

Adil Gelir Dağılımı; Gelir dağılımı birincil ve ikincil dağılım olarak iki safhada incelenebilir. Ancak söz konusu olan safhaları birbirinden kesin çizgilerle ayırmanın mümkün olmadığını ifade etmek gerekiyor. Birinci dağılım; kişilerin ekonomi sürecine katılımları karşılığında sağladıkları brüt faktör gelirlerine devletin karışmasından önceki safhayı ifade etmektedir. Bu brüt gelirlerin ekonomi sürecine katılanlar arasında paylaşılmasına birincil gelir dağılımı denir. Devletin gelir dağılımına müdahalesinden sonra net gelirlerin doğuşuna ise ikincil gelir dağılımı denir (Yazgan, 1975: 32). Devlet milli gelirin bir parçasını vergi, harç, resim ve sosyal sigorta primleri şeklinde kendinde toplamakta, diğer taraftan bunların bir kısmını transfer gelirleri veya transfer harcamaları adı altında çocuk parası, mesken yardımı, tasarruf ve yapı tasarruf primleri, işçilere yapılan munzam ödemeler, istihdam imkanlarını genişletme, getirim, sosyal yardım ve özel teşebbüse yapılan kamu ödemeleri, işsizlik yardımları şeklinde harcamaktadır (Serter, 1994: 71).

Sosyal Devletin temel amaçlarından biri olan adil gelir dağılımı, toplumda kişilerin elde ettikleri gelirler arasında çok büyük uçurumlar olmamasına, milli gelirin kişiler ve sınıflar arasında toplumsal gerginliklere yol açmayacak şekilde dağılmasını, dolayısıyla toplumca kabul edilebilir bir gelir paylaşımını ifade etmektedir. Dolayısıyla, sosyal devletten beklenen kamu gelirlerini (özellikle artan oranlı vergiler) ve kamu harcamalarını (özellikle sosyal transferler) kullanarak toplumu oluşturan kişiler arasında zenginden fakire doğru geliri yeniden dağıtması ve gelirler arasındaki dengesizlikleri azaltmaya çalışması; milli gelirin adaletsiz dağılımı sonucunda yoksul düşen kişileri, güçsüzleri, düşkünleri, bakıma muhtaç çocukları korumasıdır. Ancak bu kişilerin korunmasında temel prensip onların toplum içindeki saygınlığını zedelemeyecek şekilde yardımda bulunmak, çalışabilecek durumda olanlara iş

sağlamak, bu kişileri üretken ve topluma yararlı duruma getirmek olmalı, sağlanan yardımlar çalışma isteğini kırmamalıdır. (www.canaktan.org/politika/refah-devleti/amaclar.htm)

Gelirin adil dağılımı, devletin refah ve sosyal adaleti gerçekleştirmekte üzerinde büyük önemle durduğu konular arasında yer almaktadır. Devletin bu müdahaledeki amacı dağılımın düzenlemesi, başka deyişle dar gelirli yararına değiştirilmesidir (Serter, 1994:72).

Yoksulluğun Giderilmesi; Yoksulluğun kavramsal mahiyeti ve boyutu, toplumların farklı sosyo ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre değişebilmekte ise de, hayati sosyal risk taşıması açısından tüm toplumların ortak bir sorunudur.

Sosyal siyaset açısından yoksulluk, insan haysiyetine ve şahsiyetine yaraşır bir hayat düzeninin altında, maddi yönden tam anlamıyla veya nispi olarak yetersiz olma durumudur. Bir başka ifadeyle, toplum, ahlak, aile ve kültür hayatımızı tehdit eden bir felaket, umumi bir toplumsal risktir (Seyyar, 2002: 171).

Siyasi ve sosyo ekonomik yönden yoksulluk ise, temel maddi ve sosyo-kültürel ihtiyaçları karşılayabilme anlamında asgari hayat standardının altında sürdürülen bir hayattır. Buna göre, bir ülkede ortalama gelir seviyesinin altında bir gelire sahip olanlar, yoksulluk kapsamına girmektedir. Yoksul kesimlerin gelir düzeyleri düşük olmasından dolayı, beslenme, barınma, giyinme gibi temel ihtiyaçlarını yeteri derecede karşılayamamaktadır.

Bu tanımlardan hareketle maddi yoksulluğu iki ana gruba ayırmamız mümkündür.

1)Mevcut kaynakların ve varlıkların çok yetersiz olmasından dolayı, insanın fizyolojik olarak hayatta kalmasına imkân tanımayan bir yoksulluk (açlık)durumudur.

2)Kaynakların nispi yetersizliğinden dolayı toplum tarafından kabul edilebilir asgari bir hayat standardını yakalama fırsatı vermeyen bir yoksulluk durumudur.

Yoksulluğun iki basamaklı izahı bile, farklı sosyal yapı ve sistemlere sahip toplumlar tarafından farklı bir biçimde tanımlanabilir ve yorumlanabilir. Buna rağmen, iki basamaklı maddi yoksulluk kavramı, literatürde genelde ve göreceli yoksulluk kavramı olarak kabul görmektedir.

Yoksulluk sadece gelir eksikliğine bağlı bir olgu olarak da düşünülmemelidir. Yoksulluk sorunu açlık değil başka bir kavramsal çerçeve içerisinde değerlendirilmelidir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde açlık yapısal bir sorun değildir. Dolayısıyla, yoksulluğun ölçümünde esas alınacak yöntemle ilişkili olarak yoksulluğun sosyolojik özelliklerinin belirlenmesi, sorunun boyutunu ortaya koymakta yarar sağlayacaktır.

Gordon Marshall da Sosyoloji Sözlüğü'nde 'yoksullaşmayı' ekonomik krizden kaynaklanan bir sorun olmanın ötesinde toplumdan soyutlanmayı, toplum dışına itilmeyi içeren bir kavram olarak açıklamıştır. Yoksullaşmayı mutlak ve görelî olarak tanımlayan yazar, mutlak yoksullaşmayı günlük olarak harcanması gereken kalori miktarının karşılanmamasının yanı sıra, bir insanın çağdaş gereksinimleri olan; barınma, eğitim, sağlık gibi temel kültürel ve toplumsal isteklerin getirdiği ihtiyaçlardan mahrum kalmak, görelî yoksullaşmayı da başkaları ile karşılaştırıldığında onlarda bulunan herhangi bir şeyden yoksun olma olarak ifade etmiştir (Marshall, 1999: 825).

Yoksulluğun kapsamı; ülkeden ülkeye, dönemden döneme, refah düzeyindeki gelişmelere bağlı olarak farklılıklar gösterir. Yoksulluk düzeyi bakımından ülkelerarası ve aynı ülke içinde dönemler arası karşılaştırmalar yapılabilmesi, toplam nüfus içinde kimlerin yoksul olarak isimlendirileceğine karar verilmesini gerektirir. Bu kararın verilmesi için yoksulluk kavramı; mutlak yoksulluk, öznel yoksulluk, görelî yoksulluk, insani yoksulluk, kırsal yoksulluk, kentsel yoksulluk, yoksunluk gibi çeşitli yaklaşımlar aracılığıyla incelenir (www.undp.org) .

Sosyal devletin temel amaçlarından bir tanesi de, bireyleri ve toplumu yoksullaşmaktan korumak, güvensizliği ortadan kaldırmak, herkesin kendi üretken yaşam programını yapılandırmasına yönelik imkânları sağlamaktır. Yoksulluk konusunda devlete düşen insan haysiyet ve onuruna yakışır bir yaşam standardını oluşturmaktır.

Kapitalist sürecinde etkisiyle küresel anlamda kitlesel yoksulluğun artması ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin yaygınlaşmasıyla devlet, sosyal anlamda müdahil olmak zorunda kalmış, sosyal adalet gereğince gelirin yeniden dağılımını sağlayarak yoksullukla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Yoksullukla mücadele konusunda, geleneksel toplumlarda toplumsal yapıya bağlı kurumlar işlev görmüşlerdir. Batıda ki Hristiyan toplumlarında kiliseler, geleneksel İslam toplumlarında ise bizzat devletin kontrolü altında işleyen zekât sistemiyle yoksulluk konusunu kontrol altında tutmaya çalışmışlardır. Kitlesel yoksulluğun artmasıyla sosyal refah devleti bu sorunun mutlak çözümü için yapılanmıştır.

Fırsat Eşitliği; Başlama noktalarının farklılığı, hayatta karşılaşılabilecek risklerin fazlalığı, karmaşıklığı ve belirsizliği, isteyen istediği şekilde yani hiçbir kurala bağlı kalmaksızın hareket edebilmesini öngören mutlak-sınırsız özgürlük anlayışının terk edilmesini gerekli kılmaktadır. Bir toplumdaki bireylere tanınan sınırsız özgürlükler ve bu arada devletin organlarına tanınan sınırsız yetkiler ve bu organlarca hukuk kuralları gözetilmeksizin yapılan

uygulamalar ekonomik ve sosyal yönden güçlü olanların güçsüz olanlara yaşama hakkı tanımaması onları ezmesi ve sömürmesi ve dolayısıyla gelir dağılımında dengesizliğin ortaya çıkması sonucunu doğurur. Bir toplumdaki birey ve gruplar arasındaki menfaat çatışmalarını dengelemek devletin en asli görevlerinden birisidir. İşte sosyal devlet kişileri faaliyetlerinde kural olarak özgür bırakan, fakat geniş tabanlı ve efektif bir özgürlük için düzenleme ve uygulamalar yapan devlettir.

Sosyal devlet özgürlüklerin sadece soyut olarak tanınmasıyla yetinmez, yani özgürlüklerin fiilen kullanılamamasına kayıtsız kalmaz Özgürlüklerin fiilen ve geniş tabanlı olarak kullanılabilmesi bu özgürlüklerin önündeki engellerin kaldırılması ile mümkündür. Sosyal eşitlik “paylaşım” ilkesine dayanır ve bu ilke sınırsız özgürlüğün zararlı etkilerini önlemek için öngörülmüştür. Ayrıca bu ilke, eşitliğe uymamak suretiyle sosyal adaletsizliklere yol açacak işlemler konusunda yasamanın ve idarenin takdir alanını kısıtlar. Sosyal eşitlik iki yönlüdür:

a) Maddi olanak sağlama ve sosyal güvenlik.

b) Fırsat eşitliği: Fırsat eşitliği, maddi ve maddi olmayan değerlerin kazanılma şartlarının objektif olarak uygulanmasını ifade eder, ayrıca sınırlı olan kaynakların dağıtımında toplumda sosyal ve ekonomik yönden güçlü olanlara, önemli toplumsal değerler zarara uğratarak, imtiyaz ve üstünlük tanınmamasını ifade eder. Bu eşitlik örneğin eğitim hakkı, ekonomik haklar konusunda söz konusu olabilir. Özellikle eğitimde fırsat eşitliği büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca eğitimde fırsat eşitliğini sağlayabilmek için “objektif sınav hakkı”na riayet edilmelidir. Üst düzey eğitim ve öğrenimin toplumda sadece belirli ekonomik ve sosyal imkânlarla sahip kesimlerin imtiyazı olmaktan çıkarılması fırsat eşitliği ilkesinin tam olarak uygulanması yoluyla gerçekleşecektir (www.turkhukuk sitesi.com/makale_60.htm).

Sosyal adalet açısından fırsat eşitliği iki ilke üzerinde durmaktadır.

1) Eşit Şans İlkesi: Toplum fertleri arasındaki imkânların kullanılmasında hür iradelerini kullanma fırsatı verme ilkesidir. Bu ilkeye göre; insanlara, hayatta istediklerini elde etme şansı verilmelidir. Ancak eşit şartların sağlanabilmesi için, fırsatların herkese açık olmasının yanında aynı zamanda bu fırsatları kullanmada eşit muamele hakkı da tanınmalıdır.

2) Optimal İmkânlar İlkesi: Toplumda dezavantajlı -mağdur, müşkül durumdaki- olanları desteklemek suretiyle, bütün toplum fertlerinin hür iradelerinin kullanımını sağlayacak imkânların en ideal noktaya getirilme ilkesidir. Bu ilkenin işleyebilmesi için, toplumun üstünde

uzlaştığı ve eşit muamele göreceklere inandıkları bir kanuni zeminin hazırlanması gerekir (Seyyar, 2002: 498).

Sosyal devlet sisteminde, insanlar arasında yalnızca yasa önünde eşitlik değil, fakat şans ve olanak eşitliğinin getirilmesi ve kişi için de bulunduğu sosyal ekonomik ortamın, kötü şansının etkisinden kurtulması istenmektedir. Amaç insanlar arasında şans ve olanak sağlamak, yasa önünde eşitliği daha etkili kılmaktır. Bunun için sosyal devlet sisteminde iktidar güçsüzleri, kötü şanslıları koruyucu tedbirlerle sosyal ve ekonomik nedenlerin yarattığı eşitsizliği azaltmaya, zenginliklerin daha adil dağılımını, sosyal adaleti gerçekleştirmeye çalışır. Sosyal Devlet tarafından sosyal ekonomik durum ve faaliyetlerden doğan sosyal ekonomik ayrıcalıkların ortadan kaldırılması çabasına girilir. Sosyal hayattan doğan rizikolar ve külfetler toplumun tüm üyeleri arasında eşit olarak bölünmek istenir, bunun sonucu olarak, ulusal zenginliklerin adil biçimde paylaştırılmasına çalışılır, tüm insanlara kötü şanslarının etkilemeyeceği bir hayat düzeni sağlanmak istenir (Göze, 1980: 187-188)

Sosyal devlet taraftarları, fırsat eşitliği konusunda özellikle eğitim ve öğretim hizmetlerine büyük önem vermektedir. Eğitim ve öğretim hizmetlerinin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde faydaları yüksek olup, özellikle ileri eğitim kademelerinde kişisel düzeydeki getirileri ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle nerdeyse bütün ülkelerde devletçe zorunlu ve bedelsiz olarak tüm yurttaşlara sunulan ilköğretim hizmeti yanın da, herkese, yetenekleri ve bilgilerini geliştirerek daha iyi bir meslek edinme, daha yüksek bir gelir düzeyine ve yaşam seviyesine ulaşmaları açısından her düzeyde mesleki ve teknik eğitim ile yüksek öğrenim hizmetinden yararlanabilme olanağı da tanınması gerekir. Her düzeyde eğitim ve öğretim hizmetlerinin sağlanması da sosyal devletin görevlerinden birisidir.(www.canaktan.org/politika/refah-devleti/amaclar.htm)

Sosyal Güvenlik; Geniş anlamda sosyal güvenlik, bir ülke halkının bugününü ve yarınını güven altına almayı amaçlayan ve bir biri arasında sıkı bir birlik ve uyum kurmuş olan kurumlar bütünüdür. Başka bir ifadeyle; sosyal güvenlik bir mesleksel, fizyolojik ya da sosyo-ekonomik riskten ötürü geliri ya da kazancı sürekli, geçici olarak kesilmiş kimselerin geçinme ve yaşam gereksinimlerini karşılayan bir sitemdir (Talas, 1997: 398).

Milletler Arası Çalışma Teşkilatı'nın (ILO) yaptığı tanım şu şekildedir: ‘ Halkın hastalık, işsizlik, yaşlılık, ölüm sebebiyle geçici veya sürekli olarak kazançtan mahrum kalması durumunda düşeceği fakirliğe karşı tıbbi bakımdan dolayı, çocuk sayısının artması ve analık

halinde korunmasına yönelik genel tedbirler sistemidir'. Fransız Danıştay'ı eski üyelerinden P.Laroque'a göre ise, sosyal güvenlik her şeyden önce, herkeste bir güvence duygusu yaratmak, bu güvenceyi bozacak her tehlikeyi önlemek ve bu tehlikeleri etkili bir biçimde yok edecek durumları sağlamaktır (Seyyar, 2002: 506).

Bu tanımların sınırları içerisinde düşünüldüğünde sosyal güvenliğin iki temel amacı vardır. Bunlardan ilki önleyici; öteki, yerine geçici önlemleri kapsar. Sosyal güvenliğin esas gayesi; her insana, hayatın türlü hadiseleri karşısında, aşırı bir muhtaçlığa düşmeden ve hürriyetinden fedakârlık ettirmeden insan haysiyetine yaraşır bir hayat düzeni sağlamaya yönelik kamusal sosyal düzenleme, sosyal sigorta, sosyal yardımlar ve muhtelif sosyal hizmetler alanında bir takım önlemler almaktır.

Sosyal Güvenlik alanında devlet; başta sosyal sigorta olmak üzere, sosyal tazmin, sosyal yardım ve sosyal hizmet araçlarından yararlanarak, tüm yurttaşların geleceğe güvenle bakmalarını sağlayacak önlemleri alır. Kişilere hastalık, yaşlılık, kaza, sakatlık, işsizlik gibi olasılıklara karşı koruma sağlar. Kişileri sosyal hayatta karşı karşıya kalabilecekleri bu olasılıklar karşısında ekonomik açıdan güçlü kılar. Hayatlarının her döneminde gelir düzeylerinde karşılaşılabilecekleri bir düşmeye karşı kişilere en azından minimum bir gelir seviyesi garanti ederek, geleceğe güvenle bakma imkânı verir.

İlk kez 1935 yılında ABD'de çıkarılan 'Sosyal Güvenlik Yasası'nda kullanılan sosyal güvenlik kavramı sosyal devlet anlayışının temel ilke ve amaçlarından birisidir. Genişleyen uygulaması içinde sosyal güvenlik sistemi dokuz temel alanı kapsamaktadır.1952 tarihli Uluslar arası Çalışma örgütünün 102 sayılı 'Sosyal Güvenliğin En Az Normları Sözleşmesi'nde yer alan bu alanlar şunlardır: 'Hastalık (bakım giderlerinin karşılanması, hastalık (çalışılamayan günlerin karşılanması), analık, sakatlık, yaşlılık, iş kazası ve meslek hastalığı, ölüm, aile yardımları, işsizlik'(Koray, 2000: 198-202; Erdut, 2002: 64) .

Sosyal Devlet anlayışına göre; hiç kimse hayat standartlarında umulmadık ve kabul edilemez büyüklükte bir düşüşle karşı karşıya kalmamalıdır. Bu yaklaşım sosyal güvenlik uygulamalarının temelini oluşturur. (www.canaktan.org/politika/refah-devleti/amaclar.htm)

Tam İstihdam ve İşsizlikle Mücadele; Tam istihdamın sağlanması ve sürdürülmesi, işsizliğin önlenmesi bugün devletin başlıca görevlerinden birini teşkil etmektedir. Zira

Ülkelerin ekonomik ve sosyal refahının istihdam sorunu ile yakın ilişkisi vardır (Serter, 1994: 55). Ülkelerin ekonomik ve sosyal refahları tam istihdam durumunun varlığına bağlıdır.

Tam istihdamın sağlanmasıyla devlet, her şeyden önce vatandaşlarına çalışma hakkı vermekle onları bu haktan yararlanma görevini de üstlenmiş bulunmaktadır. Çalışma hakkının sağlanması ile fertler yaşamlarını sürdürebilmek, bilgi ve becerilerini geliştirerek verimli olabilmek için bu haktan yararlanmanın yollarını aramışlar ve bütün bu konularda da devletten önlemler alınmasını istemişlerdir (Serter, 1994: 55). Zira alışma ne yalnızca bir sorumluluk, ne de yalnızca bir özgürlük olmayıp bir hak olduğu düşüncesi sosyal hakların gelişmesiyle gerçekleşmiştir. Çalışma zgrlğine de uygulamada değer kazandıran, onu tamamlayan ve gerçekleştiren, çalışmanın bir hak olduğu düşüncesidir. Gerçekten hak ve özgürlük, tek bir hukuki gerçeğin iki yönüdür. Gerçekleşecek bir hak yoksa zgrlğin bir anlamı olmayacağı gibi, özgürlük yoksa hakkın da anlamı değeri yoktur.(Kubalı,1964) Bu nedenle çalışma özgürlüğünün bir anlam taşıması için, bireyin toplumda kendi yetenek ve becerilerine göre iş bulabilme olanağına sahip olması lazımdır.

Çalışmanın bir hak olmasıyla, devlet çalışma olanaklarının sağlanması, çalışanları koruyucu ve geliştirici düzenlemelerin getirilmesi gibi birçok görev üstlenmektedir. Böylece alışma hakkı, birçok sosyal politika uygulamasının kaynağı olmuştur. Bu nedenlerle çalışma ve alıştırma özgürlüğü, devletin müdahalesiyle, çalışanları koruyucu önlemlerle düşünülecek bir özgürlük olmaktadır (Koray, 2000: 134).

Tam istihdam, sözlüklere bakıldığında işsizlerin olmadığı bir durumu yansıtır. Böyle anlaşılmakla birlikte, bir ücret karşılığında başkası hesabına çalışan işgücünün, yani çalışabilecek ve çalışmayı isteyen, ücretli bir iş arayan kimselerin yaşının ve olağan çalışma saatlerinin miktarının değişmesine göre düşünülmelidir. Bu etken de sosyal yapıya, işçilere sunulan yararlar ve çeşitli ülkelerin gelişme derecelerine göre değişmektedir (Talas, 1997: 139).

Sosyal Siyaset terimleri sözlüğünde tam istihdamla ilgili şu ifadelere yer verilmiştir. ‘Bir ülkede arızı işsizlik hariç olmak üzere, cari ücret düzeyinde çalışma irade ve kararında olan emek birimlerinin üretime bilfiil katılabileceği iktisadi durum. Ekonomide atıl durumda bekleyen üretim faktörlerinin bulunmaması, tüm faktörlerin istihdam edilmiş olmasıdır (Seyyar, 2002: 585).

O halde tam istihdam kavramını biraz daha sözlüktekinden farklı anlamak gerekmektedir. Bugün tam istihdamdan söz edildiğinde yüzde yüz oranındaki bir çalıştırma durumu değil, işsizlerin sayısının çalışabilir nüfusa oranla yüzde 1-2'yi geçmediği ve kısa süren, yani bir işten öteki işe geçmekte gereken zamanla sınırlı ekonomik bir oluşum anlaşılmaktadır.

Bir ülkede, fertlerin daha yüksek gelirlere ve dolayısıyla yaşam standartlarına sahip olmaları, diğer bazı faktörler bir yana bırakılırsa, geniş ölçüde o ülkedeki fertlerin ekonomik faaliyetlere katılıp katılmamasına bağlı bulunmaktadır. Tabiatıyla, çalışan bu fertlerin yarattıkları üretim, onların çalışmaları yanında daha birçok faktör tarafından da tayin edilmektedir (Ekin, 1968: 2). Böylece gerek toplumun huzur ve refahı gerek ekonomik açıdan, bireylerin devletçe istihdamının garanti altına alınması gerekmektedir.

Çalışma gücüne sahip olup ta çalışmak isteyen bireylerin iş bulamamalarının birçok nedeni olabilir. Bu nedenler bireyden olduğu kadar ekonomik yapıya bağlı da olabilir (Koray, 2000: 139). Sosyal devlet işsizlikle mücadele ve tam istihdamı sağlama amacı yanında emek gücünün yenilenmesini sağlamak zorundadır.(www.canaktan.org/politika/refah-devleti/amaclar.htm)

Esasen bütün ekonomik faaliyetlerin konusunu insan, insanın mutluluğu, maddi ve manevi refahı teşkil etmektedir. Bu nedenle devlet vatandaşlarına maddi ve manevi refahı sağlamada ilk adım olarak onları tatminkâr şartlarla iş sahibi yapmak, işsiz kalmış olanları ise sosyal güvenlik kurumları ve önlemleriyle korumak gibi son derece önemli bir sorumluluğu üstlenmektedir.

Sosyal Denge; Sosyal devletin temel amaçlarından ve sosyal gelişmenin vazgeçilmez unsurlarından olan sosyal dengenin gayesi, gelir dağılımındaki adaletsizliği mümkün mertebe azaltarak, sosyal hizmetlerden yararlanma ve iktisadi imkânlarla ulaşabilmekte ortaya çıkan farkları asgariye indirmek, başta yardıma ve bakıma muhtaç insanlar olmak üzere bütün alt gelir gruplarının sosyal gelişmelerini ve kişilik gelişimlerini sağlamak ve eşit fırsat ilkesine uygun olarak daha yüksek bir hayat seviyelerine kavuşmasına yardımcı olmaktır (Seyyar, 2002: 496).

Toplumu meydana getiren fertler ve sosyal gruplar arasındaki yaşama seviyeleri, sosyal hizmetlerden yararlanma ve iktisadi imkânlarla ulaşabilme durumunda ortaya çıkmış olan

farkları azaltmak, sosyal siyasetin genel kalkınma içindeki başlıca hedefidir. Bu nedenle bir ülkenin bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklarını da azaltmak da sosyal devletin amaçları arasındadır. Böylece sosyal denge ekonomik unsurlara da inilerek sağlanmış olur. Sosyal Devlet toplumdaki düşük gelir gruplarını koruyarak sosyal adalet yoluyla sosyal dengeyi temine çalışır. Gelir dağılımındaki büyük farklar da sosyal dengeyi bozan önemli bir unsurdur. Gelir dağılımında adalet sağlanarak birçok sosyal grubun gelişmesi ve daha yüksek bir hayat seviyesinden yararlanması gerçekleştirilmiş olur (Tuna & Yalçıntaş, 1994: 211).

Modern Sosyal Devletten beklenen, hem demokrasi kültürünü ve uygulamasını toplumun çeşitli düzeylerine yayması, hem de toplumdaki aşırı dengesizlikleri giderici ‘sosyal nitelikli’ bir rol üstlenmesi gibi ikili bir anlayış ve hizmettir. Toplumdaki maddi koşullar iyileştikçe demokratik katılım ve üretkenlik artacaktır. Bunun için devletin herkes için toplumda asgari bir ekonomik ve toplumsal güvence yaratması birincil bir önem taşımaktadır (Koray, 2000: 63).

Eğitim, sağlık, mesken, belediye hizmetleri gibi her türlü kamu hizmetinden kişiler, sosyal gruplar, farklı bölgelerde yaşayanlar dengeli bir şekilde yararlanmalıdır. Bunun için bu hizmetlerin özellikle bunlardan en az istifade eden kırsal alanlara, gece kondu semtlerine ve az gelişmiş bölgelere yoğun olarak götürülmesi gerekir. Tabiatıyla en ideal toplumlarda dahi bireyler arasında her alanda tam bir eşitlik sağlanamamaktadır. Buna rağmen sosyal devlet için toplumdaki sosyal ve ekonomik dengesizliklerin azaltılması vazgeçilmeyecek bir hedeftir (Tuna & Yalçıntaş, 1994: 211).

Sosyal Devlet, insan hak ve özgürlüklerine saygı gösteren, bireyin huzur ve refahını gerçekleştiren ve güvence altına alan, kişi ile toplum arasında denge kuran, bir yandan sermayenin tekelleşmesini önlemek ve serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek için yasal ve kurumsal düzenlemelere giderken diğer yandan çalışanların ülke yönetimine gelmeleri veya yönetimde ağırlıklarını duyurmaları için gerekli önlemleri alır. Bu amaçla para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarını denetler; çalışanların örgütlenme, iş güvencesi, sendika kurma, toplu iş sözleşmesi ve grev yapma hakkını tanıyarak ve bunların kullanılmasını sağlayarak; çalışma risklerini işverene yükleyerek; adaletli ücret elde etme, dinlenme, güvenli koşullarda çalışma olanaklarını somut olarak gerçekleştirmek suretiyle, çalışanları sermaye sahiplerinin baskısına karşı korur ve emek sermaye dengesini sağlamaya çalışır (Duman, 1997:234-235).

Sosyal Barış; Sosyal devletin ana hedeflerinden biri olarak sosyal barış makro ve mikro düzeyde olmak üzere iki yaklaşımla ele alınabilir. Makro düzeyde ele alındığında; sosyal barış uluslar arası sosyal politikanın temel ve değişmez değeridir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) anayasasının başlangıcında belirtilen devletler arasındaki çatışmaların yokluğu olarak anlaşılması gereken evrensel barışın güvencesi sosyal barıştır. Mikro düzeyde ele aldığımız da ise; toplumun ontolojik altyapısı ile sosyal üst yapısının birbiriyle barışık bir sistem halinde birlikte olmasını sağlayan huzurlu ortamı ifade eder (Seyyar, 2002: 483).

Toplumun değişik kesimlerinde doğabilecek uyuşmazlıkları, menfaat ve çatışmaları sulhçu yöntemlerle çözümlmeye yardımcı olmak ve böylece sosyal gerilimleri azaltmak, huzuru sağlamaktır. Toplumda sosyal barışın sürekli olarak sağlanması durumunda, iktisadi ve sosyal kalkınmada da önemli gelişmeler elde edilebilir.

Sosyal Devlet toplumda ortaya çıkacak gerilim ve çatışmaları, sulhçu usullerle çözümlayıp sosyal barışı sağlamayı amaçlar. Sosyal Barış şu alanlarda ortaya çıkar:

a) Beşeri Münasebetlerde: Bir toplumu meydana getiren fertlerin aralarındaki ilişkilerde uyumlu, paylaşımcı ve dayanışmacı bir tutum içinde olmalarıdır. Böyle bir psikolojik iklim sosyal barışı yaygınlaştırır ve devam ettirir.

b)Grup ilişkilerinde: Her toplumda mesleki, iktisadi, kültür grupları mevcuttur. Bazı hallerde bunlar arasında çıkar ayrılıkları olabilir. Bu çıkar ayrılıklarının barışçı usullerle halledilmesi ve sosyal barışın sağlanması gerekli olmaktadır.

c)Çalışma Hayatında: İşçi-işveren ilişkileri çalışma şartlarının birçoğunda uyuşmazlıklar, menfaat çatışmaları doğurabilir. Bu uyuşmazlıkların çatışma noktalarına vardırılmadan çözümlenmesi sosyal siyasetin hedefleri arasındadır.

Bütün bu sahalarda sosyal barışın sağlanması toplumu bir bütün olarak sosyal gerilimlerden, mücadele ve çatışmalardan kurtarır (Tuna & Yalçıntaş, 1994: 211).

Sosyal Bütünleşme; Toplumu teşkil eden fertler arasında ortak değer ve arzulara sahip olarak birbirine yaklaşması, bunların korunup geliştirilmesi sosyal devletin temel amaçlarından biridir. Bu süreç toplumun bütünleşmesi imkânını sağlar. Bütünleşmiş bir toplumda sosyal gelişmeye imkân verecek, sosyal yapı değişikliklerini gerçekleştirmek daha süratle mümkün olur. Sosyal bütünleşmenin sağlanamadığı toplumlarda ise fertler ve gruplar birbirlerine ve

toplumun tümüne karşı yabancılaşır, bu durum toplumda gerilim ve çatışmaları artırır ve sosyal parçalanmaya neden olur. Siyasi ve iktisadi faktörlerin dışında ve fakat onlarla beraber sosyal bütünleşmenin sağlanmasında eğitim, kültür, işçi-işveren ilişkileri ve moral değerler alanlarında takip edilecek politikalar önemli rol oynar (Tuna & Yalçıntaş, 1994:211).

Temelde sosyal gruplar arasındaki mesafenin toplumun işleyen bütününe aksatmaması, bozmaması gerekiyor. Sosyal Bütünleşmede amaç; toplumun muhtelif sosyal gruplarını ve ünitelerini, bir mana ifade edecek, işleyecek bir mantıki bütünlük içinde bir araya getirmek, birlik oluşturmak, birbirlerini tamamlamalarını ve kaynaşmalarını sağlamaktır. Dolayısıyla, sosyal bütünleşmenin sağlanması, hem fonksiyonel hem de dengeli beşeri münasebetlere imkân veren bir mana etrafında bütünleşme ile gerçekleşebilmektedir. Toplum içinde yer alan tüm grupları, tek sosyal varlık halinde bir araya getirecek ve hakiki manada sosyal bütünleşmeyi sağlayacak diğer faktör ise bir mana etrafında birleşmektir. Fonksiyonel bakımdan birbirini tamamlayan mekanizmanın hiç aksamaya meydan vermeksizin işleyebilmesi ve cemiyetin çeşitli unsurlarının kaynaşabilmesi için, mana birliğinin temel unsurları, bir takım ortak değer hükümlerine, müşterek norm ve ahlaki anlayışa bağlı olması gerekmektedir. Bu pekiştirici mana, o toplumun müşterek inançları, kıymet hükümleri, tarih şuuru, örf ve adetler gibi sosyal-kültürel değerlerdir. Bu mana etrafında sağlanan bütünleşme en mükemmel ve sağlıklı bütünleşme şeklidir (Seyyar, 2002: 485).

Ekonomik Büyüme ve Kalkınma; Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması, sosyal devletin en önemli amaçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Sosyal devlet, ekonomik büyüme ve kalkınma sağlanması amacıyla sermaye katılımlarını teşvik eder, ekonomik faaliyetlerin tam istihdamı sağlayacak düzeyde gerçekleşmesi için gerekli koşulları sağlar (www.canaktan.org/politika/refah-devleti/amaclar.htm).

Kişinin, insan onuruna yaraşır bir hayat sürmesini sağlayacak hizmetleri devlet üzerine almıştır. Ne var ki, devletin sosyal ihtiyaçlara, toplumun ortak ihtiyaçlarına cevap vermek üzere yeni hizmetler yüklenmesi yeterli değildir. Devletin toplumda refahı sağlayabilmesi için, sosyal amacını gerçekleştirebilmesi için, ülkenin ekonomik gelişmesi için gerekli tüm tedbirleri alması da zorunludur. Yine ülkenin insan kaynağından ve maddi kaynaklarından en verimli biçimde yararlanması, tam çalışma ilkesini gerçekleştirmesi ve ulusal gelirin artışını sağlayacak

tedbirleri de alması gereklidir. Sosyal Devletin ekonomik hayata müdahalesi bir plan dâhilinde yapıldığında bazı kazanımlar elde edilebilir (Göze, 1980: 228-229).

Ulusal gelir içinde kamu harcamalarına ve sosyal refah uygulamalarına ayrılan payların artmasında toplumsal düşünceler kadar, ekonomik düşünceler de kuşkusuz rol oynamıştır. Ekonomik büyümeyi hızla gerçekleştiren ülkelerde toplumun siyasal ve toplumsal örgütlenmesi de bunu gerektirdiğinden, başta çalışanlar olmak üzere toplumun korunmaya muhtaç kesimlerini koruyucu ve onların yaşam düzeylerini yükseltici önlemler uygulamaya konmuştur. Böylece devlet büyüyen gelirin daha hakça dağılımını sağlayacak ve bireylerin yaşam düzeylerini yükseltecek çeşitli önlemleri uygulamaya koyarken, refah devleti anlamını da kazanmaktadır (Koray, 2000: 43).

Gerçekten bir devletin sosyal devlet olabilmesinin en temel şartı; gelirle ve gelirin birincil ve ikincil dağılımı ile ilgili aktiviteler ortaya koyabilmesi olduğunu söylemek mümkündür.

Büyümleri durma noktasına gelen veya yavaşlayan gelişmiş ülkelerde çeşitli sorunların çıkması kaçınılmazdır. Ancak Sosyal Refah toplumu olarak belirli yerlere ulaşmış ve çoğulcu toplum yapısını yansıtan gelişmiş ülkelerde, sosyal politika uygulamalarında büyük bir kısıtlama ve değişiklik yapılması pek beklenen bir sonuç değildir. Belki ekonomik büyümenin yavaşlaması sosyal politika uygulamalarının bir süre için gelişmesini durdurucu rol oynayacaktır; ancak zaman içinde sosyal politikanın gelişmesini sürdüreceğini söylemek gerekir (Koray, 2000: 43).

3.3.Sosyal Devletin Araçları Olarak Kamusal Hizmetler

Sosyal Devlet amaçlarını gerçekleştirirken bazı araçlara ihtiyaç duymaktadır. Sosyal sorunları inceleyerek bunlara çözüm arayan bu araçlar sosyal politika araçlarıdır. Sosyal Politika 20.yüzyılın bir olgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal Politika büyük ölçüde devlete ait bir politika olmakla birlikte, gelişmesini büyük ölçüde insan haklarının ve demokrasinin gelişimine borçludur.

Devletin bir yandan toplumsal sınıflar ve çıkarlar arasında uzlaşma sağlama ihtiyacı ve arayışıyla ilgilidir. Öte yandan devletin tüm toplumun çıkarlarını kollamak üzere piyasaya bırakılmayacak hizmetlerini yerine getirme yükümlülüğünden doğmaktadır.

Demokratik-siyasal hakların genel bir netlik kazanması ve insan haklarına ekonomik, sosyal boyutlar eklenmesinin gerisinde ise, büyük ölçüde işçi sınıfının mücadelesi gibi gelişmeler yatmaktadır. Bu nedenle sosyal politika, önce işçi sınıfına ait önlemler olarak başlamışsa da, zaman içinde, toplumun çeşitli kesimlerine ve çeşitli toplumsal sorunlara yönelmiş, tüm toplumun sosyal gelişmesini sağlamaya ve yaşam koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan bir vatandaşlık hakkına dönüşmüştür (Koray, 2000: 8-9).

Sosyal Politika kavramı dar ve geniş anlamda iki şekilde anlaşılmaktadır.

Sosyal Politikaya geniş kapsamlı baktığımızda topluma bir bütün olarak bakan, toplum içinde bütün sınıfları ilgilendiren çok çeşitli konuları sınıf farkı gözetmeksizin ele alan bir disiplin çıkar. Sosyal politika, ekonomik olayların sonuçlarının toplum yaşamı üzerindeki bütün etkilerini konu edinmektedir. Bu anlamda sosyal politika sosyal gelişme, sosyal adalet, sosyal denge, sosyal bütünleşme hedefleri içermektedir (Serter, 1994: 5). Çalışma ilişkilerinden kaynaklanan durumlar sanayi inkılâbıyla gündeme gelmişken, geniş anlamdaki sosyal politikalar insanın tarihi kadar eskidir

Diğer taraftan geniş anlamda sosyal politika, bir yandan geniş toplumsal kesimlere yönelmekte, öte yandan bu kesimler içinde yer alan özel grupların sorunlarıyla da ilgilenmektedir. Bu nedenle özürlü politikaları, yaşlı politikaları, kadın politikaları, çocuk ve gençlere yönelik politikalar, yoksulluk programları, dezavantajlılığa yönelik politikalar gibi geniş bir toplumsal alan sosyal politikanın içine girmektedir.

Geniş anlamda sosyal politika dediğimizde sosyal devletin kurumsallaşmasına imkân sağlayacak her türlü sosyal politik sürecini kastediyoruz. Dar anlamda sosyal devletin bir gereği olan kamu hizmetlerinin sunumunda Devletin ihtiyacı olan kaynağın yapılandırılması sürecinde bazı sosyal politika araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Geniş anlamda sosyal politikanın aracı sayılacak bu temel hareket noktaları şu başlıklarda toplanabilir. Kamu harcamaları ve vergilendirme, Regülasyon ve kontroller, kamu iktisadi teşekkülleri, planlama, kamulaştırma ve devletleştirme bahsi geçen bu araçlardır. Çalışmamızın öncelikleri açısından sosyal politikanın ve iktisadın doğrudan konusu olan bu alanı bir kenara bırakarak sosyal devletin halkının sosyal ihtiyaçların karşılamak için üstlendiği kamu hizmetlerinin neler olduğunu açıklamaya çalışacağız. İlgili kamu hizmetleri, sosyal politika literatürü açısından aynı zamanda sosyal politikanın dar anlamdaki araçlarını da oluşturmaktadır.

Eğer devletin faaliyetleri sınırlı kitlelere ya da bir sınıfa dönük çalışmaları kapsıyorsa bu durum dar anlamda bir sosyal politika anlayışını ifade etmektedir. Bu açıdan, dar anlamda sosyal politikanın amacı, endüstrileşme ve kentleşme nedeniyle ortaya çıkan tehlikelere ve sefaletle (yaşlılık, hastalık veya işsizlik sonucu) karşı işçileri korumak veya onlar için bazı önlemleri hayata geçirmektir. Bu nedenle de, bu dönemin sosyal politikası, esasında işçilerin bazı sorunlarının giderilerek işçi sınıfı ile burjuvazi arasında ortaya çıkan çatışmayı önlemek amacını taşır (Koray, 2000: 10).

Şu halde dar anlamı açısından sosyal politika iki yanlı olarak belirebilir. Biri genellikle ekonomik bakımdan bağımlı ve güçsüz insanları sermayeye karşı korumak ve sömürülmelerini önlemek için devletin karışimleri yanında almış olduğu koruyucu ve sınıflar arasında uyum ve denge sağlayıcı önlemlerdir. Bu önlemler sosyal politikanın bir yanını oluşturur. Öteki ise, sömürünün doğrudan ilgililer tarafından önlenmesi ve toplumsal dengelerin bozulmaması için bu doğrudan ilgililerin doğal olarak var olan kimi haklarının ve özgürlüklerinin devlet tarafından ihlal edilmemesi ve başkalarına karşı korunmasıdır. Bu hakların ve özgürlüklerin başında kuşkusuz sendikal haklar, başka bir deyimle sendika kurma, toplu pazarlık ve grev yapma hakları ve özgürlükleri gelir (Talas, 1990: 33)

Prof. Weddigen dar anlamda sosyal politika için şöyle söylemiştir: ‘Ekonomik şartları değiştirmek suretiyle, bu uyuşmazlıkların barışçı yollardan halline ve böylece sosyal topluluğun amaçlarını korumağa yöneltilmiş olan bir tedbirler bütünüdür. G. Kessler’e göre ise; ‘Sosyal siyaset, bu sosyal sınıfların hareketleri, çelişme ve çekişmeleri ve mücadele karşısında devleti ve hukuk düzenini ayakta tutmaya ve idame etmeye yönelmiş bir siyaset olarak tarif edilmelidir. Gerçekten dar anlamda sosyal siyaset doğrudan doğruya hızlı ve sanayileşmenin doğurduğu sosyal problemler karşısında meydana çıkmıştır (Tuna & Yalçıntaş, 1994: 29)

Dar anlamda sosyal politika araçları başlıca sosyal sigorta, sosyal yardım, sosyal hizmet ve sosyal tazmindir. Bu araçlar aynı zamanda sosyal devletin sosyal ihtiyaçları karşılamak için üstlendiği kamu hizmetlerini de ifade etmektedir.

3.3.1.Sosyal Sigortalar

Belli mesleksel, fizyolojik, ekonomik ve sosyal riskleri, karşılamak için, öngörülen önlemlerin giderlerine karşı koymadır. Bir başka yaklaşımla, sosyal sigortaların asıl amacı, ulusal gelirin bir bölümünün yeniden dağılımını sağlamaktır. Gerçekten, sosyal sigortalar mali kaynakları, işçiden ve işverenden belli bir oran içinde alınan primlerle birçok ülkede olduğu

gibi, devletin genel bütçeden yapmakta olduğu yardımlar gelir (Talas, 1997: 403). Sosyal sigorta fertlerin insan haysiyetine yaraşır bir geçim seviyesini daima muhafaza etmeyi gaye edinmiştir (Yazgan, 1977: 29).

Sanayi hayatında ücret karşılığı çalışan insanların, karşılaşmaları her zaman mümkün olan meslek hastalığı, analık, genel hastalık, iş kazası, sakatlık, ihtiyarlık ve işsizlik gibi riskleri garanti altına alacak cebri sigorta organizasyonlarının kurulması sosyal devletin en önemli fonksiyonel özelliğidir.

Sosyal sigortanın mali kaynakları işçiden ve işverenden belli bir oran içinde alınan primlerle, birçok ülkede olduğu gibi, devletin genel bütçeden yapmakta olduğu yardımlardan gelir. Bu kaynaklardan toplanan fonlar sayesinde, karşılaştıkları mesleksi ve sosyal riskleri karşılayacak kadar ulusal gelirden pay almamış olanlar, yine ulusal gelirden sağlanmış olan bu fonlar yoluyla beslenen ödeneklerle gelirin kesildiği dönemlerinde kendi yazgılarına bırakılmazlar (Talas, 1997: 403).

Sosyal sigorta, kişilerce bir gelir ya da servet testinden geçmeksizin; genel olarak önceden ödenen primler ya da katkılar ve İşsizlik ya da belirli yaş sınırına ulaşma gibi belirli bir olasılığın gerçekleşmesi temeline dayalı olarak elde edilir. (www.canaktan.org/politika/refah-devleti/araclar.htm)

Sosyal sigorta sisteminde temel ilkeler şunlardır: Katılım zorunluluğu vardır; kurumsal özerklik; primli sistem geçerlidir; yeniden gelir dağılımı söz konusudur; finansmana devlet ve işverenlerinde katkıları olmakta ve kolektif olarak kendi kendine yardımda olmaktadır (Seyyar, 2002: 540).

3.3.2.Sosyal Yardım

İlk kez 19.yüzyılda çeşitli ülkelerde başlamış olan sosyal yardımlar, bugün sosyal sigortalarla birlikte sosyal güvenliğin başlıca bir kolunu oluştururlar. Sosyal yardım ya olağanüstü bir durum olarak ya sosyal sigortanın kapsamadığı kişilere yönelik olarak ya da sosyal sigortaya ilave olarak yoksul kişilere ve ailelere yardım etmek için düzenlenen, genelde son çare niteliğinde faydaları işaret etmektedir.

Sosyal yardım, kendi ellerinde olmayan sebeplerden dolayı fakir olarak doğan veya sonradan yoksulluğa düşen ve dolayısıyla mutlak veya nispi olarak yardıma muhtaç hale gelen

kişilere, insanlık haysiyetine yaraşır düzeyi sağlamak maksadıyla, çoğu kez devlet bütçesinden (fonlardan) tek taraflı olarak yapılan karşılıksız veya kişinin durumunun iyileşmesi halinde daha sonra geri ödeme şartına bağlı olarak yapılan maddi desteklerdir (Bilgili &Altan, 2003: 407).

Sosyal sigortalar gibi sosyal yardımlar da, yoksul ve az gelirli insanların ve sınıfların gönençleri konusunda kamu sorumluluğu ilkelerinin kabul edilmesinden doğmaktadır (Talas, 1997:403). Bugün bir devletin sosyal sigorta sistemi ne kadar gelişmiş olursa olsun, ortaya çıkabilecek olağanüstü ve plan dışı sosyal riskler karşısında yeterli olmamaktadır. Aslında Sosyal Yardımlar diğer sosyal güvenlik sistemlerinin boşluklarını ve eksiklerini doldurmakta ve tamamlayıcı bir rol üstlenerek, genellikle sadece münferit hallerde devreye girmektedir (Seyyar, 203: 50). Sosyal yardım ve devletçe bakılma yöntemleri, sosyal sistemin olgunlaşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Seyyar, 2002: 540).

Sosyal Yardımın temel özellikleri ise; Sosyal yardımlar muhtaçlık (*muhtaçlık; kendisi, eşini ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarını, anne ve babasını bulduğu mahallin hayat şartlarına göre asgari seviyede geçindirmeye yetecek geliri, malı ya da kazancı bulunmaması halidir*) esasına göre işlemektedir; sosyal yardımlar şartlı-şartsız ya da ayni-nakdi olarak yapılmaktadır. Sosyal yardımların önleyici özelliği bulunmamaktadır. Sosyal yardım karşılıksızlık ilkesi üzerine kuruludur (Taşçı, 2007: 56-61).

3.3.3.Sosyal Hizmet

Sosyal Devletin dar anlamdaki araçlarından biri olan sosyal hizmet ‘primsiz’ rejimin sosyal yardımla birlikte ele alınan bir başka biçimidir. Sosyal hizmetlerin en temel özelliği, aileden topluluk ve devlete kadar uzanan bir grubun mensupları olarak bireylerle ilgilenmesidir. Sosyal güvenlik, birim olarak aileye esas almasına rağmen, aile, topluluk ve en nihayetinde devlet içerisinde kendi kendilerine geçindirme yeteneğinden yoksun -kimsesiz çocuklar ile kimsesiz ve bakıma muhtaç yaşlılar ve engelliler gibi- bireylerde bulunabilmektedir. Bu bireyler için önemli olan, bunlara gelir garantisinin sağlanması değildir. Bunun yerine, ihtiyaç duyulan şey, bunlara bir hizmetin verilmesidir. İşte burada bireye karşı sorumluluk açısından sosyal hizmetler devreye girmektedir (Dilik, 1980: 73-84).

Kişi, grup veya toplulukların yapı ve şartlarından doğan yada kendi denetimleri dışında meydana gelen bedeni, zihni, ruhi eksikliği, fakirlik ve eşitsizliği gidermek veya azaltmak, toplumun değişen şartlarından doğan sosyal sorunları çözümlemek, insan kaynaklarını

geliştirmek, hayat standartlarını iyileştirmek ve yükseltmek, fertlerin birbirleriyle ve sosyal çevresi ile uyum sağlamasını kolaylaştırmak amacıyla insan, şeref ve haysiyetine yaraşır eğitim, danışmanlık, bakım, tıbbi ve psiko-sosyal rehabilitasyon alanlarında ifa edilen hizmet programlarının tümü Sosyal Hizmetin kapsamındadır (Seyyar, 2002: 518).

3.3.4.Sosyal Tazmin

Devletin sorumluluğunda olan faaliyet ve işlemlerden dolayı zarara uğrayanların zararını karşılamaya yöneliktir. Belirli risk ve haller için önceden yasa ile belirlenen faydalar, uğranılan zararın karşılığıdır. Bu nedenle kişilere belirli bir hayat düzeyinin sağlanması yerine iktisadi iyileştirme sağlanması hedeflenmiştir (Akı & Sözer, 1999: 28). Tazminat karakteri taşıyan bir sosyal güvence sistemidir. Devletçe bakılma olarak da bilinen, kanunun sorumluluğunda olan sosyal risklere karşı tesis edilen bir koruyucu güvenlik sistemidir.

Sosyal tazmin, muayyen riskler için, önceden kanunla belirlenen edimler ya da uğranılan zararların karşılığı olarak algılandığı için, dar manada devletçe bakılma kategorisine girmektedir (Seyyar, 2002: 553).

Şu ana kadar yaptığımız tanımlar da sosyal devleti insanın asgari yaşam kalitesini sağlamaya yönelik bir sistem olarak algılamaktayız, insanın hak olarak onur ve haysiyetine uygun yaşama arzusu sadece bir dönemin değil insanlık tarihinin temel bir meselesi ve insan olmanın bir gereğidir. Bu açıdan bakıldığında tarihin her döneminde insanın sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya dönük bir sistem kurma ihtiyacı olmuştur. Tarihte birçok yönetsel sistem bireyin sosyal-yaşamsal ihtiyaçlarını merkeze alarak yapılanmıştır. Fakat burada önemli olan Devletin mutlak bir öncelik ve zorunluluk olarak bireyin sosyal ihtiyaçlarını merkeze alan bir kurumsallaşmayı gerçekleştirmesi ve tüm sosyal riskleri göz önünde bulunduran bir mekanizmayı oluşturmayı bilmesidir.

Özellikle kapitalizmle başlayan insan için insana rağmenlik süreci modern bir sosyal refah devletini zorunlu kılmıştır. Bir dönemin tarihsel çıktısı ve zorunluluğu olan sosyal-refah devleti geçmişte, bugün ve gelecekte; insanla, erkin en güçlü kalesi devlet arasındaki eşitsiz güç dengesini insanın lehine olmak üzere bozacaktır. Eğer bu sistem içinde bozulmazsa devleti de inşa eden insan zihni bu dengeyi kendi lehine olmak üzere yapılandıracak ya da sınırsız bir kargaşa ortaya çıkacaktır. Modern çağın bireye rağmen tüm yenilikleri modern sosyal devletin mutlak bir zorunluluk içerisinde kurulmasına imkân sağlamıştır. Sosyal Devletin tanımını yaparken kullanılan kavramlar oldukça manidardır. ‘İnsan şeref ve haysiyetine yaraşan bir

hayat, insanca yaşama, eşitlik, sosyal adalet, sosyal denge, sosyal barış, sosyal refah, sosyal güvenlik, adil gelir, fırsat eşitliği, istihdam vb.’. Bu kavramlarla yapılandırılan ve insanın en temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaya koyulan bir sistem sadece tarihin bir döneminin ifadesi olmak açısından oldukça lüks bir algılamadır.

İnsanlık kapitalist sürecin yaşattığı büyük travma karşısında büyük bedeller ödemiştir. İşte bu sürecin sonucunda ortaya çıkan, insanın sosyo-ekonomik ve biyolojik yaşamını, onur ve haysiyetine uygun yaşama arzusunu küresel kapitalist saldırganlık karşısında garanti (!) altına alacak bir sistem olarak modern sosyal refah devleti ortaya konulmuştur. Bazı sosyal bilimcilere göre de; Temelde kapitalizmin tarihsel odak olarak alındığı bir okuma biçiminde sosyal devlet ve Sosyal politikalar günümüzde yoksulluğu kaldırmaya dönük olarak ya da insan haysiyet ve onurunu korumayı merkeze alan bir anlayışla düşünülmemekte büyük oranda sosyal-politik sisteme meşruluk kazandırma ve toplumsal tehdidi ortadan kaldıran bir araç olarak kullanılmaktadır. Temelde modern devlet totaliter bir karakter taşımakta ve bireyin üzerindeki erk kullanımını sosyal devlet üzerinden yapmaktadır.

Sosyal Devletin tanım altlığı olarak kullanılan kavramlar ve bu kavramlar etrafında kurulan sistemler açısından bakıldığında başka tarihsel pratiklerin olduğu da bir gerçektir. Tarih ve Sosyoloji muhayyilemiz bir tehlike ile karşı karşıyadır. Devlet konusunu ele alırken muhayyilemizi sadece Batı düşüncesi ya da Batı tesiri altında kimliğini kazanmış olan Sosyolojik paradigmlar ve modern iktisat disiplinleriyle sınırlamak istemiyoruz. Modern paradigmların etkisi altında, bu etkinin kodladığı kavramlarla Batı dışındaki sistemleri algılamak araştırmacılara büyük zorluklar yaşatmaktadır. Zira modern tasnif parametreleri ile sınıflanan süreçleri yeniden bir sınıflamaya tabii tutarken yaşam kodlarından kaynaklanan, biçimsel açıdan uyumsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle modern sosyal refah devletini belirli bir dönemin etkisi altında oluşmuş bir süreç olarak algılamakla birlikte, bu sürecin sonunda oluşmuş bu model devletin temel amaçlarını ve bu amaçları ortaya koyarken kullandığı araçları inceleyerek ancak sosyal nitelikli devlet tasnifini sağlıklı yapabiliriz.

Sosyal devlet algımızı hangi ontolojik temelde ele almamız gerektiği ile ilgili bir seçim yapmak zorunda kaldığımızda şu gerçeğe karşı karşıyayız. Her insanın doğumla birlikte kazanılan bazı özellikleri vardır. Örneğin, dil, ırk, renk, doğum yeri, hatta anne-babanın kültür düzeyi, ekonomik durumu ve toplumsal statüsü gibi bazı özellikler her birey için farklıdır. Bunun dışında, yine kendi dışında cereyan eden, ancak onu yoksulluk, işsizlik gibi tehlikelere maruz bırakan bazı ekonomik ve sosyal faktörler de söz konusudur. Muhakkak devlet bu

yoksunluk ve eşitsizliği ontolojik bir zorunluluk olarak bireyin lehine olacak şekilde bozacaktır ya da bozması gerekir. Eğer ortalama bir tanım olarak sosyal siyaset terimleri sözlüğünde tercih edilen ortalama tanımı ele alacak olursak ontolojik mahiyeti itibariyle tarihte birçok sosyal nitelikli devlet örneğine rastlayabiliriz. Sosyal siyaset terimleri sözlüğü Sosyal Devleti, ‘acizleri güçlüler karşısında koruyarak, hakiki eşitliği, yani sosyal adaleti ve sosyal dengeyi sağlamakla mükellef bir devlettir. Toplumda en başta, en aciz, en muhtaç, hissedilmeyen, görülmeyen insanlara en hızlı ve en etkin bir şekilde çözüm üreten devlettir. Sosyal Devlet, toplumdaki refah düzeyi açısından mevcut farklılıkları gidermeye uğraşmakta ve orta tabaka oluşturmak maksadıyla da özellikle alt gelir gruplarının sosyo-ekonomik durumlarını değişik sosyal politikalar aracılığıyla iyileştirmeyi hedeflemektedir. Diğer yandan sosyal devlet, sosyo-ekonomik hayatı yönlendirerek güçsüzleri, fakirleri, yardıma ve bakıma muhtaç kişileri koruyan, bu hizmetleri götürebilmek için sosyal kurumlar tesis eden, koruyucu tedbirler vasıtasıyla toplum meselelerini olabildiği kadar önlemeye ve gidermeye çalışan, sosyal sorunların baskısı altında bulunan kişi ve grupları koruyan şefkatli ve himayeci devlettir. Sosyal Devlet; Sosyal adaleti sağlamak amacıyla, fertleri çalışma ve sosyal hayatta yalnız bırakmayan, ekonomik ve sosyal yapıda değişiklik yapılmasını öngören, bu gaye ile de ekonomik ve sosyal hayata müdahale eden devlet’ olarak tanımlamaktadır (Seyyar, 2002: 498).

Bu tanımdan hareketle özgün sosyal karakteri, güçsüzlere ve fakirlere sahip çıkması, eşitlik, sosyal denge ve sosyal adalet açısından ele alındığında İslam düşünce havzasında kurulan pek çok Doğulu Müslüman uygarlık sosyal devlet karakteri açısından özgün özellikleri ile öne çıkmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SOSYAL DEVLET

4.1. İslam Düşünce Sisteminde Sosyal Devlet anlayışı

Modern Sosyal Refah devleti genel anlamda batılı bir deneyimin ürünü olmakla birlikte, 7. yüzyılda İslam dininin doğuşu ve yaygınlaşmasıyla Batılı Sosyal Devletin sosyal karakterine yakın ama farklı bir örüntü ve işlevsellik içinde bir sistem ve anlayış ortaya çıkmıştır (www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm). Osmanlıdaki sosyal güvenlik sistemi de İslam düşüncesinden etkilenen bu formel yapının bir tezahürüdür. Osmanlı sosyal devlet sistemini anlamak için İslam anlayışındaki temel noktaların doğru anlaşılması gerekir.

Devlet anlayışı tarih içinde pek çok değişikliklerden geçmiştir. Devletten beklenen hizmetler zaman içinde değişmiştir. Çağımızda devletin sosyal devlet niteliği taşıması çok önem kazanmıştır. Devlet, bütçe siyaseti ile halka onun ihtiyaç duyduğu her hizmeti götürmek ve milli geliri kanuni ölçüler içinde kalarak yaygınlaştırmakla vazifeli sayılmıştır. Bu çeşit devlet anlayışının esası, vergi toplama ve bütçe yapma hakkının millete ait olduğu fikrine dayanır. Temelde Batılı modern devlet sistemindeki devlet formu totaliter bir yapı taşırken, İslam devlet geleneği totaliter bir yapıdan oldukça uzak bir formadır. İslam devleti halkı kendine tebaa olarak bendedip onlar üzerinde hüküm süren bir kuruluş değil, halka hizmet götüren ve her bakımdan onun güvenliğini sağlayan ve onun refah ve mutluluğa erişmesi için gerekli şeyleri yapma vazifesini üstlenen bir kuruluştur (Yeniçeri, 1984: 351).

Devlet, tahsil ettiği vergilerle halka hizmet ve yardım götürmek zorundadır. Emanet bir görev olarak iktidar sahibi asla halka sırtına dönemez. Özellikle İkinci halife Ömer’le birlikte ekonomik farklılıklar yoluyla ortaya çıkabilecek sınıflaşma ve bu sınıflaşmaya bağlı mağduriyetlerin önünün kesilmesi için ciddi tedbirler alınmıştır.

İslam sistemi temellendirmesini bireyin temel hakları üzerinden yapılandırır. Bu konjunktürel ya da dönemsel haklar olmamakta, kişinin doğuştan sahip olduğu haklar olarak varlığını sürdürmektedir. Hiçbir kurumsal örgütlenme devlet dâhil olmak üzere bu haklara yönelik bir gasp uygulayamaz. Amme hakları, cemiyetin, ferdi olması itibariyle ferdin sahip olması gereken haklardır ve bunlardan mahrum bulunmasına imkân yoktur. Bu haklar, ferdin kendisinin, hürriyetinin ve mallarının korunması için konmuştur (Zeydan, 1980: 115).

İslam düşünce sisteminde eşitlik köklü bir esastır. Eşitlik prensibinin tezahürlerinden biri olan ‘kanun önündeki eşitlik’, eşitliğin en önemli tezahürlerinden biridir. Kanun; cins, renk, makam, zenginlik, akrabalık, dostluk ve hatta akide (inanç) gibi bir sebeple birini diğerine üstün tutup korumaksızın, eşit olarak herkese tatbik edilir. Devlet bu eşitliğin garantörü olarak bireylerce varlığı istenen bir kurumsal nitelik kazanır ve işlevsel bir meşruiyet gücüne sahip olur.

İslam toplumsalının ikinci önemli esası hürriyettir. Hürriyetin tezahürleri şu şekilde ortaya çıkar; a) şahsın hürriyeti, b) inanç ve ibadet hürriyeti, c) mesken hürriyeti, d) iş hürriyeti, e) mülkiyet hürriyeti, f) düşünce hürriyeti, g) ilim hürriyeti. İşte devlet bu hürriyetlerinin tamamının garantörü bir işlev etrafında örgütlenir.

İslam toplumunda ferdi tedbir âdeti sosyal sistemin mücerret bir özelliğidir. Din bunu teşvik eder bir mahiyettedir.

1. Başkasına yük olan kişi kınanmıştır.
2. Kazancın en şerefli kişi kendi eliyle kazandığıdır.
3. Veren el alan elden üstün sayılır.
4. Her bireye bir mesleki alan tavsiye edilir.
5. Çalışmak ibadet olarak tavsif ve taltif görür.
6. Emek yoluyla kazanılıp eve getirilen sadaka hükmünde sayılmıştır.
7. Dinde dilencilik men edilmiş, çalışabilen insanın sonuna kadar çalışması tavsiye edilmiştir (Zaim, 1969: 21).

İslam toplumunun en belirgin özelliği yardımlaşma ve karşılıksız vermeyi merkeze alan dinamik yapısıdır. Sosyal ve ekonomik yönden, hangi seviyede olursa olsunlar, sağlam ve dayanışma içinde bir toplum kurabilmek için, insanların karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içerisinde olması gerekir. İslam toplumu toplumsal niteliğini devletin totaliter bir şekilde kural koyduğu bir anlayışa değil ilişkisel (kardeşlik hukuku) güce ve toplumsal ilişkinin sistematiğine göre yapılandırmayı seçer. Bu toplumsal bağ en yüksek düzeyde bir hukuk olan kardeşlik hukukundan beslenir. Her Müslüman bireyin birbirine kardeş olduğu salık verilir. Bu türden bir kardeşlik sisteminin devamlılığını sağlayan birçok toplumsal alt sistemde hem dinsel hem de örfi olarak tavsiye edilir. Kardeşler topluluğu olarak yaşayan inanmış bireyler karşılıklı ilişkilerini vermek üzerinden yapılandırır. Karşılıklı olarak yardım ve hediyeleşme, karz-ı hasen (Güzel borç verme), tasadduk (ihtiyacı olana karşılıksız verme) yoluyla güçlü bir toplumsal alt sistem oluşur. Özellikle verme fiilinin en içsel biçimi olan sadaka kavramı, kişinin başta kendisinde olmak üzere hayatın bütün birimlerine dağılır ve İslam toplumundaki bütün kesimleri birçok koldan birbirine bağlar. Ayrıca burada dikkat çekilmesi gereken en

önemli nokta İslam toplumunda ibadetler, inançlar, adet haline gelmiş günlük faaliyetler ve her türlü sosyal, hukuki münasebetlerin tamamen birbirine bağlı, iç içe ve birbirini tamamlar görünümde olduğu görülmektedir (Beşer, 1988: 55-56).

Özellikle sadaka sosyal güvenliği temin edici özelliği ile çok manidardır. Mecburiyet sistemi ve bunun devletçe takibi zekâtın temel karakteristiğidir. Kişinin kendisinden başlayarak hayatın tüm alanlarında yaygınlaştırdığı şartsız ve karşılıksız vermeyi sembolleştiren bir uygulamadır. Bu verme ile toplumdaki bireyler arasında duygusal ve dinsel tabanlı güçlü bir dağılım ortaya çıkacaktır. Bu verme toplumsal yabancılaşma ve sınıflaşmaya mani olacak bir sistemin ortaya çıkmasına da imkân sağlar.

Temelde İslam düşüncesi ferdin toplumsal yapı içerisindeki bir sistemle korunmasını öncelemektedir. Bu şekilde insandan insana yönelebilecek risklere karşı güçlü bir manevi toplumsal sistem inşa edilerek iradi riskler adeta kontrol altına alınmaya çalışılır.

Fakat insanın iradesi dışında başına gelebilecek ve insanı çalışma gücünden ve dolayısıyla kazançtan mahrum edebilecek hadiseler için sadece toplumsal ilişki sistemi yetmeyebilecektir. O halde cemiyeti teşkil ettiren fertleri kendi iradeleri dışında uğrayacakları tehlikelerin zararından kurtaracak bir sisteminde olması gerekir. Kişinin her bakımdan güvenliğinin sağlanması, toplumsal adaletin sağlanması, bireylerin her bakımdan toplumsal mevkilerinin yükseltilmesi, bireyin hürriyet alanlarının artırılması, servetin ve tasarruf yapma imkânının artırılması, kişi onurunun korunması, bireysel ve toplumsal refahın sağlanması amacıyla bir sistemin kurulması gerektiğinde devletin bu tüm süreç ve işleyişi yönetmesi gerekecektir (Yeniçeri, 1984: 373)

Batılı modern sosyal devlet'te mutlak anlamda tüm toplumsal yük devletin sosyal bir zorunlulukla tamamen üstündedir. Mülke ve içindeki insana sahiplik iddiasındaki bir devletin sosyal güvenceyi de mutlak anlamda sağlaması gerekmektedir. İslam sisteminde benzer risklerin karşılanması açısından devlet ve toplumsal sistem birbirinden keskin hatlarla ayrışmaz. Toplumsal yapı dinamikleriyle devlet ortak bir sürecin farklı aktörleri olarak işlev görürler. Bugün kullanılan anlamıyla sosyal devlet ya da sosyal devletin en temel tezahürü olarak sosyal güvenlik yaklaşımının nitelikleri üzerinden İslam'ın bu konudaki bakış açısını anlamak imkân dâhilindedir. Günümüzde hâkim yaklaşım etrafında sosyal devlet (tezahürü olarak sosyal güvenlik);

1. İnsan hakkıdır,
2. Bir devlet görevidir,
3. İrade dışı uğranılan tehlikelerin zararından kurtarıcı bir sistemdir,
4. Bu zararlara karşı fertlere azami ‘çalışma gücünü yeniden kazandıran’ ve asgari ‘insan şahsiyetine yaraşır gelir’ garantisini sağlayan bir sistemdir,
5. Koruduğu birim ailedir. Aile çevresinden mahrum ve başkalarının bakımını gerektiren fertler için toplumsal refah hizmetleriyle de sıkı işbirliğini gerektiren bir sistemdir (Yazgan, 1975: 28-29).

Yukarıda yapılan tanım açısından ele alındığında İslam toplumsal sistemi sadece ikinci maddede belirtilen durumla farklılaşmaktadır. Zira İslami uygulamada sosyal ihtiyaçlar bağlamında dinamik toplumsal sistem, ihtiyaçlarını devlete bırakmadan kendisi çözme eğiliminde hareket eder. Bu kültürün arka planında güçlü bir hukuk-ahlak-takva temelli bir dinsel sistem vardır. Bu sistemin gerçekleşmesinde ortaya kurumsal oluşumlar da çıkar. Devlet sistemin işlemediği noktalara gerektiğinde fıkıhla belirlenen daire çerçevesinde müdahale eder.

Ahlaki dinsel gereklilikler yanında iktisadi toplumsal risklerin karşılanmasındaki en önemli sistem zekât sistemidir.

Zekât; Dini terminolojide belirli hak sahiplerine –fakir ve yoksullar, zekât memurları, kalpleri kazanılmak istenenler, köleler, borçlular, dini konularda çalışma yapanlar, yolcular-verilmek üzere malın, Allah’ın tayin ettiği muayyen kısmının karşılıksız olarak verilmesi durumudur. Yazgan: ‘Tehlikeye uğrayan insanın tehlikenin zararlarından kurtarılması, sosyal güvenliği teşkil eder. İslamiyet’te bu güvenlik zekât yoluyla sağlanmaktadır’ demektedir (Yazgan, 1975: 24-25).

Günümüzde sosyal devlet uygulamaları, kamu harcamalarını vergi ve primlerle karşılamaktadır. Bu anlamda zekâta vergi ya da prim dememiz mümkün olabilir. Zekât fertten devlete doğru bir transfer olarak kabul edildiğinde bu yaklaşım doğru, ancak fertten ferde doğru da gerçekleşen transfer olduğunda durum değişecektir. Çünkü bilindiği üzere, zekâtı her ne kadar devlet toplayıp, dağıtsa da bu zekâtın mutlak bir şartı değildir. Devlet toplamadığı ya da topladığı halde tahsisi sarf yerlerine dağıtmadığı zaman dahi, mükellef zekâtını vermek zorundadır. Zekât mecburi oluşu ve ibadet telakkisi ile verilmediğinde devlet zoruyla da alınması gerekir. Bu durumda devlet tamamlayıcı ve denetleyici misyonuyla bir sosyal aktöre dönüşür (Beşer, 1988: 130-134).

Zekât temelde bir servet vergisidir. Gelirden değil doğrudan servetten alınır. Hâlbuki modern vergileme prensiplerinde iktidarın ölçüsü gelirdir. Bu anlamda eğer zekât bir vergi olarak düşünülürse İslami vergileme de iktidarın ölçüsü servet olmuş olur (Beşer, 1988: 130-134). Servet yoluyla ortaya çıkma ihtimali olan toplumsal farklılaşmayı törpülerken, günümüzde sosyal devletin müdahalesini zorunlu kılan risklerin çözümünde önemli bir rol oynar. Sosyal dayanışmayı temin eden yapısıyla sosyal devletin zorunlu müdahalelerini ortadan kaldırır.

Zekâtı sosyal devletin bir aracı olarak gösterebilecek en temel yönü, mecburi oluşu ve bir ibadet telakkisi içinde verilmediği takdirde, devlet zoruyla alınacağı ilkesidir. Temelde modern sistemlerde mecburiyet prensibi vardır. Zekât bu yönüyle bir sosyal güvenlik sistemi sayılabilir. Fakat dinsel bir gereklilikle temellendirilen zekât ancak verilmediğinde devletin müdahalesine imkân bırakır. Zekâttan tabiatı itibarıyla zenginler faydalanamazlar. Zekât gelirleri çoğunlukla sosyal güvenlik harcamalarına tahsis edilir.

Kuran, zekât geliri dışındaki diğer gelir çeşitleri; zekât, fey ve ganimetler, cizyeler, beytülmale verilen hediye ve tahsislerdir ve sosyal devlet anlayışı içinde harcanması gerektiğini ifade etmiştir. Temel amaç gelirin yaygınlaştırılarak belli ellerde toplanılmasına mani olmaktır (Yeniçeri, 1984: 387).

İslam mecburi sayılabilecek vergiler için ‘zekât’ veya sadaka’ terimlerini kullandığı gibi ‘hak’ terimini de kullanmaktadır. Zenginlerin servetindeki bu hak herhangi bir anlaşma yoluyla meydana gelen bir hak değildir. Doğrudan var olan ve miktarı belli bir haktır. Ancak olağanüstü durumlarda ‘nevaib’ denilen özel vergilerde alınabilir (Yeniçeri, 1984: 376). Bu durum Ferdi servetlerde başkalarını hak sahibi kılar ve devlet bu hakkı sahibine ulaştırır.

İslam sisteminde hem devlet gelirleri açısından hem de özel teşebbüsün sağladığı gelirler açısından bakıldığında herkes iktisadi gelişmeden adil bir pay almalıdır. Adil pay almak; ülkedeki toplam gelirin herkese eşit bir şekilde bölüştürülmesi değildir, Eşit gelir dağılımı; Nüfusun muayyen nispetinin, gelirin aynı nispetini almasıdır. Eşitliğin sağlanması herkese işine ve katkısına göre bir pay verilmesi adil gelir dağılımı için bir esas kabul edilmiştir (Yeniçeri, 1984: 376).

Genel olarak İslam düşünce sistemi, toplumsal yapının en küçük unsurundan başlayarak en büyüğüne yani devlete kadar ahenkli bir dayanışmayı öngörür. Öngördüğü sosyal dayanışma hayalci olmaktan ziyade pratik bir uygulamadır. Söz gelimi kendi komşusunun halini bilmeyen ve onunla ilgilenmeyen bir bireyin başka sosyal hamleler yapmasını anlamlı saymaz. Devlet de bu sistemin tamamlayıcısı bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam devleti sosyal yardımlaşmayı ve dayanışmayı kontrol altında tutmakta, toplumsal sistemin çözmediği çözemeyeceği süreçleri hem takip etmekte, hem de tamamlamaktadır. Sosyal dayanışmanın yeterli olmadığı özel kriz süreçlerine - savaş, afet ve toplumun tümünde ortaya çıkan yoksullaşma- ise doğrudan müdahale etme refleksi göstermektedir. Özellikle dini bir gerekçe ile yapılan zekâtın hem miktar, hem toplanması süreçlerini takip eden yapısıyla adeta gizli bir takip sistemini oluşturmuştur. Fakirlerin ihtiyacını gidermeye; ferdi çalışma, zekât ve yakınların nafaka mükellefiyeti yetmiyorsa devlet bunu gidermeyi üstüne alır. Devlet bu asli vazifesini gerçekleştirmezse fakir, devlet aleyhine dava açabilir. Devletin fertlerin zaruri ihtiyaçlarını temin mükellefiyetinden gayri Müslim vatandaşlarda istifade eder (Tabakoğlu, 1987: 38-42).

İslam toplumlarında toplumsal dayanışmanın dinamik yapısı sayesinde ilgili sosyal hizmetlerin karşılanması amacıyla, tamamı toplumsal orijinli kurumlar ortaya çıkmıştır. Nizami hale getirilen sosyal dayanışma sivil örgütlenmeler yoluyla işlevsel hale getirilmiş ve kontrol altına alınmıştır. Zenginlerden başlayarak tüm toplumun mensupları bu toplumsal sistemin parçası haline gelmiştir. Özellikle Selçuklularda ve Osmanlılarda karşımıza çıkan Vakıf ve Lonca gibi toplumsal sistemler İslam toplumunun güçlü dayanışma sisteminin önemli örnekleridir. Hatta zengin bir Müslüman olarak sultanlar ve hükümdarlar da bu sisteme dâhil olarak sosyal dayanışmaya yönelik katkılarını bu vakıflar ve müesseseler üzerinden yapmışlardır.

4.2. Osmanlı Sisteminde Sosyal Devlet anlayışı

Osmanlı Devleti, XIII. yüzyılın sonlarından XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam eden ve kendinden sonraki siyasal süreçlere de etkisi olan çok uzun ömürlü bir tarihsel deneyimdir. Bu uzun sürecin “klasik dönem” olarak isimlendirilen devresinde Osmanlı toplumunda halkın temel sosyal ihtiyaçlarının nasıl sağlandığı, sosyal güvenlik teknikleri olarak nelerin yer aldığı ve modern sosyal devlet anlayışıyla hangi noktada farklılık ve benzerlikler gösterdiği hep merak edile gelmiştir (Ağaoğlu & Hüdaioğlu, 1938: 62).

Yapısal özellikleri itibariyle Osmanlı deneyimi orijini, ideolojisi, tarihsel deneyimi ve kurumsal işleyişi itibariyle kendine has özellikler göstermektedir. Ana konumuz olan Sosyal Devlet kavramına Osmanlıda, Batılı deneyimdeki yüklenen anlamsal karşılıkla bakmak büyük yanılgılara sebep olacaktır. Bu gerçekten hareketle Osmanlı deneyimini ve devletin sosyal karakterini bu hassasiyetler etrafında ele almak gerekmektedir.

Genellikle Osmanlı Devletine ilişkin çalışmalarda yapılan Tanzimat öncesi ve Tanzimat sonrası ayırımı, Osmanlı Devleti'nde devletin sosyal karakterini anlama çabamızda da tercih edilebilecek bir sınıflama biçimidir. Hatta yapısal özellikleri itibariyle Osmanlı Devleti'nde sosyal sistemin işleyişi, biri Tanzimat'tan önceki devir (lonca devri) ve diğeri Tanzimat ve Meşrutiyet devri olmak üzere iki dönemde incelenmesi farklılaşmaları tespit anlamında belirgin avantajlar sağlayabilir. Bu anlamda ilk olarak klasik dönemin karakteristiği ve Tanzimatla ortaya çıkan farklılaşmalar bu kısımda ki önceliğimiz olacaktır.

Osmanlı yönetim anlayışına göre, devletin görevi, adaleti sağlamak, tebaanın can ve mal emniyetini temin etmek ve insanlara dilediği gibi inanma ve kendini geliştirme fırsatı vermekten ibaretti. Bunların dışında kalan ve bir toplumun gelişmişlik ve refah düzeyini gösteren eğitim, kültür, sağlık ve sosyal hizmet faaliyetlerini gerçekleştirmek görevi, sivil topluma bırakılmıştır (Öztürk, 2004: 35-40).

Osmanlı Devleti'nde bir nevi üretim ve tüketim birliği niteliği taşımış olan aile, yapısal olarak kişinin sosyal risklere karşı korunması bakımından çok önemli bir rol oynamış; aile içi yardımlaşma sosyal güvenlik sisteminin temelini oluşturmuştur. Gerçekten aile üyelerinden birinin hastalık, kaza ve ölümü halinde ortaya çıkan boşluk, gene aileye dâhil öteki üyelerin katkı ve yardımları ile giderilmiş, düzenin aksamadan işlemesine çalışılmıştır Kuşaklar değişmiş, fakat aile ocağında sürekli olarak çocuklar, çalışma çağında bulunanlar ve yaşlılar birlikte yaşamışlardır (Dilik, 1972: 25).

4.2.1.Klasik Dönemde Sosyal Sistem

Burada hemen vurgulamak gerekir ki, Osmanlı devleti, kuruluşundan itibaren bağlı bulunduğu İslâm dininin gereklerine göre bir hukuk sistemini ve toplum yaşantısını esas almıştır. Devlet, askeri personelin ihtiyaçlarını karşıladığı gibi, erkek ve kadın, hür ve köle, Müslüman ya da gayr-i müslim kim olursa olsun düşmüş olanlara yardım etmek zorundadır. Aynı zamanda dul ve yetimler devletin güvenliği altındadır. Okullar, hastaneler, camiler, belediye ve sosyal hizmetleri yapabilmek için gerekli olan tüm kamu binalarını inşa ettirmek,

yabancıların ağırlanması yolcu ve seyyahların yararlanacakları tüm eserlerle yol güvenliğinin sağlanması ve yolcular için sağlık tedbirlerinin alınması gibi görevlerin sahibidir (Yediyıldız, 1982: 34)

Devlet bu görevleri tek başına yüklenmekle beraber, daha toplumun oluşmaya başladığı ilk dönemden itibaren bu görevleri hafifletici ve destekleyici müesseseler doğmaktadır. Osmanlı toplumunda en gelişmiş ve yaygınlaşmış olan bu müesseselerden birisi de vakıflardır. Günlük hayatla sıkı bir bağı bulunan ve sosyal yaşayış üzerinde derin etkileri bulunan bu müesseseler Osmanlı sosyal sisteminin en önemli aktörleridir.

Vakıflar; Osmanlı Devletinde, bugün sosyal devletin görevleri arasında sayılan ekonomik ve kültürel hakların hemen tamamı vakıf kurumu aracılığıyla yerine getirilmiştir. Eğitim, sağlık, bayındırlık, imar, şehircilik gibi hizmetlerin yanı sıra, sosyal yardım ve dayanışma, sosyal güvenlik ve istihdamı artırıcı fonksiyonlar vakıflar tarafından devrin şartları çerçevesinde yerine getiriliyordu. Günümüzdeki sosyal güvenlik kuruluşlarının görevleri, Osmanlıda vakıflar tarafından üstlenilmiş, sahih ve gayri sahih vakıf kategorileriyle Osmanlı ülkesi tam bir vakıf cenneti haline gelmiştir (Tabakoğlu, 1993).

Sosyal adaletin, fırsat eşitliğinin, dengeli gelir ve servet dağılımının temini yönünden vakıfların çok önemli bir fonksiyon icra ettiği görülür. Gerçekten vakıfların, herkesin karşı karşıya gelebileceği yaygın fiziki ve sosyal riskler yanında bazen son derece tali riskler karşısında kişileri korumayı hedef aldıkları görülmektedir. Osmanlı devletinde vakıf müessesesi gelişiminin doruğuna varmış, çeşit, miktar ve kapsam, itibariyle çok inkişaf etmiştir. Osmanlı devlet yapısında toplumun hukuki, iktisadi, sosyal ve siyasi yapısını demokratik bir temel üzerinde geliştiren ve gelişmede istikrarı ve dengeyi temine yarayan en önemli müesseselerden biri vakıf müessesesidir (Doğan, 1999: 80-81)

Osmanlıda vakıf, devlet-halk münasebetleri açısından değerlendirildiğinde, toplumda, halkın devlete olan desteğini hiçbir zorlama olmaksızın yerine getirdiği müesseseler olarak görmekteyiz. Aynı zamanda; yalnız devlete desteği bakımından değil, zengin ve hali vakti yerinde olan kimselerin halk içinde kazandıkları mevkilerini ve itibarlarını da korumak düşüncesiyle veya içinde yaşadıkları topluma karşı bir vicdan borcunu getirmek niyetiyle bu müesseseleri kurmuş olmaları, toplumda karşılıklı saygı ve sevgi bağlarını güçlendirdiği gibi insanların birbirleri ile kaynaşmalarına da vesile olur (Şeker, 1984: 98).

Sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın ana unsuru olan vakıflar Osmanlıda Hayri ve Avarız vakıfları olarak ikiye ayrılır.

a)Hayri Vakıflar; Kendisinden yararlanılan ve hayır kurumları adı verilen vakıflardır. Bu tasnifteki vakfın içine camiler, mescitler, medreseler, imaretler, hastaneler, kütüphaneler, hanlar gibi müesseseler girer. Bunlar da vakıftan istifade edenler itibariyle herkesin yararlanabileceği ve sadece fakirlerin yararlanabileceği olarak iki kısma ayrılır (Akgündüz, 1988: 42). Birincisinden zengin ve fakir ayırımı yapılmaksızın herkes istifade edebildiği halde, ikincisinden ancak fakirler yararlanabilmektedir. Bu gibi vakıfların vakfiyelerinde açıkça yazılı olmasa da, örfi olarak bunların fakirlere tahsis olduğu kabul edilmiştir. Eğer vakıftan zenginlerin de yararlanması istenmiş ise, bu hususun vakfiyede açıkça belirtilmesi gerekli görülmüştür.

b)Avarız Vakıflar; Bu vakıflar daha çok **sosyal yardım** amacına yönelmiş olan vakıflardır. “Arıza”nın çoğulu olan “avarız” kelimesi, hastalık, fakirlik, zaruret veya yangın gibi durumları anlatmaktadır. Avarız vakıfları ise, hiçbir toplumun uzak kalamayacağı kesin ve zorunlu (hayati) ihtiyaçları gidererek insanın ızdırabını dindirmek için kurulmuş vakıfları anlatır. Bu yaklaşım riskleri ifade etmektedir. Avarız vakıfları, özellikle, mahalle veya köyde hastalanan fakirlerin tedavisi ve hastalık yüzünden kazanç sağlayamayanların bakımları ile kimsesizlerin ve çocukların hayatlarının korunmasını amaç edinmiştir (Şeker, 1984: 98). Avarız sandıkları ile tüm mahalle veya köy halkının veya içlerinden sadece fakir olanların vergileri ödenirdi. Yine umulmadık masraflarla yardımlara fon ayrılmıştı (Tabakoğlu,1993).

Osmanlı toplumsal sisteminin diğer en önemli yardımcı sosyal güvenlik aktörü loncalardır.

Lonca; Osmanlı Devleti’nde esnafın ilk karşılıklı yardımlaşmaları başka bir ifadeyle dayanışma sandıkları, birer meslek kuruluşu olan başta ahilik ve bunu takiben loncalar içinde başlamıştır. Sanayi Devrimine kadar Osmanlı imparatorluğu içinde zanaat ve küçük sanatlara dayanan sanayi ve esnaflık oldukça gelişmişti. Bunlardan mal sahibi, usta, kalfa ve çırak olarak çalışanların sayıları oldukça kalabalıktı. Ücretle çalışanlarla işveren durumunda bulunanların aralarındaki ilişkileri ve çalışma koşullarını loncaların kuralları, gelenekler, dinsel inançlar ve sözlü anlaşmalar düzenlemekte idi. Bunlar ayrıca lonca mensuplarından gereksinim içinde olanların sakatlık, yaşlılık, hastalık ve ölüm gibi nedenlerle gelirlerini yitirmiş olanlara nasıl ve ne ölçüler içinde yapılacağını belirlemekte idiler (Talas, 1997: 455).

Ortaçağın esnaf birlikleri, üyelerinin hammadde ve işgücünün sağlanması, mamullerin fiyatları ve hatta tüketimleri bakımından büyük çapta loncalara bağılılığı nedeniyle, çok geniş bir örgüte ve yetkiye sahip olmuşlar; bu sayede loncalar kolaylıkla bütün esnafı yardımlaşma sandığına girmeye ve mali katkıda bulunmaya zorlayabilmişlerdir. Başka bir anlatımla, ortaçağda loncalar ve bunlara ait yardımlaşma sandıkları devletçe ya da devletin öncülüğü ile kurulup örgütlenmiş değil; dinsel ve kültürel nedenlerden kaynaklanan esnafın karşılıklı dayanışma anlayışından doğmuştur. Bu sandıklar teberrular ve mesleki terfilerde ustalar tarafından verilen paralar ve muayyen sürelerle derecelerine göre esnaftan tahsil edilen hisselerle beslenirdi (Yazgan, 1969: 12). Loncaların kurdukları yardımlaşma sandıkları Türkiye’de sosyal sigortaların ilk çekirdeği olarak kabul edilebilir

Usta, kalfa, çırak münasebetlerinin baba oğul münasebetlerine benzediği, karşılıklı sevgi ve saygının yanında mutlak otoritenin cari olduğu lonca üretim düzeninde, tehlikelerin zararlarından fertlerin aile dayanışmasıyla ve bu sandıklar yardımıyla oldukça iyi bir şekilde kurtarılabilecekleri bir gerçektir (Yazgan, 1969: 12-13).

Osmanlı Anadolu'sunda nüfus az ve XVI. yüzyıldaki nüfus artışı durgun olduğu için ücretler yüksekti ve işgücü eksikliği vardı. Osmanlılar kalifiye işgücüne büyük önem vermişlerdi. Osmanlı sanayisi ve ticaret kesimlerinin çerçevesini oluşturan esnaf birlikleri rekabete değil, işbirliği, karşılıklı kontrol, imtiyaz ve tahsis ilkelerine dayandığı gibi bu ilkeler çalışma hayatının da esasını teşkil etmekte idi. Bu şartlar altında iş ve çalışma hayatı belli bir disiplin altına alınmış, liberal-kapitalist sistemdeki gibi herkesin istediği mesleği, istediği yerde ve istediği şekilde yapmasına imkân verilmemiştir.

Osmanlı ekonomisinde lonca sisteminin etkisiyle bir işçi sınıfı olmamıştır. Böylece emekçilerin teşkilatlanması sınıfsal karaktere bürünmediği gibi devlet düzeninin mekanizmalarından birini teşkil etmiş ve bu teşkilat işçi ile işvereni aynı çatı altında birleştirmiştir.

Osmanlı esnaf birliklerinin malî, adlî, idarî ve iktisadî özerklikleri, Türk toplumunun 'demokratik' vasıflarını aksettirmektedir. Tabiatıyla bunun Batı'nın sınıflı toplum yapısının bir sonucu olan demokratik kurumlarla ilgisi yoktur. Osmanlı ekonomisinde sanayi devriminin oluşmamasının sebeplerinden biri sınıfsal çatışmanın oluşmaması diğeri de ücretlerin nispi yüksekliğidir (Tabakoğlu, 2006: 72).

Sonuç olarak Osmanlı devleti, kuruluşundan itibaren bağlı bulunduğu İslâm dininin gereklerine göre bir hukuk sistemi ve toplum yaşantısını esas alan bir yapısal sistem kurmuştur.

Sosyal yaşama dair birçok görevi devlet tek başına yüklenmekle beraber, daha toplumun oluşmaya başladığı ilk dönemden itibaren bu görevleri hafifletici ve destekleyici müesseseler ortaya çıkmış ve Osmanlının genişlemesi ile doğru orantılı bir şekilde bu müesseseler de gelişmiştir. Osmanlı toplumunda da batılı anlamda sosyal devleti var kılan toplumsal ihtiyaçlar ortaya çıkmakla birlikte, millet devlet ortaklığı ile bu ihtiyaçlar karşılanmıştır.

Osmanlı özellikle Tanzimat’a kadar birçok sosyal güvenlik sistemini gerek askeri gerekse sivil alanda olsun vakıflar aracılığı ile yürütüyordu. Oldukça başarılı olan bu sistemde özellikle Kanuni Sultan Süleyman zamanında zekât verilecek yoksul insan bulunamadığı rivayet edilir. Osmanlıda var olan bu vakıf anlayışı zaman içinde farklı kalıplara bürünse de genel çizgileriyle Türkiye Cumhuriyeti’nde varlığını devam ettirmiş ve en önemli sosyal emniyet supaplarından biri olmuştur.

Tabii burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur, her dönem kendi gerçeğinin bir yansımasını ortaya koyar, kendinden önceki ve sonraki süreçlere eklemlenerek kendisini üretir. Bürokratik bir devlet olarak Osmanlı Devletinin en belirgin özelliği merkez ile çevre arasındaki uzaklıkta yatmaktadır. Çevreden bağımsızlığı ve bu anlamda sahip olduğu otonomi, devletin kendine özgü örgütlenme ve yapılanma biçimini ortaya çıkarmıştır. Merkezi otoriteden bağımsız bir hareket alanı ve aynı zamanda Batı Avrupa da görülen şekliyle mülkiyet haklarına sahip olan bir sivil toplum unsuru yoktur. Merkezi otoritenin normları, desteğini nispeten halkın kültür ve değerinden almış olsa da temelde devletin kendine özgü normlarıyla pekişen sui generis ‘kendine özgü’ normlardı. Bu nedenle devlet ile toplum arasındaki ilişki bir sözleşme ya da uzlaşma esasına değil, devletin topluma baskın geldiği esasa dayanmaktaydı.

Tabii bu ihdas kılınmış hareket alanı bir tekâmül sonucu oluşmuş değildir. Devletin Osmanlı toplumunda kutsanan yapısı devlete yüklenen misyonla alakalı bir şeydir. Toplumsal kodlara bakıldığında önceliğin birey merkezli değil kollektivite merkezli olduğu görülür. Bireycilik bu kültürde sapıklıkla özdeş tutulmuş ve devlet, ulus, millet veya bunların alt birimlerine karşı aşkın bir duyarlılık gelişmiştir. Osmanlı kültürü bu yönüyle kollektivite’yi bireyciliğin üstüne çıkaran bir yapıdadır (Güneş, 1983: 33). Değişim serüveni olarak indivüalist değişim biçimlerine iltifat etmesinin gecikmesi ve bugün bile bu türden değişim istemlerine halkın iltifat etmemesinin gerekçesi bu kültür kodlarında aranabilir. Hatta ekonomik ve sosyal sorunlara rağmen toplumsal çözülmenin olmaması sosyal bilimcileri şaşırtan dirençte bu özellik etrafında açıklanmış olsa abartılmış olmaz. *(Özellikle Türkiye de sosyal taban oluşturmaya yönelik sivil toplum arayışları ve STK lar’ın çalışma biçimlerinde ki tüm alımlığa*

rağmen taban bulamamış ama bugün insani yardım ve dayanışma amaçlı STK'lar konusunda ciddi bir toplumsal hareketlilik oluşmuştur. Geleneğinden gelen Bu kolektivist taban tetiklendiğinde Türk toplumu harekete geçebilmektedir).

4.2.2.Tanzimat Sonrası Devletin Sosyal Karakterindeki Dönüşüm

Osmanlı Sosyal güvenlik sistemini klasik özellikleri itibariyle incelediğimizde karşımıza çıkan en önemli gerçek şudur. Osmanlıda sosyal devlet işlevselliği açısından Batıdaki sosyal devletten farklı bir tezahürle ortaya çıkmıştır. Genel anlamdaki totaliter yapısı yanında ve son iki yüz yıllık sosyo-ekonomik süreçlerin de etkisiyle ortaya çıkan Batılı sosyal devlete karşın Osmanlıda daha lineer, dayanışmacı, katılımcı bir toplumsal sistem mevcuttur. İktisadi sosyal hayatta ki etkin gücü ile loncalar, sosyal hayattaki çok fonksiyonlu yapısıyla vakıflar, iktisadi kaynaklı toplumsal kamplaşmanın en önemli engeli zekât kurumu ile özgün bir form ortaya çıkmaktadır. Modern sosyal politika perspektifi ve paradigmaları açısından bakıldığında tanımlama ve tasnifinde zorluk çekilen Osmanlı sosyal hizmet sistemi sağladığı toplumsal kazanımlar açısından özgün ve güçlü tarafları olan bir uygulamadır. Geleneksel dönemlere ait olan klasik Osmanlı sosyal hizmet sistemi çöküş döneminde zarar görmüş ve zaman içinde de ortadan kaybolmaya yüz tutmuştur. Yeni durum karşısında Osmanlı devleti acil tedbirler alarak sürece müdahale etmek zorunda kalmıştır. İktisadi ve sosyal hayatta devlete yeni zorunlu işlevler yükleyen bu süreci kısaca ele almak gerekmektedir.

Osmanlı devleti 16. yüzyılın ikinci yarısında, o dönem için oldukça yeterli denebilecek bir sanayiye sahipti. Tarım ve sanayi Osmanlıyı dışa bağımlı hale getirmeyecek düzeyde iyiydi. Fakat makine çağının doğuşu ile birlikte 18. yüzyılın sonlarından itibaren yerli sanayi yeni tekniğe ayak uyduramayarak gerilemeye başladı. İnsanlığa ekonomik anlamda geniş olanaklar ve ilerlemeler sağlamış olan Sanayi devrimi Kapitülasyon rejimi ile birlikte Osmanlının çöküşüne imkân hazırlamıştır. 19. yüzyıldan başlayarak Osmanlı devleti geri tarımsal tekniklerle üretim yapmaya çalışıyordu. Korumadan yoksun olan zanaat, küçük sanatlar ve atölye üreticiliği Avrupa'nın yeni tekniğine, makinelerine ve onun ürettikleri mala karşı koyamadılar, rekabet edilemediği için kapitülasyonların sonuna kadar Osmanlı pazarını yabancı mallar istila etmiştir (Talas, 1992:36). Osmanlının endüstri yaşamını ise, ordunun ve devletin gereksinimlerini karşılamak için Devlet sermayesi ile kurulan işletmeler ile daha çok yabancı girişimler sonucu ortaya çıkan işletmeler oluşturmaktadır. Bu işletmeler ise daha çok iktisadi devlet kuruluşları niteliğinde olup, kömür ve maden üretimi, gemi yapıcılığı ve

onarımı ile savaş ve dokuma endüstrisi kollarında görülmektedir (Koray, 2000: 99). Bu endüstrileşme süreci yanında Osmanlı da uzun yıllar hâkim olan loncalar ve küçük sanatkârlar, Batıdaki endüstri devrimiyle olumsuz yönde etkilendiler. Çünkü Batı Avrupa’da endüstri devrimiyle çöken küçük sanatlarda çalışan usta ve kalfalar endüstrileşmenin ortaya çıkardığı yeni üretim biçiminde fabrikaların nitelikli işçilerini oluştururken, Osmanlı imparatorluğunda sanat sahipleri bu geçişi gerçekleştirememiş, Batıdan gelen endüstri ürünleriyle rekabet edememiş ve ülkedeki endüstrinin yetersizliği karşısında işsizliğe sürüklenmiştir (Koray, 2000: 99). Osmanlı devletindeki daha sınırlı ve dağınık sosyal koruma sistemi modern anlamda bir dönüşüm geçirememiş ve ortaya çıkan dönüşüm karşısında hazırlıksız yakalanmıştır. Daha önce Tezgâh ve el sanatlarına dayalı tarım dışı alanlarda; hastalık, kaza ve ölüm gibi risklere karşı loncalar içerisinde oluşturulan orta sandıklarınca sağlanmaya çalışan sosyal güvence sağlanamamaya başlamıştır. Küçük sanatların zayıflaması, bunların mesleki organizasyonları olan Loncaları da etkilemiş ve 19. yüzyılın ortalarına doğru ‘Türk sanayinin modern esaslar dairesinde gelişebilmesi için siyasi ve ekonomik şartların uygun olmadığı bir dönemde’ Mecelle ile ortadan kaldırılmıştır. 1860 yılında kabul edilen Mecelle çalışma ilişkilerini düzenleyici ilk yasadır (Serter, 1994: 115). Bu dönemde çalışma hayatı ile ilgili pek çok düzenleme ve tüzük çıkarılmasına rağmen hepside ilişkilerin düzenlenmesinde Mecellede olduğu gibi bireyci görüş egemen olmuştur (T.C Çalışma Bakanlığı, 1973:127). Mecelle ile yapılan bu müdahale devletin iktisadi hayata ve çalışma sistemine yaptığı ilk önemli ve zorunlu müdahale olması açısından oldukça önemlidir.

Osmanlı devletinin dengesinin bozulmasının sebebi, iç çelişkilerden daha çok dış dinamiklerden ileri gelmiştir. Avrupa’ya giren ham madde ve altının merkantilist ekonomik güçler yaratması, sonrada sanayi devrimine temel olan manüfaktürün yeni buluşlarla yaygınlaşması, kısaca kapitalizmin doğuşu Osmanlı düzenini sarsan nedenleri yaratmıştır. Osmanlı toplumunun batıdaki bu dönüşümün etkisinden kaçması mümkün olamamıştır. Osmanlı, toplumsal ve iktisadi yapısını bozan etmenlerden bir diğeri de fiyat hareketleridir. Bütün Avrupa’da ortaya çıkan buhranın etkileri Osmanlıya da etki etmiştir (Çandar, 2003: 45-55).

Osmanlı iş hayatının kontrolünü elinde bulunduran ve Osmanlı sosyal güvenlik sisteminin en önemli aktörü sayılabilecek lonca sistemi çok uzun süre varlığını sürdürmüştür. XIX. yüzyılda Avrupa’nın makineleşmesi ve özellikle yüzyılın sonlarına doğru büyük fabrikalar kurması ile artan rekabet gücü, devleti iktisadi bakımdan artık iyice etkisi altına

almış, günün liberal anlayışı ve özellikle kapitülasyonların bu sarsıcı ve yıkıcı rekabete karşı konulmasını engellemesi, öte yandan çok az da olsa yurt içinde yer yer makineli üretimin başlaması yüzünden devlette küçük sanayi iyice çökmüştür. Bunun sonucu olarak esnaf loncaları ve bunların kurmuş oldukları yardımlaşma sandıkları gittikçe sarsılarak XIX. yüzyılın sonlarında bütünüyle ortadan kaybolmuşlardır (Dilik, 1972: 25).

Loncaların kapatılması ve Mecelle ile iş hayatına yönelik hukuki müdahalelerin yapılmasının hemen ardından ilk sosyal güvenlik kararı olarak 1865 tarihinde Ereğli kömür havzası için ‘Dilaver Paşa Nizamnamesi’ çıkarılmıştır (Talas, 1992: 36). 1 Nisan 1866’da kurulan ilk işçi örgütü ‘Amelperver Cemiyeti’ zanaat öğretme, araç gereç sağlama ve iş bulma gibi amaçları ile yetersiz de olsa bir sosyal güvenlik uygulaması olarak kabul edilebilir (Çeçen, 1973: 30-50) . Yine 1866’da kurulan ‘Askeri Tekaüt Sandığı’ ilk resmi sosyal güvenlik kurumudur. Bunu 1881’de sivil memurlar için kurulan emekli sandığı izlemiştir. 1890’da Seyrisefain Tekaüt sandığı, 1909’da askeri ve mülki sandıklarla Tersane-i Amirenin işçi ve memurları için emeklilik ve malullük sandığı, 1910’da Hicaz Demiryolu Memur ve Müstahdemlerine hastalık, kaza halleri için yardım sandığı, 1917’de Şirket-i Hayriye Tekaüt Sandığı kurulmuştur. Osmanlıda ücretli emeğin geliştiği meslek ve bölgelerde sosyal güvenlik oluşumları ortaya çıkmaya başlamıştır.Daha önce lonca sistemi ile koruma altına alınan emek ve emek sahibi yeni sistemle devletin müdahalesi ile güvence altına alınmaya çalışılmaktadır (www.onlinedergi.com/autfm/admin/yayin)

Tanzimat ve meşrutiyetten sonra devlet hizmetinde çalışan sivil ve askerlerin emeklilik durumlarını güvence altına alan ve bunların dul ve yetimlerini de kapsayan düzenlemeler yapılmıştır. Devlet kesiminde kamu hizmetlerinde çalışanların ve onların aile bireylerinin yaşlılık, malullük ve ölüm sigortaları böylece eski bir tarihe kadar uzanmış bulunuyordu ve bu güvencenin finansmanı kişinin ve devletin katkıları ile sağlanıyordu. Mülkiye, askeriye ve ilmiye adı altında üç kategori emekli sandığı kurulmuştur (Talas, 1992: 36-39).

İş hayatına yönelik olarak 1908 İkinci Meşrutiyet’le birlikte ortaya çıkan özgürlükçü ortamda büyük kentlerde sayıları yüz bine ulaşan ve kötü çalışma koşulları altında çalışan işçilerin bazı talep ve buna bağlı grevleri olmuştur. Bu grevlerin ortaya çıktığı işyerleri genellikle yabancı sermayeye ait iş yerleridir. Bu grevin etkisiyle Osmanlı Devleti endüstriyel ilişkilere doğrudan doğruya bir müdahalede bulunmuştur. Devletin ‘Tatili Eşgal Kanunu ile yaptığı müdahale yasakçı bir müdahale olarak algılanmıştır.

19. yüzyılda İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkelerde işçi ve işçi sorunlarıyla ilgilenen sendikalar mevzuatla yasaklanmıştır. Uzun mücadeleler sonunda asrın ikinci yarısında bu yasaklar kaldırılarak, sendikalar meşruiyet kazanmıştır. Ülkemizde ise böyle bir yasaklanma olmamıştır. 1866'da kurulan 'Amele Perverler Cemiyeti' adlı sendika işverenle toplu sözleşme müzakerelerine girmiş, ücret ve grev hakkı üzerinde kazanımlar bile elde etmiştir. Bu tarihte yabancıların tesiri ile ittihat ve Terakki partisi devrinde sendikacılık ve grev serbestisi sona ermiş, bu durum 1963'e kadar devam etmiştir (Zaim, 2005: 561-563). 1909–1923 arası harp devirleridir. Esasen bu dönemlerde yeryüzünde otoriter rejimlerin hâkim olmaya başladığı dönemdir. Neo klasik iktisadi doktrin içinde iktisadi dengeyi sağlayamayan devletler, Rus ihtilalinin ardından Komünizmden de korkarak buhran ve işsizliği önleme adına mihver devlet sistemine geçerek iş gücüne yönelik tüm özgürlükleri kısıtlamışlardır (Zaim, 2005: 561-563).

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri Osmanlı da bir geçiş dönemi özelliği taşımaktadır. Tanzimat'tan itibaren devletin ekonomik, siyasal yapılarında kimi reformlara girişilmiştir. Tanzimatla birlikte Osmanlı devletini yönetenler daha çağdaş bir toplum ve devlet yaratma düşüncesine yönelmişlerdir. Birçok yönden maddesel gücünü kanıtlamış olan Avrupa, bundan böyle Osmanlı yöneticilerini daha yakından ilgilendirmeye başlamıştır (Talas, 1992: 39). Güçlü geleneksel toplumsal sistemi, yeni modernleşme çabası ile Osmanlı devleti her açıdan Tanzimat döneminde geçiş dönemi özellikleri gösterir. Bazı geleneksel kurumlar sona ererken, devam eden gelen toplumsal ihtiyaçlar etrafında yeni sentez oluşumların da ortaya çıktığı görülmektedir. Lonca sistemi Tanzimat sürecinden olumsuz etkilenmiş olsa da devlet yaşadığı tüm zorluklara rağmen koruyucu özelliğinden taviz vermemiştir. Geciken sanayileşmeye rağmen emeğin korunmasına yönelik önemli tedbirler alınmıştır. Geçiş dönemi ve dönemin etkilerinden Osmanlı toplumsalının en dinamik ve köklü kurumu olan vakıflarda etkilenmiştir. Toprak kayıpları yanında artan savaş ve yoksullaşma ile vakıflara en çok ihtiyaç duyulan zamanda işlevselliğin de ve kurumsal yapılarında zorunlu değişimler ortaya çıkmıştır.

Klasik Osmanlı döneminde vakıf müessesesi gelişmesinin doruğuna varmış, çeşit, miktar ve kapsam itibariyle çok inkişaf etmişti. Osmanlı Toplumunda cemiyetin hukuki, iktisadi, sosyal ve siyasi yapısını demokratik bir temel üzerinde geliştiren ve gelişmede istikrarı ve dengeyi temine yarayan başlıca iki önemli müesseseden biri vakıf'tır. Yine Osmanlının

toplumsal yapısını, sosyal siyaset mantığı açısından ele aldığımızda sosyal adaletin, fırsat eşitliğinin, dengeli gelir dağılımının temini açısından da vakıflar çok önemli müesseselerdir.

Vakıflar, hayat şartları bakımından insanlar arasında büyük ölçüde adaletin sağlanması ve farklılıkların kaldırılması açısından da önemli bir role sahiptir. Bilhassa Osmanlı devletinin sosyal refah düzeyini en iyi biçimde bize gösteren imaret sistemi, vakıf müesseselerinin en dikkate değer olanıdır. Bu tesislerde vakıf hizmetlilerine, mektep ve medrese talebelerine, fakirler ve yolcular gibi kimselere, durumuna göre üç öğüne kadar yemek verilmiştir. Müslüman olsun olmasın, bütün insanlığa tahsis edilmiş hastanelerde ‘Bimarhane, Darüşşifa’ ise, bedeni ve ruhi hastalıkların tedavisi yapılmıştır. Yine fakir, vergilerini ödeyemeyecek kişiler için kurulmuş avarız vakıfları da Osmanlı sosyal hayatının güzel bir numunesidir (Halaçoğlu, 1993: 439)

Osmanlılarda çağdaş sosyal güvenlik sisteminin işlevleri vakıflar tarafından görülmektedir. Osmanlı döneminde vakıflar genellikle kadılar ya da kazaskerler tarafından yönetilmekteydi. Vakıfların tamamının yönetimiyle ilgili makama Evkaf-ı Hümayun Nezareti deniyordu. 1838 tarihi itibarıyla bu makam Bakanlık statüsüne yükseltilmiş oluyordu. Tanzimat döneminde vakıfların durumu alınan bir idari kararla askıya alınmış oldu. Böylece devletin vakıflara müdahalesi başlamış oldu (Zaim, 2005: 90-95).

Osmanlı devletinin kuruluş ve yükselme dönemlerinde sosyal hayatın en önemli kurumu olan vakıf müessesesi Tanzimatla birlikte merkezi idarenin denetimi altına alınmıştır. Osmanlı sosyal güvenlik sisteminin tamamını oluşturan vakıfların denetim, gözetim işlerini yürütmek amacıyla 1826 yılında Evkaf Hümayun Nezareti kurulmuştur (Öksüz, 1988: 50). Evkaf Nezaretinin kuruluş sebepleri arasında iç ve dış etkilerin rolü vardır. Bilhassa Osmanlının son dönemlerinde dağınık vaziyette olan vakıfların tek elde toplanması, vakıf sektöründe baş gösteren yolsuzlukların ortadan kaldırılması, devlet çatısının Batı tarzı merkeziyetçi bir anlayışla yeniden organize edilmesi ve vakıf potansiyelinden devletin diğer sektörlerinde yararlanma fikri kuruluş sebepleri olarak sayılabilir (Öztürk, 1995).

Evkafı Hümayun Nezaretinin kuruluşu kamu maliyesi açısından değerlendirildiğinde şöyle bir durum ortaya çıkar. Bütçenin tekliği ilkesinden hareketle, Tanzimat’ın getirdiği en önemli yeniliklerden biri de, her türlü devlet gelirinin devlet hazinesine girip, her türlü giderinde yine aynı hazineden ödenmesi ilkesinin bir sonucu olarak merkezi otoritenin

güçlendirilmesi düşüncesidir. Gerek Batıda meydana gelen modern devlet anlayışındaki gelişmelerin Osmanlılara tesiri, gerek vakıfların Osmanlı Devletinin son dönemlerindeki dağınıklığı ve denetimsiz kalmaları ve gerek vakıfların gelirlerinin giderek azalması nedeniyle yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalması gibi bazı mülahazalar vakıfların tek elden idare edilmesinde rol oynamış olabilir. Bu düşüncenin oluşumunda Batıda meydana gelen maddi kültürdeki gelişmelere ayak uydurma kaygısının payı büyüktür. Hangi düşünceden kaynaklanmış olursa olsun temel neden vakıfların ıslahı amacına dayanmaktadır (Ertem, 2005: 31-34).

19.yüzyılın başlarında Osmanlı Devletindeki mevcut vakıfların oldukça eski tarihlere dayanması, yılları itibariyle vakıf binalarının harap olmasına neden olmuştur. Yine aynı tarihlerde Osmanlı Devletinin savaşımlardan yenilgiyle ayrılması, hem vakıf eserlerinin harap olmasına hem de bu alana ayrılan gelirlerin azalmasına neden olmuştur. Islah amacıyla merkezi idareye bağlanan vakıflarda istenen sonuçlara ulaşılamamış, vakıfların gittikçe bozulan yapısına engel olunamamıştır (Ertem, 1997: 114-116).

Tanzimat'tan sonra sosyal güvenliği sağlamaya yönelik vakıf statüsündeki sandıkların tamamen devletin eline geçmesiyle Tanzimat projesi gereğince devletleştirme ve merkezileştirme vakıflar konusunda da gerçekleşmiş oldu. Bunun sonucu olarak devletin sosyal güvenliğe tamamen hâkim olma isteği 1866'da Askeri Tekâüt Sandığı ile 1880'de kurulan Mülki Tekâüt Sandığını kurmasıyla sonuçlanmıştır (Yazgan, 1981: 38). Tanzimatla birlikte bir yandan klasik dönemin sandıkları devletleştirilip tek elden yönetilmeye başlanırken bir yandan da dönemin Yerlileşme ve Batılılaşma esprisine uygun olarak 1865 yılındaki Dilaver paşa nizamnamesi ile başlayarak ikinci meşrutiyet sonrasına kadar birçok düzenleme yapılmıştır.

Tanzimat dönemi boyunca sosyal güvenlik açısından görülen en önemli durum, vakıfların 19. yüzyıl boyunca işlevlerini yitirmeleri, imkânlarının devletin eline geçmesi ve geleneksel formda işleyen sosyal sistemin çözülmesidir (Özbek, 2002: 25). Bu çerçevede merkezileşme ile beraber gelişen yoksullarla ilgili faaliyet alanlarının şekillenmesi üzerine yapılan hukuki düzenlemeler, Osmanlının 'modern' anlamda bir sosyal devlet olması olarak ifade edilmektedir (Özbek, 2006: 36).

Vakıf müessesesinin Osmanlı Devletinde çok önemli sosyal, iktisadi ve kültürel işlevler üstlendiği açıktır. Vakıfların Osmanlı Devletinde gördüğü fonksiyonlar göz önüne alındığı takdirde, sosyal hayattaki etkinliği ortaya çıkacaktır. Kamusal alanda ve özel alandaki payı çok

yüksek düzeylerde olduğu için gerek vakıfların fiziki yerleşkelerinin sosyal bütünleşmeye elverişli olması, yani külliye biçiminde oluşturulan vakıfların toplumsal kaynaşmayı kolaylaştırıcı sosyal merkez işlevi görmesi ve yerleşim yerlerinin oluşumunda vakıf müessesesinin şehrin merkezinde yer alması, gerek vakıfların bütün toplumsal ihtiyaçları giderici özellikler taşıması, yani Osmanlı Devletinde kamu hizmetlerinin sosyal güvenlik ve sosyal dayanışma gereksinimlerinin vakıflar tarafından yerine getirilmesi ve gerek vakıf müessesesinin yeniden gelir dağıtan müesseseler ve gelir- servet dağılımını düzenleyen müesseseler olarak, sosyal tabakalaşma piramidinde meydana getirdiği olumlu değişiklikler nedeniyle toplumda denge unsuru olan orta sınıfın gelişimine, bir başka ifadeyle orta sınıflaşmaya neden olması sonucu toplumda sosyal barışı ve sosyal istikrarı sağlaması vakıf müessesesinin sosyal bütünleşme açısından ne kadar önemli müesseseler olduğunu ortaya koymaktadır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Osmanlının son döneminde yapılan merkezileşme çalışmaları sonucu Osmanlı toplumundaki sosyal, iktisadi ve kültürel payı gittikçe küçülen vakıf müessesesi, beraberinde yanlış karar ve politikalar yüzünden meydana gelen bozulmalar nedeniyle yok olma noktasına gelmiştir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte yepyeni bir düzenlemeye tabi tutulacak vakıf müessesesinin kaderi değişmeyecek Türk toplumsal hayatındaki etkinlik alanı gittikçe küçülecektir (Ertem, 1997: 126).

Vakıflar, on dokuzuncu yüzyıl boyunca sosyal yardım işlevlerini önemli ölçüde yitirmişlerdir. Bu süreç içerisinde Osmanlı padişahları hayır işleri için vakıf kurumuna daha az ilgi göstermişlerdir. Dönemin padişahları şaşırtıcı düzeyde az vakıf kullanmışlardır.108 yıllık süre zarfında sadece 27 vakıf kurulmuştur (Öztürk,1995). Örneğin son derece karmaşık ve zengin bir sosyal yardım ve hayır sistemi oluşturan Abdülhamit, bu sisteme mali kaynak sağlama hususunda vakıfları nadiren kullanmıştır (Özbek, 2002: 25). Vakıf sisteminin artan yeni ve yoğun ihtiyaçları karşılayabilecek dinamizmden uzak olması ve değişen sistem gereğince devletin yoksunlaşan tüm sosyal sınıfların hamisi olmak zorunda kalması ile açıklanabilir. Nadir Özbek Osmanlıda sosyal Devlet isimli çalışmasında bu durumun Abdülhamit rejiminin monarşik gizeminin bir tezahürü olduğunu düşünür. Bu monarşik refah sisteminin Abdülhamit'in kişiliğinde sembolleşen siyasi rejimi meşrulaştırma işlevi gördüğünü ifade etmektedir. Özbek çalışmasında ilgili dönemdeki gönüllü yardım faaliyetlerini inceleyerek, sivil toplumun yokluğu, zayıflığı veya kamusal alanın az gelişmişliğinin dönemin otokratik yapısının bir tezahürü olduğu kanısındadır. Klasik dönemin güçlü refah sistemini

anakronik bir yanılgı olarak algılayan kimi sosyal bilimcilerin Tanzimat'ın etkisiyle devletleşen sosyal yardım ve yeni refah sistemini eleştirmeleri oldukça şaşırtıcıdır.

Burada dikkatlerden kaçan bazı noktalar olduğu aşikârdır. Zira artan uluslar arası restleşmelerin ve savaş tehlikesinin gölgesinde çöken sosyal sistemi ve toplumu ihya vazifesini üstlenen dönemin padişahları ya otokratik ya da totaliter olmakla itham edilmektedir. Yapılan muhakeme Batıda sosyal devletin konumlandığı nokta merkeze alınarak yapılmaktadır ki tam olarak bu gerçekleri görmeyen yaklaşımların yoğun bir anakronik hal içinde olduğu açıktır. Batıda kapitalizm, küreselleşme ve ulus devlet bileşeninde okuduğumuz sosyal devletin Osmanlı da kendine özgü farklı bileşenleri vardır. Osmanlı'nın son dönemindeki sanayileşme sürecinin, batılılaşma arayışlarının devlete biçilen yeni misyonun bu oluşuma muhakkak etkisi vardır. Osmanlı toplumunun dünya ekonomisiyle bütünleşmesinin getirdiği iktisadi ve sosyal hareketliliğin doğurduğu sorunlara eski refah sistemi artık cevap veremez hale gelmiştir (Özbek Nadir; 2002: 53). Fakat bize göre Osmanlıda sosyal devleti ortaya çıkaran temel saikler daha farklıdır. Bunlardan ilki geleneksel sosyal sistemin çökmesidir. Lonca ve vakıflardan oluşan sosyal sistemde güçlü bir sivil enerji vardır ve oldukça dinamiktir. Özellikle savaşlar ve oluşan ciddi dış tehditlerde devletin mağdur tebaasına karşı acil tedbirler almasını ve müdahale etmesini zorunlu kılmıştır. Osmanlıda sosyal devleti ortaya çıkartan temel sosyal gerekçenin savaşlar ve savaşla ortaya çıkan mağduriyet olduğunu söylersek çok abartmış olmayız.

Osmanlı devleti, 19. yüzyıl boyunca sosyal hayatın birçok alanında nüfuzunu artırmıştır. Önceki dönemlerde, devletle ilişkisi hayli sınırlı olan alanlar, modern teknolojik imkânlarla donatılmış bürokratik devletin yeni fonksiyonlarının icra edildiği alanlar niteliğini kazanmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse bu yüzyıl zarfında 'tehvini ihtiyacat, temin-i refah ve saadet hali' konusunun gittikçe artan bir biçimde merkezi devletin gündemine oturmuş olduğu görülür. Ahalinin refahını, sağlığını ve mutluluğunu güvence altına alma ve üretkenlik kapasitesini geliştirme doğrultusundaki bu gündemi, devletin bir sosyal devlet biçiminde şekillenişinin en önemli tezahürü olarak değerlendirmek gerekmektedir (Özbek: 2002: 53).

Savaşlarla yeni ve öncelikli bir gündem oluşmuştur. Balkanlarda başlayan savaş ve özellikle 1897 Yunan muharebesiyle 'evlad-ı şüheda ve malulin-i guzat-ı asakiri şahane' yani şehit aileleri, sakat ve yaralı askerler ve gaziler ön plana geçmiştir. Basının da yardımlarıyla bu kesimlere yönelik ciddi bir seferberlik olmuştur. Bu kategoriler dışında yetim ve dullar devlet tarafından tekaüt sandıkları çerçevesinde koruma altına alınmıştır. Fakru zarurete düçar olanlar,

muhtacin, muhtacin-i zürra, müsabin, aceze ve aceze-i hüccac, eytam e eramil, mazulin gibi kavramların, Osmanlı belgelerinin dilinde yoksulluğun meşruiyet sınırlarını çizdiğini söyleyebiliriz. Bu meşruiyet sınırlarının dışında serseriler, dilenciler ve fuhuş yapan kadınlar bırakılmıştır. Süreç içinde bu sınıfların denetimi içinde ‘mürur tezkeresi’ gibi kontrol teknikleri geliştirilmiş ve şehirler bu kesimlerden arındırılmaya çalışılmıştır (Özbek, 2002: 54).

Kısaca Tanzimat’ın devletleştirme eğilimiyle Geleneksel kurumlara el koyması gelişen sosyo ekonomik süreçler karşısında toplumsal yapının kendi iç direnç sistemini ortadan kaldırmıştır. Bu tür bir devlet müdahalesiyle klasik toplum-devlet konumlanışı ciddi bir zafiyete girmiştir. Tüm sosyal sorunlarla devlet ilgilenmek zorunda kalacaktır. Cumhuriyet dönemine kadar devam edecek bu sürecin kendisine has karakteri olduğunu söylemek mümkündür. Cumhuriyetin kuruluşu ve modern devlet yapısına geçilinceye kadar temel sosyal ihtiyaçları karşılamak amacıyla Osmanlı Devletinin son zamanlarında, sosyal yardımlarda dolaylı ve dolaysız olarak görevli müesseseler kurulmuştur. Sağlık hizmetleri ile ilgili olarak kurulan hastaneler, yaşlı ve bakıma muhtaçların bakım ve korunması amacıyla “Darülaceze”, özellikle savaşlar neticesinde ailesiz kalan yetimlerin korunması amacıyla “Darüleytamlar” ve hasta, yaralı askerlere yardım etmek amacıyla “Kızılay” gibi kurumlar da önem kazanmıştır.

Özbek’e göre, Tanzimat’la başlayan ve Birinci Dünya Savaşı bitimine kadar süren süreçte (1839-1918) Osmanlı’da sosyal yardım üç ana karakter taşımaktadır. Buna göre ilk aşamada sosyal yardım uygulamaları, özellikle Tanzimat sonrasında şekillenmeye başlayan merkezi devlet hazinesinden yoksullara dönük maaş ödemeleri şeklindedir. İkinci aşamada, 2. Abdülhamit’in, kişisel ihsanları ve sadakaları vasıtasıyla yaptığı yardımlar. Üçüncü aşamada ise, sosyal yardım, II. Abdülhamit iktidarını deviren ve II. Abdülhamit’in izlerini silmek gayretleri ve modern bürokratik bir sosyal yardım sistemi kurma çevresindeki girişimlerdir.

II. Abdülhamit dönemi refah sistemi geçiş dönemi özellikleri açısından incelemeye değer bir mahiyettedir. Osmanlı devletinin geleneksel refah sisteminin çözülmesiyle, devlet tüm toplumsal ihtiyaçları karşılamak zorunda kalacaktır. Osmanlı devletinin resmi ve bürokratik kurumlarıyla bir refah devleti görünümü almamış olmasına rağmen (Özbek, 2002: 171). Özellikle II. Abdülhamit’in yoksul ve ihtiyaç sahiplerine yapmış olduğu yardım ve ihsanlarla refah devletinin işlevleri ikame edilmiş ve bir bakıma geçiş formunda bir refah devleti inşa edilmiştir. Özellikle Abdülhamit dönemini, tüm karakteristik öğeleri açısından inceleyen Nadir Özbek’in çalışması önemli bir kaynakçadır. Dönemle ilgili atıflarımız genel olarak Sayın Özbek’ten olacaktır.

II. Abdülhamit döneminin en önemli karakteristik özelliklerinden biri, padişahın yoksul ahaliyi koruma altına almış olmasıdır. Soğuk kış günlerinde tüm ihtiyaçlılara dağıtılan kömür yardımları, yoksul ve ihtiyaçlılara yönelik insani yardımlar, mahkûmlara yönelik yardımlar, özellikle bireysel ihtiyaçlar için yapılan arzlara karşı padişahın ilgi ve alakası halkın padişaha ve devlete karşı yüksek bir teveccüh içine girmesine neden olmuştur.

Abdülhamit hayratının, önceki hayratlardan ayrıldığı noktalardan biri de, Osmanlı topraklarının en ücra köşelerine ulaşabilmiş olmasıdır. Bu durum artan Emperyalist etkilerin özellikle kültürel ve dinsel etkilerinden bölge insanlarını koruma yanında, halifelik nosyonunun siyasi gereğini gerçekleştirmek ve Osmanlı hâkimiyetini, hem görünür kılmak hem de tahkim etmek üzere kurgulanmıştır (Özbek, 2002: 180). Özellikle Hicaz, Balkanlar ve Kuzey Afrika'ya yönelik hayratlar ve imarlar bu bakımlardan oldukça anlamlıdır.

On dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde yoksul Osmanlı vatandaşlarının, özellikle de İstanbul'da oturanların, II. Abdülhamit'in 'refah ve saadeti umumiye'yi temine' verdiği önemin bir sonucu olarak şekillenen bir dizi modern sosyal refah kurumunun sunduğu hizmetten yararlanma imkânına sahip olduğunu görüyoruz. Osmanlı devletinin sosyal refah alanındaki söz konusu kurumsal yapı aracılığıyla vatandaşlarına temel sosyal ve sağlık hizmetlerini sağlamakta olduğunu görüyoruz. On dokuzuncu yüzyıl boyunca merkezi devletin, bir zamanlar devletin faaliyet kapsamı dışında bulunan kamu sağlığı, sosyal yardım ve çocuk refahı gibi alanlara nüfuzunun tedricen artmış olduğunu görüyoruz. Başka bir ifadeyle söz konusu süreç zarfında 'refah ve saadeti umumiye'yi temin' devletin temel faaliyet alanları arasında yer almaya başlamıştır. Aynı süreç içinde Osmanlı imparatorluğu modern devlet niteliği kazandıkça, nüfus, devlet faaliyetinin önemli bir hedefi haline gelmiş, ahalinin güvenliği, refahı ve sağlığı devletin üzerinde durduğu konular arasına girmiştir (Özbek, 2002: 197).

Abdülhamit döneminde, modern refah sistemini inşa etmeye yönelik pek çok girişim sayılabilir. Bu girişimler geleneksel sistemindeki çözülmeye rağmen padişahın kişisel gayret ve girişimleri sonucunda özgün uygulama ve müesseseler açısından bakıldığında kısa bir zamanda Avrupalı devletleri kışkırtacak noktaya ulaşmıştır. Refah sisteminin kamu harcamalarının büyükçe bir kısmı da yine padişahın kişisel servetinden karşılanmıştır. Bazı kurumların oluşumunda da basın yoluyla yapılan kampanyalar toplumsal katılıma da imkân sağlamıştır. Toplumsal beklentilere yüksek düzeyde cevap veren, II. Abdülhamit'in kurmuş olduğu

modern Osmanlı refah rejiminin özellikle kurumsal oluşumlar açısından çok özgün ve güçlü bir uygulama olduğunu söylemek mümkündür.

II. Abdülhamit, ahalinin mutluluk ve refahını oluşturma amacıyla güçlü bir refah stratejisini yapılandırmıştır. Özellikle modern kurumlar aracılığıyla ahaliye, modern bilim ve teknolojinin en son imkânlarıyla hizmet sunulmuştur. Tıp alanındaki bilimsel teknolojik gelişmelerle de donatılmış olarak sosyal yardım, sosyal hizmet ve kamu sağlığı alanları artık iktidarın temsil edildiği ve meşruiyetinin sağlandığı önemli bir alan haline dönüşmüştür (Özbek, 2002: 199).

Kurulan bu müesseselerle modern anlamda kurumsallaşmış modern bir sosyal devletin adımları atılmış oldu. Bu kurumlardan özellikle Darülaceze, Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi, Darülhayr-ı Ali gibi müesseseler Cumhuriyet döneminde de varlığını devam ettirecek müesseselerdir. Geçiş döneminin karakteristik özelliklerini anlamamız açısından bu müesseseler bize önemli ipuçlarını verebilecek mahiyettedir.

4.2.2.1.Darülaceze

Tanzimatla birlikte ortaya çıkan yeni sosyal süreçler artan dezavantajlılığı ortadan kaldırmaya yönelik olarak bazı tedbirlerin alınması gereğini ortaya çıkaracaktır. Osmanlı başkentinde 19. yüzyıl sonunda yüksek düzeyde bir yoksulluk durumu ortaya çıkmıştır. Bu ve benzeri sorunlara Balkanlardan ve Kırımdan gelen milyonlarca Müslüman göçmen ile beraber ortaya çıkan başka sorunlarda eklenmiştir. Osmanlı devleti bu göçleri belli bir süre yöneterek sağlıklı iskân politikası ortaya koymayı başaramıyorsa da zamanla bu insan akışını yönetmek imkânsız hale gelmiştir (Özbek, 2002: 200). Bu yoğunluğun bir sonucu olarak dilencilik ve sahipsizlik- kimsesizlik, aidiyetsizlik- durumu Osmanlı toplumu ve devleti için tahammül edilmez bir hal almıştır.

Yoksulluğun bir doğal sonucu olarak ortaya çıkan ve zamanla istismar edilen dilencilik konusuyla ilgili bazı düzenlemeler yapılmıştır. Devlet bu dilenciler grubunu denetlemek amacıyla ‘Dilenciler Başbuğu’ adıyla bir denetçi memurluk ihdas etmiştir. Yeniçeri Ağalığına bağlı olan dilenciler başbuğunun görevi, şartlara uyan veya dilenmek isteyenlere ‘dilencilik belgesi’ vermektir. Cer kâğıdı olmayanların dilenmesi yasaktı ve yakalandıklarında şehrin dışına atılırlardı (Yıldırım, 1996: 14). Bu türden müdahalelere rağmen dilenciler sorunu Osmanlı Devletin önemli bir iç problemi olmuştur.

Kimsesiz çocuklar sorunu da dilenciler gibi uzun yıllar toplumu rahatsız eden bir yaraydı. Viyana kuşatmasının ardından İstanbul da cami ve kilise kapılarına terk edilen çocuk sayısında ciddi bir artış olmuştu. Külhanbeylerinin sahip çıktığı bu çocuklar zamanla toplum dışı bireyler olarak hayata karışıyorlardı. Devlet belli dönemlerde bu süreçlere müdahale etse de sorun olarak ortadan kaldıramıyordu (Yıldırım, 1996: 15-16; Koçu, 1974). İstanbul halkını bezdiren özellikle dilenciler sorununa karşı 30 Mart 1890 tarihinde, Darülacezenin kurulması hakkında verilen iradeden sonra, dilenciler sokaklardan toplanarak Zaptiye Nezaretine gönderilmeye başlanmıştı. Bunlardan dilencilik yapmak için İstanbul'a gelenler memleketlerine iade olunmuş İstanbullu dilenciler ise, ileride Darülacezeye yerleştirilmek üzere özel bir yerde alıkonularak dilenmekten men edilmişlerdir.

19. yüzyılın sonlarında İstanbul'da olduğu gibi büyük Batılı şehirlerde de yoksulluk ve dilencilik çok yaygın bir sorundu ve dilenciler insanı hayrete düşürecek yöntemler de bulunmaktaydılar (Yıldırım, 1996: 24). Osmanlı toplumu ve devleti spesifik sorunlar yanında dönemin küresel ortak sorunlarına da diğer Batılı ülkelerle birlikte muhatap olmaktaydı. Artan bu sorunlara karşı özellikle yoksulluğun oluşturduğu tüm kesimlerin ihtiyaçlarının karşılanarak kent yoksulları üzerindeki kontrolü sağlamak ve disiplin tesis etmek amacıyla 30 Mart 1896 tarihinde başta Padişah ve halkın iktisadi katkılarıyla Darülaceze müessesesi kurulmuştur.

II. Abdülhamit'in ön ayak olduğu ve açtığı kurumlar arasında darülacezenin özel bir yeri vardır. Darülaceze, Osmanlı başkentinin ilk modern sosyal refah kurumu ve padişahın en önemli hayır eseridir (Özbek, 2002: 200). Şehrin sorunlarının önemine binaen Padişah süreci bizzat takip etmiş, hatta oluşum için gerekirse ahalinin katkı payına başvurulmasını istemiştir. Bu nedenle devletin ücra köşelerinde bile benzeri görülmemiş bir kampanya başlatılmıştır. Sosyal sorunların yaygınlığı ve toplumsal hayata yönelik olumsuz etkileri düşünüldüğünde toplumsal katılım ve sivil desteğin tamamlanması oldukça önemlidir.

Darülacezeyi basit bir yoksullar evi olarak düşünmek oldukça hatalıdır. Her şeyden evvel Darülaceze Padişahın, halkın refah ve sağlığı konusunda taşımakta olduğu ilgiyi temsil etmektedir. Hem mimarisi hem fonksiyonları itibariyle benzerlerinde bulunmayan özellikleri ile çok önemli bir kurumsal girişimdir.

Darülaceze özgün kurumsal yapısına rağmen sınırlı sayıda bir hizmet imkânına sahiptir. Süreç içerisinde kurum içinde hasta ve çocuklara sunulan imkânlarda yetersiz kalınmaya başlanmıştır. Bu nedenle 1903 yılında dört yaş altındaki kimsesiz ve terkedilmiş çocukların bakımı ve korunması amacıyla ırza hane, darülaceze içinde açılmıştır. Irza hane yanında aynı zamanda hizmete giren eytam hanenin ırza haneyi koruyacağı düşünülmüştür. Irza hanede dört yaşının altındaki çocuklar barındırılırken, eytam hanenin daha büyük çocuklara hizmet vermesi planlanmıştır (Yıldırım, 1996: 15-16; Koçu, 1974).

Çocuk sağlığı ve refahı konuları, II. Abdülhamit dönemi Osmanlı Devletinin modern devlet olarak temsilinde başvurulan söylemin önemli unsuru haline gelmiştir (Özbek, 2002:213). Bu, güçlü bir modern paradigmanın oluşmasına ve aynı zamanda dünya toplumlarıyla Osmanlı devleti -sosyal karakteri açısından- kıyaslandığında oldukça güçlü bir yerde durmasına imkân sağlamaktadır.

Osmanlı devletinde kimsesiz çocuklar, sokak çocukları, terkedilmiş çocuklar ve dilenci çocuklar meseleleri yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı elitinin gündemindeydi (Özbek, 2002: 214). Başlangıçta çok sistematik çözümler üretilmese de zaman içinde kimsesiz çocuk sorunu ile ilgili önemli sayılabilecek hamleler atılmıştır. Bu konuda rehabilitasyon sürecindeki genel eğilim çocukların meslek edinmeleri ve toplumsal üretime katkı yapmaları yönündedir.

4.2.2.2.Darülhayr-ı Ali

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte yetimlerin ve kimsesiz çocukların haklarının korunması ve mallarının muhafazası amacıyla yeni kurumlar oluşturulmuştur. Bunlardan ilki 1851 yılında kurulan Eytam Nazırlığıdır. 1868'de Tuna valisi Mithat Paşa tarafından ıslahhaneler, 1872'de Darüşşafaka, 1903'te II. Abdülhamit tarafından Darülhayr-ı Ali,1915'te Trablusgarp ve Balkan savaşlarında babaları şehit olan çocukların korunması amacıyla Darüleytamlar ve 1917 yılında kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti çocukların korunması amacıyla açılmış diğer müesseselerdir (İnanç, 2003: 21).

Özellikle dönemin karakteristiğini vermek açısından önemli kurumlardan biri olan Darülhayr-ı Ali 1903 yılında kimsesiz Müslüman Sokak çocukları için bir yetimhane ve bakım yeri olarak açılmıştır. Bu müessesenin açılışı ile de padişah çok yakından ilgilenmiştir.

Darülhayr-ı Ali'nin açılışı, dönemin sokak çocuklarıyla alakalı duyarlılığını gösteriyor olsa da, bu kurumların açılışı iç ve dış siyasetle doğrudan ilgilidir. Bazı araştırmacılara göre; özellikle 1890'lı yıllardaki Ermeni olayları ve sayıları binlerle ifade edilen Ermeni Yetimler sorunu bu sürecin işleyişine güçlü bir siyasal gerekçe olarak gösterilebilir (Özbek , 2002: 240).

Çocuğun kurumsal bakımını karşılamak amacıyla kurulan bu kurumlar mimarisinden işleyişine kadar dönemin özgün uygulamaları olarak Batılıların ilgisini bile çekmekteydi. Kurumlarda kullanılan araç ve gereçlerin çoğu Avrupa'dan getirtilmişti. Özellikle Hijyen kurallarına uyum konusunda özel bir gayret sarf edilmiş olup bu amaçla Viyana'dan hijyeni sağlamak amacıyla özel muşambalar getirtilmiş, çocuklar için taze sağım sütü pastörize etmek ve şişelemek amacıyla gerekli tesisatlar kurulmuştur. Önemli bilimsel yenilikler ve beslenme modelleri ilk defa bu kurumlarda denenmiştir. Çocukların eğitimleri için Avusturyalı dadılar ve Fransız yönetici tercih edilmiştir. Binaların mimarisinde bu ve benzeri sosyal hizmet kurumlarında kullanılan 'pavilyon' mimarisi tercih edilmiştir (Yıldırım , 1996: 162-165).

Darüleytam ve Darülhayr-ı Aliler kimsesiz Müslüman çocuklarına bakım ve özellikle sanayi mekteplerinde eğitim ve meslek kazandırarak sahip çıkmayı önceleyen, dönemin karakteristiğine dair önemli bilgiler veren kurumsal oluşumlardır. Zaman içinde bu kurumlarda bakıma alınan çocukların yurt dışına gönderilmek suretiyle nitelikli mesleki eğitimler aldıkları ve tekrar ülkelerine geri dönerek önemli hizmetler ürettikleri ise bilinen bir gerçektir.

Öyle anlaşıyor ki bu kurumlar II. Abdülhamit'in terakki ve tealiye bağlılığının ve yoksul halkın yegâne koruyucusu oluşunun en önemli sembollerinden birisidir (Özbek , 2002: 212). Tabii bu konuda İslam dininin yetim hukuku konusunda yaptığı telkinlerinde etkisinin olduğu da kesindir

4.2.2.3.Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi

Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi Tanzimat dönemi sosyal güvenlik kurumları içerisinde en önemlilerinden biridir. Bizzat kuruluşundan itibaren padişahın hamiyetinde ortaya çıkmış ve diğer kurumlardan farklılaşarak Hazine-i Hassa'dan giderleri karşılanmıştır. Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi'nin istatistik mecmua-i tıbbiyesi isimli eserde kurumla ilgili pek çok bilgiye yer verilmiştir. Müessese padişahın 'refah ve saadet-i umumiye' ye' verdiği önemin yanında aynı

zamanda ‘sıhhat ve afiyet-i umumiye’ nin temini’ konusunda da hassas olduğunu göstermektedir. Bu hastanenin kurulmasıyla yoksul halkta padişahın, kendilerinin koruyucusu olduğu yönünde güçlü bir yaklaşım oluşmuştur. Dönemin gazeteleri Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisini padişahın ‘en parlak, en güzide eser-i hayriyye-i mülükanelerinden ‘ saymaktadır (Sabah gazetesi, n.4458,2 nisan 1902;).

Etfal Hastanesi, II. Abdülhamit’in halkına sunmuş olduğu sosyal hizmetlerin modern niteliğini temsil etme gibi bir işleve sahipti. Burada önemli olan nokta padişahın, ahalinin ‘refah ve saadetini’ sağlamaya yönelik çabasının pozitif bilimlerle ilişkilendirilerek sunuluyor olmasıdır. Bu durum devletin, modern ve güçlü bir sistemin alt yapısını oluşturuyor olduğunun göstergesidir. Özbek Osmanlı da Sosyal Devlet isimli eserinde dönemin sağlık, sosyal hizmet stratejisi içinde doktorların en önemli aktörler haline geldiği ifade etmektedir. Bu döneme modern bir karakter katan en önemli unsur, tıp mesleği icracıları, yani Osmanlı doktorlarıdır. Pediatri, farmakoloji ve bakteriyoloji gibi daha çok 19. yüzyılın son çeyreğinde büyük atılım gösteren uygulamalı kimya branşlarıyla eşgüdümlü bir şekilde ilerleyen tıbbın yeni uzmanlık alanları ve ayrıca müstakil bir çocuk hastanesinin kurulmuş olmasının sağladığı avantajlar II. Abdülhamit rejiminin yeni bir politik söylem oluşturmada önemli bir yere sahiptir (Özbek, 2002: 212). Bu durum dönemin karakterine güçlü bir modern vizyon sağlamıştır.

Padişahın kişisel hayratı olmakla birlikte, dönemin en modern tıp teknolojileriyle donatılmış bu çocuk hastanesinde sunulan sağlık hizmetlerinin son derece geniş halk kesimlerine ulaşmaya başlaması, Osmanlı devletinin bir sosyal devlet olma niteliğini pekiştirmektedir (www.ata.boun.edu.tr/Faculty//Publications/SGP/bolum1.pdf).

Osmanlı Devletinde Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde birçok uygulamayla önemli sosyal politika hamleleri yapılmıştır. Sosyal Devlet olmanın zorunlu gereğini gerçekleştirme konusunda hızlı tavır alındığını söylemek mümkündür. Bu konuda geleneksel Osmanlı sisteminde bulunan kurumların bütçe ve yapılanmalarıyla devlete devrolması dezavantaj kadar bazı avantajlar da sağlamıştır. Dönemin padişahları Tanzimatla başlayan genel devletçi eğilimle birlikte var olan sistem geçişinin boşluklarını kendi kişisel hamiyet ve gayretleri ile telafi etmişlerdir. Birçok hayratlar yaparak ortaya çıkan yeni sorunlara karşı kayıtsız kalmayarak hem toplumsal sistemin zindeliğini sağlamış hem de muhkem kurumsal bir sosyal

devlet geleneğinin oluşması için çaba sarf etmişlerdir. Yukarıda özellikle Abdülhamit dönemini merkeze alarak ele aldığımız müesseseler yanında muhtacın maaşı uygulaması, Emeklilik ve Tekaüt sandıkları, Eytam İdaresi ve Eytam Sandıkları, Teavün Sandıkları, Hilali Ahmer, Karantina Teşkilatları vb. pek çok uygulamasıyla güçlü bir sosyal politika ihdas etmişlerdir. Padişah geleneksel misyonu yanında modern bir devletin yöneticisi misyonunu da üstlenmiştir ve devletin öncelik ve fonksiyonlarında ortaya çıkan süreci ya da geçiş krizini yönetmek zorunda kalmıştır. Burada unutulmaması gereken bir nokta daha vardır. Osmanlıda sosyal hizmet ya da sosyal yardıma dair müesseseler ihtiyaçlara binaen ortaya çıkmıştır.

Meşrutiyet dönemi sosyal politika açısından sivil girişimlerin yaygınlaştığı bir dönem özelliği de göstermektedir. Bu dönemde sosyal yardım derneklerinin sayısında önemli artışlar olmuştur. Hürriyetin ilanını takip eden ilk beş ay içinde seksen üç dernek kurulmuştur. Bu derneklerin büyük bir kısmı siyasi amaçlı oluşumlardır, ancak içlerinde kayda değer miktarda hayır derneğinin olduğu da açıktır. (www.ata.boun.edu.tr/Faculty/Publications/SGP/bolum1.pdf).

Darülacezenin kuruluş sürecinden itibaren başlayan katılımcı yaklaşımın bir yansıması olarak ve aynı zamanda merkezi hükümete karşı muhalif tavrın bir yansıması olarak pek çok sivil oluşum ortaya çıkmıştır.

Yardım dernekleri arasında 14 Aralık 1908 tarihinde ittihatçılara yakın kişilerce kurulmuş olan ‘Fukara Perverler Cemiyetinin’ ayrı bir yeri vardır. Bu cemiyet balkan savaşı ile birlikte ittihatçıların öncelikleri arasında vatanseverlik ve milliyetçilik temaları ağır basmaya başlamış ve bununla eşgüdümlü olarak esas amacı halkın milli duygularını güçlendirmek ve onları milliyetçi bir doğrultuda politize etmek olan yarı resmi yardım ve bağış cemiyetleri ön plana geçmiş ve dernek bir süre sonra tekrar ortaya çıkmak kaydıyla feshedilmiştir. Temel işlevini, devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu sosyal hizmetin dışında kalan konularda faaliyet yürütmek şeklinde tanımlayan cemiyet, kendisine fukaralara yardım etmek, yoksul çocukları okutmak, dilencilikle mücadele etmek gibi öncelikler seçmiştir (www.ata.boun.edu.tr/Faculty/Publications/SGP/bolum1.pdf).

Tanzimat ve Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan müesseselerin çok büyük bir kısmı Cumhuriyet dönemi uygulamaları içinde bir arka plan sağlamıştır. Müesseselerin büyük bir kısmı tekâmül ederek varlığını devam ettirmiştir. Zira Sosyal bir Hukuk Devleti olarak yapılan modern Türkiye Cumhuriyeti çağdaş formu yanında özellikle Tanzimat dönemi kurumsal uygulamalarını devam ettirmiştir. Tanzimat- Meşrutiyet dönemi modern öncesi bir geçiş dönemi özellikleri taşımaktadır, bu durum devletin sosyal karakteri açısından da geçerlidir. Geleneksel bir aktör olarak betimlenen padişahın bu dönüşüm sürecinde çok önemli bir misyon üstlenmesiyle toplumsal sistem tüm olağanüstü koşullara rağmen çökmemiştir. Modern dönemde de varlığını devam ettirecek pek çok kurum çağdaşlarının da-Batılı uygulamalar- takdir ve ilgisine mazhar olacak şekilde bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bugünkü anlamda modern bir devlet örüntüsü olmadığı için sosyal politikanın aktörleri ideal yerlerinde konumlanmamış olabilir, fakat Osmanlının ilgili yüzyıl içinde yaşadığı hızlı toplumsal dönüşüm ve değişim düşünüldüğünde yapısal anlamda ne kadar büyük bir efor ortaya koyulduğu açığa çıkar.

Şartların zorluğuna rağmen toplumsal sisteminin merkezine toplumun refah ve saadeti, sıhhat ve afiyet-i umumiye' sini alan bir yaklaşım Tanzimat dönemi devletin sosyal karakterini anlama konusunda bize önemli ipuçları verebilir zannındayım.

4.3.Cumhuriyet Dönemi Ve Devletin Sosyal Hayata Müdahalesi

Türk toplumsal ve siyasal hayatı, altı yüz yıllık bir deneyimin ardından Cumhuriyetle beraber yeni bir deneyim ve tecrübe iklimine girmeyi tercih etmiştir. Bu iklim eklektik yapısıyla özgün bir nitelik arz eder. Kimi sosyal bilimciler, kodlarını değiştirse de kendinden önceki deneyimlerden dip akıntılar yoluyla etkilendiğini düşündüğü yeni Cumhuriyet Türkiyesi, aynı zamanda Batılı çağdaşlaşma programına da entegre olmayı tercih etmiştir. Cumhuriyet dönemi ve sonrasına yönelik yapılacak analizlerde dikkat edilmesi gereken bazı noktalar vardır. Bunlardan ilki Cumhuriyet öncesi güçlü bir kurumsal deneyim olan Osmanlı tecrübesinin modern Türkiye'ye yönelik toplumsal ve siyasal etkilerinin analiz dışında bırakılmamasıdır. İkincisi mevcut geçiş döneminin tüm sosyo-demografik unsurlarının birlikte ele alınması ve dönemin uluslar arası ve ulusal şartlarının göz önünde tutulması, dönemin siyasi hayatında ortaya çıkan kısa aralıklı sistem bazlı siyasal geçişlerin iyi takip edilmesidir.

Cumhuriyet dönemi analizimizi yaparken bu temel noktalara dikkat etmeye çalışırken bunların devletin sosyal karakterine etkisini ve Modern Sosyal Devletin sürecini anlamaya çalışacağız.

Klasik Osmanlı toplumsalındaki geleneksel nitelikli güçlü sosyal sistemin Tanzimatla birlikte devletleştğini daha önceki başlığımız altında incelemiştik. Özellikle II. Abdülhamit’le birlikte devlet başarılı bir şekilde toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik hizmetlerde görev üstlenmiş fakat sonraki dönemlerde içsel ve dışsal etkiler yoluyla sistemli bir sosyal devlet karakterinin ortaya çıkmasına imkân bulunamamıştır. Tanzimat sonrasında kurulan müesseseler yavaş yavaş kapanmaya başlamış ya da işlevsizleşmiştir. Türk insanı tüm gücüyle var oluş mücadelesine yoğunlaşarak Kurtuluş Savaşını ve ülkesini kazanma gayreti içine girmiştir. Arka arkaya girilen bu savaşlar toplumsal ve siyasal hayatta ciddi boşluklar oluşturmuş, kurulan yeni cumhuriyetin önceliği toplumu ve devleti imar etmek olmuştur. Devleti ve toplumsal hayatı imar programının pek çok vechesi olmakla birlikte sosyal devletin imarını zaruri kılan pek çok dönemsel etken olduğunu da söylemek mümkündür. Dönemin şartları içerisinde bu imar sürecinin çok lineer olmadığını ciddi paradoksların olduğunu da söylemek mümkündür.

Meryem Koray Türkiye’de sosyal politikanın gelişimi ile ilgili sürecin değerlendirilmesinde şu noktaların oldukça önemli olduğunu ifade etmektedir. Bu gelişme sürecini anlamak için Türkiye’deki ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeleri irdelemek, hem de bu gelişmelerin arka planında rol oynayan aktörleri gözden geçirmek gerekmektedir. Bu irdelemenin başında söylenecek ilk şey, Türkiye’deki gelişmelerin hem kendine özgü kısıtlamalardan, hem de Batıdaki gelişmelerden çok etkilendiğidir. Bu kendine özgü niteliklerle, dış dünyadan etkilenmenin yarattığı paradoks nedeniyle ki, Türkiye’de hemen her konuda niyet ile kısmet çok zaman farklı olmaktadır. Örneğin Türkiye’nin yaşadığı demokrasi deneyimi bunun en belirgin örneğidir. Görünüşe göre Türkiye’de demokratik mekanizmaların hepsi vardır, demokratik ilkeler hayattadır; ancak yine de demokrasi yalpalanmalardan kurtulamamaktadır (Koray, 2000: 96).

Benzer bir düşünceyi, devletin sosyal niteliği ve sosyal politika uygulamaları içinde söylemek mümkündür. Örneğin Türkiye’de devletin ta Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ‘kendine özgü’ bir sosyal niteliği ve sosyal boyutu olduğunu söylemek mümkündür, hala bir

sosyal devlet olmadığını da. Bu çelişkili ve karmaşık durum, kuşkusuz, kendi dinamikleri ile dış dinamiklerin etkileşiminden doğmakta ve toplumda varlığını bugün de sürdüren temel tartışmaların kaynağını oluşturmaktadır. İkinci bir temel özellikte, tüm toplumsal gelişmelerde devletin oynadığı dominant roldür. Cumhuriyetin kuruluşundan çok partili yaşama geçişe, modern bir toplumun kuruluşundan ekonomik kalkınmaya kadar birçok alanda ve birçok konuda rol oynayan aktör büyük ölçüde devlet seçkinleri olmuştur (Koray, 2000: 96).

Cumhuriyet dönemi Türkiyesinde sosyal politikanın gelişimini üç ayrı aşamada ele alıp incelemek mümkündür. Bunlar, endüstrileşmenin özel kesime bırakıldığı Cumhuriyetin başlarındaki liberal dönem, devletçi politikanın izlendiği güdümlü dönem ve 1961 Anayasası ile başlayan ve sosyal devlet anlayışının benimsendiği dönemlerdir (Koray, 2000: 98).

Ülkelerde sosyal politikanın doğup gelişebilmesi için kimi ana etkenlerin, temel koşulların varlığı gerekir. Belirli bir düzeye ulaşmış sanayi bu etkenlerin başında gelir (Talas, 1992: 44). Osmanlı devleti 16. yüzyılın ikinci yarısında, o dönem için oldukça yeterli denebilecek bir sanayiye sahipti. Tarım ve sanayi Osmanlıyı dışa bağımlı hale getirmeyecek düzeyde iyiydi. Fakat makine çağının doğuşu ile birlikte 18. yüzyılın sonlarından itibaren yerli sanayi yeni tekniğe ayak uyduramayarak gerilemeye başladı. İnsanlığa ekonomik anlamda geniş olanaklar ve ilerlemeler sağlamış olan Sanayi devrimi kapitülasyon rejimi ile birlikte Osmanlının çöküşüne imkân hazırlamıştır (Talas, 1992: 36). Osmanlı Devletinden gelişmemiş bir endüstri devralan Cumhuriyet Türkiye'si gerek kuruluşu ve gerekse ekonomik kalkınması açısından büyük zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Dönemin genel konjunktürel ortamının da etkisiyle Cumhuriyet çok önemli ekonomik, sosyal sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır.

Bu zorlukları yenmek amacıyla Cumhuriyetin ilanından önceki dönemden başlayarak bazı girişimlerin olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemde Ankara hükümeti özellikle çalışma koşullarını içeren bazı yasal düzenleme çalışmalarında bulunmuştur. Ülkede çalışan tüm işçileri kapsayacak ve onların çalışma şartlarını düzenleyecek bir yasanın çıkarılması yerine, her iş alanı ve bölgesi için o bölgenin şartlarını içeren ayrı yasalar hazırlanması yoluna gidilmiştir. Bu çalışmaların bir sonucu olarak da 28.4.1921'de 114 sayılı “Zonguldak ve Ereğli Havza-i Fahmiyesinde Mevcut Kömür Tozlarının Amele Menafii Umumiyesine olarak Furuhtuna Dair Kanun” ile 10.9.1921'de 151 sayılı “Ereğli Havza-i Fahmiye Maden

Amelesinin Hukukuna Mütteallik Kanun” çıkarılmıştır. Bu kanun Türkiye’de asgari ücretlerin ilk defa tespit edilmesini sağlamış olmak bakımından önem taşır. Bu kanun uygulama alanı ve işçilere tanıdığı haklar bakımından sınırlı olmakla birlikte, çıkarıldığı devir için sosyal devlet ilkesi bakımından büyük bir anlam taşımıştır (T.C Çalışma Bakanlığı, op. Cilt:75). Bu yasa, işçileri korumaya yönelik ilk yasa olması bakımından oldukça önemlidir.

Yeni devletin ve cumhuriyetin sosyal politika tarihinin kesitlerini belirleyen ve bir dizi önemli yasa çıkarılmasına neden olan en önemli girişim ise içinde bulunulan tüm zorluklardan kurtulmak ve ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla endüstrileşmeye önem veren bir politika belirlemek amacıyla, henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir’de Türkiye İktisat Kongresi toplanmıştır. Bütün illerden gelen işçi, işveren ve meslek temsilcilerinden oluşan Kongrede ülkenin endüstrileşmesi konusunda izlenecek politika belirlenmiştir (Koray, 2000: 100).

4.3.1.Türkiye İktisat Kongresi

Ekonomik düşünceler tarihimizin içinde kuşkusuz Türkiye İktisat Kongresinin önemli bir yeri vardır. Lozan da Türk Hükümetinden talep edilenlere karşı Türk Hükümeti masadan kalkarak net bir cevap vermiştir. Bu taleplerin çok büyük bir kısmı Batılı ülkelerin ekonomik yollarla istilaya devam edeceği yönündeydi.

1920- 1922 yıllarında Türkiye, Kurtuluş Savaşı içinde bulunduğundan TBMM’nin başlıca amacı, yurdu istiladan kurtarmaktır. Savaşın getirdiği nedenlerle de, hükümet o sıralarda üretim ve endüstri yapacak durumda değildir. Aksine tüketici topluluk çoğunluktadır. Bununla beraber yönetici kadro zaferden sonra prensip olarak siyasi ve ekonomik bağımsızlığı öngörmüştür (İnan, 1982: 12).

Lozan Konferansına ara verildiği tarihte (17 Şubat- 4 Mart 1923) ‘İzmir İktisat Kongresi’ 1135 delege ile toplanmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu kritik dönemde ekonomik sorunların düzeltilmesi için devlet adamları önemli fikir ve kanaatler ortaya koymuşlardır (İnan, 1982: 12).

Türkiye iktisat Kongresi, ülkenin ekonomik politikasını tayin amacıyla faaliyete girişmiş ve sanayileşmeyi teşvik edecek, kredi imkânlarını sağlayacak, gerekli vasıflı eleman eğitime imkân verecek ve ulaşım sorunlarını hafifletecek bazı tavsiyeler getirmiştir. Hükümet bu kararların ışığında faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve Kongrede alınan kararlar 1923- 1933 döneminde Türkiye'ye liberal bir politikanın hâkim olmasını sağlamıştır (Serin, 1963: 120). İşçi grubunun kongrede temsil edilmiş olması çalışma şartları ile ilgili önemli bazı kararların alınmasına yardımcı olmuştur.

Türkiye iktisat Kongresi devletin sosyal politik uygulamalar açısından önceliklerini belirlediği ilk önemli adımdır. Hemen başlangıcında, bundan böyle amele yerine işçi sözcüğünün kullanılması benimsenmiştir. Ardından sırasıyla çalışma koşulları, sosyal güvenlik, sendikalarla alakalı önemli kararlar alınmıştır (Talas, 1992: 92).

Kongre kararlarında çalışma süreleri önemli bir yer tutmaktadır. Tarım kesimi dışındaki kesimlerde günlük çalışma süresi 8 saat olarak kabul edilmiştir. Maden ocaklarında çalışma süresi, işin niteliği ve zorluğu itibarıyla 6 saat olarak belirlenmiştir.

Çalışma yaşı ile alakalı olarak 12 yaş saptanmış ve çocukların korunmasına yönelik bazı kararlar alınmıştır. Kadın işçiliği ile ilgili önemli kararlar alınmıştır. Kadınların maden ocaklarında çalıştırılmaması, bütün işyerlerinde sürekli işçi olarak çalışan kadınlara doğumdan önce ve sonra toplam sekiz hafta ve her ay üç gün izin verilmesi ve bu süreler içinde de ücretlerin ödenmesi önerilmiştir. Kongrede en önemli kararlardan bir tanesi asgari ücret konusunda olmuş ve asgari ücret saptamasının ülkenin geçim durumuna bağlı olarak her üç ayda bir hesaplanması karara bağlanmıştır. İşçi ücretlerinin her ay ve her yerde para olarak ödenmesi karara bağlanmıştır. Bunun dışında haftalık izinler, resmi tatiller ve hafta tatillerinde ücret ödenmesi, hastalık izni, yıllık ücretli izin, emeklilik hakları, iş teftişi, işçi çocukların eğitimi gibi pek çok konu karara bağlanmıştır (Talas; 1992: 92–100; Ekin, 1979: 230). Türkiye İktisat Kongresinde alınan kararlar devletin sosyal politika önceliklerini belirlemesi açısından oldukça önemlidir. Fakat bu alınan kararların yasalarda yer alabilmesi ve sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için oldukça uzun bir süreye ihtiyaç duyulması gerekmektedir.

İktisat kongresiyle başlayan sosyal ve iktisadi reform süreci bir dizi önemli kararın alınmasıyla da devam etmiştir. 1925 yılında işçilere hafta tatili öngören Hafta Tatili Kanunu çıkarılmıştır (Koray, 2000: 100). Bu yasa daha sonra çeşitli değişikliklere uğramıştır. Bunu 1926 yılında ‘Türk Medeni Kanunu’nun’ kabulü izlemiştir. Söz konusu kanunun Borçlar Hukuku kitabının 112. ve 332. maddeleri, sosyal güvenlikle ilgili önemli hükümler getirmiştir. (Serter, 1994: 120). 1930 yılında korumaya en fazla muhtaç olan kadın ve çocuk işçilerin çalışma koşullarını ve işçi sağlığını koruyucu hükümler içeren Umumi Hıfzısıhha Kanunu çıkartılmıştır. Bu yasa kadınları ve çocukları özel olarak koruyan ilk yasadır (Koray, 2000: 100).

Türkiye İktisat Kongresi başta olmak üzere pek çok siyasi toplumsal hamle sosyal devlete geçiş yönünde yapılmış iyi niyetli adımlar olmuştur. Fakat karara bağlanan pek çok konunun bağlayıcılığı ve uygulanması açısından çok önemli bir handikap taşımaktadır. Ülke pek çok konuda gayret üretmesine rağmen modern Anayasasını henüz yapılandırmadığı için yapılanlar sonuç getirici bir nitelik arz etmemektedir. Zira bir devletin yönetsel karakterini oluşturan ana omurgası anayasasıdır. Bu nedenle 1924 Anayasası cumhuriyet tarihinin ilk anayasası olarak omurga niteliğini taşımaktadır.

4.3.2.Anayasalarda Sosyal Devlet

4.3.2.1.1924 Anayasası

Cumhuriyetin ilanından sonra yeni Türkiye Devletinin ilk anayasası olan 1924 Anayasası devletin görevleri konusunda oldukça sınırlı hükümler içermesine karşılık, kapsamı ve özü itibariyle tam bir ‘Hukuk Devleti’ Anayasası olarak nitelendirilebilir. Liberal bir karakter taşıyan Anayasa işçi- işveren ilişkileri bakımında bazı önemli hükümler getirmiştir.

1924 Anayasasında devletin sosyal görev ve sorumluluklarını belirleyen açık hükümler yer almamaktadır. Fakat devletin niteliklerini belirleyen 2. madde aynen şöyledir. ‘Türkiye Devleti; Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, laik ve Devrimcidir.’ Talas’a göre; halkçılık, devletçilik ve devrimcilik sosyal devlete götüren temel ilkelerdir.

Bir bütün olarak düşünöldüğünde 1924 Anayasası bir savaş sonrası anayasasıdır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de savaştan sonra işçi sınıfını korumaya dönük sosyal politikalar öne çıkmaya başlamıştır. Özellikle işçi sınıfını korumaya yönelik yaklaşımlar temelinde uluslar arası gündeminde etkisi olduğu söylenebilir. Batıda Uluslar arası sosyal politikaların ortak yanlarını ve ölçütlerini oluşturmak için Uluslar arası Çalışma Örgütü kurulmuştur. Türkiye Devleti de bu kuruluşa üye olmuştur. Türkiye Devletinin Milletler Arası Çalışma Teşkilatına üye olmasıyla, Türkiye İş Kanunu hazırlamakla yükümlü tutulmuş ve bu yükümlölüğü yerine getirmek üzere yeni bir İş Kanunu tasarısı hazırlanmıştır. Bu tasarı 3008 sayı ile 1936 yılında mecliste kabul edilmiş ve kabulünden bir yıl sonra da yürürlüğe girmiştir (Serter, 1994:124). Ülkeler ekonomi ve sosyal arasında bir denge oluşturabilmek, refahı yaymak, işçilerin bir daha savaş öncesindeki yaşam ve çalışma koşullarına dönmemelerini güvence altına almak için yeni ekonomik ve sosyal politikalar oluştururken, sosyal hak ve özgürlüklerin anayasalar içinde yer alması henüz yaygınlaşmamıştır. Bu nedenle 1924 Anayasası da çağın öteki Anayasaları gibi sosyal hakları içermiyordu (Talas, 1992: 65).

Modern Sosyal Devletin oluşumu Batı deneyiminde olduğu gibi modern Türkiye’de de sanayileşme süreciyle birlikte okunmaktadır. Sanayileşme ve özellikle işçi sınıfının varlığı ile devletin sosyal karakter kazanması arasında bir bağ kurulması modern sosyal politika perspektifinin bir yansımasıdır. Genel olarak konuya ilgi duyan sosyal politikacılar Devletin sosyal karakterindeki değişimi de sanayileşme ve işçi sınıfının oluşumuna bağlı olarak okuma gayreti içinde olmaktadır. Bu açılardan bakıldığında 1924 Anayasasında devletin sosyal karakterine işaret eden çok güçlü unsurlar bulunmamaktadır. Anayasanın karakterinde bu türden nitelikler bulunmamakla birlikte kabulünden sonra devletin sosyal hayata müdahalesinde artışlar olmuştur.

4.3.2.2.1961 Anayasasına Kadar Olan Dönem Ve Tek Parti Dönemi

1923’lerden itibaren başlayan liberal dönem içinde II. Dünya savaşına kadar devletin sosyal karakterinin oluşumuna yönelik çok ciddi adımlar atılamamıştır. 1930’lu yıllara doğru, özel girişime dayalı bir endüstrileşme politikasının başarısızlığı kabul edilmeye başlanmıştır. Öte yandan, dünyada meydana gelen ekonomik bunalım ve bunun Türkiye’ye etkileri Devletin

ekonomik alana müdahalesini zorunlu hale getirmiştir (Koray, 2000: 102). 1930 Dünya İktisadi Buhranının Türk ekonomisi üzerinde ki büyük etkisiyle, ihracatta ortaya çıkan azalmayı işsizlik oranları izlemiş ve nihayet 1931 yılı sonlarında işsizlik büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu durum da devleti iş ve iş dünyasına dönük önemli adımlar atmaya itmiştir (Serin, 1963: 120).

1932 yılında, on yıldan beri izlenen ekonomi politikası terkedilmiş, endüstrileşmede Devletin de rol oynayacağı ulusal bir ekonomik kalkınma yöntemi kabul edilmiştir. Bu dönemde Devletin en önemli rolü İş Kanunu’nu çıkarması olmuştur. Bu yasanın hazırlanışı ve kabul edilmesi devletin izlediği ekonomik politikaya göre ilginç bir gelişme göstermiştir. İlk genel iş yasası tasarısı daha 1924 yılında hazırlanıp Millet Meclisine sunulmuştur. 1961 Anayasasının çıkışına kadar pek çok ara müdahale yapıldıysa da devletçi müdahaleler şeklinde tezahür etmiş ve sosyal devletin teşekkülü ancak 1961 Anayasasına kalmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti yüzyılın başından itibaren her türlü küresel değişimin etkisi altındadır. Savaşlar, uluslar arası ekonomik krizlerin etkisi ülkede hemen kendisini göstermektedir. İkinci Dünya savaşından sonra da tüm dünyada başlayan demokratik sistem arayışı Türkiye de etkisini göstermiş ve çok partili bir siyasal rejime geçilmiştir. Türk toplumsal hayatının kendine has karakteristiğinin etkisiyle eklektik durumlar ortaya çıkabilmektedir. Türkiye’de tüm toplumsal gelişmelerde devlet dominant bir rol oynamaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan çok partili yaşama geçişe, modern bir toplumun kuruluşundan ekonomik kalkınmaya kadar birçok alanda ve birçok konuda rol oynayan aktör büyük ölçüde devlet seçkinleri olmuştur (Koray, 2000:97). Bu durum Türkiye’nin demokratikleşme sürecinin oluşumunda da oldukça etkili olmuştur. Cumhuriyet Türkiye’sinde devlet ve tek parti durumunda olan CHP, ayrı konumda görünseler dahi, ideolojik benzerliklerinden dolayı çoğu zaman iç içe girmiş ve birbirini tamamlayan bir bütünlük arz etmiştir. Bu durum, her ne kadar 1946’dan sonra CHP’nin içinden bir partinin çıkmasıyla çok partili siyasî sisteme geçilmiş ise de, anayasal boyutuyla hep devam etmiştir. Hangi parti iktidara gelirse gelsin sosyal politikaları da dâhil bütün siyasî aktivitelerini adeta “Altı Ok” sınırları içinde oluşturmak mecburiyetindedir. CHP-devlet bütünleşmesi anayasal çizgide korunduğu müddetçe mevcut zihniyetin alternatifini, demokrasi içinde bile oluşturmak neredeyse imkânsız gibi görünmektedir. “Altı Ok”, Türk siyasî hayatının ve sosyal aksiyon alanının tanımlanmamış kırmızı çizgilerindendir (Seyyar, 2006: 34-37)

Demokratik bir siyasal rejimi simgeleyen kurumların başında birden fazla partiden oluşan bir parlamentonun varlığı gelir. Ama bu gerekli, fakat yeterli değildir. Sağlıklı bir demokraside partilerle birlikte, özgür düşünce, özgür üniversiteler, canlı ve bilinçli bir kamuoyu, özgür basın ve sendikacılık, sivil toplum vazgeçilmez kurumlardır. 1946’larda başlayan demokratikleşme hareketi bu kurum ve oluşlara ulaşamamış olduğu için eksik kalmıştır (Talas, 1992: 67).

Sosyal hayatın temel sorunlarına demokratik kurallar çerçevesinde yeterince önem vermediğinden ve zamanında sanayileşme çabalarıyla birlikte isabetli sosyal politikalar geliştirmedeğinden dolayı ilgili dönemde Ülke, kuruluşundan bu yana modern sosyal devletlerin ulaşmış oldukları ileri insanî gelişmişlik seviyelerinin çok gerisinde kalmıştır. Sosyal devletin toplumun sosyo-ekonomik sorunlarını bir denge içinde çözme aracı olan sosyal politikaların etkin ve verimli uygulanabilmesi ancak demokrasi ve insan haklarına dayalı bir siyasi ortamda mümkündür.

Tek Parti iktidarınca şiddete başvursun ya da başvurmasın, sivil muhalefet konumunda olan bütün siyasî, dinî, sendikal ve entelektüel güçlerin ortadan kaldırılmasına karar verilmiştir. İktidarı ele geçiren CHP, Takrir-i Sükûn Kanunuyla "*sulhu, güvenliği, kamu huzurunu ve sosyal düzeni*" bozacak her türlü "*cemiyet, teşebbüs, kışkırtma ve yayını*" derhal yasaklar. Sosyalistlerin en büyük gazetesi "*Aydınlık*", "*Yoldaş*" ve "*Orak Çekiç*" kapatıldığı gibi muhafazakâr demokrat çizgide olan "*Terakkiperver Cumhuriyet Partisi*" siyasî arenadan uzaklaştırılır ve çatısı altında toplanan sağ gazetelerin yayınlarına son verilir. Bu kanunla, “irtica” suçu işledikleri iddiasıyla değişik sosyal kesimlerden binlerce muhalif insan, İstiklâl Mahkemelerine sevk edilir ve sayısı tam olarak bilinmemekle beraber iki yıl gibi çok kısa bir zamanda binlerce kişi tutuklandıktan sonra ya hapse atılır, ya sürgüne gönderilir ya da idam edilir (Seyyar, 2006: 35-37). Türkiye’de nazari tartışmalara uymayan bir süreç her zaman ortaya çıkmıştır. Rejim doktriner görüşler yerine pragmatik uygulamaları tercih etmiştir (Talas, 1967: 50-60). CHP iktidarı, sosyal politikalara katkı sağlayabilecek kanunları bile resmî ideoloji anlayışına göre şekillendirmeye başlar. Diğer taraftan çıkartılan sosyal içerikli kanunların da devletin sosyal çehresini hemen değiştirmedeğini söyleyebiliriz.

II. Dünya Savaşından sonraki bu dönemde siyasal, ekonomik ve hukuki alandaki bu gelişmeler Türkiye de sosyal sistemi devletin otoriter gölgesi altına girmiştir. Tüm dünyada gerçekleşen liberal ve demokratik gelişme ve süreçler Türk toplumsal hayatına yansıtılamamıştır. Bu durumda CHP ideolojisinin genel katılığı ve anti demokratik tutumu yanında işçi hareketlerinin ideolojik algılanarak aşırı baskı ve kontrole tabi tutulması da sağlıklı bir sosyal politika oluşumuna imkân vermemiştir.

Sonuç olarak bu dönem kendi içinde ikiye ayrılabilir. 1932 yılından II. Dünya savaşına kadar olan dönem tam otoriter bir sistem vardır. II. Dünya Savaşı sonunda ise siyasal gelişmelere koşut olarak işçilerin örgütlenmelerine ve sınırlı bir toplu çalışma ilişkilerine izin verilerek bu otorite kısmen biraz yumuşatılmıştır (Koray, 2000: 105).

1961 Anayasasının teşekkülüne kadar geçen dönemde İktisat Kongresi ile oluşan genel eğilime karşılık gelecek şekilde lokal pek çok düzenlemeye gidilmiş ya da bu konuda mecliste pek çok tasarı gündeme gelmiştir. Artık uluslar arası sistemin bir aktörü olan Türkiye bu gelişmelere yabancı kalamayacak ve dâhili sosyal politika yapılandırıcı bir kimlik olarak sosyal devletin yasal temellerini atmak zorunda kalacaktır. Dönemin sonunda tüm toplumsal yapının mutlak ihtiyacı toplumun sosyo-ekonomik sorunlarını bir denge içinde çözebilecek sosyal politikaların etkin uygulama şansı bulabileceği demokratik, insan haklarına dayalı bir sosyal sistemin ve devletin ortaya çıkmasıdır. İşte bu doğal sürecin sonucunda 1961 Anayasası ortaya çıkmıştır.

4.3.2.3.1961 Anayasası Ve Modern Sosyal Adalet Düşüncesinin Ortaya Çıkışı

27 Mayıs 1960 İhtilalinin hemen ardından kabul edilen 1961 Anayasası önemli bir dönüm noktasıdır ve sosyal haklar bakımından çok özel bir yerde durmaktadır. Anayasanın tüm ilkeleri sosyal devlet prensibini destekler niteliktedir.

Anayasada sosyal devletten ne anlaşılması gerektiği açık bir dille anlatılmıştır. Anayasanın 10. maddesinde sosyal devlet ilkesini gerçekleştirmek devlete bir ödev olarak verilmiştir. Buna göre, ‘devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet

ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar' (Karatepe, 1997: 226). Sosyal Devlet anlayışı da 41. madde de açıklanmakta ve sosyal devlet olmanın yükümlülükleri şöyle ifade edilmektedir. 'İktisadi ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlaması amacıyla göre düzenlenir. İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla, milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararını gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin ödevidir' (Serter, 1994: 132).

Bu gerekçelere göre 'sosyal devlet' kişilere yalnız klasik hürriyetleri sağlamakla yetinmeyip aynı zamanda onların insan gibi yaşamaları için zaruri olan maddi ihtiyaçlarını karşılamayı da kendisine görev edinen devlettir. Modern Anayasa, asgari geçim şartlarından, sıhhi bakımdan, öğrenim imkânlarından ve hele barınacağı bir konuttan yoksun bir kişinin gerçek anlamda hür olamayacağını kabul eden zamanımızın hukuk ve siyaset bilimine ve devlet görüşüne uygun olarak yurttaşlara sosyal birtakım haklar tanımak zorundadır. Her sınıf halk tabakalarına refah sağlamayı görev edinen zamanımızın devleti, iktisaden zayıf olan kişileri, özellikle işleri bakımından başkalarına tabi olan işçi ve müstahdemleri, her türlü dar gelirlieleri himaye edecektir (Sarica, 1969: 35-40).

1961 Anayasası klasik hak ve özgürlüklerle yetinmemiş ailenin korunması, mülkiyet, çalışma, sosyal güvenlik, ücret gibi konulara da açılarak kişinin sosyal ve ekonomik haklarının varlığına da değinmiştir. Kişi ancak bu hakların varlığı ve bunların işler, geçerli olmasıyla özgürdür; özgür insan olarak yaşama hakkına sahip olacak, klasik özgürlüklerde bunlarla birlikte bir anlam taşıyacaktır (Kili, 1998: 60).

Görülüyor ki, 1961 Anayasasında siyasal özgürlükler ve sosyal haklar arasındaki bağlantı ülkenin kendi tarihsel, siyasal ve sosyal gelişmeleri yanı sıra çağdaş refah devleti anlayışının da etkilerini taşımaktadır. 1961 Anayasasında çağdaş anayasacılık anlayışının bu temel öğesini birçok maddesinden gözlemlemek olanaklıdır. O da şudur: Siyasal haklar ve özgürlükler, ekonomik ve sosyal güvenlik sağlandığı bir ortamda gerçek anlamda kullanılabilme olanağına kavuşur. 1961 Anayasası sosyal görüşleri ve kavramları benimsemiş ve onların siyasal özgürlükleri tamamlayıcı, onları daha etkin bir şekilde yaşama geçirici özelliklerini vurgulamıştır. Refah devleti anlayışı toplumsal ve ekonomik sorunları çözerek

bireyin daha özgürleşmesini ve kendi kendini geliştirme olanağı bulmasını amaçlar. Böyle bir gelişme olanağı bulan birey de toplumun gelişmesine katkıda bulunabilir (Kili, 1998: 61).

Aslında burada en dikkat çeken nokta tüm bu hükümlerle Türkiye Cumhuriyeti Devletinin bir ‘Sosyal Devlet’ olduğu kabul edilirken aynı zamanda sosyal devletin niteliği ve görevleri de belirlenmektedir. Bu yolda izlenecek ekonomik, sosyal ve kültürel amaçlı politikalar saptamanın bir devlet görevi olduğu ifade edilmektedir.

Sosyal hakların ve sosyal devlet düşüncesinin gelişiminde ekonomik gelişmenin büyük katkısı vardır. Batılı ülkeler sosyal devlet anlayışını, ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirdikten, sermaye birikimini tamamlayıp endüstrileştikten sonra benimsemişlerdir (Soysal, 1968: 70).

Bu süreçte de devlete çok önemli görevler düşmektedir. Ancak siyasal iktidarın biçimlenmesinde, toplumsal refahın yaygınlaşmasını talep etmesi beklenen kesimlerin yeterince rolü ve etkisi olmadığından devletin böyle bir rolü oynayabilmesi de pek mümkün olmamaktadır (Koray, 2000: 106). Toplumsal refahın oluşmasında atılacak tüm adımlar devlete mali yönden büyük katkılar getirecektir. Bu türden bir kamu maliyetinin ön şartı güçlü bir iktisadi alt yapıdır. Ancak devlet sosyal görevlerini belirlerken bu görevlerin gerektireceği mali imkânların sağlanamaması ihtimalini de hesaba katmış ve Anayasanın 53. maddesinde ‘Devlet bu bölümde belirtilen iktisadi ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini, ancak iktisadi gelişme ve mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir’ diyerek bu yükümlülüğün şartlarını da dile getirmiş ve kademeli bir süreç öngörmüştür (Serter, 1994: 133).

Bu yasada sosyal bir devlet olmanın tezahürü olan pek çok ilk gerçekleşmiştir. Kendinden önceki süreçte şartları oluşmuş pek çok husus Anayasada yer tutmuştur. Özellikle bu Anayasada devlet çalışanları koruyucu ve istihdamı düzenleyici pek çok önlem almıştır. Kadınlar, gençler devletin tam koruması altına alınmaya çalışılmıştır. İşçi, işveren ilişkileri bakımında en önemli kazanım grev ve toplu sözleşme hakkının tanınmasıdır.

Sosyal Devletin en başta gelen görevlerinden biri olana sosyal güvenlik Anayasanın 48. maddesiyle yapılandırılmıştır. Bu hakkı sağlamak amacıyla sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilatı kurmak ve kurdurtmak devletin ödevlerinden biri olarak kabul edilmiştir (Serter, 1994: 133).

Halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlama, devletin başta gelen ödevlerinden sayılmıştır. İlköğretim, kız ve erkek tüm vatandaşlar için mecburidir ve devlet okullarında parasızdır. Bunun dışında sağlık, konut, yardım, muhtaç, yaşlı ve düşkünlere yönelik programlar ve istihdam alanlarında da pek çok atılım sağlanmıştır.

Anayasada yer alan sosyal devlet söyleminin bir gereği olarak faaliyete geçen yasama ve yürütme organları gerek çalışma hayatının düzenlenmesi, gerek devletin diğer sosyal görevleri konusunda pek çok atılım yapmışlardır.

Böylece devlet, 1961 Anayasasında kabul edilen sosyal devlet prensibini çıkarttığı kanunlarla da destekleyerek Devletin sosyal alandaki düzenleyici, denetleyici gücünü ortaya koymuştur.

Anayasanın öngördüğü ilkeler ve kalkınma planlarında belirtilen hedefler doğrultusunda, 1961 ve izleyen yıllar, sosyal güvenlik alanındaki yoğun kanuni düzenlemelere tanık olmuştur. Sistem, bir yandan primli rejim, öte yandan sosyal yardım ve sosyal hizmetlerden oluşan primsiz rejim ayırımına dayalı bir anlayış doğrultusunda gelişmiştir. Primli rejim açısından ilk reform, 506 sayılı “Sosyal Sigortalar Kanunu” ile gerçekleştirilmiştir. 17.7.1964 tarihinde kabul edilen ve 1.3.1965 tarihinde yürürlüğe giren 506 sayılı Kanun ise, o güne kadar kurulmuş olan sosyal sigorta kollarını, kapsamlarını genişleterek bünyesinde toplamıştır (Tuncay, 2000: 102)

Devletin sosyal hayata müdahalesi sadece yasalarla gerçekleşmemiştir. Atılacak her türlü adımın bir stratejik plan çerçevesinde yapılması amacıyla Türkiye 1961 Anayasası ile planlı kalkınma dönemine girmiştir. Anayasanın 127. maddesiyle ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan kalkınmanın bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmesi karara bağlanmıştır.

Bu kararın bir sonucu olarak Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963 yılında uygulamaya konulmuştur. Böylece Devlet ekonomik ve sosyal hayatı düzenlemek üzere sosyal devlet anlayışına uygun kalkınma planları yapmaya başlamıştır.

1961'den sonra kalkınma ve demokratikleşme yolundaki tüm çabalara karşın, ekonomik ve siyasal tıkanıklıklar Türkiye'yi reform sürecinin sürekli dışına itmiştir. Reform süreçlerine etki eden siyasal müdahaleler yanında pek çok darbe ile de değişim ve kalkınma lineer hale getirilememiştir. 1961 yılında Anayasal anlamda sosyal devlet olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu sürece eş güdümlü refakat eden siyasal süreçlerin etkisiyle planladığı, yasallaştırdığı özgürlükçü bir refah sistemini gerçekleştirememiştir. Ülkenin siyasal sistemine ve genel reform sürecine yönelik müdahaleler olmuştur.

Sosyal haklar açısından çok önemli açılımlar getiren 1961 Anayasasının Türkiye için lüks olduğu söylenmiş, yapılan eleştiriler güdümlü meclis tarafından da benimsenince, 1961 Anayasasında geniş kapsamlı değişiklikler yapılmıştır (Karatepe, 1997: 238). Yapılan revizyonlarla anayasanın dolayısıyla devletin sosyal karakteri ciddi yaralar almıştır.

Siyasi müdahaleler ve güdümlü kurumların etkisiyle ülkede anarşi ve terör bir iç savaş boyutuna ulaştı. Tüm siyasi süreçlere rağmen bozulan toplumsal sistem demokratik örgüsünü kuramadı. Siyasi kriz dönemlerinde gücünü kaybeden ve buhranı çözmede yetersiz kalan iktidara itaat eğilimi zayıflamakta ve mevcut rejimin meşru görmediği siyasi grupların iktidardan pay isteme cesareti artmaktadır. Türkiye bu tür buhranları yaşadığı dönemlerde sivil güçler çözüm üretemediğinden kendini düzenin koruyucusu gören silahlı güçler yasa dışı güçleri ortadan kaldırarak anayasal düzeni yeniden kurmak için siyasi hayatın işleyişine müdahale etmektedir (Karatepe, 1997: 247).

12 Eylül müdahalesiyle önce demokratik rejime ara verilmiş, daha sonra yeni bir anayasa hazırlanarak Türkiye Cumhuriyetinin anayasal çerçevesi belirlenmiştir. Yine bu anayasa doğrultusunda yeni yasalar çıkarılarak siyasal ve sosyal yaşama biçim verilmiştir (Koray, 2000: 107).

4.3.2.4.1982 Anayasası Ve Devletin Sosyal Karakteri

12 Eylül askeri müdahalesinin ardından ilgili konsey başkanı Kenan Evren tarafından Türk Milletine yaraşır yeni bir anayasa ve seçim kanunu ile siyasi partiler kanunu hazırlamayı ve bunlara paralel düzenlemeler yapmayı müteakip insan hak ve hürriyetlerine saygılı,

özgürlükçü, demokratik, laik ve sosyal hukuk kurallarına dayalı bir yönetime iktidarın devredileceği açıklandı.

Çok gergin günlerin ardından yeni bir başlangıç yapmak amacıyla, kurucu meclis 23 Ekim 1981’de çalışmalarına başlamıştır. Hazırlanan metin yeni bir anayasa olmakla beraber diğer anayasalardaki ruha uygun, Senedi İttifaktan beri oluşan Türk anayasa birikimini ve 1961 Anayasasında benimsenen temel ilkelerin çoğunu bünyesinde taşıyordu.

Özbudun’a göre; 1961 Anayasası ile 1982 Anayasasının hazırlanma süreçleri arasında; askeri müdahalelerin ürünü olmaları, bir kanadı asker, diğer kanadı sivil olan iki organlı bir kurucu meclis tarafından yapılması, kurucu meclislerin sivil kanadının atamayla oluşması, kurucu meclisin hazırladığı metnin halkoyuna sunulması keskinleşmesi gibi benzerlikler bulunmaktadır (Özbudun, 1988: 35)

1982 Anayasasında devlet, toplumsal ve ferdi refahı sağlamayı ve kişinin ruhsal ve bedensel gelişimini engelleyen her türlü siyasi, ekonomik ve sosyal sorunu önlemeyi ve çözmeyi bir görev olarak üstlenmiş bulunmaktadır. Anayasanın sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler başlıklı üçüncü bölümü, benimsenen ‘sosyal devlet’ ilkesi ışığında devletin sosyal ve ekonomik görev ve sorumluluklarına açıklık getirmektedir (Serter, 1994: 153).

1982 Anayasası, diğer alanlarda olduğu gibi sosyal güvenlik konusunda da ayrıntılı hükümlere yer vermiştir. “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” başlığı altındaki üçüncü bölümde sosyal güvenlik hakkı düzenlenmiştir. 60. maddede, sosyal güvenliğin herkes için bir hak olduğu ve devletin bu hakkın gereklerini yerine getirmek için gerekli tedbirleri alacağı belirtilmiştir, 61. maddeye göre ise, sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gereken malul ve gaziler, sakatlar, yaşlılar ve korunmaya muhtaç çocukların sosyal güvenliklerini sağlamak devlet için bir ödev olarak kabul edilmiştir.

1982 Anayasası da 1961 Anayasası gibi ilkesel olarak özünde ve söyleminde bir sosyal devlet inşa etmiştir. Ancak sosyal devletin yaşama geçirilmesinde ciddi ekonomik sıkıntılar ve siyasal müdahaleler etkili olmuştur. 1983 sonlarında Askeri hükümet sona erip sivil bir rejimin başlamasına rağmen özgürlükçü, çoğulcu ve katılımcı bir demokratik dönüm

yapılanamamıştır. Ülkenin etkin güçlerinin tasarrufları altında güçlü bir sosyal politika oluşmasının imkânı oluşamamıştır.

Sosyal Devlet ilkesinin, 1982 Anayasasında benimsenmesi ilke olarak olumlu ise de bu ilkenin yaşama geçirilmesinde 1961 Anayasasına kıyasla 1982 Anayasası daha kısıtlayıcı olmuştur. Her şeyden önce sosyal politika uygulamaları yönünden etken olacak olan baskı gruplarının oluşumu açısından Anayasanın bazı kısıtlayıcı hükümler getirdiği görülmektedir (Koray, 2000:109). Askeri bir darbenin sonucunda oluşmuş yeni siyasal süreç ekonomik kısıtlamalar ve üzerindeki güçlü himayenin de etkisiyle güçlü bir gelecek projeksiyonu kuramadığı gibi sosyal politikanın aktörlerinin de sağlıklı bir şekilde tekâmülüne de imkân sağlamamıştır.

Tek parti döneminden kalma ideolojik unsurlarla pekiştirilmiş kurumların, hakkaniyet ölçülerine uygun bir sosyal politika uygulayabilme şansı, hukuk ve ideoloji arasındaki yapılacak tercihe bağlıdır. Sivil ve sosyal alanının militarist destekli güçler tarafından belirlendiği ülkelerde sosyal devletin hukukî zemininin doğması ve işlemesi pek mümkün değildir. Bu rejimlerde açıkça ifade edilmese de uygulamada hep ideoloji, hukukun üstündedir. Hâlbuki sivil iktidarların hâkim olduğu demokratik rejimlerde sosyal hukuk devleti sistemi, ideolojilerden tamamen arındırılmıştır. Bu rejimlerde sosyal devlet, bütün varlığı ile etkinliğini gösterebildiği için, toplumda sosyal barış ve adalet sağlanabilmektedir. Buralarda kamusal yardımlar, sosyal hak anlayışı doğrultusunda yapılmaktadır (Seyyar, 2006: 36-39).

Türkiye’de devletin sosyal niteliğinin yeterince gelişmemesinin ve uyguladığı sosyal politikaların yetersiz kalmasının arka planında kuşkusuz modern Türkiye’nin örnek aldığı Batılı toplumların önemli tarihsel ve toplumsal deneyimlerini yaşamamış olması, geç endüstrileşme, sermaye yetersizliği, sermaye ve teknoloji açısından dışa bağımlılık kadar siyasal yaşamdaki güçlü ideolojik baskı ve vesayetin etkisi vardır. Ayrıca devletin dominant bir karakter oynaması ve sivil toplumsal alanın gelişmemesi de bu süreci doğrudan etkilemektedir.

Bu durumun bir sonucu olarak; Türkiye’de sosyal devlet anlayışı ve sosyal politika uygulamalarının durumu Koraya göre şu sonuçları ortaya çıkarmaktadır.

Birincisi, kendi iç dinamiklerinin yetersizliği nedeniyle, birçok konuda olduğu gibi sosyal politika alanındaki gelişmeler de Türkiye’de daha çok dış koşullardan etkilenecek gündeme gelmektedir.

İkincisi, politikalar ve uygulamalar çok zaman toplumdaki toplumsal tarafların rızası aranmaksızın daha çok devletin inisiyatifinde gündeme gelmekte veya değiştirilmektedir.

Üçüncüsü, bu nedenle, devletin niteliği de, uygulamaları da oldukça karmaşık ve çelişkili bir karakter göstermektedir (Koray, 2000: 111).

Bu durumda kendi iç dinamik örüntüsünü yapılandıramayan Türkiye’yi küresel etkiler altında adeta savurmaktadır. Devletin genel özelliği olan dominant yapısının bir tezahürü olarak diğer sosyal politika aktörlerinin gelişmesine yönelik olumsuz bir etki yapmaktadır. Yasal yapısında karakteristik özellikler taşımasına rağmen sosyal devlet olmanın tezahürü olan uygulamalar ortaya koyulamamaktadır. Kurumlar ve işleyiş lineer bir büyüme göstermeyerek dağınık ve iniş çıkışlı bir seyir izlemektedir.

Hem inşa ettiği ulus devleti korumak hem de modernleşme çabalarını ortaya koymak açısından devlet paternalist bir karaktere bürünmüştür. Anayasal yapısında oldukça iddialı bir sosyal- hukuk devleti inşa ederken uygulamalarında ise katı, totaliter ve ideolojik bir devlet seçkinciliği ortaya koymuştur. Yasaların karakteri ile uygulamalar arasındaki farklılaşmalar yanında gerektiğinde yasalarda revizyona tabii tutulabilmiştir. Olağanüstü hal uygulamaları, özel haklar ihdas edilen Devlet Güvenlik mahkemeleri ile sıkıyönetim düzeni sürüp gitmiştir (Talas, 1992: 110).

Sonuç olarak gerek devletin uygulamalarında, gerek alıcıların beklentilerinde, sosyal bir hak tanımak ile lütfetmek veya sosyal bir hak talep etmek ile devlet babanın lütfuna sığınmak çok zaman birbiriye iç içe geçmiş durumdadır. Bu nedenle bir dönem hak olarak verilen, bir başka dönem geri alınabilmekte veya uygulaması kısıtlanabilmektedir. Sosyal Politikanın tekeline oluşturan bu uygulama ancak insanın özgürlük arayışı, demokratik bir toplumsal yaşam zemini ve güçlü sosyal politika aktörlerinin ortaya çıkması ile ortadan kaldırılabilir.

4.4.Küresel Sürecin Türkiye’de Sosyal Devlete Etkisi

Küreselleşme süreci genel toplumsal ilkeler açısından çağdaş bir batılı toplum ihdasını diğer toplumların gündemine atmakla birlikte aynı zamanda Kapitalist ülkelerin ürettikleri mal ve hizmetlerin tüm dünyayı coğrafi sınır tanımadan dolaşması ve bu sayede dünya ekonomisinin bütünleşmesini hedefleyen, temel felsefesini neo-liberal düşüncelerin belirlediği bir süreci ifade etmektedir. Genel bir deyişle “küreselleşme” olarak adlandırılan çok yönlü bu değişimler; en büyük örgüt olan devlet’ten, en küçük örgüt olan aile’ye varıncaya kadar mevcut toplumsal kurumları da tepeden tırnağa değişime zorlamaktadır. Küreselleşme sonucunda coğrafi sınırlar artık devletleri birbirinden ayıran bir öge olmaktan çıkmıştır. Küresel toplumu (yani bütün toplumları) kuşatan tek bir ekonomik sistem söz konusudur o da serbest piyasa ekonomisidir. Ulusal değerlere dayalı, içe dönük kalkınma dönemi sona ermiştir. Bu süreçte ulus devletin tanımlayıcı özellikleri bulanıklaşmış ve zayıflamıştır. Tüm bu gelişmeler özellikle 80’li yılların ardından Türkiye’de de güçlü bir etki alanı oluşturmuştur.

Küresel sistemin bir parçası haline gelen ve genel küresel sistemle yüzleşen uygulamalar aynı zamanda değişen toplumsal ihtiyaçlar ve yeni toplumsal baskının etkisi altında değişime zorlanmaktadır.

Gerçek anlamda yöneten değil yönetemeyen bir devlet yapısına sahip olan Türkiye’deki dağınık sosyal güvenlik sistemi, siyasal baskı yoluyla gerçekleşen ayrımcılık ve sosyal dışlanma, sağlık hizmetlerinin faydalananlar açısından yaygın hale getirilememesi, engelli ve bakıma muhtaçların durumu ve genel toplumsal eşitsizlikler Türkiye’de sosyal refaktan faydalanmak paydasında ortaklaşması gerekenlerin ne gibi ayrımlara tabi tutulduğunu ve sürecin nasıl eşitsizlikler yarattığını görmesi açısından önemlidir.

Yapısal bir dönüşüm getiren 24 Ocak 1980 kararları sonrası Türkiye, küreselleşme ve yeni ekonomik düzene en iyi uyum sağlayan ülkeler arasında parmakla gösteriliyordu (Pamuk & Kumcu, 2001). Çok kısa bir süre içinde gerçekleştirilen yapısal uyum politikaları ve ihracatın hızla artması 1980’ler boyunca sürdü. Ancak paranın diğer yüzü bu kadar parlak değildi. 1980’ler boyunca artan ihracat, reel ücretlerin düşük tutulması ve kayıt dışı ekonomi ile sağlanmıştı. Artık yeni dönemde, herkes için sosyal güvenceli ömür boyu iş garantisi düşünülemezdi. Yukarıda saydığımız ve refah devletinin temelini oluşturan, ekonomik, siyasi ve sosyal temeller hızlı bir dönüşüm geçiriyordu (Aysan, 2006:62-64).

Özellikle Türkiye’de Küreselleşme sürecinin refah devleti üzerinde oldukça güçlü bir etkisi olmuştur. Olumsuz etkileri bir tarafa özellikle Türkiyede yeni, eşitlikçi, adil ve dünya ölçekli bir sosyal refah muhayyilesi yaratması açısından önemli imkânlar sağlamıştır. Bu durumun daha da önemli etkisi bizatihi devlet dışındaki sosyal refah aktörlerini öne çıkarmıştır. Bu noktada devlet, vatandaşlarına refah dağıtımında STK’lar ve diğer aktörler arasında bir aktöre dönüşmüştür. Özellikle küresel ve bölgesel gelişmeler yeni toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında bir kısım aktörleri öne çıkarmış ya da çok parçalı hizmet alanlarında aynı alanda birçok aktörün ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır.

Küreselleşme ile birlikte, refah devletinin başta finansal olmak üzere bazı krizlere yol açtığı düşüncesi bazı çevrelerde oluşmaya başlamıştır. Keynesyen Refah anlayışı olarak adlandırılan, insanlara dünyada adeta Cenneti yaşatmayı hedefleyen refah devleti anlayışı gözden düşmeye başlamıştır. Bu nedenlerle, refah devletinin bunalımına yönelik çözüm arayışları olarak, bir yandan kamu harcamalarını azaltmak ve mevcut sosyal refah kurumlarını ve programlarını reforma tabi tutmak yoluna gidilirken, bir yandan da devletin üzerindeki sosyal sorumlulukların diğer bazı kesimlere aktarılarak hafifletilmesi düşüncesi uygulamaya geçirilmeye çalışılmıştır. Burada kademeli bir geçişten bahsedilebilir. Bu açıdan özellikle üç yönelim söz konusudur. Sosyal görevler önce ‘yerel yönetimlere’, sonra ‘kar gütmeyen kuruluşlara’, daha sonra da ‘piyasalara’ bırakılmaya başlanmıştır (Özdemir, 2006: 30).

Yine siyasal dönüşümle alakalı olarak 1980 sonrası dönemde hızlı bir yerelleşme süreci başlamıştır. Dünya Bankası ve diğer uluslararası kurumların da baskısıyla yerel yönetimlerin sadece sosyal politikalarda değil, diğer yönetim faaliyetlerinde de rolü bir hayli artmıştır. Ancak yerel yönetimlerin kamu bütçesinden aldıkları pay artan yükümlülükleriyle orantılı miktarda artmadı. Yerel yönetimlerin sosyal politikalarda daha aktif rol aldığı son dönem, devletin sosyal politikaları istihdam sağlayarak yaptığı 1960’lardan bir hayli farklıydı. Bu dönemde daha çok ihtiyaç sahibi, yoksul ve diğer uç gruplara odaklı, daha yoğun fakat daha kısa vadeli sosyal politikalar uygulandı. Küreselleşme ve neo-liberal politikaların bir başka sonucu da, sivil toplum kuruluşlarının (STK) sosyal yardımlardaki payının artması idi. Devletin de desteğiyle daha çok yoksullara ve 1999 sonrasında deprem mağdurlarına STK’lar tarafından ciddi yardımlar yapıldı (Aysan, 2006: 62-64).

Küreselleşme süreci geleneksel kurumların işleyişinde önemli zafiyetler ortaya çıkarmıştır. Özellikle aile, toplumsal riski üstlenmedeki eski rolünü gerçekleştirmekte

zorlanmaktadır. Buğra ve Keyder'in *Dönüşümdeki Türk Refah Rejimi* adlı makalesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Müdürlüğü'nün 1986 yılında kurulmasını ailenin ağırlaşan sosyal yükü artık taşıyamamasına bağlanıyor (Buğra & Keyder, 2006:15). Devlet yeni ihdas edilmiş pek çok kurumla toplumsal sistemde oluşan boşlukları doldurma eğilimi içinde hareket etmiştir.

1961 ve 1982 (1961 Anayasası'nın getirdiği “sosyal hukuk devleti” ilkesi ve kazanılan siyasi ve sosyal haklar, 1982 Anayasası ile tırpanlanmasına rağmen) Anayasası sonrasında ortaya çıkan temel sonuç devletin, toplumsal ve ferdi refahı sağlamak adına (amacıyla) kişinin ruhsal ve bedensel gelişimini engelleyen her türlü siyasi, ekonomik ve sosyal sorunu önleme ve çözüme görevini üstlenmesidir. İşlevsel açıdan yaşanabilecek tüm sorunlara rağmen Türkiye Cumhuriyeti devleti ideolojik bir vesayetin gölgesinde olsa bile sosyal devlet olmayı kabul etmiştir. İdeal anlamda işlevsel ve dinamik bir sosyal sıfatlı devlet oluşturabilmenin önündeki en büyük engel Türkiye'deki ideolojik olarak tek parti döneminden itibaren inşa edilmiş vesayetli siyasal sistem yanında, tüm dünyada seyreden küresel yoksullaştırma politikalarının bu duruma etkisidir. Genel küresel gelişmelerle ülkenin kendine ait siyasal ve sosyal şartları arasındaki uyumsuzluk nedeniyle kuşatıcı ve çözüme yönelik bir sosyal politikanın oluşturulamadığını ifade etmek mümkündür. Fakat bu küresel ivme bir taraftan yoksullaştırıcı etki yaparken bir taraftan da totaliter devletin karşısında yüksek düzeyde bir sivil bilincin oluşmasına da imkân sağlamaktadır, bu durum toplumsal hayatın parçalı hizmet alanlarına hitap eden başka sosyal politika aktörlerinin oluşmasını salık veren bir bilinç oluşturmuştur. Türkiye'de devlet tüm sosyal sorunların çözümünde kendisini mutlak olarak görevli saymıştır. Fakat tüm dünyada etkisini sürdüren küresel yoksulluluğun, artan dezavantajlılığın giderilmesinde devlet dışındaki diğer sivil aktörlerin devletin denetim ve desteği altında sürece dâhil edilmesi dinamik bir toplumsal örüntünün ortaya çıkmasına imkân sağlayacaktır. Yüksek düzeyde toplumsal sorumluluğun oluşumu için bu durum şarttır.

Bir devletin sosyal devlet karakteri taşıması için hakiki eşitliği, yani sosyal adaleti ve sosyal dengeyi sağlamak adına gayret ortaya koyması gerekmektedir. Toplumda en başta, en aciz, en muhtaç, hissedilmeyen, görülmeyen insanlara en hızlı ve en etkin bir şekilde çözüm üretmelidir. Toplumdaki refah düzeyi açısından mevcut farklılıkları gidermeye uğraşmakta ve orta tabaka oluşturmak maksadıyla da özellikle alt gelir gruplarının sosyo-ekonomik durumlarını değişik sosyal politikalar aracılığıyla iyileştirmeyi hedeflemelidir. Diğer yandan

sosyal devlet, sosyo-ekonomik hayatı yönlendirerek güçsüzleri, fakirleri, yardıma ve bakıma muhtaç kişileri koruyan, bu hizmetleri götürebilmek için sosyal kurumlar tesis eden, koruyucu tedbirler vasıtasıyla toplum meselelerini olabildiği kadar önlemeye ve gidermeye çalışan, sosyal sorunların baskısı altında bulunan kişi ve grupları koruyan şefkatli ve himayeci devlettir. Devlet tüm bu hizmetlerini sosyal sigorta, sosyal yardım, sosyal hizmet ve sosyal tazminle gerçekleştirir. Bu araçlar aynı zamanda sosyal devletin sosyal ihtiyaçları karşılamak için üstlendiği kamu hizmetlerini de ifade etmektedir. Türkiye’de sosyal devletin 80’li yıllardan sonraki serüveni genel bir sosyal devlet süreç analizi üzerinden yapmak mümkün olabileceği gibi sosyal devletin işlevsel alanları üzerinden yapmakta mümkün olabilmektedir. Bu noktadan hareketle Türk sosyal güvenlik sisteminin sosyal sigorta, sosyal yardımla birlikte önemli bir işlevsel alanı olan sosyal hizmetler sosyal devletin Türkiye’deki işlevselliğini anlamamız konusunda spesifik bir örnek uygulama alanı olabilecek niteliktedir.

Tüm bu unsurlar bir ülkede bir arada ve birbirlerini etkileyerek gelişir, toplumsal rahatsızlığı önlemek, insanlar arası sosyal ve ekonomik rahatsızlıkları azaltmak ve insanın toplumun tüm olanakları oranında refaha ulaşmasını sağlamak amacına yönelmişlerdir (Kongar, 1972: 146)

Bir yaklaşıma göre, sosyal hizmet, en üst çerçevede, sosyal politikanın oluşturulması düzeyinde başlar, sosyal devlet anlayışı içinde sosyal güvenlik plan ve programlarının tertiplenmesi ve uygulanması ile sürer ve bunların altında, en alt katmanda, birey, aile, grup, topluluk ve yerel toplum düzeylerinde bireysel ve sosyal sorunların giderilmesi yönündeki çalışmaları ifade eder (Tomanbay, 2002: 33). Hem makro bir sosyal politika yaklaşımını anlama hem toplumsal ve bireysel müdahale süreçlerini anlamlandırmamız açısından sosyal hizmetler bizim için önemli bir teorik- pratik alan verebilmektedir. Parçadan bütüne bu bakış açısı Türkiye’de daha genel kavramlarla incelediğimiz sosyal devletin işlevselliğini izah açısından avantajlar sağlamaktadır.

Özellikle Sosyal Hizmetlerin geniş tanım aralığından kaynaklanan avantajlılık sosyal politikanın teori ve pratiği arasındaki ilişkiyi önümüze koyabilecektir. Sosyal Politikayı anlamak için ihtiyaç duyacağımız bütüncül yaklaşımı sosyal hizmetler üzerinden gerçekleştirmek imkân dâhilindedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYEDE SOSYAL DEVLETİN BİR TEZAHÜRÜ OLARAK SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

Toplumsal sistemde ki refah hizmetleri birbirinin ardı sıra ve birbirini etkileyerek gelişmektedirler. Toplumsal rahatsızlıkları önlemek ve bir refah sistemi var etmek amacıyla ortaya çıkan olgulardan biri de sosyal hizmettir. Sosyal Hizmetler bu gelişme içinde ortaya çıkmış ve yukarda bulunan amaçlara varabilmek için sorun çözücü etkinlikte bulunan bir disiplin olmuştur.

Sosyal Hizmetleri ortaya çıkaran toplumsal koşullar önce refah hizmetlerini yani sosyal ve ekonomik olanakların adaletli dağıtımını sağlayıcı tedbirleri ve programları yaratmışlardır. Sosyal güvenlik bu arada geliştirilen bir anlayış, sosyal sigortalarda bu anlayışa uygun programlardır. Sosyal Hizmetler bütün bu gelişmelerle beraber ortaya çıkmış olan bir disiplindir. Bu gelişmeler, genellikle sosyal refah hizmetleri ile sosyal güvenlik kavram ve uygulamasının gelişmesi açısından incelenebilir. Çünkü sosyal refah hizmetlerini doğuran anlayış, giderek sosyal güvenlik, sosyal hizmet gibi kavramları öne çıkarmıştır (Kongar, 1972: 146).

Modern zamanlara bakıldığında, sosyal hizmetin geniş halk kitlelerinin hayatları üzerinde artan etkinliğinin olduğu görülebilmektedir. Artan yaşlı nüfus yapısı ve değişen aile yapıları, beraberinde sosyal hizmetlere olan gereksinimi de artırmaktadır. Bundan dolayı, tarihsel süreç içinde sosyal hizmet, etkinliği genişleyen bir alan olarak görülmektedir (Taşçı, 2007: 33-37).

Sosyal güvenlik, birim olarak aileye esas almasına rağmen, aile, topluluk ve en nihayetinde devlet içerisinde kendi kendilerine geçindirme yeteneğinden yoksun –kimsesiz çocuklar ile kimsesiz ve bakıma muhtaç yaşlılar ve engelliler gibi- bireylerde bulunabilmektedir. Bu bireyler için önemli olan, bunlara gelir garantisinin sağlanması değildir. Bunun yerine, ihtiyaç duyulan şey, bunlara bir hizmetin verilmesidir. İşte burada bireye karşı sorumluluk açısından sosyal hizmetler devreye girmektedir (Dilik, 1980:73-84). Anayasalarla belirtilen bir kanuni zorunluluk içerisinde devlet bu alanlarda hizmet üretme konusunda kendisini zorunluluk esası ile bağlamıştır. Bu hizmetlerin tarihi Türkiye’de sosyal politikanın tarihidir. Kendinden önceki tarihsel deneyimle de yüksek düzeyde ilintilendirdiğimiz sürecin

özellikle Yasalar sonrasındaki uygulamalara bakılmasının avantajlı olacağını ve mükerrerlikten kurtaracağını düşünmekteyiz.

5.1.Sosyal Hizmet Kavramı Ve Özellikleri

Sosyal Devletin işlevselliğini sağlamaya yönelik Sosyal güvenlik uygulamalarının gerçekleştirilmesinde yükün dağıtılması düşüncesine dayalı olarak geliştirilmiş kolektif sosyal güvenlik teknikleri arasında yer alan ve sosyal güvenlik sistemini daha etkili bir hale getirmeyi amaçlayan sosyal hizmetlerin, doktrinde ve uygulamada çeşitli tanımlarına rastlanılmaktadır (Şenocak , 2005: 42).

Sosyal Hizmet kavramı tam manasıyla literatürün üzerinde mutabık olduğu bir kavram değildir (Sosyal Hizmet Uzmanları D.G.M.Y.K,1995:47). Bu durum sosyal hizmetin en üst çerçevede, sosyal politikanın oluşturulması düzeyinde başlayarak, sosyal güvenlik plan ve programlarının tertiplenmesi ve uygulanması yanında birey, aile, grup, topluluk ve yerel toplum düzeylerinde bireysel ve sosyal sorunların giderilmesi gibi geniş bir aralıkta konumlanmasından kaynaklanmaktadır. Farklı havzalarda çeşitli kullanımlar tercih edilmekle birlikte İngilizce literatürde ‘social services’ şeklinde kullanılmaktadır.

Türkçedeki literatürlerde sosyal hizmet ve sosyal çalışma eş değer bir kullanımla kullanılsa bile Kongar bu kullanımın yanlış olduğunu ifade etmektedir. Kongara göre sosyal çalışma bir mesleği, Sosyal Hizmetler ise çeşitli hizmet alanlarını ifade eder. Bu iki kavram irtibatlı olmakla birlikte birbirinden farklıdır. Beraber düşünülmesinin temel nedeni de, Sosyal Çalışma mesleğinin Sosyal Hizmet alanlarında etkinlikte bulunmakta olduğudur (Kongar, 1972: 35).

Sosyal Hizmetlerin tanımı, bakılan çerçevenin yapısına göre değişir, iktisadi yoksunluktan, sağlığa ya da sosyal risklerden mağdur olmuşluk haline göre farklı alanları tanımlamak içinde kullanılabilir.

Sosyal Hizmetler ‘doğrudan doğruya ve birinci derecede insanın korunmasına ve geliştirilmesine yönelik etkinlikleri ifade eder. Sosyal Hizmet alanındaki temel hizmet alanları şunlardır. Eğitim, Sağlık, Konut, Islah, Rehabilitasyon, Eğlence ve boş zamanları değerlendirme, Sosyal güvenlik ve Sosyal refah kabul edilir (Kongar,1972: 35).

Sosyal Hizmetler kişi, grup veya toplulukların yapı ve şartlarından doğan ya da kendi denetimleri dışında meydana gelen bedeni, zihni, ruhi eksikliği, fakirlik ve eşitsizliği gidermek veya azaltmak, toplumun değişen şartlarından doğan sosyal sorunları çözümlmek, insan kaynaklarını geliştirmek, hayat standartlarını iyileştirmek ve yükseltmek, fertlerin birbirleriyle ve sosyal çevresi ile uyum sağlamasını kolaylaştırmak amacıyla insan, şeref ve haysiyetine yaraşır eğitim, danışmanlık, bakım, tıbbi ve psiko-sosyal rehabilitasyon alanlarında ifa edilen hizmet programlarının tümünü ifade etmektedir (Seyyar, 2002: 518).

Bir başka tarifte ise; Sosyal hizmetler, toplumun kendi ellerinde olmayan nedenlerle yoksul ve muhtaç duruma düşen ya da bedenlen veya ruhen bir eksikliğe uğrayan bireylerine, ülkenin genel şartları çerçevesinde insana yaraşır, çevreleri ile uyumlu bir hayat sürdürebilmeleri için maddi ve manevi, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik, devlet ve gönüllü özel kuruluşlar tarafından sağlanan hizmetlere denir. Diğer bir ifadeyle sosyal hizmetler, bir ülkede kendi ellerinde olmayan nedenlerle yoksul, muhtaç, bedenlen ya da ruhça sakat duruma düşen bireylere, insana yaraşır bir hayat sürebilecekleri sosyal ortamı yaratma amacını taşırlar (Uğurlu, 2002: 210).

Bir başka tanımında, sosyal hizmetlerin içeriği sosyal sigortaları da kapsayacak biçimde geniş tutulmaktadır. Söz konusu tanıma göre, sosyal hizmetler, kişi, grup ve toplulukların yapı ve çevre koşullarından doğan ya da kendi denetimleri dışında kalan yoksulluk ve eşitsizlikleri gidermek, toplumun değişen koşullarından ortaya çıkan sorunları önlemek ve insan kaynaklarını geliştirmek, kişi, aile ve toplum refahını sağlamak amacıyla düzenlenen hizmet ve programları kapsayan bir alandır. Bu alan örneğın sosyal yardım hizmetleri, çocuk ve aile refahı hizmetleri, fiziksel ve ruhsal sakatlar için yapılan hizmetler, ıslah hizmetleri, sosyal sigortalar, aile planlaması, konut sorunları ve toplum kalkınması gibi hizmet ve programlarını kapsar (III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı, 1968:364).

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğince, çeşitli ülkelerde sosyal hizmetler sistemlerinin gelişimi konulu bir araştırma yapmakla görevlendirilmiş bulunan bir uzmanlar grubu sosyal hizmetlerin genel bir tanımını şu şekilde yapmıştır. ‘Sosyal Hizmetler, bireylerin çevresi ile uyum sağlamasını kolaylaştırmak amacını taşıyan örgütlenmiş çalışmalardır. Bu amaç, birey, grup ve topluluklara ihtiyaçlarını karşılamada ve toplum yapısındaki değişimlere uyum sorunlarını çözmede yardımcı olmaya yönelik yöntemler yoluyla gerçekleştirilir. İktisadi ve sosyal durumların düzeltilmesi ile ilgili topluca önlemler de aynı amaca yöneliktir.

1961 Anayasasıyla planlı bir sosyal politika stratejisi oluşturmak amacıyla yapılandırılan Devlet Planlama Teşkilatlarının kalkınma Planlarında küçük değişiklikler olmakla birlikte aynı çerçeveye işaret edecek şekilde bazı kullanımlar görmek mümkündür. Sosyal Hizmet, 1. Beş Yıllık Kalkınma Planında ‘ Sosyal Hizmetler’; İkincisinde ‘Sosyal Refah Hizmetleri’;Üçüncüsünde ‘Sosyal Yardım ve Sosyal Refah Hizmetleri’; beşincisinde de ‘Sosyal Hizmetler, yardımlar ve Sosyal Refah Hizmetleri’ şeklinde kullanılmıştır (Taşçı, 2007: 36-38).

2828 sayılı kanun hükmünce Sosyal Hizmetler şu şekilde tanımlanmakta ve hizmetler de bu tanımdan hareketle koordine edilmektedir. Sosyal Hizmetler ‘Kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü’ dür. (www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Mevzuat/Kanunlar)

Sosyal Hizmetlerin geniş tanım aralığında da ifade edildiği gibi en temel özelliği, aileden, topluluk ve devlete kadar uzanan bir grubun mensupları olarak bireylerle ilgilenmesidir.

Sosyal hizmetler, bireylerin birbiriyle ve çevresi ile uyum sağlamasını kolaylaştırmak amacını taşıyan örgütlenmiş çalışmalardır. Bu amaç, birey, grup ve topluluklara ihtiyaçlarını karşılamada ve toplum yapısındaki değişimlere uyum sorunlarını çözmeye yardımcı olmaya yönelik yöntemler yoluyla gerçekleştirilir. Ayrıca, ekonomik ve sosyal durumların düzeltilmesi ile ilgili topluca önlemler de aynı amaca yöneliktir. (www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/35/1/6_sait_dilik.pdf)

Sosyal Hizmetler, sosyal yardım ve devletçe bakılmada olduğu gibi, devlet bütçesinden finanse edilmektedir. Diğer sosyal güvenlik yöntemlerinden farklı olarak, sosyal hizmetlerin niteliği maddi olmaktan ziyade hizmet sunmaya ve toplum kalkınmasına yöneliktir (Seyyar, 2002: 518). Sosyal Hizmetler kamusal, yarı kamusal ve bir ölçüde gönüllü özel kuruluşlar yoluyla yürütülmektedir. Kamusal kuruluşlarında finansman kaynaklarını vergiler oluşturmaktadır. Gönüllü özel kuruluşların finansman kaynakları, devlet katkıları dahil, bu kuruluşların özel kaynak ve faaliyetlerine göre değişen gelirlerinden sağlanmaktadır. Hizmetlerden yararlananlardan finansmana özel bir katkıda bulunmuş olma koşulu aranmamaktadır. (www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/35/1/6_sait_dilik.pdf)

Sosyal Hizmetlerin yürütülmesinde objektif birtakım faktörlere değil korunan kişinin özel durumuna yönelmektedir. Özellikle gönüllü kuruluşlar için bu büyük ölçüde söz konusudur. Sağlanılacak hizmetler ve bu konuda ileri sürülecek hakların tam olarak tanımlanması yapılmamaktadır. Bu durumda sosyal hizmetlerden yararlanacak kişi hiç değilse belirli ölçüde yönetimin ya da sosyal yardımcının iyi niyetine bağlıdır. www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/35/1/6_sait_dilik.pdf)

Sosyal hizmet programları, kar getirici programlar şeklinde kabul edilemezler. Bunun nedeni sosyal hizmetlerin çeşitli toplumsal sorunlara çözümler ararken hiçbir zaman kar ve kazanç amacı gütmemeleridir. Çünkü sosyal hizmetlerin temel amacı sosyal sorunların olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılmasıdır (İkizoğlu, 2001: 166).

“Sosyal hizmet, bireyin karar verme özgürlüğünü kendi yararına kullanması açısından bilinçlenmesinde ve yaşadığı çevrenin değişen sosyo-ekonomik koşullarına ve normatif sistemine uyum sağlayarak toplumda verimli bir unsur olması yönünden gerekli olan değişimin yaratılmasında müdahale edebilecek bilgi, yöntem ve becerilere sahip ve hatta bu tür bir müdahaleye yetkisi olan bir süreçtir (Akbaş, 2006:25-30). Bu özelliği ile toplumsal sisteme entegrasyonu sağlayacak bir süreci merkeze alacak bir teori ve pratik inşa eder.

Sosyal Hizmetin müdahale süreçlerinde temel amaç insan onurunun korunması ve hayat standartlarının insan şahsiyetine yaraşır şekilde tanzim edilmesinin sağlanmasıdır. Bu nedenle yapılacak tüm müdahaleler bir program dâhilinde ve profesyonellerce yapılmalıdır. Zira Sosyal Hizmet uygulamaları hem programın nitelikliliği açısından hem de muhatabın özel durumunu gerektirdiği bir profesyonelliğe zorunluluk derecesinde gerek duyar. Bu nedenle sosyal hizmet üretecek aktörlerin bu amaçlılık ilkesi etrafında yetiştirilmesi gereklidir. Alanın genişliği açısından bakıldığında disiplinler üstü bir bakış etrafında tanzim edilmesi gerekecektir. Bunun yanında doğrudan alanın özel bilgisi ile donatılmış somut müdahale süreçleri açısından hazırlanmış bir mesleki uzmanlaşma sorunludur.

5.2.Türkiye’de Sosyal Hizmetlerin Doğuşu Ve Gelişimi

Türkiye’de sosyal devletin gelişim sürecini klasik Osmanlı döneminden başlayarak, sırasıyla Tanzimat ve Osmanlı modernleşmesini, Erken Cumhuriyet ve Anayasalar dönemini ayrıntılı bir şekilde ele almıştık. Bu nedenle mükerrer bir tarih ve süreç yerine sosyal hizmetin spesifik sayılabilecek evrelerini incelemenin daha uygun olacağını düşünüyoruz. Bu analizde

genel tarih okumamızda da ortaya koyduğumuz prensiplere sadık kalmaya çalışarak Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi okumalarını birbirinden keskin hatlarla ayırmayıp olguların tarihini anlamaya çalışacağız.

Türkiye’de Sosyal Hizmetlerin tarihine bakıldığında özellikle Osmanlı döneminde bu hizmetlerin Vakıflar tarafından şümüllü bir şekilde gerçekleştirildiği görülür. Tanzimatla gerçekleşen devletleştirme programının etkisiyle Tanzimat sonrasında ilgili tüm hizmetler devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. Özellikle II. Abdülhamit döneminde açılan kurumlar mahiyet açısından çok önemli fonksiyonlar üstlenmiş yüksek kabiliyetli temsilcilerdir. Kurulan bu müesseselerle modern anlamda kurumsallaşmış modern bir sosyal devletin adımları atılmıştır. Bu kurumlardan özellikle Darülaceze, Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi, Darülhayr-ı Ali gibi müesseseler Cumhuriyet döneminde de varlığını devam ettirecek müesseselerdir. Ortaya çıkan savaş ve yetimler sorununa karşılık olarak spesifik olarak sadece yetim çocukların bakımı için özel kurumlar ihdas edilmiştir. Sosyal Hizmetler açısından Tanzimatla başlayan kurumsallaşma süreci belli dönemlerde iniş çıkışlar yaşamasına rağmen devam ede gelmiştir.

1926 yılında kabul edilen “Medeni Kanun”da, çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamalarını etkileyecek önemli düzenlemelere yer verilmiştir. Ana hatlarıyla belirtecek olursak; bireylerin medeni haklardan yararlanmaları, evlenme ve boşanmaları halinde taraflara ve çocuklara düşen hak ve yükümlülükler, evlat edinme, velayet, çocuk malları, çocukların korunmaları ve koruyucu aile bakımına ilişkin hususlar düzenlenmiştir. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, Medeni Kanun, çocuğun bakım ve korunması konusunda ayrıntılı düzenlemelere gitmiştir (Serozan, 2000: 30).

Tanzimat’tan sonrada çocuk çalışmaları Himayeyi Etfal ismi altında devam etti. Hatta 1921 Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal, Himaye-i Etfal Cemiyetinin koruyuculuğunu kabul etti (www.sosyalhizmetuzmani.org/cocukesirgemekurumu). 30 Haziran 1921 tarihinde, daha Cumhuriyet resmen ilan edilmeden önce, Atatürk’ün önderliği ve koruyuculuğunda Kurtuluş Savaşı’na katılanların çocuklarının bakım ve eğitim problemlerine yardımcı olmak amacıyla Ankara’da kurulan “Himaye-i Etfal Cemiyeti İstiklal Savaşı’nın doğurduğu maddi sıkıntıların etkisi altında kalmış ve mali yapısında büyük sorunlar çıkmıştır (Akkaya, 1966: 1). Ancak, bütün bu olumsuz koşullara rağmen faaliyetlerini devam ettiren kurum, başarılı hizmetlerde bulunmuştur.

Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1935 yılında “Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu” adını aldı. 1936 yılında bir dernek olarak kurulan Çocuk Esirgeme Kurumunun genel kongresi de aynı yıl içinde yapıldı. Kongreyi Başbakanlık Müsteşarı B. Kemal GEDELEÇ açmış, kongre başkanlığına Mili Müdafaa Bakanı Kazım Özal, 2. başkanlığa Diyarbakır Milletvekili General Kazım Sevüktekin yapmıştır (www.cocukesirgemekurumu). Başbakan İsmet İnönü, bakanlar ve milletvekilleri kongreye katılmışlardır 1937 yılından itibaren de kamu yararına çalışan bir dernek statüsünü kazanmıştır. 1937 yılında da Çocuk Esirgeme Kurumu Bakanlar Kurulunun 1223 sayılı Kararı ile kamu yararına çalışan dernek olarak kabul edilmiştir.

1949 yılında, çocuk hizmetlerinde kamusal yetkiyi ve örgütlenmeyi ifade eden 5387 sayılı “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun” kabul edilmiştir. Bu Kanun, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı’na çeşitli kanuni görevler ve sorumluluklar vermiş fakat Milli Eğitim Bakanlığının, gerekenleri yapamaması ve mahalli idarelerdeki iktisadi yetersizlik nedeniyle istenilenler elde edilememiştir. Başka ara formüller denenmesine rağmen arzu edilen süreç ancak 1959 da gerçekleşmiş oldu.

Doğrudan doğruya sosyal hizmetlerle alakalı olarak 1959 yılında Sosyal Hizmetler Enstitüsüne bağlı olarak, Sosyal Hizmetler Akademisi faaliyete geçmiş ve Sosyal Hizmet bölümü 1961 yılında, 7355 sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kuruluşuna Dair Kanun'un 1. maddesi uyarınca dört yıllık bir yüksek öğretim kurumu olarak "Sosyal Hizmetler Akademisi" adıyla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur. Böylece Türkiye’de ilk kez sosyal hizmet eğitimi başlamıştır (www.shy.hacettepe.edu.tr).

1961 Anayasası Sosyal Devlet açısından önemli bir dönüm noktasıdır ve sosyal haklar bakımından çok özel bir yerde durmaktadır. Anayasanın tüm ilkeleri sosyal devlet prensibini destekler niteliktedir. Sadece Anayasal düzenlemeler açısından değil uygulamalar açısından da bu yıllar oldukça önemli bir milat sayılabilir. Buna göre 1963 yılında da Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü örgütlenmiş ve illerde Sosyal Hizmet Koordinasyon Kurulları meydana getirilmiştir. Alana dair uzman ihtiyacının karşılanması amacıyla Sosyal Hizmetler ve Sosyal Çalışma konusundaki eğitim ihtiyacına paralel olarak 1967’de Hacettepe Üniversitesinde Sosyal Çalışma eğitimine başlanmıştır (Kongar, 1972: 164)

Sosyal Hizmet çalışmalarının özellikle çocuk koruma çalışmalarının devlet kontrolünde ve daha organize bir şekilde yapılması, biçimsel sorunların aşılması, uygulama handikaplarından uzaklaşılması, bütünlük ve koordinasyonun tek elde toplanması amacıyla 27

Mayıs 1983 tarihinde 2828 sayılı “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu” yürürlüğe konulmuş ardından da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı olarak Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu kurulmuştur. 1989 yılına kadar Sağlık Bakanlığında bulunan SHÇEK 1989 yılında Başbakanlığa bağlanmıştır (Seyyar, 2002:518). Çocuk koruma hizmetleri yanında sosyal hizmet ve yardıma muhtaç diğer Dezavantajlı sosyal gruplara yönelik hizmetlerde yine SHÇEK tarafından yapılmaktadır.

SHÇEK yardıma ve bakıma muhtaç bir diğer ifadeyle korunmaya muhtaç aile, çocuk, genç, özürlü, yaşlı, kadın ve diğer muhtaç insanlara sosyal hizmetler götürmektedir. Kurum bağlı Genel Müdürlük ve illerdeki kolları olan Sosyal Hizmetler İl müdürlükleri yoluyla kanunla belirtilen görevler çerçevesinde çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında, korunmaya muhtaç çocuk hizmetleri; huzur evlerinde yaşlı hizmetleri; kreş ve gündüzlü bakım evlerinde, gündüzlü çocuk bakım hizmetleri; rehabilitasyon merkezlerinde, sakat ve felçlilerin rehabilitasyon hizmetleri ile muhtaç durumdaki kişilere götürülecek olan kamusal yardım hizmetleri alanlarında faaliyet göstermektedir (Seyyar, 2002: 518).

5.3.Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Ve Hizmet Alanları

Sosyal hizmet programları modern toplumlarda oldukça yaygındır ve yöneldiği gruplar çok çeşitlidir, sadece yoksullarla sınırlı kalmayacak boyutta bir hedef kitlesine hitap etmektedir. Aileler, çocuklar (korunmaya muhtaç çocuklar, sokakta çalışan veya sokakta yaşayan çocuklar, suçlu çocuklar), gençler, yaşlılar, yoksullar, özürlüler, güç koşullardaki kadınlar, sığınmacı ve göçmenler, evsizler, tıbbi ve psikiyatrik yönden yardıma muhtaç hastalar, alkolik ve uyuşturucu bağımlıları gibi sosyal sapma gösteren hastalar, suçlular, özel ihtiyaç grupları (HIV, kanser, lösemi hastaları, alkol ve madde bağımlıları, eşcinseller) gibi oldukça geniş bir alan, sosyal hizmetin müdahale alanı içinde kalmaktadır. Ülkemizde de sosyal hizmetlerin hedef sosyal grubu olarak tanımlanan bu grupların rehabilitasyonuna yönelik hizmetler devlet eliyle gerçekleştirilir. Türkiye’de bu hizmetler Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumunca koordine edilmektedir.

Hizmetin niteliğine göre Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu ‘SHÇEK’ tarafından sunulan hizmetler; Korunmaya muhtaç çocuk ve gençlere yönelik hizmetler, Yaşlı Hizmetleri, Özürlü Hizmetleri, Korunmaya Muhtaç Aile ve Kadın Hizmetleri, Toplum

Merkezleri, Ayni – Nakdi Yardım Hizmeti ve Sokakta Yaşayan ve Çalıştırılan Çocuklarla Her Türlü İstismara Maruz Kalan Çocukların Korunması Hizmetleri'dir.

5.3.1.Korunmaya Muhtaç Çocuk Ve Gençlere Yönelik Hizmetler

Dar anlamıyla korunmaya muhtaçlık kavramı bir çocuğun kanunun emrettiği ölçüde özen ve bakım görmemesi sonucunda beden, ruh ve fikir güvenliğinin tehlikeye düşmesini ifade eder. Aslında yetişkin oluncaya kadar her çocuk korunmaya muhtaçtır (Akyüz, 2000: 449).

Çocuk Koruma kanunu, korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemiştir. Kanuna göre, korunmaya ihtiyacı olan çocuk; Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk'tur.(ÇKK 3a\1)

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'na göre, korunmaya muhtaç çocuk beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olup; ana veya babasız, ana ve babasız, ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan, ana veya babası veya her ikisi tarafından terk edilen, ana veya babası tarafından ihmal edilip; fuhuş, dilencilik, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başboşluğa sürüklenen çocuğu ifade etmektedir (m. 3/b).

Bu kanunun uygulanmasında ve çocuğun haklarının korunması amacıyla bazı ilkelerin gözetilmesi kanunla tanımlanmıştır.(ÇKK 4,1\ a) Buna göre;

- a) Çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarının güvence altına alınması,
- b) Çocuğun yarar ve esenliğinin gözetilmesi,
- c) Çocuk ve ailesinin herhangi bir nedenle ayrımcılığa tâbi tutulmaması,

- d) Çocuk ve ailesi bilgilendirilmek suretiyle karar sürecine katılımlarının sağlanması,
- e) Çocuğun, ailesinin, ilgililerin, kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği içinde çalışmaları,
- f) İnsan haklarına dayalı, adil, etkili ve süratli bir usûl izlenmesi,
- g) Soruşturma ve kovuşturma sürecinde çocuğun durumuna uygun özel ihtimam gösterilmesi,
- h) Kararların alınmasında ve uygulanmasında, çocuğun yaşına ve gelişimine uygun eğitimi ve öğrenimini, kişiliğini ve toplumsal sorumluluğunu geliştirmesinin desteklenmesi,
- i) Çocuklar hakkında özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler ile hapis cezasına en son çare olarak başvurulması,
- j) Tedbir kararı verilirken kurumda bakım ve kurumda tutmanın son çare olarak görülmesi, kararların verilmesinde ve uygulanmasında toplumsal sorumluluğun paylaşılmasının sağlanması,
- k) Çocukların bakılıp gözetildiği, tedbir kararlarının uygulandığı kurumlarda yetişkinlerden ayrı tutulmaları,
- l) Çocuklar hakkında yürütülen işlemlerde, yargılama ve kararların yerine getirilmesinde kimliğinin başkaları tarafından belirlenememesine yönelik önlemler alınması, İlkeleri gözetilir.

Çocuk Koruma Sisteminde kanunla tanımlı hale getirilmiş bir yol haritası tercih edilir. Bu sürecin ilk aşamasını Koruyucu ve destekleyici tedbirler oluşturur. Bu tedbirler Çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma konularında alınacak tedbirlerdir. (ÇKK 5\1)

Aşamalı bir şekilde Çocuklar hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı alınır. Bu karar çocuğun anası, babası, vasisi, bakım ve gözetiminden sorumlu kimse, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve Cumhuriyet savcısının istemi üzerine veya re'sen çocuk hâkimi tarafından alınabilir. (ÇKK 7\1)

Kurum bakım kararının ardından SHÇEK çocuğun bakımını üstlenir. Bu kararın uygulanma sürecinde de kademeli bir süreç takip edilir. Bunlardan ilki Evlat Edinmedir. Evlat

edinme; bir çocukla, durumu evlat edinmeye uygun bir kişi arasında hukuki bağlar sağlanarak çocuk ebeveyn ilişkisinin kurulmasıdır. Diğer tercih edilen yol koruyucu aile'dir. Koruyucu Aile; kısa veya uzun süreli, bedelli veya bedelsiz olarak çocuk bakımını üstlenen ve çocuğun aile ortamında yaşamını sağlayan, öz anne- baba yerini tutabilecek aileler ve kişileri ifade eder. Bunlar dışında eğer çocuk kurum bakımına alınacaksa yaşına ve kardeş durumuna göre ilgili kurum bakımına verilir (www.shcek.gov.tr/hizmetler/cocuk). Son yıllarda kurum bakım siteminde özgün uygulamalar da gerçekleştirilmektedir. Sevgi evi ve çocuk evleri uygulamaları toplu bakımdan aile tipi bakıma geçme konusundaki özgün uygulamalardır.

5.3.2.Yaşlı Hizmetleri

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanununun 9. Maddesi (b) bendi ile “Korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç, çocuk, sakat ve yaşlıların tespiti, bunların korunması, bakımı, yetiştirilmesi ve rehabilitasyonlarını sağlamakla görevlendirilen SHÇEK Genel Müdürlüğü, kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre koşullarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü olan sosyal hizmetleri, yaşlı vatandaşlara Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri aracılığıyla götürmektedir. (9\b)

Sosyal Hizmetler yaşlı çalışmalarına geniş bir hizmet aralığında planlamakla yükümlü bir kurum olarak çalışır. Yaşlılık ve yaşlanma sorunu ile ilgili sosyal politikalar oluşturulması yanında, ihtiyaç gerektiren her türlü bakım hizmetinin alt yapısını ya da denetim ve takibini yapacak şekilde yapılanmıştır. İlgili hizmet alanları kanunla yapılandırılmıştır ve SHÇEK

- Sosyal ve ekonomik yoksulluk içinde bulunan yaşlıların tespiti, bakımı ve korunmaları ile ilgili hizmetleri düzenlemek, takip etmek, koordinasyon sağlamak, denetlemek,
- Yaşlılara yönelik huzurevi ile benzer nitelikteki sosyal hizmet kuruluşlarının yurt sathında dengeli ve ihtiyaçlara dayalı olarak kurulması ve belirli program çerçevesinde yaygınlaştırılması ile ilgili faaliyetleri planlamak, uygulamak ve yürütülmesini takip ve koordine etmek,

- Yaşlıların toplum içinde korunması ile ilgili faaliyetleri düzenlemek ve yürütülmesini sağlamak,
- Kamu kuruluşları ile gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişilerinince açılacak yaşlı kuruluşlarının açılmaları, çalışmaları ve denetlemeleri ile ilgili esasları belirlemek, rehberlik etmek, uygulamayı takip, koordine etmek ve denetlemekle görevlendirilmiştir.

5.3.3.Özürlü Hizmetleri

Özürlülük, toplum yaşamında, başkalarıyla eşit düzeyde yer alma fırsatlarının yitirilmesi ya da sınırlandırılması anlamına gelir. Bu içeriğiyle terim, özürlü bir insan ile çevresi arasındaki karşılaşmayı anlatır. Bu terimin kullanılmasının amacı, çevrede ve toplumdaki birçok örgütlü etkinlikte var olup özürlülerin eşit koşullarda katılımını önleyen eksikliklerin vurgulanmasıdır (Aysoy, 2004: 50).

Özürlüğün mahiyetine göre farklı tanımlara olmakla birlikte Türkiye’de özürlülük, özürlülük kanununa mesnet oluşturacak şekilde bir tanımlama yapılmıştır. Bu tanıma göre ‘ Bedensel, zihinsel ve veya ruhsal yetilerinde, yaşamın gereği olan fonksiyonların zarar görmesi sonucu ortaya çıkan kalıcı eksiklik’tir (Ölçen, 1991: 20).

Özür; bireyin fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan bütünleyen sosyal ve doğal çevresiyle yaptığı iletişimin farklılaşması biçiminde algılanmaktadır. Özürlülerin yaşam kalitesini yükseltmek, özürlülerin topluma üretken bir birey olarak katılımını, insani haklarını kullanabilmesini sağlamaya yönelik çalışmalarını sürdürülmesi Sosyal Devletin zorunlu bir gereğidir (www.shcek.gov.tr/hizmetler/ozurlu).

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun ilgili hükümleri gereğince tüm özür gruplarına yönelik bakım ve rehabilitasyon, hakların kullanılması ve toplumsal hayata katılmalarına ilişkin sosyal hizmet programları oluşturmak geliştirmek ve uygulamakla yükümlüdür.

Bu doğrultuda Türkiye’de de sosyal hukuk devleti anlayışı ile özürlü hakları ve korunması yasalar ile güvence altına alınmıştır. Anayasamızın 61. Maddesi “Devlet sakatların

korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirler alır.” demekle, özörlölerin korunması ve toplumsal yaşama katılımlarına yardımcı olunmasına temel oluşturmaktadır. Bu temele dayanılarak hazırlanmış kanun, tüzük ve yönetmelikler ile özörlölerin yaşamını kolaylaştırıcı düzenlemelere gidilmiştir.

Özörlö insanların toplumsal yaşama uyumlarının ve katılımlarının sağlanması için bireysel gelişim ve gereksinimlere önem verilmekte, öncelikli olarak sosyal destek ve sosyal yardımlarımızdan yararlandırılmaktadırlar. Özörlö bireyin, mevcut bedensel, zihinsel ve sosyal becerilerini geliştirecek şekilde destekleyerek çalışan, üreten bireyler olarak topluma kazandırmaktır.

Hem ölkede aran özörlö yurttaş sayısı, hem de yeni hükümetlerin özörlö vatandaşların hakları ile ilgili gösterdikleri hassasiyetler neticesinde önemli adımlar atılmıştır. Başbakanlığa bağı Özörlöler İdaresi kurulması, rehabilitasyon ve bakım hizmetlerinin sosyal güvence kapsamına alınmasıyla ölk düzeyinde artan düzeyde bir gayret göze çarpmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı ve Mahalli İdarelerinde sürecin önemli bir aktörü haline getirilmesi önemli açılımlara imkân vermektedir.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 7’nci ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 14’üncü maddelerindeki belediyelerin görevlerinde; yine 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 18/m ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 38/n’sinde yazılı belediye başkanlarının görevlerinde özörlölere yönelik hizmetleri yürütmek ve özörlöler merkezini kurmak ibareleri yer aldığından, sosyal hizmet ve yardımlarda belediyelerin öncelikli kurumlar olduğunu vurgulamak gerekir. Kanunlarla özörlölere yönelik hizmetler belediyelere görev olarak verildiğinden özörlölerin toplumsal bütünleşmesinde belediyeler öncelikli kurumlar haline gelmişlerdir (Başaran, 2007: 46-49).

Sosyal Devletin bir zorunlulukla yaptığı çalışmaların toplumsal yaşamda karşılığının oluşması açısından ise en temel zorunluluk yüksek düzeyde bir gönüllölük sinerjisi oluşturulmasını sağlamaktır. Zira özörlö birey yaşamın içinde bulunmakta ve toplum temelli bir rehabilitasyona ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle diğör sağılıklı yurttaşların bu konuda farkındalık düzeylerinin yüksek olması ancak gönüllö hizmetleri ve bu konuda yapılanmış sivil toplum örgütleri yoluyla mümkün olabilecektir.

5.3.4.Korunmaya Muhtaç Aile Ve Kadın Hizmetleri

Türkiye'nin geleneksel toplumsal çekirdeğinde aile vardır. Enformel yapısıyla güçlü bir sosyalleştirme kurumu olan aile Türk toplumunun geleneksel ve işlevsel en önemli toplumsal kurumlarından biridir.

Türkiye'deki Sosyal Hizmet modelinin merkezinde aile kurumunun işlevsel varlığının devamı esas alınmıştır. Bu nedenle doğrudan ailenin devamlılığını ve işlevselliğini esas alan bir sosyal politika yaklaşımı belirlenmiştir. Bu yaklaşımdan hareketle ailenin korunmasına yönelik pek çok kurum devlet tarafından yapılandırılmıştır. Aile araştırmaları ile öne çıkan Aile Araştırma Kurumu yanında SHÇEK' te aileyi merkeze alan uygulamaların öncelikli adresidir. Bu uygulamalardan en önemlisi doğrudan aileyi hedef kitle olarak ele alan Aile Danışma Merkezleridir.

Aile Danışma merkezlerinde; Aile hayatının ve aile işlevlerinin geliştirilmesi, güçlendirilmesi yoluyla ailenin refahı, mutluluğu ve bütünlüğünün sağlanması, uyumlu aile ilişkilerine katkıda bulunulması, aileyi bir arada tutan bağların kuvvetlendirilmesi, aile üyelerinin kişiliklerinin sağlıklı biçimde gelişmesi, birey olma potansiyellerinin güçlendirilmesi ve toplumsal yaşama uyumlarının sağlanması, sağlıklı çocuk yetiştirme bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi ile aile sisteminde özgürlük, sorumluluk ve toplumsal değerler arasında bir denge sağlanması amaçlanmaktadır (www.shcek.gov.tr).

Bunun yanında sosyal adaletin temel bir şartı olan kadın konusu da devlet koruması altındadır. Zira bir toplumda sürdürülebilir, adil ve kalkınmış bir toplum inşa etmenin yolu ancak kadının güçlendirilmesi ve toplumsal eşitliğin sağlanması ile mümkündür (www.shcek.gov.tr).

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kadına yönelik şiddet ve istismarın önlenmesi amacıyla SHÇEK tarafından çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle kadına yönelik şiddet; kadının bireysel ve toplumsal işlevlerini, özel yaşamını, işini, ve diğer sorumluluklarını yerine getirebilmesinde, kadının güçlenmesi ve ilerlemesinde engel teşkil etmektedir. Toplumun gelişmesinin önünde de ciddi bir engel olarak varlığını sürdürmektedir (www.shcek.gov.tr/hizmetler/Kadin_Aile_Toplum/KadinKonukevleri).

Sosyal Hizmetler insan haklarının güvence altına alınmasına yönelik çalışmaları da kapsamaktadır. Eşitlik, güvenlik, özgürlük, bütün insanların bedensel bütünlüğü ve insanlık onuru konusundaki hak ve prensiplerin kadınlar içinde uygulanması gerektiği gerçeğinden hareketle SHÇEK kadının korunması konusunda önemli katkılar sağlamaktadır (www.shcek.gov.tr/hizmetler/Kadin_Aile_Toplum/KadinKonukevleri).

Tüm bu nedenlerle SHÇEK ekonomik yoksunluk, aile içi şiddet ve diğer sosyal ve psikolojik sorunlar nedeni ile aile bütünlüğü bozulan, dışlanan himayeye veya yönlendirmeye muhtaç hale gelen kadın ve ailelere gündüzlü ve yatılı hizmetler vermektedir. Kadın Konukevlerinde, fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik istismara uğrayan kadınların, psiko-sosyal ve ekonomik sorunlarının çözülmesi sırasında varsa çocukları ile birlikte ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla geçici bir süre kalabilecekleri yatılı bakım hizmeti verilir (23400 R.G.\madde 4).

Son dönemde mahalli idarelerde kadınlara yönelik sosyal politika uygulamalarına hız vermişlerdir. Açtıkları kurumlarla kadının eğitim ve istihdamına yönelik önemli çalışmalar gerçekleştirmektedirler. İSMEK'in kuruluş yıllarındaki amaçlarından biri de, kadınları üretim süreçlerine dâhil etmek, onlara meslek kazandırmak ve ev bütçesine katkı yapabilmelerini sağlamak olduğu için, kadın kursiyerler her zaman katılımcıların büyük çoğunluğunu oluşturmuştur. Ayrıca, kurs merkezi yöneticilerinin ve usta öğreticilerin büyük çoğunluğu da kadınlardan oluşmaktadır. Bunun dışında Kadın Koordinasyon Merkezi kadın merkezli önemli çalışmalara imza atmaktadır (ibbkkm.org; Özdemir, KKM Söyleşi:SPD Yayınlanmamış sayı).

5.3.5.Toplum Merkezleri

Hızlı toplumsal değişme, kentleşme ve göçün yarattığı sorunlar doğrultusunda, bireylerin, grupların, ailelerin ve toplumun sorunlarla baş edebilmeleri ve bireylerin katılımcı, üretken ve kendine yeterli hale gelmesi amacıyla; koruyucu-önleyici, eğitici-geliştirici, rehberlik ve rehabilite edici işlevlerini, bir arada ve en kolay ulaşılabilir biçimde, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve gönüllüler ile işbirliği ve eşgüdüm içinde çalışmak amacıyla SHÇEK tarafından Toplum Merkezi uygulaması yapılmaktadır.

2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun 9. maddesi ve 15. maddesine dayanılarak kurulan kuruluşlar daha çok, yoğun göç alan bölgelere, gecekondu bölgelerine, kalkınmada öncelikli bölgelerde hizmete açılır.

Temel amacı; İç göçten etkilenmiş, kentin yanı başında olup, kaynaklara ulaşamayan ve eşit fırsatlardan yoksun kalan çocuk, genç, kadın, erkek, yaşlı, özürlü gruplarına, toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamında koruyucu önleyici, eğitici, geliştirici hizmetlerin sunulması, erkek ve kadın bakış açılarının yaşamın her alanında eşit yer alması, kadının birey olarak güçlendirilmesi ve üretime katkısının sağlanmasıdır (www.shcek.gov.tr/hizmetler).

5.3.6.Ayni-Nakdi Yardım Hizmeti

Sosyal yardım, kendi ellerinde olmayan sebeplerden dolayı fakir olarak doğan veya sonradan yoksulluğa düşen ve dolayısıyla mutlak veya nispi olarak yardıma muhtaç hale gelen kişilere, insanlık haysiyetine yaraşır düzeyi sağlamak maksadıyla, çoğu kez devlet bütçesinden (fonlardan) tek taraflı olarak yapılan karşılıksız (veya kişinin durumunun iyileşmesi halinde daha sonra geri ödeme şartına bağlı olarak yapılan) maddi desteklerdir (Bilgili & Altan, 2003: 407).

SHÇEK tarafından koordine edilen bu yardımlar; Yoksulluk içinde olup da temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yaşamlarını en düşük seviyede dahi sürdürmekte güçlük çeken kişilere ve ailelere kaynakların yeterliliği ölçüsünde yapılan ayni ve nakdi yardımları kapsamaktadır (9\madde 26).

Ayni ve nakdi yardım hizmetlerinde, kişinin yaşadığı bölgenin sosyoekonomik özellikleri göz önünde bulundurulur. Bu çerçevede kişinin asgari yaşam seviyesine ulaşması amacıyla sorununu çözümleyebileceği süreler içinde (6 ay, 1 yıl ve daha uzun süreli) veya geçici nitelikte ve değişen miktarda yardım sağlanır (19235 R.G\madde 1). Ayni ve nakdi yardımlar ve kanuni dayanağa bağlı esaslara göre yapılmaktadır. Temel esaslar şunlardır

a)Sosyal yardım hizmetlerinde esas ilke, kişilerin kendi kendilerine yeterli duruma getirilmesidir.

b)Korunmaya muhtaç çocuğa, muhtaç özürlü ve yaşlıya öncelik tanınır,

c)Yardım talebinin fazla olması durumunda muhtaç olma derecesi, acil olma durumu, başvuru veya tespit sırası dikkate alınır,

d)Sosyal yardımların, sosyal güvenlik sisteminin boşluklarını dolduracak şekilde planlanıp geliştirilmesine özen gösterilir.

e)Yardımların yapılmasında ve muhtaçlık tespitinde Kurumun takdir yetkisi esastır.

5.3.7.Sokakta Yaşayan ve Çalıştırılan Çocuklarla Her Türlü İstismara Maruz Kalan Çocukların Korunması Hizmetleri

Modern toplumsal problemlerin tüm dünyada en yoğun mağdur kitlesini çocuklar oluşturmaktadır. Türkiye’de son dönemde değişen toplumsal şartların bir sonucu olarak çocuk mağduriyeti yüksek düzeyler ulaşmaktadır. Yüksek düzeyde risk grubunu oluşturan çocuklara yönelik sosyal politikaların oluşturulması tüm kurumların öncelikli sorunudur.

Sosyal Devletin zorunlu bir gereği olarak çocuğun sağlıktan, beslenmeye, eğitimden, sosyal gelişimine kadar pek çok ihtiyacının karşılanması gerekir. Aile sahibi olup ta ideal fiziki- sosyal gelişimini sağlama imkânına sahip olamayan çocukların gelişiminin desteklenmesi konusu devletin en temel görevlerinden biri ve zorunluluğudur. Bu nedenle devletin ilgili tüm kurumları bu konuda iş birliği içinde hareket etmelidir.

Sosyal Hizmet uygulamalarıyla devlet; sosyal tehlikelerle karşı karşıya olan sokakta yaşayan çocuklar ile sokakta çalıştırılan çocuk ve gençlerin rehabilitasyonlarını ve topluma yeniden kazandırılmalarını sağlar. Bu çalışmalarını SHÇEK Çocuk ve Gençlik Merkezleri ile gerçekleştirmektedir.

SHÇEK’e bağlı Çocuk ve Gençlik Merkezleri, sokakta yaşayan ve çalıştırılan çocukları ve gençleri bedensel, ruhsal ve duygusal gelişimleri açısından tehlike yaratabilecek risklerden korumak, temel gereksinimlerini gidermelerine yardımcı olmak, gerektiğinde geçici olarak barınmaları için gerekli hizmetleri sunmak veya sunulmasını sağlamak, belirli bir süreç sonunda kendi kendilerine yeterli hale gelmelerini sağlayıcı her türlü sosyal hizmet

müdahaleleri ile rehabilite edici mesleki çalışmaları gerçekleştirmek, aile ve topluma yönelik çalışmalar yapmak üzere yapılandırılmıştır. (24539\madde 1)

Bugüne kadar, Çocuk ve Gençlik Merkezleri aracılığıyla hizmet götürülmesine rağmen, gün geçtikçe sayılarının arttığı tespit edilen sokakta yaşayan, sokakta çalışan, madde kullanan, ticari cinsel sömürüye maruz kalan kız çocukları gibi ihtiyaç gruplarına, hizmet ağı oluşturmak amacıyla yeni uygulamalara ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çocukların, örgün eğitim veya mesleki eğitime dahil edilmeleri ve ailelerinin yanına veya kurum bakımına yönlendirilerek, eğitimini tamamlamış ya da iş sahibi gençler olarak rehabilitasyonlarının tamamlanması amacıyla, SHÇEK Genel Müdürlüğü'nce, yeni hizmet modeli üzerinde yoğun çalışmalar sürdürülmektedir. Kurumlara arası iş birliğini zorunlu kılan bu özgün modellerle ilgili sorunlar ortadan kaldırılabilecektir (www.shcek.gov.tr/hizmetler).

Sonuç olarak; Temel odağı insan kaynağını geliştirmek, refahı sağlamak olan sosyal hizmet sistemi Türkiye de SHÇEK tarafından kurumsal hizmetler anlamında yerine getirilmektedir. Bilinmelidir ki sosyal politika uygulamaları sosyal politika aktörlerinin etkin katılımı sonucunda verimli sonuçlar elde edebilecektir, bu konuda koordinasyonu devlet adına sağlayacak bir üst çatı kurumuna ihtiyaç vardır. Bu kurum pek çok alandaki uygulamalarıyla SHÇEK olarak kabul edilmiştir.

Son dönemde artan ihtiyaçlar ve ilgili hizmet alanlarının çok parçalı yapısı düşünüldüğünde birden fazla aktörün bu süreçte görev alması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Küreselleşme sürecinin refah devleti üzerinde oldukça güçlü etkisinin bir yansıması olarak Türkiye'de yeni, eşitlikçi, adil ve dünya ölçekli bir sosyal hizmet paradigması oluşması açısından önemli imkânlar sağlamıştır. Bu durumun daha da önemli etkisi bizatihi devlet dışındaki sosyal refah aktörlerini öne çıkarmıştır. Bu aktörlerden en önemlileri katılımcı yönetim açısından belediyeler ve sivil toplum kuruluşlarıdır.

5.4.Türkiye'de Yardımcı Sosyal Hizmet Aktörü Olarak Yerel Yönetimler

Tarihi süreçte kentleşmenin hızlanmasından dolayı, belediyelerin üzerindeki görev ağırlığı ve baskısı sürekli artmakta ve bu durum çok ciddi sonuçlar doğurmaktadır. (Yavuz & Keleş, 1983:162) Bunlardan birincisi, halkın yönetime ulaşması, onunla doğrudan diyalog kurabilmesi, yönetime katılmasının sağlanması için belediyelerin halka daha yakın halde

tutulması, ikincisi ise, belediyelerin karşılaşılan sorunların çözümü için kolaylık sağlayacak birimlerin kurulması, organizasyon yapılarında değişikliğe gitmeleri gerekmektedir. Çünkü kamu hizmeti yapılmadığı zaman, karşılığındaki ihtiyaç kendisini göstermeye başlar. Bu hizmetin görülmemesinden doğan bir takım sıkıntılar boşluklar belirir (Dündar, 1961: 6).

Yakın tarihten başlayarak ülkemizde Yerel yönetimler merkezî devletle birlikte kamu hizmetlerini yerine getiren kuruluşlar olarak daha çok geniş anlamda sosyal politikanın konusuna giren hizmetlerin yerine getirilmesinde görev almışlardır (Ersöz, 2007: 30-32). Bu durumun ortaya çıkmasında değişen aile ve toplum yapısı aynı zamanda küreselleşmeyle birlikte merkezi yönetimin bazı görevlerini yerel yönetimlere ve piyasaya devretmesi etkili olmaktadır. Bu yeni durumda belediyeler daha önce (hatta şimdi bile) kendilerinden beklenmeyen sosyal politika uygulamalarına girmektedirler (Aysan, 2006: 61-64).

Özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren özellikle Büyükşehir belediyelerinin görev ve fonksiyonlarında büyük bir artış meydana gelmeye başlamıştır. Herhangi bir yasal değişikliğe veya belediye gelirlerinde büyük bir artışa dayanmayan bu değişiklik, belediye yönetimlerine 1994 yılındaki mahallî idareler seçimlerinden sonra gelen başkanların kişisel hizmet anlayışından kaynaklanmıştır. İstanbul ve Ankara Büyük şehir belediyeleri kentsel hizmetlerin yanı sıra özellikle sosyal yardım, sosyal hizmetler, eğitim, sağlık, konut gibi sosyal politika alanlarında o güne kadar görülmeyen hizmetlere yönelmişlerdir. Bu dönemde temelleri atılan Sosyal Belediyecilik anlayışı, 2000'li yılların başlarında yeni bir ivme kazanmış ve belediyeler tarafından sunulan hizmet paketi daha da genişlemiştir. Öyle ki, bu hizmet yarışı zamanla yerel toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel gelişiminden sorumlu belediyecilik anlayışının doğuşunu sağlamıştır (Ersöz, 2007: 32)

Asıl önemlisi ise birkaç Büyükşehir belediyesi tarafından yerine getirilen bu görevler, diğer belediyeler tarafından da sağlanması gereken standartlar haline dönüşmeye başlamıştır. Öyle ki, diğer mahallî idare sınırları içinde yaşayan halkın bu tür hizmetlere artan talebi, mahallî seçimlerde halkın desteğini almak isteyen belediye başkanlarını farklı konseptle de olsa benzer hizmetleri yerine getirmeye zorlamıştır.

Ülkemizdeki belediyelerin sosyal politika alanlarındaki görev ve fonksiyonlarına kısaca göz attığımızda ise hâlâ bu hizmetlerin büyük ölçüde Büyükşehir belediyeleri ağırlıklı yürütüldüğü söylenebilir. Öyle ki, bu belediyeler tarafından, 1980 yılların ilk yarısından itibaren ülkede durgunluk içinde yüksek enflasyon, genelde düşük büyüme ve ücretler ile

yıldan yıla artan işsizlik sebebiyle giderek yoksullaşan ve sosyal hizmet ve sosyal yardım talebi artan toplumun ihtiyaçlarının karşılanması için öğrencilere burs verilmesi, yoksullar için aşevi açılması, ilaç, yiyecek, giyecek, yakacak yardımı yapılması olarak başlatılan faaliyetler, yaşlı ve özürllülere yönelik hizmetler, meslek ve beceri kursları, kapsamlı sosyal ve kültürel etkinliklerin düzenlenmesi ve kadın sığınma evlerinin tesisi gibi konularla giderek büyümüş, çeşitlenmiş ve daha da önemlisi kurumsallaşmıştır (Ersöz, 2007: 32).

Özellikle 2004 yılında çıkan 5216 Sayılı “Büyükşehir Belediyesi Kanunu” ve 2005 yılında çıkan 5393 Sayılı “Belediye Kanunu” ile gerçekleşti. Yine son düzenlemelerle birlikte, daha önce oldukça sınırlı olarak kanunlarda değinilen engelli ve yaşlılar, yoksullarla birlikte belediyenin hedef kitlesi içinde sayıldı. Daha önceki kanunlarda engelliler ilgili uygulamalar belediyelerin inisiyatifine bırakılırken son çıkan kanunlarla birlikte meslek edindirme kursları açmak gibi bazı uygulamalar belediyelerin mecburi görevleri arasına girdi. Bu gelişmelerden de anlaşılacağı gibi, belediyelerin sosyal politika alanındaki artan rolleri son birkaç yılın sonucu değildir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun verilerinden de anlaşılacağı gibi özellikle son on beş yılda belediyelerin sosyal harcamalarında hızlı bir artış görülmekte. 1988 yılında sosyal harcamaların belediye bütçesi içindeki oranı binde dört civarındayken, 2004 yılında bu oran binde on sekizlere ulaşmıştır (TİK; 2004).

Ülkemizde kentleşmenin devam ettiğini de dikkate alırsak, kentleşme ve bunun kentin ekonomik ve sosyal hayatında meydana getirdiği olumsuzlukları giderme anlamında çok yönlü “sosyal” politikalara ihtiyaç bulunmaktadır ve bu alanda önemli bir boşluğu belediyeler, olanakları ölçüsünde doldurmaya çalışmaktadırlar. Bu politikalar, yatay ve dikey entegrasyon politikaları ile birlikte düşünülmelidir. Bu politikalar, yoksullukla mücadele, sosyal yardım, yaşlılara, özürllülere, kadınlara, gençlere, öğrencilere, kimsesiz ve çocuklara yönelik politikalar biçiminde ortaya çıkmaktadır. Yerel yönetimler, bu politikaları yürütürken, sivil toplumun girişimciliğini ve sorumluluğunu ortadan kaldırmayacak şekilde, bilakis onlarla birlikte hareket etmelidir. Çünkü sosyal politikaların en önemli ayağı, bunların finansmanı için gerekli malî kaynaktır. Burada belediyelerin liderliğinde, sivil topluma dayalı sosyal politikaların, hem kalıcılığı, hem de kamunun finansman dengeleri ve de toplumsal duyarlılıkları geliştirmek için daha yararlı olacaktır (Eryılmaz, 2007: 80).

Tüm bu uygulamalara rağmen belediyeler bu türden sosyal hizmet uygulamalarını kendi temel sorumluluk alanlarında görmemektedirler. Belediyelerin sosyal hizmet uygulamaları

içinde daha az masraflı ve daha kolay bir alan olan sosyal yardımlara ağırlık vermektedirler. Bu alanlar merkezi yönetimin inisiyatif ve hizmet alanında olup belediye bütçesinin kaldıramayacağı kadar büyük yatırımlar isteyen alanlardır. Belediyeler sosyal hizmet uygulamalarının önemli bir ayağı olarak işlev görmekle birlikte bu işleyişin asıl adresi değillerdir.

Belediyelerin devletin yerel bazlı sosyal politika uygulamaları açısından önemli aktörler olmakla birlikte bugünü itibariyle ekonomik ve kurumsal alt yapı olarak henüz hazır olduğunu söylemek güçtür.

Etkin sosyal hizmet uygulamaları için yerel yönetimlerle merkezi idarenin sorumluluğu altında olan kurumların ve Sivil Toplum Kuruluşlarının ve gönüllü bireylerin organizasyonu önemlidir.

Türkiye de akademik perspektifinden başlayarak, uygulamalara kadar muhtelif handikapların kaynağı olan sosyal hizmet sisteminde yerli, gerçekçi bir paradigma değişimine ihtiyaç vardır. Bu paradigma değişiminin ardından dinamik bir örüntü etrafında tekrar yapılandırıldığında ancak istenen operasyonel gücüne kavuşabilir. Değişen ihtiyaçlar etrafında kurumlara arası rekabet değil işbirliği ve koordinasyonla istenen model topluma ulaşılabilecektir.

SONUÇ

Devlet insanlık tarihinin en eski ve en köklü kurumlarından biridir. Toplumsal kurumlar, toplumsal ilişki örüntüsü içerisinde ve toplumsal gelişme sürecine bağlı olarak ortaya çıkmışlardır. Bir toplumsal kurum olarak devlet, toplumların gelişmesinde, diğer toplumlarla olan ilişkilerinde her zaman belirleyici mihver niteliği ile öne çıkar. Çalışmamızda Devletin ne'liğine ve niteliğine, kuramsal ve felsefi bir bakış açısıyla bakmanın yanında, sosyolojik ve tarihsel bağlamından ayırmadan incelemeye çalıştık. 'Devlet hakkında alışlagelen kuramların şöyle bir gözden geçirilmesi bile, bunların devletin oluşumunu, özünü ve amacını açıklama yolunda hiç bir şey getiremediklerini göstermeye yeter. Bu kuramlarda, düşünülebilecek her türlü uç noktalar arasında bulunabilecek tüm anlayış farkları yansıtılmaktadır'. Oppenheimer' in bu yaklaşımı devletin tanımlama sürecinde salt kuramsal arayışın oluşturacağı handikapları çok net bir dille ifade etmektedir, bu nedenle çalışmamızda devlete yönelik tanımlamalarda; kuramlara; tarihsel, toplumsal dönüşüm ve kırılma noktalarına yönelmiş olduk.

Devletle ilgili felsefi perspektif, kuram ve varsayımlar, insanların çok eski zamanlardan itibaren bir devlet tasavvuru oluşturdukları ve devlete farklı gerekçelerle de olsa ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Devletin erki ve sağladığı güvence altında, kural ve düzenlemelere tabi olarak yaşamak istediklerini görmekteyiz. Devlet öncesi dönemde 'doğal düzen' olarak adlandırılan bir zaman sürecinde, düşünürlere göre, insanlar tüm hak ve özgürlüklere sahiptiler. Bazılarına göre ideal, bazılarına göre de ideal olmayan bir yaşamın sürdüğü bu dönemde, bu özgür insanlar, haklarının bir kısmından feragat ederek, düzenli bir yaşama kavuşmak istemişler ve böylece devlet ortaya çıkmıştır. İlk büyük merkezi Devlet örgütlenmelerinin yine ilk büyük uygarlık bölgelerinde, Doğu uygarlık çevresinde ortaya çıkması bunun bir göstergesidir. Bu sürecin izlenmesi bize Devletin hangi tarihi ilişki ve olaylar içinde ortaya çıktığını ve ne tür özellikler kazandığını anlama imkânı verecektir.

Çalışmamızın ana temasını oluşturan modern devlet gerçeği ile geleneksel toplumların devlet kavramsallaştırışı arasında belirgin farklar vardır. Billurlaşmış cinsten siyasal düşüncenin ilk işaretlerinin Doğu toplumlarından çıktığı rahatlıkla söylenebilir, özellikle Polis, genelde bu kopuşu gerçekleştirmekle kalmamış, bir benzeri yüzyıllar sonra modern devletlerde belirecek olan demokrasiye de beşiklik yapmıştır. Pierson başta olmak üzere, birçok düşünür

Modern Devletin kökenlerini feodalizm de aramaktadırlar. İşte Feodalite, merkezi iktidarın yok olduğu, karışıklık ve güvensizlik ortamının adeta yerleştiği, ticaretin nerdeyse durduğu, kent yaşamının önemini yitirdiği böyle bir ortamda ortaya çıkmıştır.

Aslında Modern devlet kavramına yönelik bir tarihsel atıf için en uygun dönem yeniçağdır. Yeni Çağ ile birlikte tedrici bir şekilde Modern Devletin olgunlaştığı söylenebilir. Geleneksel kalıplarda ciddi kırılma ve değişiklikler yaşanmış ve modern olarak adlandırılacak dönemler başlamıştır. Bu dönem rastlantısal bir şekilde ortaya çıkmamış genel bir tarihsel evrilmenin yanında pek çok gelişmede sürece etkide bulunmuştur. Bu dönem rastlantısal bir şekilde ortaya çıkmamış genel bir tarihsel evrilmenin yanında pek çok gelişmede sürece etkide bulunmuştur. İstanbul'un Fethi, Yeni Kıtaların keşfi ve icatlar, 1500 yılında İspanyada İslam hâkimiyetinin sona ermesi, Ticaretin Doğuşu ve Kent Yaşamı Rönesans ve Reform. Batı da artan Sömürgecilik hareketleri bu gelişmelerden bazılarıdır.

Rönesans ile Batı insanı kendisini ve çevresini farklı bir algılamanın içine sokmuştur. Bireysel algılamaların yanında insan merkeze alınarak toplumsal kurumlar yeni bir algılama etrafında yeniden tanımlanmıştır. Bu süreç yönetim tarzı ve hükmetme biçimi konusunda sınırsız taleplerin ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. Reformla başlayan değişim süreci modern devlete giden yolda önemli bir sıçrama niteliği taşır. Ulus Devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, Artık Avrupa insanı için uluslar arası politika, monarklar ve prensler değil, ölümsüz 'devletler' arasında bir alışveriş olmalıdır. Artık Batının dönüşümünün garantörü ve uluslar arası sistemin tek geçerli ve mihrer gücü Devlettir. Yeniçağla birlikte sadece devlet anlayışı değişmemiş, aynı zamanda birden çok devlet ortaya çıkmıştır. Artık Ortaçağın metafizik tanrı devletleri gitmiş, onun yerine yeryüzü devletleri yani ulusal devletler gelmiştir. Ortaçağın siyasal örgütlenmesi aşılarak modern devlet kurulmuştur. Feodalitenin çözülmesi, kapitalist gelişim Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali gibi geleneksel yapı ve kurumları derinden sarsan geniş kapsamlı olgular, siyasal sistemlerde de önemli değişiklikler yaratmış ve uluslar arası bir temel algının oluşumuna imkân sağlamıştır.

Tüm toplumsal algılamaları yerinden oynatan Fransız İhtilali ve sanayi inkılabı birey ve devlet algılamalarını tüm dünya da yeniden kodlamıştır. Bu kodlama sınırların kalktığı ortak bir tarihsel deneyim olarak globalleşme denen süreci ortaya çıkarmıştır. Bireyin ya da Devletin tarihi olarak tanımlanabilecek yeni süreç artık bölgesel sınırları aşmakta ve bölgelerin tarihi

değil insanlık tarihinin ortak deneyimi olmaktadır. Bu deneyim olumlu yönler kadar olumsuz yönleriyle de insanlığın ortak tarihi olan Globalleşmenin tarihidir.

Modern devlet sorununa odaklanmak büyük toplumsal yansımalar oluşturan, hatta toplumsal sistemi kökünden değiştiren iki büyük devrimi incelemeyi zorunlu kılar. Toplumsal sistemi kökünden değiştiren bu devrimler söz konusu edildiği gibi İngiltere'nin öncülük ettiği Sanayi devrimi ve Fransa'dan başlayan siyasî dönüşüm yaratan Fransız Devrimidir. İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirisini, modern çağın kamu hukuk anlayışını yeniden inşa eden bir siyasal manifesto olarak görmek mümkündür. Bu metne göre, toplum ve iktidarın varlık nedeni, insanın sahip olduğu haklarının ve özgürlüklerinin korunmasıdır. Devlet, toplumsal yarar için kurulmuştur, iktidarın emanet edildiği kişilerin özel çıkarları için değil. Fransız İhtilali insanın özgürlük arayışının en somut ifadesidir. Devletin sınırları insanın bireysel özgürlüğünü koruyacak şekilde yeniden yapılandırılmış, demokrasi ilkesini geliştirme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Fransız İhtilali ile birlikte devletin serüveninde de önemli bir değişim yaşanarak modern devletin siyasal karakteri ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi, devletin üstlendiği görevler konusunda önemli bir milattır. Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra sosyal yapıda ortaya çıkan köklü değişiklikler ve sosyal sınıflar arasındaki çatışma ve çekişmeler devletin görevlerinin yeniden belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Bunun sonucu olarak ta sanayi devrimi sonrasında yakınçağda iki siyasal doktrin ortaya çıkmıştır. Bunlar liberalizm ve sosyalizmdir.

Modern Devlet, sosyolojinin konu edindiği bağlamda Rönesans, Fransız İhtilali ve Sanayi İnkılâbından hareketle; kapitalizmin, ulus devlet sürecinin, kapitalist ülkelerin ürettikleri mal ve hizmetlerin tüm dünyayı coğrafi sınır tanımadan dolaşması boyutuyla küreselleşme olgularının bileşeninde ele alınabilir. Kapitalizmin küresel etkilerinin ortaya çıkmasıyla dünyada yeni düzeni kurmak ve sağlamlaştırmak amacıyla modern devletin karakterinde de bazı değişiklikler ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Artık devletin tanım ve görevleri sadece sınırları koruyan totaliter devlet değil, vatandaşlarının sorunlarına ilgi gösteren, bu sorunları çözen bir devlet anlayışına dönüşmüştür. Modern Devletin karakterindeki köklü değişimin sonucunda sosyal devlet olarak gerçekleşecek bir tanımlama sürecinin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Sanayileşmenin 19. yüzyıldan bu yana ekonomik ve dolayısıyla da bütün içtimai hayatta oluşturduğu değişikliklerin sonucunda ortaya çıkan modern devletin en temel özelliklerinden biride sosyal karakteridir. Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkması ile birlikte kapitalist sistemin yeni ve ciddi problemleri beraberinde getirmesi, sosyal devlet kavramının

ortaya çıkmasına neden olmuştur Devlet zaman içerisinde giderek artan bir şekilde, başta ekonomik ve sosyal alanlarda olmak üzere her türlü toplumsal alana ilgisini ve müdahalesini artırmaya başlamıştır. Zira Devletin ilgisinin doğal bir sonucu olarak erkini de sürece yansıtacağı için seyirci devletten müdahale eden bir devlet anlayışına doğru bir evrilme ortaya çıkmıştır.

Devlet sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan çalışma ve yaşam şartlarına müdahale etmek zorunda kalmış ve buna bağlı olarak yeni bir form kazanmıştır. Bu müdahaleler Hümaniter sebepler, dini ve sıhhi sebepler, Askeri Sebepler, Siyasi Sebepler, Ekonomik Sebepler, Kültürel Sebepler ve İşçi Sınıfının Baskısı olarak ifade edilebilir. Devlet olgusunun evrimsel bir gelişme içinde bugüne geldiği nokta, devletin birey için var olduğudur ve devlet artık sosyal refahın sağlanmasında temel bir göreve sahiptir. Bu serüvenin sonucunda ortaya çıkan yeni devlet formunun sosyal karakterini daha iyi anlamak için sosyal devleti var eden siyasal, sosyal ve ekonomik süreçlerin iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

Refah Devleti kavramı ilk olarak 1880 yılların başında Bismark'ın Almanya'sında kullanılmıştır. Sırasıyla İsveç, Yeni Zelanda, İrlanda, Danimarka, Avusturya, Çekoslovakya ve Avustralya da 1908'e kadar bazı sosyal yasalar kabul edilmiştir. Bu süreçte daha kapsamlı ve bazı bakımlardan daha etkili adım İngiltere'den gelmiştir. 1880 sonrası, çeşitli ve özellikle yeni ortaya çıkmış sosyal risklerle ilgili yasal düzenlemelerin yapıldığı dönemdir. Modern Refah Devleti yolunda ortaya çıkan ilk uygulamalar, sosyal sigortalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle iş kazası sigortası olarak başlayan uygulamaları, daha sonra hastalık, yaşlılık ve işsizlik sigortaları izlemiştir. Almanya ve İngiltere'de başlayan reform dalgası 1. Dünya Savaşına kadar devam etmiş Avrupa devletlerinin çoğunda Refah Devleti sisteminin bir boyutunu oluşturan devlet destekli işgücü tazminat sistemleri uygulanmaya başlanmıştır. 1920'ye kadar sağlık sigortası, yaşlı aylıkları, işsizlik tazminatı, aile ödenekleri konusunda Avrupa devletlerinde yasal düzenlemeler yapılandırılmıştır.

1. Dünya Savaşı etkilerini bugüne kadar sürdüren önemli sonuçları ortaya çıkarmıştır. Avrupa'da büyük ekonomik çöküntü ortaya çıkmıştır. Savaşın etkisiyle Devletin konumlanışında da ciddi farklılıklar ortaya çıkmış ve hükümetler giderek artan bir biçimde ekonomik yaşama karışmaya başlamışlardır. Birinci Dünya savaşından sonra, savaştan etkilenen milyonlarca insanın talepleri, devletin başta konut, sağlık, emekli aylığı ve rehabilitasyon olmak üzere birçok alanda sorumluluklarını artırmış; savaş zamanının acil ihtiyaçları nedeniyle artan kamu harcamaları savaş sonrasında tamamıyla eski düzeylerine

dönmemiştir. İki savaş arasındaki dönem 20. yüzyıla yön verecek önemli iktisadi gelişmelerin dönemi olmakla birlikte, sanayileşmiş ülkelerde yaşayan insanların büyük kısmı için kitlesel işsizliğe neden olmuştur.

II. Dünya savaşı, herkesin hayatını etkilemiş ve bu nedenle fikir ve tutumlarda önemli değişikliklere yol açmıştır. Savaş, sosyal ayrımları azaltmış, kıtlıklar ve bombalar, tüm sosyal sınıfları eşit şekilde etkilemiştir. Ortak sorunların baskısı, ortak çözümlerin kabulüne neden olmuştur. II. Dünya savaşında çekilen sıkıntılar, daha iyi bir dünya arzusuyla insanlar arasında bir uluslar arası uzlaşmayı sağlamıştır. Bu dönemde tüm toplumlar kendilerine güvenli bir yaşam sunacağına inandıkları hükümetleri ve yönetim süreçlerini tercih etmişlerdir. Bu türden bir dayanışma ve ulusal fayda üretme arzusu sosyo-ekonomik hayata da doğrudan yansıdığına modern refah devletinin oluşumu için uygun bir psikolojik iklim ortaya çıkmıştır. Devlet kapitalizmi, kapitalizmin neden olduğu toplumsal çatışmaları ve gerilimleri yumuşatmak, sistemin dar boğazları aşmasını sağlamak için devletin ekonomik yaşam alanına bir girişimci gibi müdahalesidir. Devlet adil bir toplum düzeni sağlamak, ekonominin sağlıklı bir biçimde işlemesini güvence altına almak için bizzat işletmeci olmayı da kapsayacak biçimde ekonomiye müdahale etmektedir. Bu müdahale daha çok alt yapı ve sosyal hizmetler konusunda yoğunlaşmaktadır.

Refah Devletinin tarihinde II. Dünya savaşı sonrasında başlayan ve 1970'lerin ortalarına kadar süren dönem, refah devletinin altın çağı olarak anılmaktadır. Bu dönemde; tam vatandaşlık fikrine dayalı çok daha kapsamlı ve evrensel bir refah devleti oluşturmak için hızlı reformlar yapılmış, bu doğrultuda devlet, refah sisteminin kapsadığı riskler ve gruplar ile sağlanan faydaların hızla genişlemesi için kaynakları artırma taahhüdü vermiş; ekonomik büyüme ve tam istihdamı gerçekleştirmeyi vaat etmiş ve bu ortamda karma ekonomi ve kapsamlı refah sistemi lehine oldukça geniş tabanlı politik konsensüs sağlanmıştır.

Gerçekten de refah devleti, özellikle çalışan kesimler için refah ve güvence sağlayıcı işlevleri yerine getirmekte; böylece kapitalizmin çaresiz bıraktığı bireyi koruyucu önlemleri yaşama geçirmektedir. Bir başka deyişle kapitalist sistemin doğası gereği yol açtığı bireyin sorunlarını ve risklerini devlet karşılamakta ve sistem devam etmektedir. Bununla beraber emek sahibi birey iş bulmakta ve ödediği vergiler ve sosyal güvenlik payı ile refah devletinin finansmanına katılmaktadır.

Bu dönemde refah devletinin gelir ve harcamaları arttıkça, eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, tam istihdam, gelir dağılımı gibi sosyal politika ve sosyal refah hizmetleri geliştikçe, refah devletinin kurumsallaşan bu hizmetleri, vatandaşlar tarafından ‘bir refah hakkı’ olarak görülmeye başlanmış, vatandaşların devletten beklentileri sürekli artmış ve bu beklentiyi karşılamamanın devlet için büyük maliyetleri ortaya çıkmıştır. İşte toplumun tüm kesimlerinin devletten giderek büyüyen ölçekte hizmet ya da olanak talep etmesi ortaya devletin mali krizini çıkartmıştır. Bu aynı zamanda refah devletinin işlevini yitirmesi ve çökmesi sürecinin başlamasıdır.

Kamu giderleri içinde artan sosyal harcamaları karşılamak amacıyla hükümetler vergi gelirlerini yükselterek harcamaları dengeleme yolunu seçmişlerdir. Süreç içinde zaten zayıflayan dayanışma duygusunun da etkisiyle özellikle toplumsal orta kesim, yoksulların lehine fedakârlık yapmak istememiştir. Yeni iktisadi süreç sosyal ilişkileri de değiştirmiştir. 2. Dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan refah devletinin toplumsal taşları erimiş, yok olmuştur. Zamanla ortaya çıkan süreçlerin etkisiyle toplumsal yapıda da belirgin farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Özellikle aile yapısında ciddi değişimler yaşanmıştır. Boşanma oranlarında yüksek düzeyde bir artış olmuştur. Buna bağlı olarak tek ebeveynli aileler ortaya çıkmış ve kadınlar iktisadi hayata dâhil olmuşlardır. Bu süreç belirgin şekilde çocuk bakımı ve ekonomik destek konusunu, devletin sırtına bir yük olarak yüklemiştir. Aile yapısındaki bozulmanın etkisiyle evlilik dışı çocuk doğumlarıyla toplumsal sistemin kendi içi kontrol düzeneği bozulmuş ve devlet gelişmeler karşısında yeni sorumluluklar almak zorunda kalmıştır.

Refah Devletinin krizine dair teşhisler üç başlıkta toplanabilir Birincisi; Refah devletinin piyasayı boğduğunu ve çalışma, tasarruf etme ile yatırım yapma dürtülerini aşındırdığını öne süren ‘piyasa koşullarından sapma’ görüşüdür. İkinci bir popüler teşhis, nüfusun yaşlanmasının uzun vadeli dramatik etkilerine odaklanmaktadır. Üçüncü grup argüman ise savurgan hükümetleri ve rekabetçi olmayan ekonomileri acımasızca cezalandıran yeni küresel ekonominin sonuçlarına odaklanmaktadır.

Modern dönemlerin sosyo-politik bağlamını ifade etmek için kullanılan küreselleşme süreci ile refah devletinin krizi arasında belirgin bir ilişki olduğu düşünülebilir. Günümüzde, toplumsal sorunları ele alıp incelerken, küreselleşme olgusunun dikkate alınmadığı ona atıf yapılmayan nerdeyse hiçbir konu yoktur. Modern Devletin sosyal tezahürü olan Sosyal Devletin evrilmesinde de küresel sürecin önemli etkileri vardır.

Uzmanlara göre 20.yüzyılın sonunda refah Devletinin yaşadığı problemlerin temel sebebi uluslararası mal, hizmet ve sermaye piyasalarındaki hızlı bütünleşmede aranmalıdır. Dünya 1975'lerden sonra içine girdiği krizden çıkmanın yollarını, küresel ölçekte sermayenin yeniden yapılandırılmasında buldu, kapitalist sistem kendi mantığına uygun olmayan refah devleti anlayışını değiştirmek ve yerine küresel kapitalizm koşullarıyla uyumlu yeni bir yönetim biçimi oluşturmak için arayış içine girmiştir. Bu arayış refah devleti sistemini temelden etkilemiş, refah devleti kavramının gözden düşmesine ve sosyal politikaların erozyona uğramasına yol açmıştır.

Küreselleşme sürecinin sosyal refah devletine muhtemel etkileri konusunda sosyal bilimler alanında iki yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşıma göre, dünya refah devletinden rekabet devletine doğru bir paradigmalarda değişimi yaşamaktadır. Bu süreçte sosyal politika iş piyasasının esnekliğinin temin edilmesi veya uluslar arası rekabet kabiliyetinin gereklerine göre tespit edilmelidir. İkinci yaklaşıma göre küreselleşme bugüne kadar refah devleti üzerinde hemen hemen hiçbir olumsuz etkide bulunmamıştır. Son yıllarda küreselleşmenin etkileriyle alınan tedbirler, gelecekte yaşanacak etkiler dikkate alındığında çok sıra dışı kalmaktadır. Küreselleşme ile beraber kentler inisiyatifi ele almaya başlamış, hatta bazı küresel kentlerin ulus devlet etkinliğini aşan bir güce sahip olduğu gerçeği kabul görmeye başlamıştır. Merkezî hükümetlerin gücü zayıflarken, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri belirgin bir şekilde iktidarı paylaşan güçler olmaya başlamıştır. İktidar artık çoklu aktörlerin paylaşımına girmiştir. Yerel birimler de –özellikle anakentler- küreselleşme ile birlikte alt yapıdan üst yapıya, konuttan sağlığa, sosyal hizmetten sosyal yardıma kadar yerel nitelikteki tüm hizmetleri sunan ana birimler olmuştur. Küreselleşmenin yeni süreçte yerel yönetimlerin sorumluluklarını azaltmadığı aksine yerel yönetimlere olan vurguyu ve önemi arttırdığı anlaşılmıştır.

Sosyal Devlete etki eden salt Küreselleşme süreci değildir, Küreselleşme sürecinin etkisiyle ya da değil başka pek çok sosyal, ekonomik, politik, ideolojik süreçte sosyal refah devletine etki etmiştir. Sosyalist bloğun çöküşü, neo-liberal gelişmeler, Ulus-Devletin ve ulusal Egemenliğin zayıflaması, Sosyo-Demografik yapıdaki belirgin değişimlerde sosyal devletin yeni formunun oluşmasında etkili olmuştur.

Sosyal devlet, bireylere yalnız klasik özgürlükleri sağlamakla yetinmeyip, aynı zamanda onların insanca yaşamaları için gerekli olan maddi ihtiyaçlarını karşılamayı da kendisine görev edinen devlettir. Refah devleti için sosyal güvenlik, sosyal hizmetler ve sosyal yardımda bulunmak, vatandaşlarına tanıdığı bir lütuf değil, onun görevidir. Sosyal devletin

varlığını gerekli kılan temel amaçlar ‘Adil Gelir Dağılımı, Yoksulluğun Giderilmesi, Fırsat Eşitliği, Sosyal Güvenlik, Tam İstihdam ve İşsizlikle Mücadele, Sosyal Denge, Sosyal Barış, Sosyal Bütünleşme ve Ekonomik Büyüme ve Kalkınma’ dır.

Sosyal Devlet amaçlarını gerçekleştirirken bazı araçlara ihtiyaç duymaktadır. Sosyal sorunları inceleyerek bunlara çözüm arayan bu araçlar sosyal politika araçlarıdır. Sosyal Politika 20.yüzyılın bir olgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal Politika büyük ölçüde devlete ait bir politika olmakla birlikte, gelişmesini insan haklarının ve demokrasinin gelişimine borçludur. Sosyal Politika, uygulamalarında dar ve geniş anlamdaki araçlarını kullanır. Dar anlamda sosyal devlet varlığının gereği olana kamu hizmetlerinin sunumunda, devletin ihtiyacı olan kaynağın yapılandırılması sürecinde ihtiyaç duyduğu sosyal politika araçları sosyal sigorta, sosyal yardım, sosyal tazmin ve sosyal hizmetlerdir. Sosyal politikanın Geniş anlamda ihtiyaç duyduğu sosyal politika araçları ise; kamu harcamaları, vergilendirme, regülasyon ve kontroller, kamu iktisadi teşekkülleri, planlama, kamulaştırma ve devletleştirmedir.’

Şu ana kadar yaptığımız tanımlar da sosyal devleti insanın asgari yaşam kalitesini sağlamaya yönelik bir sistem olarak algılamaktayız, insanın hak olarak onur ve haysiyetine uygun yaşama arzusu sadece bir dönemin değil insanlık tarihinin temel bir meselesi ve insan olmanın bir gereğidir. Bu açıdan bakıldığında tarihin her döneminde insanın sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya dönük bir sistem kurma ihtiyacı olmuştur. Tarihte birçok yönetsel sistem bireyin sosyal-yaşamsal ihtiyaçlarını merkeze alarak yapılanmıştır. Fakat burada önemli olan Devletin mutlak bir öncelik ve zorunluluk olarak bireyin sosyal ihtiyaçlarını merkeze alan bir kurumsallaşmayı gerçekleştirmesi ve tüm sosyal riskleri göz önünde bulunduran bir mekanizmayı oluşturmayı bilmesidir.

Özellikle kapitalizmle başlayan insan için insana rağmenlik süreci modern bir sosyal refah devletini zorunlu kılmıştır. Bir dönemin tarihsel çıktısı ve zorunluluğu olan sosyal-refah devleti geçmişte, bugün ve gelecekte; bireyle devlet arasındaki eşitsiz güç dengesini insanın lehine olmak üzere bozmaktadır. Eğer bu sistem içinde bozulmazsa devleti de inşa eden insan zihni bu dengeyi kendi lehine olmak üzere yapılandıracak yada sınırsız bir kaos ortaya çıkacaktır. Modern çağın bireye rağmen tüm yenilikleri modern sosyal devletin mutlak bir zorunluluk içerisinde kurulmasına imkân sağlamıştır. Sosyal Devletin tanımsal altlığında kullanılan kavramlar oldukça dikkate değerdir. ‘İnsan şeref ve haysiyetine yakışan bir hayat, insanca yaşama, eşitlik, sosyal adalet, sosyal denge, sosyal barış, sosyal refah, sosyal güvenlik,

adil gelir, fırsat eşitliği, istihdam vb'. Bu kavramlarla yapılandırılan ve insanın en temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaya koyulan bir sistem sadece tarihin bir döneminin ifadesi olmak açısından oldukça lüks bir algılamadır.

Modern Sosyal Refah devleti genel anlamda batılı bir deneyimin ürünü olmakla birlikte, 7. yüzyılda İslam dininin doğuşu ve yaygınlaşmasıyla Doğuda, Batılı Sosyal Devletin sosyal karakterine yakın ama farklı bir örüntü ve işlevsellik içinde bir sistem ve anlayış ortaya çıkmıştır. Kendine has özellikleri bulunan bu sistemin en önemli model sistemlerinden biri Osmanlı'da karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'daki sosyal güvenlik sistemi İslam düşüncesinden etkilenen bu formel yapının bir tezahürüdür.

Batılı modern sosyal devlette mutlak anlamda tüm toplumsal yük, devletin sosyal bir zorunlulukla tamamen üstündedir. Mülke ve içindeki insana sahiplik iddiasındaki bir devletin sosyal güvenceyi de mutlak anlamda sağlaması gerekmektedir. İslam sisteminde benzer risklerin karşılanması açısından devlet ve toplumsal sistem birbirinden keskin hatlarla ayırmaz. Toplumsal yapı dinamikleriyle devlet ortak bir sürecin farklı aktörleri olarak işlev görürler.

Genellikle Osmanlı Devletine ilişkin çalışmalarda Tanzimat öncesi ve Tanzimat sonrası ayırımı, Osmanlı Devleti'nde devletin sosyal karakterini anlama konusunda tercih edilmektedir. Hatta yapısal özellikleri itibarıyla Osmanlı Devleti'nde sosyal sistemin işleyişi, biri Tanzimat'tan önceki devir 'lonca devri' ve diğeri Tanzimat- Meşrutiyet devri olmak üzere iki dönemde incelenmesi farklılaşmaları tespit anlamında belirgin avantajlar sağlayabilir.

Osmanlı Sosyal güvenlik sistemini klasik özellikleri itibarıyla incelediğimizde karşımıza çıkan en önemli gerçek şudur. Osmanlıda sosyal devlet işlevselliği açısından Batıdaki sosyal devletten farklı bir tezahürle ortaya çıkmıştır. Genel anlamdaki totaliter yapısı yanında, son iki yüz yıllık sosyo-ekonomik süreçlerin de etkisiyle ortaya çıkan Batılı Sosyal Devlete karşın; Osmanlıda daha lineer, dayanışmacı, katılımcı bir toplumsal sistem mevcuttur. İktisadi sosyal hayatta ki etkin gücü ile loncalar, sosyal hayattaki çok fonksiyonlu yapısıyla vakıflar, iktisadi kaynaklı toplumsal kamplaşmanın en önemli engeli zekât kurumu ile özgün bir form ortaya çıkmaktadır. Modern sosyal politika perspektifi ve paradigmaları açısından bakıldığında tanımlama ve tasnifinde zorluk çekilen Osmanlı sosyal hizmet sistemi sağladığı toplumsal kazanımlar açısından özgün ve güçlü tarafları olan bir uygulamadır.

Osmanlı Devletinde Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde birçok uygulamayla önemli sosyal politika hamleleri yapılmıştır. Sosyal Devlet olmanın zorunlu gereğini gerçekleştirme konusunda hızlı tavır alındığını söylemek mümkündür. Bu konuda geleneksel Osmanlı sisteminde bulunan kurumların bütçe ve yapılanmalarıyla devlete devrolması, dezavantaj kadar bazı avantajlar da sağlamıştır. Dönemin padişahları Tanzimatla başlayan genel devletçi eğilimle birlikte var olan sistem geçişinin boşluklarını kendi kişisel hamiyet ve gayretleri ile telafi etmişlerdir. Birçok hayratlar yaparak ortaya çıkan yeni sorunlara karşı kayıtsız kalmayarak hem toplumsal sistemin zindeliğini sağlamış hem de muhkem kurumsal bir sosyal devlet geleneğinin oluşması için çaba sarf etmişlerdir. Çalışmamızda özellikle Abdülhamit dönemini merkeze alarak ele aldığımız müesseseler yanında muhtacın maaşı uygulaması, Emeklilik ve Tekaüt sandıkları, Eytam İdaresi ve Eytam Sandıkları, Teavün Sandıkları, Hilali Ahmer, Karantina Teşkilatları vb. pek çok uygulamasıyla güçlü bir sosyal politika ihdas edildiği görülmektedir. Padişah geleneksel misyonu yanında modern bir devletin yöneticisi misyonunu da üstlenmiş ve devletin öncelik ve fonksiyonlarında ortaya çıkan süreci ya da geçiş krizini yönetmek zorunda kalmıştır.

Klasik Osmanlı toplumsalındaki geleneksel nitelikli güçlü sosyal sistemin Tanzimatla birlikte devletleştirdiğini daha önceki başlığımız altında incelemiştik. Özellikle II. Abdülhamit’le birlikte devlet başarılı bir şekilde toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik hizmetlerde görev üstlenmiş fakat sonraki dönemlerde içsel ve dışsal etkiler yoluyla sistemli bir sosyal devlet karakterinin ortaya çıkmasına imkân bulunamamıştır. Tanzimat sonrasında kurulan müesseseler yavaş yavaş kapanmaya başlamış ya da işlevsizleşmiştir. Türk insanı tüm gücüyle var oluş mücadelesine yoğunlaşarak Kurtuluş Savaşını ve ülkesini kazanma gayreti içine girmiştir. Arka arkaya girilen bu savaşlar toplumsal ve siyasal hayatta ciddi boşluklar oluşturmuş, kurulan yeni cumhuriyetin önceliği toplumu ve devleti imar etmek olmuştur. Devleti ve toplumsal hayatı imar programının pek çok vechesi olmakla birlikte sosyal devletin imarını zaruri kılan pek çok dönemsel etken olduğunu da söylemek mümkündür. Dönemin şartları içerisinde bu imar sürecinin çok lineer olmadığını ciddi paradoksların olduğunu da söylemek mümkündür.

Benzer bir düşünceyi, devletin sosyal niteliği ve sosyal politika uygulamaları içinde söylemek mümkündür. Örneğin Türkiye’de devletin Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ‘kendine özgü’ bir sosyal niteliği ve sosyal boyutu olduğunu söylemek mümkündür, hala bir sosyal devlet olmadığını da. Bu çelişkili ve karmaşık durum, kuşkusuz, kendi dinamikleri ile dış dinamiklerin etkileşiminden doğmakta ve toplumda varlığını bugün de sürdüren temel

tartışmaların kaynağını oluşturmaktadır. İkinci bir temel özellikte, tüm toplumsal gelişmelerde devletin oynadığı dominant roldür. Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde sosyal politikanın gelişimini üç ayrı aşamada ele alıp incelemek mümkündür. Bunlar, endüstrileşmenin özel kesime bırakıldığı Cumhuriyetin başlarındaki liberal dönem, devletçi politikanın izlendiği güdümlü dönem ve 1961 Anayasası ile başlayan ve sosyal devlet anlayışının benimsendiği dönemlerdir.

Türkiye İktisat Kongresi başta olmak üzere pek çok siyasi toplumsal hamle sosyal devlete geçiş yönünde yapılmış iyi niyetli adımlar olmuştur. Fakat karara bağlanan pek çok konunun bağlayıcılığı ve uygulanması açısından çok önemli bir handicap taşımaktadır. Ülke pek çok konuda gayret üretmesine rağmen modern Anayasasını henüz yapılandırmadığı için yapılanlar sonuç getirici bir nitelik arz etmemektedir. Zira bir devletin yönetsel karakterini oluşturan ana omurgası anayasasıdır. Bu nedenle 1924 Anayasası cumhuriyet tarihinin ilk anayasası olarak omurga niteliğini taşımaktadır. 1924 Anayasasında devletin sosyal görev ve sorumluluklarını belirleyen açık hükümler yer almamasına rağmen hukuklu bir siyasal yapı önemli bir kazanım olmuştur.

İkinci Dünya savaşıdan sonra da tüm dünyada başlayan demokratik sistem arayışı Türkiye’de etkisini göstermiş ve çok partili bir siyasal rejime geçilmiştir. Türk toplumsal hayatının kendine has karakteristiğinin etkisiyle eklektik durumlar ortaya çıkabilmektedir. Türkiye’de tüm toplumsal gelişmelerde devlet dominant bir rol oynamaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan çok partili yaşama geçişe, modern bir toplumun kuruluşundan ekonomik kalkınmaya kadar birçok alanda ve birçok konuda rol oynayan aktör büyük ölçüde devlet seçkinleri olmuştur. Bu durum Türkiye’nin demokratikleşme sürecinin oluşumunda da oldukça etkili olmuştur. Cumhuriyet Türkiye’inde devlet ve tek parti durumunda olan CHP, ayrı konumda görünseler dahi, ideolojik benzerliklerinden dolayı çoğu zaman iç içe girmiş ve birbirini tamamlayan bir bütünlük arz etmiştir. Bu durum, her ne kadar 1946’dan sonra CHP’nin içinden bir partinin çıkmasıyla çok partili siyasî sisteme geçilmiş ise de, anayasal boyutuyla hep devam etmiştir. Hangi parti iktidara gelirse gelsin sosyal politikaları da dâhil bütün siyasî aktivitelerini adeta “Altı Ok” sınırları içinde oluşturmak mecburiyetinde kalmıştır. CHP-devlet bütünleşmesi anayasal çizgide korunduğundan mevcut zihniyetin alternatifini, demokrasi içinde bile oluşturmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. “Altı Ok”, Türk siyasî hayatının tanımlanmamış kırmızı çizgileridir. Sosyal hayatın temel sorunlarına demokratik kurallar çerçevesinde yeterince önem verilmediğinden ve zamanında sanayileşme çabalarıyla birlikte isabetli sosyal politikalar geliştirmedeğinden dolayı ilgili dönemde Ülke, kuruluşundan

bu yana modern sosyal devletlerin ulaşmış oldukları ileri insanî gelişmişlik seviyelerinin çok gerisinde kalmıştır.

27 Mayıs 1960 İhtilalinin hemen ardından kabul edilen 1961 Anayasası önemli bir dönüm noktasıdır ve sosyal haklar bakımından çok özel bir yerde durmaktadır. Anayasanın tüm ilkeleri sosyal devlet prensibini destekler niteliktedir. Sosyal Devlet ilkesinin, 1982 Anayasasında benimsenmesi ilke olarak olumlu ise de bu ilkenin yaşama geçirilmesinde 1961 Anayasasına kıyasla 1982 Anayasası daha kısıtlayıcı olmuştur. Tek parti döneminden kalma ideolojik unsurlarla pekiştirilmiş kurumların, hakkaniyet ölçülerine uygun bir sosyal politika uygulayabilme şansı, hukuk ve ideoloji arasındaki yapılacak tercihe bağlıdır. Sivil ve sosyal alanının militarist destekli güçler tarafından belirlendiği ülkelerde sosyal devletin hukukî zeminin doğması ve işlemesi pek mümkün değildir. Bu rejimlerde açıkça ifade edilmese de uygulamada hep ideoloji, hukukun üstünde olmuştur.

Türkiye’de devletin sosyal niteliğinin yeterince gelişmemesinin ve uyguladığı sosyal politikaların yetersiz kalmasının arka planında kuşkusuz modern Türkiye’nin örnek aldığı Batılı toplumların önemli tarihsel ve toplumsal deneyimlerini yaşamamış olması, geç endüstrileşme, sermaye yetersizliği, sermaye ve teknoloji açısından dışa bağımlılık kadar siyasal yaşamdaki güçlü ideolojik baskı ve vesayetin etkisi vardır. Ayrıca devletin dominant bir karakter oynaması ve sivil toplumsal alanın gelişmemesi de bu süreci doğrudan etkilemektedir.

Sonuç olarak gerek devletin uygulamalarında, gerek alıcıların beklentilerinde, sosyal bir hak tanımak ile lütfetmek veya sosyal bir hak talep etmek ile devlet babanın lütfuna sığınmak çok zaman birbiriye iç içe geçmiş durumdadır. Bu nedenle bir dönem hak olarak verilen, bir başka dönem geri alınabilmekte veya uygulaması kısıtlanabilmektedir. Sosyal Politikanın tekeline oluşturan bu uygulama ancak insanın özgürlük arayışı, demokratik bir toplumsal yaşam zemini ve güçlü sosyal politika aktörlerinin ortaya çıkması ile ortadan kaldırılabilir.

Özellikle Türkiye’de Küreselleşme sürecinin refah devleti üzerinde oldukça güçlü bir etkisi olmuştur. Olumsuz etkileri bir tarafa özellikle Türkiye’de yeni, eşitlikçi, adil ve dünya ölçekli bir sosyal refah muhayyilesi yaratması açısından önemli imkânlar sağlamıştır. Bu durumun daha da önemli etkisi bizatihi devlet dışındaki sosyal refah aktörlerini öne çıkarmıştır. Bu noktada devlet, vatandaşlarına refah dağıtımında STK’lar ve diğer aktörler arasında bir aktöre dönüşmüştür. Özellikle küresel ve bölgesel gelişmeler yeni toplumsal

ihtiyaçların karşılanmasında bir kısım aktörleri öne çıkarmış ya da çok parçalı hizmet alanlarında aynı alanda birçok aktörün ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır.

İdeal anlamda işlevsel ve dinamik bir sosyal devlet oluşturabilmenin önündeki en büyük engel Türkiye’deki ideolojik olarak tek parti döneminden itibaren inşa edilmiş vesayetli siyasal sistem yanında, tüm dünyada seyreden küresel yoksullaştırma politikalarının bu duruma etkisidir. Genel küresel gelişmelerle ülkenin kendine ait siyasal ve sosyal şartları arasındaki uyumsuzluk nedeniyle kuşatıcı ve özöme yönelik bir sosyal politikanın oluşturulamadığını ifade etmek mümkündür. Fakat bu küresel ivme bir taraftan yoksullaştırıcı etki yaparken bir taraftan da totaliter devletin karşısında yüksek düzeyde bir sivil bilincin oluşmasına da imkân sağlamaktadır, bu durum toplumsal hayatın parçalı hizmet alanlarına hitap eden başka sosyal politika aktörlerinin oluşmasını salık veren bir bilinç oluşturmuştur. Türkiye’de devlet tüm sosyal sorunların çözümünde kendisini mutlak olarak görevli saymıştır. Fakat tüm dünyada etkisini sürdüren küresel yoksulluluğun, artan dezavantajlılığın giderilmesinde devlet dışındaki diğer sivil aktörlerin devletin denetim ve desteği altında sürece dâhil edilmesi dinamik bir toplumsal örüntünün ortaya çıkmasına imkân sağlayacaktır. Yüksek düzeyde toplumsal sorumluluğun oluşumu için bu durum şarttır.

Türkiye’de sosyal devletin 80’li yıllardan sonraki serüveni genel bir sosyal devlet süreç analizi üzerinden yapmak mümkün olabileceği gibi sosyal devletin işlevsel alanları üzerinden yapmakta mümkün olabilmektedir. Bu noktadan hareketle Türk sosyal güvenlik sisteminin sosyal sigorta,sosyal tazmin ve sosyal yardımla birlikte önemli bir işlevsel alanı olan sosyal hizmetler sistemi üzerinden konuyu tartışmak önemli avantajlar sağlayabilir. Hem makro bir sosyal politika yaklaşımını anlama hem toplumsal ve bireysel müdahale süreçlerini anlamlandırmamız açısından sosyal hizmetler bizim için önemli bir teorik- pratik alandır. Bütünden parçaya bakış açısı oluşturmak amacıyla örnekleme alanı olarak Sosyal Hizmet uygulamaları, ilgili kurumsal süreçler, hizmet alanlarının yapısı ve yeni modern aktörler açısından incelemeye tabi tutulmuştur. Sosyal hizmetlerin seçimindeki en önemli amaç, Tanım aralığı itibariyle sosyal hizmetin, en üst çerçeve, sosyal politikanın oluşturulması düzeyinde başlayarak , sosyal devlet anlayışı içinde sosyal güvenlik plan ve programlarının tertiplenmesi ve uygulanmasına kadar olan ve bunların altındaki, en alt katmanda, birey, aile, grup, topluluk ve yerel toplum düzeylerinde bireysel ve sosyal sorunların giderilmesi yönündeki geniş bir çalışma alanını ifade etmesidir.. Temel özellikleri ve tanım aralığının genişliği itibariyle modern dönem uygulamaları açısından uygun bir tercih olmuştur.

Yakın tarihten başlayarak ÷lkemizde yerel y÷netimler, merkezî devletle birlikte kamu hizmetlerini yerine getiren kuruluşlar olarak daha çok geniş anlamda sosyal politikanın konusuna giren hizmetlerin yerine getirilmesinde görev almışlardır. Bu durumun ortaya çıkmasında değışen aile ve toplum yapısı aynı zamanda küreselleşmeyle birlikte merkezi y÷netimin bazı görevlerini yerel y÷netimlere ve piyasaya devretmesi etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abadan, Yavuz; 1952 Amme hukuku ve Devlet Nazariyeleri, , Ankara
Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara
- Abdülkadir, Şenkal; 2006 ‘Sosyal Politika Perspektifinde sosyal Devleti Yeniden
Düşünmek’’Sosyal Politikalar Dergisi, sayı:1 Güz, İstanbul
- Agaoğlu, Samet; Hüdaioğlu Selahattin, 1938, Türkiye’de İş Hukuku, İş Hukuku
Tarihi, C. I, Ankara
- Ağaoğulları Mehmet Ali;1994, Kent Devletinden İmparatorluğa, İmge, Ankara
- Ağaoğulları Mehmet Ali; Köker Levent,1996, İmparatorluktan Tanrı Devletine,
İmge Kitabevi, Ankara
- Ağaoğulları Mehmet Ali, Köker Levent; 2004, Tanrı Devletinden Kral Devlete,
İmge Kitabevi, İstanbul
- Ağaoğulları Mehmet Ali; 2006, Ulus-Devlet Halkın Egemenliği, İmge, İstanbul
- Akalın, Güneri; 2002, Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Ekonomik Kriz,
Tisk Yay., Ankara
- Akbaş Emrah; 2006,‘Bir Disiplin Aracı Olarak Sosyal Hizmetler’, Sosyal Politikalar
Dergisi, Sayı:1.Güz , s.25-30, İstanbul
- Akgündüz, Ahmet; 1988, İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf
Müessesesi, Ankara
- Akı, Erol , Sözer Ali Nazım; 1999 İş ve sosyal sigorta kanunları, Barış Yayınları, İzmir
- Akkaya, Ziya; 1966, “Atatürk, Sosyal Hizmet ve Toplum Kalkınması”, Sosyal Hizmet
Dergisi, cilt:3,s.1,Ankara
- Aktan Can, Sosyal Refah Devletin doğuşu, <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm>
- Akyüz, Emine ; 2000, Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması, MEB
Yay., Ankara
- Amittay, Jacob Ben; 1983, Siyasal düşünceler tarihi, Haz.:M.Ali Kılıçbay,Levent
Köker, Savaş yayınları, Ankara
- Arıboğan, D.; 1996,Ülke, Globalleşme Senaryosunun Aktörleri, Der yayınları, İstanbul
- Armaoğlu, Fahir; 1997, 19.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- Aysan, Fatih; 2007 ‘Belediyelerin Üstlendikleri Yeni Rol’ Sosyal Politikalar
Dergisi, sayı:2,Kış, İstanbul

- Aysan, Fatih; 2006 'Küreselleşme Sürecinde Türkiye'deki Sosyal Politikalar' Sosyal Politikalar Dergisi, sayı:1,Güz 2006,s.61-64, İstanbul
- Aysan, Fatih; 2006 'Türkiye'de Belediyelerin Sosyal Politikadaki Artan Rolü: Son On Yılda İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği (yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),İstanbul
- Aysoy Mehmet; 2004, Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası, Açık Kitaplar, İstanbul
- Aysoy, Mehmet; 2006, 'Sosyal Devletin Sosyolojisi' 'Sosyal Politikalar Dergisi, Sayı:1,Güz ,s.31-34, İstanbul
- Barna Murat; 2008 'Sosyal Devlet', http://www.turkhukuksitesi.com/makale_60.htm;
- Başaran Sermet; 2007 ' Özürlülerin Toplumsal Bütünleşmesinde Yerel Yönetimlerin Önemi' Sosyal Politikalar Dergisi sayı:2,Kış , 46-52, İstanbul
- Başgil, Ali Fuat; 1960, Esas Teşkilat Hukuku, Baha Matbaası, İstanbul
- Başkaya, Fikret; 1997, Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme, Öteki Yayınevi, Ankara
- Beaud, Michael; 2003 Kapitalizmin Tarihi, çev.: Fikret Başkaya, Dost Kitabevi, Ankara
- Beer, M.; 1998, Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi, Can Yay., İstanbul
- Berger, Peter L.;2003 Huntington Samuel P. Bir Küre Bin Bir Küreselleşme: Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik, çeviren: Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul
- Beşer, Faruk; 1988, İslam'da Sosyal Güvenlik, Seha Neşriyat, İstanbul
- Börekçi,Ç., www.mimas.politics.ankara.edu.tr/~aksoy/reform/reform05/e_borekci.doc
- Buğra, Ayşe; 2006,Keyder Çağlar, Sosyal Politika Yazıları, İletişim Yayınları, İstanbul
- Bumin, Kürşat; 1990, Demokrasi Arayışında Kent, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Bülbül, Kudret; 2006, Küreselleşme okumaları: Ekonomi Siyaset, Ankara, Kadim Yayınları
- Cassirer, E.; 1969, Devlet Efsanesi, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Coşkun, İsmail; 1997, Modern devletin doğuşu, Der Yayınları, İstanbul
- Çavdar, Tevfik; 2003, Türkiye ekonomisinin tarihi 1900-1960: Yirminci Yüzyıl Türkiye İktisat Tarihi, İmge Kitabevi, Ankara
- Çeçen, Anıl; 1973, Türkiyede Sendikacılık, Özgür İnsan Yayınları, Ankara

- Çelik, Abdulhalim; 2002,Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Dönüşümü ve Türkiye, Kamu –İş yay., Ankara
- Dağı İhsan; 1996, www.liberal-dt.org.tr//dergiler//.18.03.2008
- Dilik, S.; 1980, Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi;1-4 ocak-aralık 1980, s;73-84, Ankara
- Dilik, Sait; 1972, Türkiye’de *Sosyal Sigortalar, İktisadi Açından Bir Tahlil Denemesi*, Ankara
- Dilik, Sait, www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/35/1/6_sait_dilik.pdf.
- Doğan, Mehmet Said; 1999 . Sosyal tarih açısından Osmanlılarda Sosyal Güvenlik Kurumları, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya
- Duman, İlker Hasan; 1997, 1982 Anayasasında İnsan Haklarına Saygılı Devlet, İnkılâp Kitabevi, İstanbul
- Ebenstein, William; 1996 Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri, editör:A. Ali Ural ; çev: İsmet Özel, Şule Yayınları, İstanbul
- Egel, Dündar; 1961, Belediyecilik, İstanbul Milli Eğitim Basımevi O. Basımevi, İstanbul
- Ekin, Nusret; 1979, Endüstri İlişkileri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul
- Ekin, Nusret; 1968, İş Gücü ve Ekonomik Gelişme, İstanbul
- Erdut, Zeki; 2002, Küreselleşme Bağlamında Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir
- Ersöz, Halis Yunus; 2006 ‘Sosyal Devletten Gönüllü Sivil Topluma’’Sosyal Politikalar Dergisi, sayı:1, Güz ,s.39-41, İstanbul
- Ersöz, Halis Yunus; 2007, ‘Yerel Yönetimlerin Sosyal Politika Alanındaki Rolü’ Sosyal Politikalar Dergisi, Sayı:2,Kış, 30-36, İstanbul
- Ersöz, Halis Yunus; 2003, Doğuştan Günümüze Sosyal Politika Anlayışı ve Sosyal Politika kurumlarının Değişen Rolü,İktisat fakültesi Mecmuası,,cilt:53,sayı:2,İstanbul
- Ertem, Adnan; 1997, Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bütünleşme Açısından Vakıflar Tez (Doktora).--İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Yapı Sosyal Değişme Anabilim Dalı, İstanbul

- Ertem, Adnan; 2005, Osmanlı medeniyeti: Siyaset, İktisat, Sanat Ahmet Davutoğlu, Haz., Coşkun Çakır, Klasik Yay., İstanbul
- Eryılmaz, Bilal; 2006 'Sosyal Devlet Soruşturması' Sosyal Politikalar Dergisi sayı:1,Güz , s.79-81, İstanbul
- Esen, Bülent Nuri; 1970, Anayasa Hukuku, Genel Esaslar, Ayyıldız matbaası, s.89, Ankara
- Esping, Andersen; 2006, 'Altın Çağ Sonrası? Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İ kilemleri' Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, Sosyal Politika Yazıları, İletişim yayınları, İstanbul
- Freyer, H.; 1977, İçtimai Nazariyeler Tarihi, A.Ü.D.T.C.F. Yay., Ankara
- Giddens, Anthony; 2000 Elimizden Kaçıp Gidenler, Çev.: Osman Akınhay, Alfa Basım Yayım, İstanbul
- Giddens, Anthony; 2000 Üçüncü Yol : Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi, Çev.: Mehmet Özay, Birey Yayıncılık, İstanbul
- Gimpel, Jean; 1996 Ortaçağda endüstri devrimi, çev. Nazım Özüaydın, TÜBİTAK, Ankara
- Gökberk, Macit; 1967, Felsefe tarihi, Bilgi yayınları, Ankara
- Gökberk, Macit; 1980, Felsefe tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Gökberk, Macit; 1979, Felsefenin Evrimi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Göze, Ayferi; 1980,Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri, İstanbul Üniversitesi yayınları, İstanbul
- Göze, Ayferi; 1987, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta, İstanbul
- Göze, Ayferi; 1995, Sosyal Devlet Sistemi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Gözler, Kemal; 2007, Devletin Genel Teorisi, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa
- Güneş, T.; 1983, Araba Devrilmeden Önce, Kaynak yay., İstanbul
- Güvercin, Cemal Hüseyin ,www.onlinedergi.com/autfm/admin/yayin
- Güzel, Ali, Okur Ali Rıza; 1990,Sosyal Güvenlik Hukuku,2.bsk., Beta Yayınları, İstanbul
- Halaçoğlu, Yusuf; 1993 "Osmanlı Devlet Teşkilatı", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C. II, İstanbul
- Hobsbawm, E.; 1995,Sermaye Çağı, Çev.: Bahadır Sina Şenel, Dost Yay., Ankara
- Hocaoğlu, Durmuş; 2003, Yoksulluk ve Küreselleşme, Deniz Feneri Derneği Yoksulluk Sempozyum notları, İstanbul

- Hubermann; 1976, Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla, çev.:Murat Belge,
Bilim Yayınları, İstanbul
- III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı; 1968, Türkiye’de Sosyal Değişme ve Sosyal
Hizmetler, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yay., Ankara,
- İkizler, Ayşegül; 1998, Devlet için insandan insan için devletten
geçiş,(Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İst. Üniversitesi,
Sosyal Yapı-Sosyal Değişim Bölümü, İstanbul
- İkizoğlu, Musa; 2001, “Türkiye’de Yoksulluk ve Sosyal Yardım Uygulamalarının
Bugünkü Durumu”, İnsani Gelişme ve Sosyal Hizmet, Prof. Dr.
Nesrin Koşar’a Armağan, (Yayına Haz.: Kasım Karataş, Çiğdem
Arıkan), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu
Yay., Ankara
- İnan, A. Afet; 1982, İzmir İktisat Kongresi, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- İnanç, Veli; 2003, ‘Osmanlı Sosyal Yapısında Öksüz ve Yetimler’ Savaş Çocukları
Öksüzler ve Yetimler, editörler Emine Gürsoy- Naskali, Aylin
Koç, Umut Kağıtçılık, İstanbul
- Karatepe, Şükrü; 1997, Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme, İz Yayıncılık, İstanbul
- Kazgan, Gülten; 2002, Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen,
İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları, İstanbul
- Kenneth, Galbraith John; 2004, İktisat Tarihi,Çev.: Müfit Günay , Dost
Yayınları, İstanbul
- Kesgin Bedrettin; 2006, ‘ Marshall Analizinde Geçmişten Günümüze Sosyal Hakların
Gelişimi, Dönüşümü ve Sosyal Yurttaşlık’, Sosyal Politikalar
Dergisi,sayı:1,Güz , s.65-68, İstanbul
- Kili, Suna; 1998, 27 Mayıs 1960 devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası ed..
Boyut Yayıncılık, 1998, İstanbul
- Koçdemir, Kadir; 1998, Küreselleşme ve Türkiye; Türk İdare Dergisi; sayı;418;Mart
Koçu, Reşat Ekrem, 1974, Darülaceze: 1895–1974, 1395/1975.
Darülacezeye Yardım Derneği, İstanbul
- Kongar, Emre; 1972, Sosyal Çalışmaya Giriş, Sosyal Bilimler Derneği, Ankara,
- Koray Meryem; 2003, Sosyal Refah Devleti: Kimi için umut, kimi için kaygı kaynağı,
Sosyal Demokrat yaklaşımlar, SODEV-TÜSES Yay., İstanbul

- Koray, Meryem; 2001, Küreselleşme ve ulus-devlet der. Meryem Koray,
Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi,
Stratejik Araştırmalar Merkezi yayınları,2001,s.25–30, İstanbul
- Koray, Meryem; 2000, Sosyal Politika, Ezgi Kitabevi, Bursa
- Koray, Meryem; 2003,Avrupa Refah Devleti,:Anlamı,Boyutları ve Geleceği,Görüş
Dergisi,Tüsiad Yayınları, Sayı:57, Aralık , s.64-74, İstanbul
- Kubalı, Hüseyin Nail; 1964, Anayasa Hukukunun Temel Esasları ve Siyasi Rejimler,
Fakülteler matbaası, İstanbul
- Kuyucuklu, Nazif Ersin; 1982,Nazif İktisadi Olaylar Tarihi, İst Üniv.,Yayınlar,
İstanbul
- Langlois, Georges; 2000, 20. Yüzyıl Tarihi, Nehir Yayınları, İstanbul
- Luraghi, R., 1975, Sömürgeciliğin Tarihi, E yayınları, İstanbul
- Marshall, T.H.; 2006, ‘Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf’, Ayşe BUĞRA, Çağlar Keyder;
Sosyal Politika Yazıları, İletişim Yayınları, İstanbul
- Mutioğlu, Halil; 2003, Yoksulluk ve Küreselleşme, Deniz Feneri Derneği Yoksulluk
Sempozyum notları, İstanbul
- Okan, Oya.;2001, Batı düşüncesinde liberalizm ve tarihi koşulları İstanbul
Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul
- Okandan, R.G; 1976,Umumi Amme Hukuku; İ.Ü.H.F. Yay., İstanbul
- Ozankaya, Özer; 1991, Toplumbilim, Cem Yayınevi, İstanbul
- Öksüz, E.; 1988, Sosyal Gelişme Açısından Türk Vakıflarının Yeri ve Önemi,
Yayınlanmamış çalışma, Ankara
- Ölçen, Makbule; 1991, Ölçen Ali Nejat Özürlüler hukuku, Almanya’da Özürlülerin
Üretken Dünyası. [y.y.] : Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme
ve Koruma Vakfı,
- Özay, İ.; 1998,Günüşğinde Yönetim, Alfa Yay., İstanbul
- Özbek, Nadir; 2002, Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve
Meşruiyet (1876–1914), İletişim Yayınları, İstanbul
- Özbek, Nadir; 2006, Cumhuriyet Türkiye’sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar,
İstanbul Emeklilik Gözetim Merkezi Yayınları, İstanbul
- Özbek, Nadir; 2002, Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de sosyal Devlet, Toplum ve
Bilim, bahar ,sayı 92,
- Özbek, Nadir; ‘Osmanlıda Sosyal Devletin Doğuşu’, Nadir Özbek
www.ata.boun.edu.tr/Faculty/ /Publications/SGP/bolum1.pdf

- Özbudun, Ergun; 1988, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara
- Özdemir, Süleyman; 2004, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul
- Özdemir, Süleyman; 2006, 'Refah Devleti':Altın Çağdan Belirsiz Geleceğe' Sosyal Politikalar Dergisi, sayı:1,Güz ,s.79-81, İstanbul
- Özdemir İsmail Mansur, 'KKM başkanı Özleyiş Topbaşla Röportaj' SPD Yayınlanmamış 3. sayı
- Öztürk, Nazif; 1995, Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara
- Öztürk, Nazif; 2004 'Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Vakıflar', Cumhuriyetin 80. yılında uluslararası vakıf sempozyumu [Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu 2003: Ankara yayın koordinatörü Burhan Ersoy; yay. haz. Mehmet Narince, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2004, Ankara
- Özügürlü Yasemin, <http://www.evrenselbasim.com/ek/dosya.asp?id=2420>
- Pamuk, Şevket ve Kumcu Ercan ; 2001, Artık Herkes Milyoner, Doğan Kitap, İstanbul
- Pierson, Christopher; 2000, Modern devlet, çev.: Dilek Hattatoğlu, yay.haz.: Özcan Sapan, Çiviyazıları, İstanbul
- Platon; 2006, Devlet, Karanfil yayınları, İstanbul
- Poggi, Gianfranco; 2007, Devlet, İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları, İstanbul
- Poggi,Gianfranci; 1978, Modern Devletin Gelişmesi, Londra
- Polanyi, Karl; 1986, Büyük dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri, trc.: Ayşe Buğra, Alan Yayıncılık, İstanbul
- Sabah gazetesi;n.4458,2nisan 1902;)
- Samir, Amin; 1993, Kaos İmparatorluğu Yeni Kapitalist Küreselleşme,Çev.: Işık Soner, Kaynak Yayınları, İstanbul
- Sander, Oral; 1989, Siyasi tarih: Birinci Dünya Savaşı'nın Sonundan 1980'e kadar, İmge Kitabevi, Ankara
- Sander, Oral; 1989, Siyasi tarih: İlkçağlardan 1918'e, İmge Kitabevi, Ankara
- Sarıca Murat; 1969, Anayasayı niçin savunmalıyız? 1961 anayasası'nın sosyal niteliği, İzlem Yayınları, İstanbul
- Serin, Necdet; 1963, Türkiye'nin Sanayileşmesi, Ankara
- Serozan, Rona; 2000, Çocuk Hukuku, Beta Yay., İstanbul

- Serter, Nur; 1994, Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul
- Serter, Nur; 1994, Türkiye'nin Sosyal Yapısı, Filiz Kitabevi, İstanbul
- Seyitoğlu, Halil; 1993 ,Uluslar arası İktisat, Beta Basın Yayın, İstanbul
- Seyyar, Ali; 2002, Sosyal siyaset terimleri : (ansiklopedik sözlük), Beta Basım Yayım, İstanbul
- Seyyar, Ali; 2003, Yoksulluk Sempozyum Notları, ed. Ahmet Emre Bilgili; İbrahim Altan, Deniz Feneri Derneği, cilt1;s.50, İstanbul
- Seyyar, Ali; 2006, 'Türkiyede Sosyal Devlet Olgusu''Sosyal Politikalar Dergisi, Sayı:1,Güz ,s.34-38, İstanbul
- Soysal, Mümtaz; 1968, Anayasaya giriş, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara
- Sunar, Lütfi; 2006, 'Devleti Sosyalleştirmek: Ne, Niçin, Kim?'Sosyal Politikalar Dergisi, Sayı:1, Güz, s.83-89, İstanbul
- Şahin, Köksal; 2007, Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet, İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul
- Şaylan, Gencay; 1995, Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni işlevi, İmge, Ankara
- Şeker, Mehmet; 1984, İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara
- Şenocak, Hasan; 2005, Korunmaya Muhtaç Çocuklar: İstanbul Yetiştirme Yurtları Üzerine Bir Alan, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul
- T.C Çalışma Bakanlığı; 1973, 50. Yılda Çalışma Hayatımız; T.C Çalışma Bakanlığı; op., Ankara
- Tabakoğlu, Ahmet; 2006, 'Osmanlı Sosyal Devlet Anlayışı',Sosyal Politikalar Dergisi, Sayı:1, Güz, İstanbul,
- Tabakoğlu, Ahmet; 1987, İslam ve Ekonomik Hayat, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul
- Tabakoğlu, Ahmet; 1993, İktisat ve İş Dünyası(Nisan-Mayıs)
- Talas, Cahit; 1997, Toplumsal Ekonomi ve Çalışma Ekonomisi, İmge Kitabevi, Ankara,
- Talas, Cahit; 1990, Toplumsal Politika, İmge, Ankara
- Talas, Cahit; 1992, Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara
- Talas, Cahit; 1967, Sosyal Politika, Sevinç matbaası, Ankara

- Tanilli, Server; 1982, Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş, Say Yay., İstanbul
- Tanilli, Server; 1990, İnsanlık Tarihine Giriş, Say Yay., İstanbul
- Taşçı, Faruk; 2007, 1980 Sonrası Türkiye’de sosyal yardımların analizi, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, İstanbul
- Tomanbay, İlhan; 2002 Türkiye’nin Sosyal Politikası İçinde Sosyal Hizmetlerin Durumu, ” Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Sosyal Hizmet politikaları, Sosyal Hizmet Sempozyumu 2000, Haz. İlhan Tomanbay, Ankara Hacettepe Üniversitesi S.H.Y.O. Yay., Ankara
- Tuna, Orhan, Yalçıntaş Nevzat; 1994, Sosyal siyaset, Filiz Kitabevi, İstanbul
- Tuncay A. Can; 2000, Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, Beta Yay., İstanbul
- Tunçay, Mete; 1969, Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara
- Türk Hukuk Kurumu; 1944, Türk Hukuk Lügatı, Türk Hukuk Kurumu Yayınları, Ankara
- Türk, Hikmet Sami, Sosyal Hukuk Devleti, Ders Notları.
- Türkiye İstatistik Kurumu; 2004, Municipalities and Special provincial Administrations 1980-2003 Final Accounts, Ankara,
- Türkiye’de Sosyal Hizmetler; 1995, ’2000’li Yıllara Doğru Sosyal Devletin Gerçekleşmesinde Sosyal Hizmetlerin Yeri ve Önemi 4. Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı, Ankara
- Uğurlu, Ayşe; 2002, ‘Sosyal Güvenlik’ Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri, DİE Yay., Ankara
- Uygun, Oktay; 2001, Küreselleşme ve ulus-devlet der. Meryem Koray, Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, Stratejik Araştırmalar Merkezi yayınları, İstanbul
- Ülman, Burak; 2001 Küreselleşme ve ulus-devlet der.: Meryem Koray, Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, Stratejik Araştırmalar Merkezi yayınları, ,s.100-105, İstanbul
- Wallerstein, Immanuel; 2005, Modern Küresel Sistem editör çev. M. Kürşad Atalar. Pınar Yayınları, İstanbul
- Wells, H.G.; 1972, Kısa Dünya Tarihi, Varlık yayınları, İstanbul

- Wollf, Brinton Christopher; 1982, 1453 ten bugüne dünya tarihi ve çağdaş uygarlık,
çev.: Mete Tunçay, Cem Yay., İstanbul
- Yavuz, Fehmi ve Keleş, Ruşen; 1983, Çevre Sorunları, A.Ü. S.B.F., Ankara
- Yazgan, Turan; 1975, Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik, İstanbul
- Yazgan, Turan; 1975 Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik, İstanbul
İktisat Fak. Yay., İstanbul
- Yazgan, Turan; 1977, Görüşler, Kutsun Yay., İstanbul
- Yazgan, Turan; 1977 Sosyal sigorta, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi,
İstanbul Üniversitesi yayınları, İstanbul
- Yazgan, Turan; 1969, Türkiye’de sosyal güvenlik sistemi, İktisadi
Araştırmalar Vakfı, İstanbul
- Yediyıldız, Bahattin; 1982 18 Asır Türk Toplum ve Vakıf Müessesesi; Vakıflar
Dergisi, 15. sayı, Ankara
- Yeldan, Erinç; 2001 Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi.1.Baskı,
İletişim Yay., İstanbul
- Yeniçeri, Celal; 1984, İslam’da Devlet Bütçesi, Şamil Yayınevi, İstanbul
- Yıldırım, Nuran; 1996, İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi, Darülaceze
Vakfı, İstanbul
- Zaim, Sabahaddin; 2005, Türkiye’nin yirminci yüzyılı: Toplum, İktisat, Siyaset, 1926-
2007, İstanbul, İşaret Yayınları
- Zaim, Sabahattin; 1969, Modern iktisat ve İslam, MTTB Basın Yayın
Müdürlüğü Neşriyat Bürosu, s.21, İstanbul
- Zeydan, Abdülkerim; 1980, İslam hukukunda Ferd ve Devlet: İslam Anayasa Hukuku ;
çev. Aksay Öncel, Nizam Yayınevi, İstanbul

